

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
Кафедра географії та методики її навчання
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова
Софійський університет імені Святого
Климента Охридського (Болгарія)
Ойцовський національний парк (Польща)
Газета «Красзнавство. Географія. Туризм» (Україна)

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ

VII ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
ВИКЛАДАЧІВ, МОЛОДИХ УЧЕНИХ І СТУДЕНТІВ
(З МІЖНАРОДНОЮ УЧАСТЮ)

«ГЕОГРАФІЯ ТА ЕКОЛОГІЯ: НАУКА І ОСВІТА»

19-20 квітня 2018 року

Умань
ВПЦ «Візаві»
2018

*Затверджено до друку Вченою радою природничо-географічного факультету
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
(Протокол № 10 від 29 березня 2018 р.)*

Редакційна колегія:

Браславська О.В. – доктор педагогічних наук, професор, зав. кафедри географії та методики її навчання, УДПУ імені Павла Тичини (відповідальний редактор);
Половка С.Г. – доктор геологічних наук, професор кафедри географії та методики її навчання, УДПУ імені Павла Тичини (заступник відповідального редактора);
Совгіра С.В. – доктор педагогічних наук, професор, зав. кафедри хімії, екології та методики їх навчання, УДПУ імені Павла Тичини; **Денисик Г.І.** – доктор географічних наук, професор, зав. кафедри географії, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського; **Миколайко В.П.** – кандидат сільськогосподарських наук, професор, декан природничо-географічного факультету УДПУ імені Павла Тичини; **Гончаренко Г.Є.** – кандидат біологічних наук, доцент, зав. науковою лабораторією «Екологія і освіта», УДПУ імені Павла Тичини; **Красноштан І.В.** – кандидат біологічних наук, доцент, зав. кафедри біології та методики її навчання, УДПУ імені Павла Тичини; **Ситник О.І.** – кандидат географічних наук, доцент, УДПУ імені Павла Тичини, відповідальний секретар; **Кравцова І.В.** – кандидат географічних наук, доцент, УДПУ імені Павла Тичини; **Козинська І.П.** – кандидат географічних наук, доцент, УДПУ імені Павла Тичини; **Лаврик О.Д.** – кандидат географічних наук, доцент, УДПУ імені Павла Тичини; **Максютов А.О.** – кандидат педагогічних наук, доцент, УДПУ імені Павла Тичини; **Запорожець Л.М.** – кандидат педагогічних наук, доцент, УДПУ імені Павла Тичини; **Макаревич І.М.** – кандидат педагогічних наук, викладач, УДПУ імені Павла Тичини; **Герасименко О.В.** – кандидат педагогічних наук, викладач, УДПУ імені Павла Тичини; **Безлатня Л.О.** – кандидат географічних наук, викладач, УДПУ імені Павла Тичини; **Черненко Т.М.** – викладач кафедри географії та методики її навчання, УДПУ імені Павла Тичини (технічний секретар); **Кириєнко А.А.** – лаборант кафедри географії та методики її навчання, УДПУ імені Павла Тичини (технічний секретар).

Г35 **Географія та екологія: наука і освіта: матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції (з міжнародною участю), м. Умань, 19-20 квітня 2018 р. / відп. ред. О.В. Браславська. – Умань : ВПЦ «Візаві», 2018. – 236 с.**

До збірника матеріалів конференції ввійшли доповіді та тези, якими охоплено широкий спектр географічних і екологічних досліджень. Під час роботи конференції висвітлено такі питання: інтеграція сучасної географічної освіти і науки у міжнародний простір; історія становлення географії на теренах європейського простору; фундаментальні та прикладні дослідження в географії: досягнення, проблеми, перспективи; екологічний моніторинг України та зарубіжних країн; активні форми і методи навчання географії та екології у закладах освіти.

УДК – 91:502/504:54]:001.8]](06)

©Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, 2018.

©Кафедра географії та методики її навчання, 2018.

ЗМІСТ

Браславська О.В.

ОСОБИСТОСТЯМИ СЛАВНА ГЕОГРАФІЧНА НАУКА І ОСВІТА УМАНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ	9
--	----------

Бабкова С.В., Обозний В.В.

ПІДГРУНТЯ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОГО СУПРОВОДУ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ ПРИ ВИВЧЕННІ ГЕОГРАФІЇ ...	24
---	-----------

Бевз Н.Ф.

АКТИВНІ ФОРМИ І МЕТОДИ НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ ТА ЕКОЛОГІЇ У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ	27
--	-----------

Безлатня Л.О.

СУЧАСНІ ЛАНДШАФТИ МІЖЗОНАЛЬНОГО ГЕОЕКОТОНУ «ЛІСОСТЕП-СТЕП» ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ	30
---	-----------

Бірюкова Н.В., Лебедев О.С.

ІНТЕРАКТИВНЕ НАВЧАННЯ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ	32
--	-----------

Бірюкова Н.В., Шурин Л.Г.

ВПЛИВ ПРИРОДНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ЧИННИКІВ НА СПЕЦІАЛІЗАЦІЮ АПК ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ	37
---	-----------

Богадзьорова В.С.

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНИХ ФОРМ ГОСПОДАРЮВАННЯ НА СЕЛІ	41
---	-----------

Бойко Я.А.

АНАЛІЗ КІЛЬКОСТІ НАУКОВИХ ПУБЛІКАЦІЙ В СФЕРІ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ США	44
--	-----------

Браславська О.В., Соколова О.В.

РОЗВИТОК ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ .	46
---	-----------

Василенко Альона

ФОРМУВАННЯ ТЕОРІЇ ЦЕНТРАЛЬНИХ МІСЦЬ У СУСПІЛЬНІЙ ГЕОГРАФІЇ	48
---	-----------

Веселова О.А.

ПРО ГЕОМОРФОЛОГІЧНІ ЗАКОНОМІРНОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ГРУНТОВОГО ПОКРИВУ ПІВНІЧНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я	51
--	-----------

Вишневський В.І.

ЗМІНИ ЯКОСТІ ВОДИ ЗА ДОВЖИНОЮ ДНІПРА	54
---	-----------

Воловик В.М., Ногачевська І.Ю.

ЕТНОКУЛЬТУРНІ ЛАНДШАФТИ СЕЛА СНІЖНА ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ	57
---	-----------

Гавриленко О.П.

МЕТОД ПРОЕКТІВ У ФОРМУВАННІ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ	59
--	-----------

<i>Герасименко О.В.</i>	ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ	63
<i>Дайнеко П.М.</i>	РОЛЬ ЛІСОМЕЛІОРАТИВНОГО КАРКАСУ В ЕКОЛОГІЧНІЙ ОПТИМІЗАЦІЇ СТЕПОВИХ ЛАНДШАФТІВ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ	64
<i>Денисик Б.Г.</i>	СПЕЦИФІКА ДОСЛІДЖЕННЯ РЕКРЕАЦІЙНИХ ОСЕРЕДКІВ ПАМ'ЯТОК ЛАНДШАФТНОЇ АРХІТЕКТУРИ	67
<i>Денисик Г.І.</i>	НОВІ ТЕХНОЛОГІЇ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ГЕОГРАФІЇ	69
<i>Дедов О.В., Замроцький В.В.</i>	ЕРОДОВАНІСТЬ ҐРУНТІВ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ	71
<i>Дедов О.В., Форманюк Т.О.</i>	ВИКОРИСТАННЯ І АГРОЕКОЛОГІЧНИЙ СТАН ҐРУНТІВ ВІННИЦЬКОГО РАЙОНУ	73
<i>Джаман В.О.</i>	ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ЕТНОМОВНОЇ СИТУАЦІЇ СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАЦІОНАЛЬНИХ ГРУП ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОГО РЕГІОНУ	75
<i>Душечкіна Н.Ю.</i>	ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ	78
<i>Євсюков Т.О., Ковальчук І.П., Опенько І.А., Дроздівський О.П., Шевченко О.В.</i>	МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ СТВОРЕННЯ РЕЄСТРУ ОСОБЛИВО ЦІННИХ ЗЕМЕЛЬ	80
<i>Жура А. В.</i>	ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПОЛОНСЬКОМУ РАЙОНІ	83
<i>Заїка М.Л., Мелешко Ю.В., Дідура Р.В.</i>	РОЗВИТОК ДОРОЖНЬОГО ЛАНДШАФТНО-ІНФРАСТРУКТУРНОГО КОМПЛЕКСУ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ	87
<i>Запорожець Л.М.</i>	АНАЛІЗ СУЧАСНОЇ СИТУАЦІЇ В МІЖЕТНІЧНІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ	90
<i>Ивлева Надежда, Увалиев Максим</i>	КОМПЕТЕНТНОСТНО-ОРИЕНТИРОВАННЫЕ ЗАДАНИЯ В СОДЕРЖАНИИ ШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ	93
<i>Іванов Є. А.</i>	ПРОБЛЕМИ ОПТИМІЗАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОГО СТАНУ ГЕОСИСТЕМ ҐРНИЧОПРОМИСЛОВИХ ТЕРИТОРІЙ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	95

<i>Имангулова Т.В.</i>	
ПОЛЬОВІ ТУРИСТСЬКІ ТАБОРИ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В РЕСПУБЛІЦІ КАЗАХСТАН	98
<i>Канський В.С., Канська В.В.</i>	
ВІРТУАЛЬНІ ДИНАМІЧНІ МОДЕЛІ ПРОСТОРУ В ГЕОГРАФІЧНІЙ ОСВІТІ І НАУЦІ	99
<i>Карбаева Ш.Ш., Бейкитова А.Н.</i>	
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ В ГЕОГРАФИЧЕСКОМ ОБРАЗОВАНИИ	102
<i>Кириєнко А.А.</i>	
ВИКОРИСТАННЯ ВОДНИХ РЕСУРСІВ МАНЬКІВСЬКОГО РАЙОНУ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ	103
<i>Кисельов Ю.О.</i>	
ДО ПРОБЛЕМИ ЗМІСТУ Й ОБ'ЄМУ ПОНЯТТЯ «АНТРОПОГЕННИЙ ЛАНДШАФТ»	106
<i>Ковальчук І.П., Шевченко О.В., Краснолуцький О.В.</i>	
КАРТИ ПРИРОДНО-СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО РАЙОНУВАННЯ ЯК ОСНОВА УКЛАДАННЯ ВАРІАНТІВ ТЕМАТИЧНИХ КАРТ ВАРТОСТІ ЗЕМЕЛЬ УКРАЇНИ	108
<i>Козинська І.П.</i>	
ОСОБЛИВОСТІ ДИНАМІКИ ПРОМИСЛОВИХ ЛАНДШАФТІВ УРАНОДОБУВНИХ РЕГІОНІВ	111
<i>Irene Kozinski</i>	
INTERNATIONAL IMMIGRATION AND ITS IMPACT ON THE BELGIAN LABOUR MARKET	114
<i>Колтун О.В.</i>	
ВОДНА ЕРОЗІЯ НА БУДІВЕЛЬНИХ МАЙДАНЧИКАХ (ПРИКЛАДИ З МІКРОРАЙОНУ ОЗЕРНА У ХМЕЛЬНИЦЬКОМУ) ...	117
<i>Корнус О.Г., Корнус А.О., Сюткін С.І., Данильченко О.С., Нешатаєв Б.М.</i>	
ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ ТЕРИТОРІАЛЬНО-ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ ЦУКРОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ	119
<i>Кравцова І.В.</i>	
КОМУНІКАТИВНІСТЬ ТА АНТРОПОГЕННА ФІТОГЕНІЗАЦІЯ ЯК ОЗНАКИ КЛАСИФІКАЦІЇ САДОВО-ПАРКОВИХ ЛАНДШАФТІВ ...	122
<i>Красноштан І. В., Красноштан В.І.</i>	
ОСОБЛИВОСТІ ЗМІНИ ВМІСТУ ОСНОВНИХ ЕЛЕМЕНТІВ ЖИВЛЕННЯ У ЛИСТОВОМУ АПАРАТІ ВІРГІНІЛЬНИХ КУЛЬТУР <i>QUERCUS ROBUR</i> ПІД ЧАС ПЕРЕХОДУ ДО РЕПРОДУКТИВНОЇ ФАЗИ ОНТОГЕНЕЗУ	124
<i>Криловець М.Г.</i>	
МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПРИ ВИВЧЕННІ ГЕОГРАФІЇ	127

<i>Курганевич Л.П., Вовщук Т.М.</i>	
ГІДРОЕКОЛОГІЧНИЙ МОНІТОРИНГ РІЧКОВО-БАСЕЙНОВОЇ СИСТЕМИ СТРИЯ	129
<i>Лаврик О. Д.</i>	
РОЛЬ РІЧОК І РІЧКОВИХ ДОЛИН У ЛАНДШАФТНІЙ СФЕРІ	132
<i>Лимарь Т.В.</i>	
АНАЛІЗ ПОКАЗНИКІВ ЦЕНТРАЛЬНОСТІ (ТРАНСПОРТНОЇ ДОСТУПНОСТІ) НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	135
<i>Макаревич І.М.</i>	
ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ГЕОГРАФІЇ	137
<i>Максютов А.О.</i>	
ГЕОКУЛЬТУРНА РЕГІОНАЛІЗАЦІЯ СВІТУ	140
<i>Мамоев Бинали</i>	
ТУРИСТСКО-КРАЄВЕДЧЕСКАЯ РАБОТА В СОДЕРЖАНИИ СРЕДНЕГО ШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ	142
<i>Миколайко В.П.</i>	
ЕКОЛОГІЧНІ ФУНКЦІЇ ҐРУНТОВОГО ПОКРИВУ	144
<i>Миколайко І.І.</i>	
ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ БІОРІЗНОМАНІТТЯ КУЛЬТУРНИХ РОСЛИН НА ТЕРИТОРІЇ АГРОБІОСТАНЦІЇ УДПУ ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ	146
<i>Миронюк Н. П.</i>	
ОСОБЛИВОСТІ АКТИВНОГО НАВЧАННЯ	148
<i>Міняйло О.О.</i>	
МОНІТОРИНГ ЕКОЛОГІЧНОГО СТАНУ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ.	151
<i>Моргун Е.Н.</i>	
К ВОПРОСУ О КОМПЛЕКСНОМ НАУЧНОМ ЭКОЛОГИЧЕСКОМ МОНИТОРИНГЕ В ЯМАЛО-НЕНЕЦКОМ АВТОНОМНОМ ОКРУГЕ	154
<i>Мороз Л. М., Грабовська С. Л., Люленко С. О., Берчак В. С.</i>	
ОСНОВНІ ШЛЯХИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ГІДРОФІЛЬНИХ ПТАХІВ	156
<i>Мушинська Ю.А., Дем'яненко С.О.</i>	
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТУРИСТСЬКИХ ОБРАЗІВ ТЕРИТОРІЙ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ В ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ ГЕОГРАФІЧНОЇ НАУКИ ХХІ СТ.	160
<i>Нападовська Г.Ю.</i>	
ДИНАМІКА СТВОРЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ (НА ПРИКЛАДІ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ)	163
<i>Неліпа К.Г.</i>	
ДЕПОПУЛЯЦІЯ СІЛЬСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ В ЛОКАЛЬНИХ СИСТЕМАХ РОЗСЕЛЕННЯ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ У ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНИЙ ПЕРІОД	168

<i>Нетробчук І.М., Мороз М.М.</i>	
МОНІТОРИНГ ЗАБРУДНЕННЯ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ У МІСТІ ЛУЦЬКУ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ	171
<i>Панкратенкова Д.О.</i>	
СУЧАСНИЙ СТАН СКЛАДУ ПІЩАНИХ НАНОСІВ НА ДІЛЯНЦІ РОЗВАНТАЖЕННЯ ВЗДОВЖБЕРЕГОВОГО ПОТОКУ НАНОСІВ В РАЙОНІ ЖЕБРИАНСЬКОЇ БУХТИ	173
<i>Половка С.Г., Половка О.А.</i>	
НАУКОВІ ІДЕЇ ВОЛОДИМИРА ІВАНОВИЧА ВЕРНАДСЬКОГО (до 155-ти річчя з дня народження)	176
<i>Прохорова Л.А. Зав'ялова Т.В. Непша О.В.</i>	
ЗНАЧЕННЯ МЕТЕОРОЛОГІЧНОГО ЧИННИКА У РОЗПОДІЛІ ЗАБРУДНЮЮЧИХ РЕЧОВИН ПОВІТРЯ МІСТА ЗАПОРІЖЖЯ	179
<i>Рожі І. Г.</i>	
ВИВЧЕННЯ СТУДЕНТАМИ-ГЕОГРАФАМИ РІДНОГО КРАЮ ЯК ОБ'ЄКТА КРАЄЗНАВЧО-ТУРИСТСЬКОЇ РОБОТИ	181
<i>Sytnyk Ivan</i>	
QUEENSLAND – THE BANANA STATE OF AUSTRALIA	183
<i>Ситник О.І., Демчук О.А.</i>	
ЄВРЕЙСЬКЕ НАСЕЛЕННЯ БРАЦЛАВА ТА ЙОГО ВПЛИВ НА РОЗВИТОК СЕЛИЩА	187
<i>Ситник О.І.</i>	
ТЕМПЕРАТУРНИЙ РЕЖИМ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ, РЕАЛІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО 2016-2017 РОКУ	190
<i>Совгіра С.В.</i>	
КРИТЕРІЇ ДІАГНОСТИКИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ВИХОВАНOSTI ОСОБИСТОСТІ	195
<i>Сокальський А.І.</i>	
РОЗВИТОК ГЕОГРАФІЧНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ ШЛЯХОМ ВИКОРИСТАННЯ КРАЄЗНАВЧОГО ПІДХОДУ У ВИВЧЕННІ ГЕОГРАФІЇ	198
<i>Солошенко О. В.</i>	
МЕДІА-ПРОСТІР – СУЧАСНИЙ ШЛЯХ ДО ВИВЧЕННЯ ГЕОГРАФІЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА	201
<i>Тарасюк Н.А., Процан І. В.</i>	
РЕГІОНАЛЬНІ ПРОЯВИ ГЛОБАЛЬНИХ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ НА ВОЛИНІ	205
<i>Тодоров В.І.</i>	
СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ ЕТНОГЕОГРАФІЧНИХ СИСТЕМ	207
<i>Удовенко І.О. Шемякін М.В.</i>	
ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС У ВНЗ	211

<i>Федій О. А.</i>		
СІМЕЙНО-ШЛЮБНА	СТРУКТУРА	НАСЕЛЕННЯ:
ГЕОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ		214
<i>Чернюк Г.В., Мисько В.З.</i>		
ЛАНДШАФТНО-ОЦІНОЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ МІСЦЕВОСТЕЙ У		
ДИПЛОМНИХ РОБОТАХ		216
<i>Чиж О. П., Ткачук Т. О.</i>		
КАРСТОВІ ПЕЧЕРИ ПРИДНІСТЕР'Я		220
<i>Чиж О.П., Феліпенко В.В.</i>		
ШТУЧНІ ВОДОЙМИ ВІННИЧИНИ		222
<i>Чиж О. П.</i>		
КОПАНКИ ЛІСОСТЕПОВИХ ПОЛІСЬ УКРАЇНИ		223
<i>Швець О.О.</i>		
БАЛЬНЕОЛОГІЧНІ КУРОРТИ ПОДІЛЛЯ У ПОРІВНЯННІ З		
АНАЛОГІЧНИМИ КУРОРТАМИ ЄВРОПИ		225
<i>Шевчук С. М.</i>		
ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЗАРУБІЖНОЇ СУСПІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ		
НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ		228
<i>Бортник С.Ю., Стецюк В.В.</i>		
ПРИРОДНИЧИЙ ТУРИЗМ – МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО		
ОБ'ЄКТУ ДОСЛІДЖЕННЯ		231
<i>Іванова В.М., Непша О.В.</i>		
ОСНОВНІ ЧИННИКИ ДЕГРАДАЦІЇ ЗЕМЕЛЬ В ЗАПОРІЗЬКІЙ		
ОБЛАСТІ.....		234

*Браславська О.В. д.пед.н., проф.
зав. кафедри географії та
методики її навчання
УДПУ імені Павла Тичини*

ОСОБИСТОСТЯМИ СЛАВНА ГЕОГРАФІЧНА НАУКА І ОСВІТА УМАНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ

Кафедра географії та методики її навчання, що функціонує в УДПУ імені Павла Тичини з 1945 р., пройшла довгий шлях свого розвитку і, не дивлячись на декількаразову зміну назви, залишилася провідною в системі підготовки майбутніх учителів географії на Черкащині.

Після оголошення набору студентів на спеціальність «Географія» у 1990 р. виникла потреба у відновленні цієї кафедри, що й було зроблено у вересні 1993 р. Новостворену кафедру географії очолив професор Казидуб Григорій Олексійович, у травні 1996 р. – кандидат географічних наук, доцент Затула Василь Іванович, у вересні 2003 р. – кандидат педагогічних наук, доцент Тімець (Браславська) Оксана Володимирівна, у 2007 р. – кандидат с/г. наук, доцент Осадчий Олександр Семенович. У 2009-2010 н.р. кафедру географії та екології очолювала доктор географічних наук, професор Єлісеєва Євгенія Володимирівна. У 2012 р. відбулась реорганізація кафедри географії та методики її навчання, з якої виокремився новий підрозділ – кафедра загального землезнавства та геології, яку очолив доктор геологічних наук Половка Сергій Григорович. У 2015 – 2016 н. р. наказом ректора було знову об'єднано дві кафедри в одну – кафедру географії та методики її навчання, завідувачем кафедри було призначено доктора педагогічних наук, професора Браславську Оксану Володимирівну.

Колектив кафедри географії та методики її навчання (2 доктори наук, 5 кандидатів педагогічних наук й 5 кандидатів географічних наук, доцентів, з них 6 докторантів; 2 викладачі, 1 аспірант, 4 лаборанти) є символом високого рівня компетентності у викладацькій справі. Кафедра неодноразово займала перше місце в змаганні з навчально-методичної й наукової роботи професорсько-викладацького складу УДПУ імені Павла Тичини.

Конкретизуємо здобутки кафедри за особистостями.

Браславська Оксана Володимирівна народилася у м. Умань Черкаської області. У 1990 р. з відзнакою закінчила Уманське педагогічне училище ім. Т.Г. Шевченка за спеціальністю «Виховання в дошкільних закладах» та отримала кваліфікацію вихователь в дошкільних закладах. У 1995 р. з відзнакою закінчила Уманський державний педагогічний інститут ім. П.Г. Тичини за спеціальністю «Біологія і географія» за фахом вчитель біології і географії.

В університеті працює з 1995 року. За цей час пройшла шлях від асистента до професора, завідувача кафедри.

Браславська Оксана Володимирівна

доктор педагогічних наук, професор, академік Академії наук вищої освіти України, відмінник освіти України, завідувач кафедри географії та методики її навчання

тел. 0505462253 E-mail: timets07@rambler.ru

У 2001 р. в Інституті педагогіки і психології професійної освіти АПН України захистила кандидатську дисертацію на тему «Підготовка майбутніх учителів географії і біології до краєзнавчо-туристської роботи з учнями» за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. З 2003 р. отримала вчене звання доцента.

У 2011 р. у Черкаському національному університеті імені Богдана Хмельницького захистила докторську дисертацію на тему «Теорія і практика формування фахової компетентності майбутнього вчителя географії у процесі професійної підготовки» за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. У 2013 р. отримала вчене звання професора.

Браславська О.В. є ініціатором проведення всеукраїнських й міжнародних наукових та науково-практичних конференцій, Інтернет-конференцій: «Екологічна наука і освіта в педагогічних вузах України» (Умань, 2000), «Регіональні проблеми викладання географії» (Умань, 2004), «Природничі науки в закладах освіти України» (Умань, 2005), «Екологія: наука, освіта, природоохоронна діяльність» (Умань, 2007), «Природничі науки і освіта у вимірах ХХІ століття» (Умань, 2011), «Уманщина географічна» (Умань, 2016), «Інтеграція фундаментальних та прикладних досліджень в географічній, екологічній та хімічній освіті» (Умань, 2015-2017), «Географія та екологія: наука і освіта» (Умань, 2006-2018).

Наукові дослідження орієнтовані на розширення основ компетентнісного підходу в освіті, формування професійного потенціалу вчителя, краєзнавчо-туристської роботи майбутніх учителів географії. Під керівництвом Браславської О. В. було захищено 3 кандидатські дисертації із проблем

формування професійної компетентності майбутніх учителів та їх підготовки до використання навчально-ігрових технологій у процесі вивчення географії.

Оксана Володимирівна є заступником голови спеціалізованої вченої ради із захисту докторських і кандидатських дисертацій в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини. Виступає опонентом на захистах дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук (8 опонувань), кандидата педагогічних наук (12 опонувань).

Професор Браславська О.В. є заступником головного редактора «Збірника наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини» та членом редакційної колегії збірника наукових праць природничо-географічного факультету УДПУ імені Павла Тичини «Природничі науки і освіта».

Протягом багатьох років брала участь у розробленні держбюджетних тем «Вивчення біорізноманіття як аспект гуманізації освіти студентської та учнівської молоді» (номер державної реєстрації 0100U000316) у 2000-2002 рр. і «Трансформація ландшафтних екосистем Центральної частини басейну річки Південний Буг та участь молоді у їх відтворенні» (номер державної реєстрації 0105U007891) у 2006-2009 рр.

За багаторічну сумлінну працю та успіхи у професійній діяльності, створення посібників, монографій, завершених наукових досліджень, визнання результатів діяльності в Україні та за її межами Браславська Оксана Володимирівна була відзначена Почесною грамотою Міністерства освіти і науки (№ 118941, травень, 2007 р.), Почесною грамотою виконавчого комітету Уманської міської ради (серпень, 2011 р.), знаком «Відмінник освіти України» (№ 172, травень 2012 р.), медаллю «За успіхи в науково-педагогічній діяльності» (протокол рішення Президії Академії наук вищої освіти України № 7 від 24 жовтня 2017 р.).

Має 324 публікації, з них 256 наукового та 68 навчально-методичного характеру. Із них: 168 публікацій у наукових фахових виданнях, 5 монографій (2 – одноосібні), 3 навчальних посібника рекомендованих МОН України.

Володіючи високим рівнем компетентності у викладацькій діяльності, Браславська О. В. читає курси лекцій «Методика навчання географії у вищій школі», «Методика навчання географії у профільній школі», «Рекреаційна географія», «Красзнавство і туризм».

Половка Сергій Григорович заступник декана з наукової роботи (2003-2004 рр.); завідувач кафедри загального землезнавства та геології (1.06.2012-1.09.2015 рр.), завідувач наукової геологічної лабораторії (з 2001 р. до нині) та «Геолого-географічного музею Євразії (з 2014 р. до нині), виконавчий директор Уманського районного відділення Всеукраїнського благодійного фонду «Геоєко – ХХІ століття» (з 2000 р. і до нині).

Половка Сергій Григорович народився 2 січня 1968 року в с. Кулаженці Гребінківського району Полтавської області. Закінчив Полтавський будівельний технікум транспортного будівництва (1987 р.) за спеціальністю «будівництво та експлуатація автомобільних шляхів» та отримав кваліфікацію «технік-будівельник». У 1994 році закінчив геологічний факультет Київського

університету імені Тараса Шевченка за спеціальністю «геофізичні методи пошуків та розвідки родовищ корисних копалин» за фахом «інженер-геофізик». Під час навчання здобув військову спеціальність – «Обробка (дешифрування) аерофотоданих повітряної розвідки».

Половка Сергій Григорович
доктор геологічних наук, професор
тел. 0978231591 E-mail: serge_polovka@ukr.net

У 1999 році у Відділенні морської геології та осадового рудоутворення Національного науково-природничого музею НАН України захистив кандидатську дисертацію на тему: «Зв'язок сучасних морфоструктур (сучасного рельєфу) дна північно-західного шельфу Чорного моря з глибинними структурами тектоносфери» за спеціальністю 04.00.10 – «геологія океанів і морів» (спеціалізація геоморфологія і тектоніка). З 2003 року отримав вчене звання доцента.

В УДПУ імені Павла Тичини С. Г. Половка працює з 19 листопада 1999 року. За цей час пройшов шлях від асистента до професора. Працював на посаді доцента та професора за сумісництвом в Уманському національному університеті садівництва (2008 – 2014 рр.); Черкаському національному університету імені Богдана Хмельницького (2011-2012 рр.); Мелітопольському державному педагогічному університеті імені Богдана Хмельницького (2015-2016 рр.). У 2011 році в разовій спеціалізованій раді Інституту геологічних наук НАН України вперше в Україні захистив докторську дисертацію на тему: «Історія морської геології в Україні» за спеціальністю 04.00.23 – «історія геології», цим започаткував новий науковий напрям у геології океанів і морів в Україні. У 2014 р. отримав вчене звання професора.

Половка С.Г. є ініціатором проведення різних наукових зібрань: «Життя та наукова спадщина В. І. Вернадського» (2013 р.), Всеукраїнської Інтернет-конференції: «Інформаційний банк і бази даних у підготовці майбутнього вчителя географії» (2013 р.), науково-практичної Інтернет-конференції: «Екологія – шлях гармонізації відносин природи та суспільства» (2009-

2017 рр.) та ін. Половка С.Г. проводить активну громадську роботу в організаціях наукової спільноти України: Уманському районному відділенні Всеукраїнського благодійного фонду «Геоєко – ХХІ століття» (УРВ ВБФ «Геоєко-ХХІ ст.»); спілці геологів України; Географічному товаристві України.

До кола наукових інтересів Сергія Григоровича входять декілька напрямів: геологія України (північно-західного шельфу Чорного моря та ін.), геоєкологія та екологія, історія науки і техніки (природничий напрям). Одним із вагомих наукових напрацювань проф. Половки С.Г. є створений банк даних з морської геології, який налічує 4 бази даних: 1) дані про кадрове забезпечення морських геологічних досліджень; 2) бібліографію наукових праць; 3) результати експедиційних досліджень і рейсів в акваторію Світового океану та 4) базу фактичного матеріалу, що зберігається у кернахосховищі. Особлива цінність цього банку даних полягає в тому, що він впроваджений у наукових установах НАН України (ІГН НАН України, ВМГОР ВНЗ НАН України), Міносвіти і науки України (КНУ ім. Тараса Шевченка та ОНУ ім. І. І. Мечникова) та Болгарській Академії наук (Інститут океанології БАН, м. Варна).

Професор Половка С.Г. входить до редакційної колегії міжнародного науково-виробничого журналу «Підводні технології. Цивільна інженерія» (засновник Київський національний університет будівництва і архітектури) та «Природничі науки і освіта: збірник наукових праць природничо-географічного факультету» (видавець УДПУ імені Павла Тичини). У продовж багатьох років брав участь у розробці науково-дослідної теми за контрактом з МОН України «Геоморе», під час якої досліджувалась тектонічна будова північно-західного шельфу Чорного моря (2001 р.) та Міжнародного проекту «Седимент МОК ЮНЕСКО» – вивчався зв'язок глибинної будови з поверхневими структурами дна Чорного моря (2001 р.); у виконанні науково-дослідних робіт за господарським договором № 40 «Розробка системи моніторингу геологічного середовища в районі дендрологічного парку «Софіївка» (наказ директора ІГН НАН України № 104-к від 13.07.2001 р.); виконання дербюджетної теми прикладного характеру «Геоєкологічний моніторинг дендрологічного парку «Софіївка» в м. Умань (номер державної реєстрації – 0103U003312; 2003-2005 рр., відп. виконавець С. Г. Половка).

За багаторічну працю та високу професійну майстерність Сергій Григорович неодноразово відзначався з боку керівництва Черкаської області, УДПУ імені Павла Тичини та інших навчальних і науково-дослідних установ України грамотами та подяками: грамота ректора УДПУ імені Павла Тичини (2007 р.); грамота Голови обласної ради (2012 р.); Почесна грамота Департаменту освіти і науки Черкаської обласної державної адміністрації (2013 р.); грамота деканату природничо-географічного факультету УДПУ імені Павла Тичини (2015 р.). За допомогу в забезпеченні географічних кабінетів шкіл Половка С. Г. має низку подяк від дирекцій цих навчальних закладів (ЗОШ № 2 імені М. Ф. Ватутіна м. Ватутіно Черкаська обл.; ЗОШ № 9, № 10 м. Умань; Новоселівської ЗОШ I-II ступенів Любашівського р-ну Одеська обл.) та керівництва УДПУ імені Павла Тичини (наказ № 71 від 18.03.2005 р.), подяка Уманського краєзнавчого музею (2017 р.).

Професором Половка С.Г. опубліковано понад 220 наукових праць, 2 монографії («Сто морських геологів України», 2007; «Науково-дослідний флот України (минуле, сучасне, майбутнє)», 2008); 1 науково-навчальний посібник («Міжнародний рік океану (проблеми, пошуки, здобутки)», 2000) та 6 навчальних посібників (з них 3 у співавторстві), методичні розробки, статті у фахових виданнях і тези наукових зібрань.

Викладає навчальні дисципліни «Геологія з основами геохімії», «Картографія з основами топографії», «Історична географія», «Геоєкологія» та «Історія географії», керує навчальними практиками студентів в Українських Карпатах.

Ситник Олексій Іванович

кандидат географічних наук, доцент кафедри географії та методики її навчання

E-mail: sytnykuman@gmail.com

Ситник Олексій Іванович народився 24 вересня 1963 р. у м. Умань Черкаської області. У 1986 р. закінчив географічний факультет Київського державного університету імені Т.Г. Шевченка за фахом «географ-метеоролог». По завершенню навчання працював інженером-бортпостерігачем у Дніпропетровській окремій воєнізованій частині з активного впливу на гідрометеорологічні процеси і у складі екіпажу фахівців-метеорологів втілював програму по збільшенню кількості опадів на територіях із нестійким зволоженням.

У 1987-2003 рр. працював на посаді вчителя географії та заступника директора з виховної роботи у загальноосвітніх школах м. Умані. В Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини працює з 2003 р. на посаді викладача, старшого викладача, доцента.

У 2006-2010 рр. навчався в аспірантурі на кафедрі фізичної географії Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. У 2011 р. у спецраді Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича під керівництвом професора Г.І. Денисика

захистив кандидатську дисертацію на тему «Міжзональний геоекотон «лісостеп-степ» Правобережної України» за спеціальністю 11.00.11 – конструктивна географія і раціональне використання природних ресурсів.

Загальна кількість публікацій у співавторстві та одноосібно складає понад 160 наукових і науково-популярних праць (тез, статей, навчальних посібників, монографій), серед яких: «Міжзональний геоекотон «лісостеп-степ» Правобережної України» (2012 р.), «Загальна гідрологія» (2014 р.), «Метеорологія з основами кліматології» (2015 р.), «Клімат Черкаської області в умовах його глобальних змін» (2016 р.), «Основи геоморфології» (2017 р.), «Гідрологія» (2017 р.).

Створив методичну базу викладання таких дисциплін як «Метеорологія і кліматологія», «Гідрологія», «Геоморфологія», забезпечивши їх відповідними навчальними посібниками та приладами. За багато років Ситник О.І. підняв на високий рівень організацію проведення навчальних практик зі студентами із зазначених дисциплін.

Наукові інтереси: міжзональні геоекотони, антропогенні ландшафти, історія впливу людини на ландшафти Центральної України.

Викладає навчальні дисципліни «Метеорологія і кліматологія», «Гідрологія», «Геоморфологія», «Географія глобалізаційних процесів».

Кравцова Ірина Віталіївна
кандидат географічних наук,
доцент кафедри географії та методики її навчання
E-mail: irinakravzova@gmail.com

Кравцова Ірина Віталіївна народилася 28 серпня 1982 р. в м. Умань Черкаської області. У 2004 році закінчила Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини з відзнакою і отримала повну вищу освіту за спеціальністю «Педагогіка і методика середньої освіти. Біологія і географія», здобула кваліфікацію вчитель біології, географії, валеології та основ екології, організатор краєзнавчо-туристичної роботи.

З 2004 р. працює в університеті спочатку на посаді асистента потім викладача, старшого викладача і з березня 2013 року доцента кафедри географії та методики її навчання.

Упродовж 2006-2009 рр. – аспірант кафедри фізичної географії Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність 11.00.01 «Фізична географія, геофізика і геохімія ландшафтів»). 26 жовтня 2010 р. захистила дисертаційне дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата географічних наук на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.07 Київського національного університету імені Тараса Шевченка за спеціальністю 11.00.11 – конструктивна географія і раціональне використання природних ресурсів на тему: «Просторово-часовий аналіз формування та функціонування садово-паркових ландшафтів Правобережного Лісостепу України»; науковий керівник – доктор географічних наук, професор Денисик Г. І.

З 2017 р. працює завідувачем відділу аспірантури та докторантури. Має 124 публікації, із них: 28 публікацій у наукових фахових виданнях, 2 монографії, 3 навчальних посібника, тези конференцій.

Наукові інтереси: садово-паркові ландшафти Центральної України, історико-географічні особливості їхнього формування та розвитку.

Викладає навчальні дисципліни «Географічна номенклатура», «Фізична географія України», «Ландшафтознавство», «Геофізика і геохімія ландшафтів», «Міжнародний туризм та туристичні ресурси України», «Актуальні проблеми фізичної географії».

Козинська Ірина Петрівна
*кандидат географічних наук,
доцент кафедри географії та методики її навчання*
E-mail: kambanka@ukr.net

Козинська Ірина Петрівна народилася 19 березня 1964 р. в Одеській області. У 1991 році закінчила геолого-географічний факультет Одеського

національного університету ім. І.І. Мечникова за фахом «гідрогеологія та інженерна геологія».

В Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини працює з 1991 р. У 2011-2013 рр. навчалася в аспірантурі Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. У 2013 р. в спецраді Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна під керівництвом професора Г.І. Денисика захистила кандидатську дисертацію на тему: «Промислові ландшафти регіонів видобутку уранових руд України» за спеціальністю 11.00.11 – конструктивна географія і раціональне використання природних ресурсів.

Загальна кількість публікацій у співавторстві та одноосібно складає понад 130 статей, навчальних посібників, монографій, серед яких «Промислові ландшафти регіонів видобутку уранових руд України», «Основи теорії суспільної географії», «Геоелектроніка», «Географія культури та релігій», «Навчальна практика з суспільно-географічних дисциплін».

У червні 2017 р. Ірина Петрівна пройшла стажування в Технічному університеті м. Варна (Болгарія) за темою: «Современные тенденции высшего образования в странах Европейского союза. Опыт Технического Университета Варны».

Наукові інтереси: антропогенне ландшафтознавство, суспільно-географічні проблеми регіонів України; займається дослідженням промислових ландшафтів уранодобувних регіонів України.

Викладає навчальні дисципліни «Основи теорії суспільної географії», «Економічна і соціальна географія України», «Геоелектроніка», «Проблеми соціально-економічного розвитку регіонів України».

Запорожець Леся Миколаївна
*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри географії
та методики її навчання*
тел. 0997111690 **E-mail:** lesyaliv@ukr.net

Запорожець Леся Миколаївна народилась 12 листопада 1973 р. в м. Київ. У 1997 р. закінчила Уманський державний педагогічний інститут ім. П.Г. Тичини за фахом «Вчитель біології та географії». Впродовж п'ятих років працювала на посаді вчителя географії загальноосвітніх шкіл №10 та №5 міста Умані.

В університеті працює з 2001 р. на посаді викладача, старшого викладача, доцента кафедри географії та методики її навчання. У 2015 р. в спецраді Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини захистила кандидатську дисертацію під керівництвом доктора педагогічних наук, професора О. В. Браславської на тему: «Підготовка майбутніх учителів до використання навчально-ігрових технологій у процесі вивчення географії» за спеціальністю 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти. Леся Миколаївна є заступником декана природничо-географічного факультету з моніторингу якості освіти на заочному відділенні.

Має публікації наукового та навчально-методичного характеру у наукових фахових виданнях, 5 навчальних посібників.

Наукові інтереси: засади формування професійного потенціалу майбутнього вчителя географії, шляхи підвищення ефективності уроку географії, навчально-ігрові технології, сучасні тенденції міграційних процесів.

Викладає навчальні дисципліни «Методика навчання географії», «Географія населення», «Конструктивна географія».

Лаврик Олександр Дмитрович
*кандидат географічних наук,
доцент кафедри географії та методики її навчання*
E-mail: slavrik1979@gmail.com

Лаврик Олександр Дмитрович народився 24 вересня 1979 р. в с. Хоменки Вінницької області. У 2001 р. закінчив Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини за фахом «Вчитель географії та біології». В університеті працює з 2007 р. на посадах лаборанта та молодшого наукового співробітника держбюджетної теми, з 2011 р. – викладача. У 2008-

2011 рр. навчався в аспірантурі Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

У 2011 р. в спецраді Київського національного університету імені Тараса Шевченка захистив кандидатську дисертацію на тему: «Антропогенні ландшафти річища та заплави Південного Бугу» за спеціальністю 11.00.01 – фізична географія, геофізика і геохімія ландшафтів під керівництвом професора Г.І. Денисика. З 2016 р. Лаврик О.Д. є директором Українсько-туркменського культурно-освітнього центру та виконує функцію заступника головного редактора «Вісника Українсько-туркменського культурно-освітнього центру» УДПУ. У лютому 2018 р. на засіданні вченої ради Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини затвердив тему докторської дисертації: «Долинно-річкові ландшафтно-технічні системи Правобережної України».

Наукові інтереси: інженерне ландшафтознавство, ландшафтно-технічні системи, долинно-річкові ландшафти, історія впливу людини на долинно-річкові ландшафти планети. Опубліковано понад 130 наукових і науково-популярних праць, в т.ч. – 3 монографії та 5 навчальних посібників. Викладає навчальні дисципліни «Загальне землезнавство», «Географія материків і океанів», «Геоінформаційні технології в географії» та «Регіональний геолого-геоморфологічний аналіз».

Макаревич Ілона Миколаївна

кандидат педагогічних наук,

викладач кафедри географії та методики її навчання

E-mail: makarevich-ilona@ukr.net

Макаревич Ілона Миколаївна народилася 6 квітня 1983 р. в м. Ульяновка Кіровоградської області. Упродовж 1990-1999 рр. навчалася в загальноосвітній школі м. Ульяновка, Кіровоградської області. У 1999 році отримала неповну середню освіту і вступила до Гайворонського машинобудівного технікуму на спеціальність «Економіка підприємства», який успішно закінчила у 2001 році.

У цьому ж році вступила до Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, який закінчила за спеціальністю 7.03050401 Економіка підприємства у 2006 р. У 2016 р. в рамках перепідготовки отримала другу вищу освіту за спеціальністю: 7.04010401 Географія* спеціалізація: краєзнавчо-туристична робота, отримавши диплом вчителя географії та економіки.

У 2015-2017 рр. навчалася в аспірантурі Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Захист дисертації під керівництвом доктора педагогічних наук, професора О. В. Браславської на тему: «Формування інформаційної компетентності майбутніх учителів географії у процесі професійної підготовки» на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти відбувся 12 травня 2017 р. на засіданні спеціалізованої вченої ради УДПУ імені Павла Тичини.

Основні положення й результати дослідження висвітлено у 24 наукових публікаціях, із них: 2 навчально-методичних посібники, 7 відображають основні наукові результати, 13 – апробаційного характеру, 2 – додатково описують перебіг наукового пошуку.

Герасименко Оксана Володимирівна,
викладач кафедри географії та методики її навчання
E-mail: oksana_gerasimenko@ukr.net

Герасименко Оксана Володимирівна народилася 27 травня 1974 р. в м. Умань, Черкаської області. У 1997 році закінчила Уманський державний педагогічний інститут імені П. Г. Тичини за спеціальністю «Біологія та географія». У 1995-2002 р. працювала вчителем географії та біології школи № 6 м. Умань, 2002-2015 р. – вчителем географії (за сумісництвом) у НВК №7, школі №11 м. Умань, 2002-2014 р. – у відділі освіти Уманської міської ради на посадах головного спеціаліста, заступника начальника, начальника. З грудня 2014 по серпень 2015 р. працювала директором Уманського Будинку вчителя.

З вересня 2015 р. працює викладачем кафедри географії та методики її

навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Викладає навчальні дисципліни «Регіональна економічна і соціальна географія», «Політична географія».

У 2017 р. захистила кандидатську дисертацію «Організаційно-педагогічні засади діяльності попечительських рад у навчальних закладах України (XIX-початок XX століття)» зі спеціальності 13.00.01 – (загальна педагогіка та історія педагогіки).

Наукові інтереси: історія педагогіки (XIX-початок XX століття); розвиток географічного та екологічного мислення майбутніх вчителів географії.

Рожі Інна Георгіївна

викладач кафедри географії та методики її навчання

E-mail: inna.rozhi.93@gmail.com

Рожі Інна Георгіївна народилась 16 грудня 1993 р. в с. Тинівка, Жашківського району, Черкаської області. З 1999 по 2010 р. навчалася в Тинівській ЗОШ I-III ступенів.

З 2010 по 2014 р. навчалась в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини на природничо-географічному факультеті, отримала диплом бакалавра та здобула кваліфікацію «Вчителя географії», а в 2015 р. – диплом спеціаліста з відзнакою та здобула кваліфікацію «Географ. Вчитель географії, біології та економіки. Організатор краєзнавчо-туристської роботи». Має ступінь магістра та кваліфікацію «Географ. Викладач географії».

У 2014-2015 рр. працювала лаборантом кафедри географії та методики її навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. З 1 листопада 2015 року зарахована до аспірантури Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Спеціальність 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри географії та методики її навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини – Браславська Оксана Володимирівна. З 1 вересня 2017 р. працює викладачем кафедри географії та методики її навчання.

За час роботи і навчання в університеті опубліковано 2 навчально-методичні посібники («Гурткова краєзнавчо-туристська робота студентів-географів: компетентнісний підхід», «Робочий зошит із курсу «Краєзнавство і туризм»), 5 наукових праць, які опубліковані у фахових виданнях, 2 наукові праці, які опубліковані у зарубіжних виданнях та 23 наукові праці, які опубліковані у збірниках конференцій.

Наукові інтереси: краєзнавчо-туристська робота, педагогічні технології, що використовуються у процесі навчання географії.

Викладає лабораторні роботи з «Краєзнавства і туризму».

Безлатня Любов Олександрівна

кандидат географічних наук,

доцент кафедри географії та методики її навчання

E-mail: libe_libe_libe@bigmir.net

Безлатня Любов Олександрівна народилася в с. Йосипівка Кіровоградської області. У 2003 р. закінчила Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини за фахом «вчитель біології, географії, валеології та основ екології». У 2004 р. закінчила магістратуру Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини і отримала кваліфікацію «Магістр педагогічної освіти, викладач географії».

В університеті працює з 2005 р. на посаді викладача. У 2012-2017 рр. навчалася в аспірантурі на кафедрі географії Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського за спеціальністю 11.00.11 – конструктивна географія і раціональне використання природних ресурсів. У 2017 р. захистила кандидатську дисертацію на тему: «Культурні ландшафти міжзонального геоекотону «лісостеп-степ» Правобережної України». Науковий керівник – Денисик Г.І. доктор географічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України.

Половка Олена Андріївна

викладач кафедри географії та методики її навчання

E-mail: elena_polovka@ukr.net

Половка Олена Андріївна народилась у 1971 р. в с. Привільне Баштанського району Миколаївської області. У 1990 р. закінчила Київське медичне училище №2 за фахом фармацевт. У 2008 р. стала випускником Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини та здобула кваліфікацію магістра педагогічної освіти за спеціальністю «Географія».

У 2014-2017 рр. – аспірантка денної форми навчання кафедри фізичної географії та природокористування геолого-географічного факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

Тема дисертаційного дослідження: «Провідні закономірності розвитку природничої географії у незалежній Україні», науковий керівник: Шуйський Юрій Дмитрович, доктор географічних наук, професор кафедри фізичної географії та природокористування ОНУ імені І. І. Мечникова, спеціальність: 11.00.01 – «фізична географія, геофізика і геохімія ландшафтів».

Наукові інтереси: історія фізичної (природничої) географії, фізико-географічні дослідження території України та історія їх розвитку, історична географія, фізична географія.

Надруковано 6 статей у фахових виданнях.

Викладає лабораторні роботи з навчальних дисциплін: «Геологія з основами геохімії», «Географія материків і океанів», «Палеогеографія».

Дідюра Руслана Володимирівна народилась 19 серпня 1994 р. в с. Краснопілка Уманського району Черкаської області. Після закінчення школи у 2011 р. вступила до Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини на природничо-географічний факультет, спеціальність – вчитель географії і біології, який успішно закінчила у 2016 р.

У 2016 р. зарахована до аспірантури Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського на кафедру географії за спеціальністю 11.00.11 – конструктивна географія і раціональне

використання природних ресурсів. Науковий керівник – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри географії Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського – Денисик Григорій Іванович.

Дідура Руслана Володимирівна
викладач кафедри географії та методики її навчання
E-mail: diduraryslana@gmail.com

Наукові інтереси: дорожні ландшафти Центральної України, їх структура та оптимізація.

За період навчання надруковано 2 фахові статті: «З історії формування дорожньої ландшафтно-інженерних систем» та «Вміст важких металів у дорожньому ландшафті автомагістралі Київ-Одеса». Брала участь у всеукраїнській науковій конференції «Сучасні тенденції розвитку української науки» з доповіддю на тему: «Моніторинг на вміст важких металів у сніговому покриві автодороги «Київ – Одеса».

Бабкова С.В.
вчитель-методист географії
СШ №254 м.Києва
Обозний В.В., д.пед.н, проф.
завідувач кафедри туризму
НПУ ім. М.П.Драгоманова

ПІДГРУНТЯ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОГО СУПРОВОДУ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ ПРИ ВИВЧЕННІ ГЕОГРАФІЇ

Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки визначає основні напрями і шляхи реалізації ідей та положень Національної доктрини розвитку освіти у нових соціально-економічних умовах, зокрема:

спрямування наукової діяльності в освіті з метою підвищення якості освіти на інноваційній основі та створення ефективної системи національного виховання, розвитку і соціалізації дітей та молоді.

Сьогодні науковий пошук з метою забезпечення якісної освіти стає основною інновацією в освітній системі. Магістральним напрямком у цій діяльності є перехід від інформаційно-накопичувальної моделі освіти до методологічно орієнтованої, яка формує здатність до творчого мислення і наукового пошуку.

В географічній освіті відбувається це за рахунок збільшення у навчальному матеріалі частки фундаментальних знань (базових географічних понять), аналітичних знань та пошуково-дослідницької складової навчального матеріалу. Завдяки цим компонентам географічних курсів забезпечується підґрунтя для науково-методичного супроводу компетентнісного підходу у навчально-географічній діяльності.

У навчальному матеріалі різних географічних курсів вони змодельовані таким чином, щоб розвивати в учнів спочатку елементарні світоглядно-знаннєві та пошуково-дослідницькі компетенції, потім – предметно-орієнтовані, а вже на їх основі формувати професійно- і життєво-орієнтовані компетенції.

Основною метою при вивченні учнями географічних курсів є формування в них знань у вигляді системи понять, які є важливою складовою загальноосвітньої підготовки і предметної компетентності (цільовий компонент). Відповідно, для вчителя найважливішим завданням при викладанні навчального курсу виступає ознайомлення учнів з науковими основами географії шляхом формування базових географічних понять. Під базовими поняттями конкретної науки слід розуміти поняття, які виступають головними складниками у змісті будь-якого навчального предмета. Осмислення навчального матеріалу відбувається на основі засвоєння понять в процесі їх сприйняття.

У змістовій частині процесу навчання, який здійснюється за допомогою слів, на перше місце виходять терміни, що позначають поняття та визначення, які розкривають їх зміст. Роль учителя полягає у тому, щоб допомогти учням розкривати сутність понять, якими вони оперують. Для формування понять стає необхідною активна робота мислення, яка здійснюється одночасно на основі утворення поняттєвих уявлень. Узагальнення, зроблені учнями самостійно, часто мають неповний та поверховий характер і тому учням складно ними оперувати при вивченні систематичних або інтегрованих курсів. При цьому особливо важливу роль у процесі формування понять відіграє наочний матеріал, який не тільки допомагає створювати уявлення, а й служить конкретною базою для здійснення розумових операцій (певного абстрагування).

Так, аналіз змісту навчальних програм з географії і практичний досвід організації шкільних навчальних екскурсій в природу показує суттєві суперечності між сучасними вимогами шкільної програми з географії (зокрема, учні повинні: опанувати базове поняття «природний комплекс», називати складники природного комплексу, пояснювати взаємозв'язки компонентів в природному комплексі, аналізувати особливості природних комплексів своєї

місцевості тощо) та відсутністю в діючих навчальних програмах системності, наступності і послідовності у змісті навчальних екскурсій в природу з географії. Порушується логіка формування системи фізико-географічних понять, які використовуються при вивченні шкільних природничих курсів. Адже, системна модель змісту навчальних екскурсій в природу передбачає моделювання ланцюжка однотипних теоретико-пізнавальних фрагментів, які об'єднані однією і тією ж ціллю (якою є пізнання сучасної наукової картини оточуючого світу). То пропонується модель стає її основою для запровадження проблемно-пошукових методів на основі реалізації особистісно-орієнтованого підходу до навчання.

Формування системи понять фізико-географічного змісту повинно здійснюватися на основі поетапної методики: перше – уведення нового поняття; друге – розширення обсягу й поглиблення змісту поняття; третє – розгляд поняття як системного компонента та розкриття його міждпредметних зв'язків; четверте – практичне використання поняття. Тобто розроблений зміст та визначена послідовність викладу системи понять фізико-географічного змісту повинні складати змістову основу структури навчальних екскурсій в природу.

При розробці змісту навчальних екскурсій в природу слід використовувати основні положення теорії поетапного формування розумових понять і дій. Спочатку у змісті навчання виділяється адекватна знанням, що формуються, орієнтувальна основа понять (дій). Потім, враховуючи, що формування понять (дій) починається з предметно-матеріального рівня і проходить певні етапи, повинна реалізовуватись вимога організації поетапного відпрацювання навчального матеріалу. Діяльність учнів, яку покликаний організовувати зміст навчальних екскурсій на основі вимог теорії засвоєння знань, дає змогу врахувати необхідні етапи формування понять (дій). Конструювання змісту навчання під час навчальних екскурсій повинно здійснюватись з дотриманням певних вимог: виділення основних елементів теоретичних знань, що стали базовими для конкретних знань; розгляд конкретних явищ (процесів) передбачає ознайомлення з методом орієнтування у конкретній галузі знань; пізнавальні дії, з яких складаються види розумової діяльності, розглядаються як самостійні елементи засвоєння; структурування навчальних екскурсій (послідовність їх змістової спрямованості) здійснюється відповідно до формування пізнавальних дій (узгоджених з логікою наукового пізнання). Крім того, завдання для учнів під час екскурсій повинні бути спрямовані не тільки на здобуття наукових знань, але й на самостійне їх отримання. З цією метою навчальний зміст повинен бути побудований таким чином, щоб у навчанні простежувався процес пошуку і дослідження.

Крім того, реалізація моделі формування системи понять фізико-географічного змісту в освітній практиці повинно узгоджуватись із сучасними педагогічними ідеями щодо особистісно-орієнтованого підходу до навчання, розвиваючого і проблемного навчання, збереження і розвитку індивідуальної самобутності учня тощо. Зміст географічного навчання повинен бути зорієнтований на створення освітньо-пошукової опори і емоційно-почуттєвого сприйняття, які допомагають підтримувати і гармонізувати відчуття внутрішньої

спорідненості людини і оточуючого світу. При цьому закладається основа не тільки засвоєння знань окремих галузевих наук, але й отримання умінь об'єднувати ці знання з метою формування цілісної картини оточуючого світу.

Список використаних джерел

1. Вишнікіна Л.П. Компетентнісне навчання географії в основній школі: монографія / Л.П. Вишнікіна.- Полтава: ТОВ «АСМІ», 2017.-407с. 2. Обозний В.В. Краєзнавча підготовка вчителя: теоретичні і організаційно- практичні аспекти / В.В.Обозний. – Київ: Вид-во НПУ ім. М.П.Драгома-нова, 2001.-254с. 3. Світлана Бабкова, Василь Обозний. МЦ вишівсько-шкільного краєзнавства і туризму / Методист. - №10(46), жовтень 2015, С.43-47.

*Бевз Н.Ф.
вчитель географії
вчитель вищої кваліфікаційної категорії
вчитель-методист Родниківської ЗОШ
I-III ступенів імені Т.Г. Шевченка
Уманської районної ради
Черкаської області
e-mail: natal58@ukr.net*

АКТИВНІ ФОРМИ І МЕТОДИ НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ ТА ЕКОЛОГІЇ У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Завдання сучасної освіти є розвиток особистості, здатної адаптуватися до будь-яких змін, приймати рішення та нести за них відповідальність. Можливість системи освіти задовольняти потреби особистості і суспільства у високоякісних освітніх послугах визначає перспективи економічного і духовного розвитку країни. Суспільство очікує на конкурентно спроможну особистість, для якої характерна висока ефективність діяльності, а також лідерство в умовах суперництва. Основною якістю, якою має володіти конкурентоспроможна особистість, є планетарне мислення і сформована екологічна культура. [4 с.78]

Найважливішим завданням сучасної освіти є розвиток індивідуальних якостей особистості: гнучко адаптуватися в різноманітних життєвих ситуаціях, самостійно здобувати необхідні знання, вміло застосовувати їх на практиці, критично мислити, генерувати нові ідеї, бути комунікабельним, працювати в команді.

Потребою сучасної географії є пошук нових, більш дієвих педагогічних технологій навчання. Серед яких важливе місце належить активним формам і методам навчання та способам їх застосування на уроках географії. Опановуючи географічні знання важливе активне входження в проблему, що вимагає самостійних творчих зусиль та інтелекту.

Для учителя необхідне мистецтво організувати активну пізнавальну діяльність учнів на уроці та в позаурочний час, створювати на уроці ситуацію успіху, навчання вмінню роботи в колективі.

Значну увагу доцільно приділити впровадженню технологій активного навчання, які можуть зацікавити, мотивувати, «переключити» учнів з позиції пасивного споживача інформації на активного учасника навчального процесу. Прикладом є проведення досліджень, тематику яких обирає учень [25, с.10; 2]

Вивчення свого села будується на основі активної самостійної роботи школярів, застосуванні пошукових методів та дослідницької діяльності. Прикладом є дослідження місцевої річки «Кам'янки».

Мета досліджень – залучити учнів до самостійної творчої пошукової діяльності. Прикладом є краєзнавча робота. Учні збирають фактичний матеріал, обробляють, систематизують його, аналізують, представляють отримані результати у вигляді рефератів, презентацій чи плакатів, а також колекцій, гербаріїв.

У 8 класі учні проводять дослідження по темах:

- Зміни природи своєї місцевості під впливом діяльності людини.
- Вплив людини на родючість ґрунтів.
- Прогнозування погоди за місцевими народними прикметами.
- Проведення дослідження (екскурсії), ознайомлення з об'єктами природи своєї місцевості.

Так учні самостійно здобувають нові знання, розширюють кругозір. Велике значення має проведення екскурсій, під час яких учні знайомляться з природними об'єктами своєї місцевості, досліджують вплив природи на життя, господарську діяльність та побут населення, намагаються вирішити деякі екологічні проблеми розчищаючи джерела, насаджуючи дерева, кущі, квіти, прибираючи сміття.

Дієвою формою зв'язку шкільної географії з життям та одним із потужних засобів залучення учнів до активної суспільно-корисної діяльності є краєзнавчий принцип навчання.[1, с.11]

Установлюються зв'язки між відомими учням фактами з навколишньої діяльності та виучуваним програмним матеріалом з метою підвищення якості засвоєння знань.

Географічні поняття, що засвоюються школярами під час вивчення свого краю, найбільш переконливі і добре засвоюються.

У школярів формуються навички поведінки в природі, виникає інтерес до найбільш важливих господарських та екологічних проблем своєї місцевості.

Вивчення рослинності, тваринного світу, ґрунтів, погоди, водних об'єктів, гірських порід, господарської діяльності місцевого підприємства, екологічних проблем та учать у проекті «Сортування відходів».

Однією з форм навчальної роботи, яка дозволяє найбільш повно вирішити завдання шкільного краєзнавства є навчальна практика:

- Складання найпростішого плану своєї місцевості.
- Екскурсія до річки Кам'янки, лісу, на місцеве підприємство КСП «Родниківка».

Одним із принципів, утверджених сьогодні, є принцип переходу від навчання до самоосвіти.

Щоб не відстати від життя, брати активну участь у науково-технічному прогресі, людині необхідно постійно збагачувати свої знання, займатися самоосвітою [1, с.11]. Тому спонукаю учнів до самостійної роботи з набуття знань. Добір учнями до уроків цікавих відомостей з метою розширення кругозору і виховання допитливості. Написання рефератів, підготовка презентацій, проектів.

Активність школярів спрямовується на процес самостійного набуття знань, коли вони працюють з різними джерелами, досліджують географічні об'єкти і роблять доступні висновки й узагальнення, здобувають глибокі й самостійно осмислені знання, набуті шляхом інтенсивного напруження власної розумової діяльності, свідоме опанування знаннями повинно забезпечити їх перетворення на глибокі переконання. [1, с. 5]

Принцип свідомості і творчої активності відображає активну роль особистості учня в педагогічному процесі, підкреслюючи що він є суб'єктом навчання, а не його пасивним об'єктом.

У наш час дедалі більшого значення набуває принцип зв'язку теорії з практикою. [1, с. 10] тільки при виконання практичних робіт учні застосовуючи теоретичні знання і використовуючи уміння для вирішення практичних завдань, набувають навиків необхідних у повсякденному житті й майбутній діяльності людини. Набуття картографічної грамотності працюючи з контурною картою і атласами.

Активною формою навчання на уроках географії є проектна діяльність. Над проектом учні працюють як індивідуально, так і в групах. Робота розподіляється таким чином, щоб кожна дитина взяла участь у проекті. Прикладом є захист міні-проекту «Утилізація побутових відходів».

Однією з форм активного навчання є евристична бесіда. Такий метод постійно застосовується при поясненні нового матеріалу, проведенні уроків-практикумів, уроків – семінарів. Розмовляючи з дітьми, ставлячи запитання, підводю учнів до правильного розуміння матеріалу, самостійного формулювання визначень, понять, висновків.

При проведенні уроків-семінарів, уроків-конференцій учні готують виступи або презентації. Це підвищує їхній інтерес, розвиває самостійність, допитливість, зацікавленість.

Найбільші можливості для прояву самостійної, творчої діяльності має евристична бесіда з постановкою проблемних питань, ведення дискусій на семінарах. Під час дискусій кожний шукає свою істину і своє розв'язання проблеми. [3] Бесіда дозволяє виявити індивідуальні особливості школярів, особливості мислення й мови, пам'яті, рівень знань, широту кругозору, інтереси.

Спільна діяльність вчителя та учнів на уроці спонукає школярів до активного засвоєння знань, до оволодіння вміннями, виховує творчі здібності, формує особистість.

Географічна освіта сприяє розвитку просторового мислення, формує екологічну культуру особистості, сприяє формуванню соціальної позиції учня, формує цілісну картину світу.

Список використаних джерел

1. Науково методичний журнал «Географія». Видавництво групи «Основа», №9-10. 2014р
2. Науково методичний журнал «Географія». Видавництво групи «Основа», №17-18. 2016р
3. Науково методичний журнал «Географія». Видавництво групи «Основа», №5-6. 2015р
4. Рідна школа №7-8 (липень-серпень) 2017р.

*Безлатня Л. О. к.геогр.н., викл.
кафедри географії та методики її навчання
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини
e-mail: lubovbezlatnya@gmail.com*

СУЧАСНІ ЛАНДШАФТИ МІЖЗОНАЛЬНОГО ГЕОЕКОТОНУ «ЛІСОСТЕП-СТЕП» ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ

На початку ХХІ ст. ландшафти міжзонального геоекотону «лісостеп-степ» Правобережної України представлені трьома їх групами: натуральними, натурально-антропогенними й антропогенними. Постійно зростаюча антропогенізація натуральних ландшафтів міжзонального геоекотону «лісостеп-степ» Правобережної України призвела до майже повної їх заміни антропогенними.

Натуральні ландшафти представлені виходами різноманітних порід, особливо кристалічних, у межах Українського щита, що часто утворюють стрімчаки, каньйони, круті частково задерновані схили долин річок і балок, останці, пороги тощо. До цієї групи відносяться окремі болота і заболочені території, стариці, вільшняки у заплавах річок, частково карстові форми, окремі степові западини. Здебільшого їх площі невеликі і в загальному натуральні ландшафти у межах міжзонального геоекотону займають не більше 6-8 % території.

Натурально-антропогенні – це особлива категорія антропогенних ландшафтів. Людина лише стимулює їх зародження, а в подальшому натурально-антропогенні ландшафтні комплекси розвиваються за природними законами і закономірностями. До них відносяться всі ерозійні форми (рівчаки, яри), зсуви, незадернований карст, розвіюванні піски, водойми в кар'єрах і заболочені верхів'я водосховищ і ставків, похідні ліси і луки, частина чагарникових «стінок» долин річок і балок. Їх загальна площа значно більша ніж натуральних ландшафтних комплексів і складає у межах міжзонального геоекотону «лісостеп-степ» Правобережної України у різних його регіонах від 22 до 28 % їх території. Більшість географів і ландшафтознавців України у процесі досліджень натурально-антропогенних ландшафтів розглядають їх як натуральні, а не

антропогенні ландшафтні комплекси. Помилковість і необґрунтованість цих поглядів показана у публікаціях науковців Вінницької школи антропогенного ландшафтознавства [3, 4, 7].

Антропогенні ландшафти найбільш широко представлені в структурі сучасного ландшафту міжзонального геоекотону «лісостеп-степ» Правобережної України. Вони фонові і, разом з натурально-антропогенними, займають тут до 90-92 % території.

Для детальнішого пізнання антропогенних ландшафтів будь-якої території їх, відповідно до потреб, класифікують. Таких класифікацій може бути багато: Ф.М. Мільков обґрунтував їх шість [11], В.С. Жекулін – чотири [9], Л.І. Воропай – три [2], Г.І. Денисик – дванадцять [3]. Найбільш визнаною є класифікація антропогенних ландшафтів за їх змістом, тобто зумовлена відповідним видом господарської діяльності людей. У межах міжзонального геоекотону «лісостеп-степ» Правобережної України основні класи антропогенних ландшафтів уже частково розглянуті [3].

Загалом, в історії розвитку антропогенних ландшафтів Правобережної України виділено три часових «зрізи»: зародження, становлення та функціонування у якості антропогенних [3].

У результаті аналізу численних літературних і картографічних джерел, попередніх досліджень [6, 8, 10], а також власних польових ландшафтознавчих досліджень встановлено, що з адміністративних областей у природному і господарському відношеннях найбільш репрезентованою у міжзональному геоекотоні «лісостеп-степ» Правобережної України є Кіровоградська область. Область повністю розташована у межах геоекотону. Тут сформувалось просторово-рівновелике поєднання двох типів зональних ландшафтів. За даними А. О. Домаранського [8] західну, північну та північно-східну частину Кіровоградської області займає підтип південно-лісостепових ландшафтів – 41,06 % (10096,4 км²), решту території, близько 54,43 % (13383,6 км²) північностеповий підтип. Інтразональні заплавні ландшафти охоплюють близько 4,5 % (1108 км²) території і області.

За впливом та значенням антропогенних ландшафтів на формування структури ландшафту будь-якого регіону, Г. І. Денисик розділив їх класи на групи: каркасні (селитебні та дорожні), фонові (сільськогосподарські та лісові антропогенні), осередкові (промислові, водні антропогенні та белігеративні), гуманістичні (садово-паркові, рекреаційні, сакральні), та інші (тафальні, радіаційні) [5]. Загальні особливості антропогенних ландшафтів міжзонального геоекотону «лісостеп-степ» Правобережної України найбільш чітко відображено у двох їх класах: селитебних і сільськогосподарських.

Список використаних джерел

1. Безлатня Л. О., Ситник О. І. Міжзональний геоекотон «лісостеп–степ» Правобережної України. Фізична географія та геоморфологія. Київ. 2016. Вип. 1. С. 64–72.
2. Воропай Л. И. Антропогенные процессы, их роль в формировании территориальной географической структуры. Физическая география и геоморфология. Киев. 1986. Вып. 33. С. 12–17.
3. Денисик Г. І. Антропогенні ландшафти Правобережної України: монографія.

Вінниця: Арбат, 1998. 292 с. 4. Денисик Г. І. Культурний ландшафт: загальні ознаки. Культурний ландшафт: теорія і практика: зб. наук. праць / за ред. Г. І. Денисика. Вінниця: ПП «ГД «Едельвейс і К», 2010. С. 3-4. 5. Денисик Г. І. Антропогенне ландшафтознавство: навч. посіб.: в 2 ч. Вінниця: ПП «ГД «Едельвейс і К», 2012. Ч. I: Глобальне антропогенне ландшафтознавство 336 с. 6. Денисик Г. І., Ситник О. І. Міжзональний геоекотон «лісостеп-степ» Правобережної України: монографія. Вінниця: ПП «ГД «Едельвейс і К», 2012. 217 с.

7. Денисик Г. І., Козинська І. П. Промислові ландшафти регіону видобутку уранових руд в Україні: монографія. Умань: ВПЦ «Візаві», 2015. 282 с. 8. Домаранський А. О. Ландшафтне різноманіття: сутність, значення, метризація, збереження. Кіровоград: ТОВ «ІМЕКС-ЛТД», 2006. 146 с. 9. Жекулин В. С. Историческая география: Предмет и методы. Ленинград: ЛГПИ, 1975. 62 с. 10. Маринич А. М., Пашенко В. М., Шищенко П. Г. Природа Украинской ССР. Ландшафты и физико-географическое районирование. Киев: Наукова думка, 1985. 224 с. 11. Мильков Ф. Н. Человек и ландшафты. Очерки антропогенного ландшафтоведения: монографія. Москва: Мысль, 1973. 224 с.

*Бірюкова Н.В., к.пед.н., доц.
кафедри географії
Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла Коцюбинського
Лебедев О. С., магістрант
Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла Коцюбинського
e-mail: kost.alex2000@gmail.com*

ІНТЕРАКТИВНЕ НАВЧАННЯ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ

Постановка проблеми. Становлення демократичної держави вимагає створення якісно нової системи національної освіти, покликаної забезпечити відродження інтелектуального й духовного потенціалу українського народу. Через усі положення концепції реформування вищої і середньої школи червоною ниткою“ проходить гасло – „Навчити вчитися!““. Звідси одним із пріоритетів розвитку сучасної шкільної географічної освіти є модернізація та трансформація освітнього процесу, забезпечення активізації пізнавальної діяльності учнів , розвиток їх розумових і творчих здібностей, підготовка їх до самоосвіти упродовж життя. Значною мірою цього можна досягти використовуючи сучасні інноваційні технології, зокрема технології інтерактивного навчання, перетворюючи, таким чином, традиційний урок в інтерактивний. Введення інтерактивних технологій у процес вивчення географії, дозволяє учням підвищити ефективність засвоєння матеріалу, а вчителям приділити більше уваги питанням їх індивідуального й особистісного творчого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчив, що розкриваючи змістову сутність поняття „інтерактивне навчання“ науковці зазначають, що таке навчання стимулює пізнавальну діяльність і самостійність учнів, сприяє залученню їх до активної співпраці та діалогу на різних етапах освітнього процесу (вивчення нового, закріплення,

повторення, перевірка результатів). Воно забезпечує комфортні, безконфліктні та безпечні умови розвитку дитини, всебічно реалізує її природний потенціал, виховує особистість здатну до самоосвіти, саморозвитку, самовдосконалення, яка вміє використовувати одержані знання для творчого розв'язання проблем, критично мислити, прагне реалізувати себе [1].

Для української школи інтерактивне навчання не є зовсім новим. Частково елементи інтерактиву використовувалися ще в перші десятиліття минулого століття й були поширені в педагогіці та практиці української школи у 1920-ті роки – за часів масштабного реформування шкільної освіти. Подальшу розробку елементів інтерактивного навчання ми можемо знайти працях В.Сухомлинського, у творчості вчителів-новаторів Амонашвілі, В. Шаталова, Є. Ільїна, С. Лисенкової та ін.), у теорії розвивального навчання, у працях О.Пироженко, Л.Поветун та інших.

Виклад основного матеріалу. З метою формування зазначених умінь на уроках географії організовується індивідуальна, парна і групова робота, використовуються дослідницькі проекти, рольові ігри, творчі роботи з різноманітними джерелами географічної інформації тощо. Учитель виконує роль організатора інтерактивного діалогу, самостійної пізнавальної діяльності учнів, мобілізуючи їх зусилля на вирішення навчальних завдань, які переважно носять проблемний, творчий характер. У процесі діяльності, співробітництва, відбувається розвиток творчої особистості, для якої характерно високий інтелект та працьовитість.

Існують певні правила організації інтерактивного навчання, якими повинен володіти учитель географії:

1. У роботу повинні бути залучені всі учні класу.
2. Необхідна психологічна підготовка школярів (корисні розминки, заохочення до активної участі в роботі, надання можливості для самореалізації).
3. Учні повинно бути не більше двадцяти п'яти чоловік, лише за таких умов можлива продуктивна робота в групах.
4. Дотримання регламенту (терпіння до будь – якої точки зору, право кожного на свободу слова).
5. Поділ учнів на групи на основі добровільності [2].

З метою визначення ефективності застосування інтерактивних технологій у навчально-виховному процесі з географії проводилися експериментальні дослідження, зокрема, велися спостереження на уроках, проводилися анкетування учнів та вчителів, вивчався педагогічний досвід. На початку дослідження була проведена діагностика реальної навчальної успішності школярів, які брали участь у експерименті з географії. З цією метою проводились самостійні роботи у визначених контрольних та експериментальних класах. Запитання, на які мали дати відповідь учні, були ідентичними для контрольних та експериментальних класів. Результати, отримані після перевірки самостійних робіт, засвідчили, що в обох класах наявний приблизно однаковий рівень засвоєння географічних понять та фактичного матеріалу. Цей факт дав можливість продовжувати експеримент

об'єктивно. Упродовж формувального експерименту, в контрольних класах, навчальний процес на уроках географії проходив без змін (використовувались тільки традиційні методики навчання). У експериментальних класах, – викладання географії відбувався із застосуванням інтерактивних технологій. Зокрема, інтенсивно використовувались такі форми й методи інтерактивного навчання як: "мозковий штурм», « мікрофон», « ажурна пилка», «робота в малих групах» тощо.

До анкет, які пропонувалися учням, було внесено наступні запитання:

1. Які з уроків географії Вам подобаються більше:
 - традиційні;
 - нетрадиційні (рольові ігри, „мозковий штурм”, „акваріум”, „мікрофон”, „два, чотири, всі разом ...”)?
2. Які недоліки, на Вашу думку, зазначених форм навчання?
3. Чи сприяють нетрадиційні форми кращому засвоєнню Вами навчального матеріалу з географії, розкриттю творчих здібностей, формуванню логічного мислення?
4. Чи подобається Вам бути активним співучасником навчального процесу (генерувати нові ідеї, відстоювати їх, бути асистентом учителя на уроках географії)?

Аналіз відповідей на перше запитання анкети засвідчив, що 70 % школярів віддали перевагу нестандартним урокам з географії, пояснюючи свій вибір тим, що на уроках даного типу цікавіше ніж на традиційних. Найбільшою популярністю користуються наступні форми і методи інтерактивного навчання: „мозковий штурм”, „мікрофон”, „навчаючи – вчусь”. Двадцять відсотків респондентів – більш схильні до традиційних уроків, аргументуючи свою позицію передбачуваністю навчального процесу. Деякі анкети містили відповіді такого змісту: „...традиційні уроки подобаються тому, що я знаю, що треба буде відповідати, як до них підготуватися, що вивчити”. Десять відсотків респондентів зазначили, що їм подобаються як традиційні, так і нетрадиційні уроки.

Отже, більшість респондентів надають перевагу інтерактивним урокам. Це пояснюється тим, що під час їх проведення, унеможлиблюється пасивність учнів, жодна думка висловлена будь-яким учнем, не залежно від його статусу в класі, не ігнорується, школярі мають можливість більш повно розкрити свій творчий потенціал. У багатьох дітей зникає комплекс боязні виступу перед аудиторією.

Серед відповідей на друге запитання було чимало розбіжностей, найбільш поширеними були наступні відповіді: нестандартні уроки проводяться дуже рідко, потрібно частіше – 20 %; не має недоліків – 14 %; не всі учні виявляють бажання працювати – 8 %. У відповідях траплялись цікаві та оригінальні зауваження, пропонувались досить конструктивні пропозиції. Наприклад: „Кожна форма навчання не є ідеальною, адже вони є специфічними. Однією формою навчання можна розвивати логічну діяльність мозку, іншими сприяти запам'ятовуванню матеріалу, тому потрібно поєднувати різні форми навчання”. На третє запитання позитивну відповідь дали 64 % опитуваних, 36 % –

вказали, що використання на уроках форм і методів інтерактивного навчання не завжди сприяють кращому засвоєнню навчального матеріалу, розкриттю їх творчих здібностей, формуванню логічного мислення.

Сімдесят шість відсотків учнів відповідаючи на четверте запитання вказали, що їм подобається бути асистентом учителя, генерувати нові ідеї, відстоювати їх, така діяльність заохочує їх до навчання. Двадцять чотири відсотки респондентів охоче стають активними співучасниками навчального процесу, але інколи.

До змісту анкет які пропонувалися вчителям були внесені наступні запитання:

1. Розкрийте зміст поняття „інтерактивне навчання”;
2. Чи застосовуєте Ви даний тип навчання на практиці?
3. Чи вважаєте Ви „інтерактивне навчання” більш результативним, ефективнішим за інші типи навчання? Чому саме?
4. Які недоліки на Вашу думку має „інтерактивне навчання”?
5. Які форми, методи „інтерактивного навчання” Ви застосовуєте у своїй практичній діяльності?

Розкриваючи зміст поняття „інтерактивне навчання” у своїх відповідях вчителі вказали: це творча співпраця між учителем і учнями шляхом діалогу за рахунок різних форм діяльності; співнавчання, взаємонавчання в групах, колективах де учень і вчитель є рівноправними; спроба навчити вчитися; педагогічна технологія, яка передбачає активну співпрацю учителя і учня, дає можливість сформувати і більш розвинути свої здібності та вміння – це нетрадиційна форма навчання, що в першу чергу, спрямована на кінцевий результат, по-друге розвиває особистість у колективі, активізує навчальний процес, сприяє спілкуванню, дає можливість розвивати організаторські здібності, інтерес до навчання та життя, уміння ставити мету і досягати її.

На друге запитання 40 % респондентів вказали, що вони постійно застосовують інтерактивне навчання на практиці. Дана категорія вчителів також вважає, що використовувати інтерактивне навчання на практиці потрібно систематично, щоб досягнути позитивного ефекту. П'ятдесят два відсотка вчителів використовують інтерактивні форми та методи частково, коли дозволяє тема і час, особливо на підсумкових уроках, де потрібно узагальнити і систематизувати великий обсяг матеріалу. Вісім відсотків опитуваних не використовують взагалі. Серед причин, які зумовлюють небажання педагогів упроваджувати форми та методи інтерактивного навчання в практику викладання географії виділяють наступні: погана обізнаність із технологією; брак методичної літератури; брак часу на підготовку і проведення уроку; велика кількість учнів у класі.

Вісімдесят вісім відсотків вчителів, відповідаючи на третє запитання, вказали, що вважають інтерактивне навчання більш результативним та ефективнішим за інші типи навчання. На користь переваг наводились різні аргументи, а саме: підвищений інтерес учнів до предмету; спонукає до пошукової діяльності; унеможливорює пасивність учнів на уроці; формує здатність відстоювати і аргументувати свою думку; стимулює учнів більше

працювати самостійно; вчить логічно мислити. Частка педагогів, які дотримуються протилежної думки склала 8 %. Деякі викладачі (4 %) висловлювали позицію, що потрібно раціонально поєднувати традиційне навчання з інноваціями. У відповідях на четверте запитання були зазначені наступні недоліки інтерактивного навчання: важко об'єктивно оцінювати діяльність учнів – 40 %; значний обсяг інформації – 26 %; перевантаженість програми з географії – 18 %. Шістнадцять відсотків учителів не виявили недоліків у даному типі навчання.

Серед форм і методів інтерактивного навчання які найчастіше вчителі застосовують у своїй практичній діяльності зазначені наступні: робота в малих групах (36 %); мікрофон (28 %); мозковий штурм (10 %); робота в парах (26 %).

У результаті експериментальної роботи були виявлені переваги та недоліки інтерактивних форм і методів навчання, які використовуються у навчально-виховному процесі з географії. Зазначені проблеми обумовлені, по-перше, авторитарною, репродуктивно-орієнтованою методикою роботи окремих учителів, які досить скептично налаштовані на зміни у власній педагогічній діяльності, по-друге, браком правильних методичних розробок щодо практичного використання різних методів і форм інтерактивного навчання на уроках географії. Варто також зазначити, що інтерактивні технології застосовуються на уроках географії не систематично, що унеможливорює гарантований кінцевий результат у формуванні відповідних компетентностей школярів, передбачених навчальною програмою. Крім того, з метою підвищення ефективності форм і методів інтерактивного навчання у процесі вивчення географії необхідно забезпечити формування спеціальних умінь і навичок учнів, яким важко відразу налаштуватися на зовсім новий підхід до проведення уроків. Особливо значимо посилити методичну компетентність учителів, що є нагальним завданням як вищої школи, так і академій неперервної освіти.

Висновок. Отже, на основі отриманих експериментальних даних, можна зробити висновок про те, що систематичне, методично грамотне застосування інтерактивних технологій навчання на уроках географії сприяє формуванню логічного мислення, розвитку творчого потенціалу школярів, кращому засвоєнню навчального матеріалу та в підсумку забезпечить результативність і підвищить ефективність освітнього процесу.

Список використаних джерел

1. Інтерактивні технології навчання. Наук. метод. посібн. / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко.- К. : А.С.К., 2004 – 192 с.

*Бірюкова Н. В. к.пед.н., доц.
кафедри географії
Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла Коцюбинського
Шурин Л. Г. магістрант
Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла Коцюбинського
e-mail: jaskahipi@ukr.net*

ВПЛИВ ПРИРОДНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ЧИННИКІВ НА СПЕЦІАЛІЗАЦІЮ АПК ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Постановка проблеми. Агропромисловий комплекс є одним із найбільших і найважливіших міжгалузевих утворень у господарстві Вінницької області. Його розвиток значною мірою визначає рівень життя населення, визначається загальними закономірностями розвитку продуктивних сил та характеризується значною залежністю агропромислового виробництва від природно-ресурсного потенціалу регіону. Враховуючи те, що у Вінницькій області виробляється 8,4% (станом на 01.01.2017 р.) обсягу валової продукції сільського господарства України, і вона є лідером за цим показником, безумовно дослідження природно-географічних чинників, які безпосередньо обумовлюють розвиток сільського господарства як основної ланки АПК є актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблематики раціонального використання та впливу природних ресурсів на сільське господарство займалися Балабанов Г. В., Кавецький І. Й, Дорогунцов С., Зубец М., Івашкевич Ю., Новаковський Л., Саблук П., Трегобчук В., Третяк А., Хвесик М., Яцик А. Актуальні проблеми природокористування в АПК висвітлено у працях Стефанків О.М. та Максимович О. М. В окремих наукових дослідженнях розглянуто відтворення і підвищення ефективності використання у сільському господарстві земельних та інших природних ресурсів регіонів України.

Проте, питання впливу природних чинників на агропромисловий комплекс окремих регіонів у вітчизняній практиці залишається маловивченим та таким, що потребує подальших розробок.

Постановка завдання. Розглянути вплив природно-географічних чинників на спеціалізацію агропромислового комплексу Вінницької області.

Виклад основного матеріалу. Формування АПК і особливості його територіальної організації залежать від сукупної дії природно-географічних і соціально-економічних чинників. Неможливо розглядати раціональне використання природних ресурсів у сфері агровиробництва поодиночі. Лише комплексний підхід дозволить провести аналіз всіх чинників та встановити їх вплив на продуктивність та спеціалізацію сільськогосподарського виробництва.

На формування АПК регіонів України суттєвий вплив мають природно-географічні чинники, серед них найважливішими є агрокліматичні, водні і земельні ресурси, а також важлива роль належить і рельєфу території [4].

Варто зазначити, що в геоструктурному плані основна частина території Вінницької області розташована в межах Українського кристалічного щита, на його південно-західній окраїні. Враховуючи особливості геологічного розвитку рельєфу і геоструктури, виділяють такі геоморфологічні райони: Подільську і Придніпровську височини.

Південно-східна частина Подільської височини у Вінницькій області називається Подільським платом. Воно займає більшу частину області і продовжується далі на захід на території Хмельницької і Тернопільської областей. Плато не становить суцільної рівної поверхні і дуже порізане долинами численних невеликих річок та ярами. Та частина Подільського плато, що має нахил у бік Дністра, відзначається дуже великою роздробленістю на окремі пасма. Верхів'я річок Лядова, Немія, Жван, Мурафа, що течуть по дну широких розложистих балок, мають пологі схили, і тому рельєф цієї місцевості має вигляд хвилястої рівнини. Східна і північно-східна частини Подільського плато в межах області значно менше розчленовані долинами річок.

У північно-східній частині області, від верхів'я Сниводи до Гірського Тікичу, лежить Придніпровська височина. Найбільш підвищена частина її має середню висоту 300 м. Це слабзорозчленована поверхня з середніми висотами 220-240 м. Низовин в межах області немає, є окремі рівні ділянки території, що лежать нижче навколишньої місцевості [3].

Отже, рівнинність рельєфу території Вінницької області створює сприятливі умови для розвитку сільського господарства, як основної ланки АПК.

Розглянемо вплив агрокліматичних ресурсів, які визначають спеціалізацію АПК і характеризують ступінь забезпечення сільськогосподарських культур теплом і вологою. Для Вінницької області, як і для України загалом, притаманна зональність у розподілі тепла. Клімат області помірно-континентальний, для нього характерні тривале, нежарке літо з достатньою кількістю вологи та порівняно коротка м'яка зима. У літню пору переважають вологі вітри західного та північно-західного румбів, найбільший їх вплив спостерігається на північний захід від лінії Могилів-Подільський – Гайсин. У холодну пору (жовтень – квітень) відчутний вплив (особливо на південний схід від цієї лінії) сибірського антициклону з вітрами південних та південно-східних румбів та північно-східних румбів. Найхолодніший місяць на території області – січень, найтепліший – липень. Середні амплітуди коливань температури упродовж року не перевищують 25 °С. Під впливом континентальних повітряних мас іноді спостерігається зниження температури в окремі дні до -25 °С, влітку – підвищення до +34 °С, найвищі температури спостерігається у липні-серпні [1].

Середньорічні суми опадів на території області складають 440-590 мм, найбільша їх кількість випадає на північному заході. Перехід від однієї пори року до іншої відбувається поступово. Стійкий перехід добової температури

через 0°C є початком весни та відбувається найчастіше у другій декаді березня. Весна триває близько двох місяців. Літо триває з другої половини травня до першої половини вересня, денні температури становлять у травні +18-20 °C, у липні +21-25 °C. У цей же час випадає найбільше опадів, переважно у вигляді злив. Осінь починається з переходом середньодобової температури через +10 °C в бік зниження. Вона супроводжується заморозками, загальним зниженням температури, зменшенням кількості опадів. Характерною особливістю осені у Вінницькій області є повернення теплих сонячних днів. Вона закінчується в кінці листопада, коли середньодобові температури переходять через 0 °C у бік мінусових температур. До початку зими середньодобові температури всюди нижче 0 °C, але вище -5 °C, погода нестійка: морозні дні змінюються відлигами, не раз утворюється та сходить сніговий покрив.

Отже, оптимальна зміна пір року, тривале тепле та досить вологе літо, рання весна, суха осінь, зима з помірними морозами та значним сніговим покривом дозволяє вирощувати на території області як ярі культури – пшеницю, жито, ячмінь, гречку, так і озимі культури.

Розглянемо вплив водних ресурсів на розвиток агропромислового комплексу. Основними джерелами задоволення сучасних і перспективних потреб сільського господарства Вінницької області у прісній воді є водні ресурси поверхневого стоку (річки, озера, водойми) і підземного стоку.

Територія має густу мережу річок, що належить до басейнів трьох великих рік – Південного Бугу (приблизно 62% території), Дністра (28%) та Дніпра (10%). Вони мають переважно снігове й дощове живлення і належать до типу рівнинних. Перевага вододільного рельєфу сприяла появі великої кількості водотоків та створенню штучних водойм. До внутрішніх вод області антропогенного походження належать численні ставки та водосховища. На території Вінниччини налічується більше 2500 ставків та 60 водосховищ. Найбільші водосховища – Ладжинське, Сандрацьке, Сутиське і Дмитренківське. Їх води використовують для крапельного зрошення полів. Також у річках та штучно створених водних об'єктах на території всієї області займаються риборозведенням.

Болота на території Вінниччини розташовані по долинах річок, найбільше їх у північній і середній частинах області вздовж Згару, Рову, Рівця, Собі, Соврані, Постолової, Десни. Поширення боліт у даних місцевостях ускладнює можливість розвитку АПК [5].

Загалом, водоресурсний потенціал Вінницької області дозволяє забезпечити водою всі потреби сільського господарства.

Важливим природно-географічним чинником, який впливає на формування АПК Вінницької області є земельні ресурси. Земельний фонд області складає 2649,2 тис. га. Майже $\frac{3}{4}$ частини території зайнято сільськогосподарськими землями, з них ріллі – 85,7 %, на пасовища припадає 9,3 %, для сіножатей відведено 2,5 %, землям із багаторічними насадженнями – 2,5 %. Питома вага площ сільськогосподарських угідь відносно площі суші (ступінь сільськогосподарського освоєння) по області становить – 77%, а в

адміністративних районах - від 68 до 88%. За ступенем сільськогосподарського освоєння усі райони можна умовно поділити на три групи: I – до 70%; II – 71 - 80% і III - > 80%. Найвищий ступінь освоєння сільськогосподарських угідь в Липовецькому (88%), Теплицькому (87%), Козятинському (86%), Чернівецькому (84%), Оратівському (84%), Погребищенському(83%), Хмельницькому (82%), Бершадському (81%), Тиврівському (80%) районах [2].

Сукупність природних чинників (поверхня області, природна рослинність в минулому, клімат, антропогенний вплив) сприяли утворенню різних за властивостями і родючістю ґрунтів на території області.

Найбільш поширеними ґрунтами в області є сірі лісові та чорноземи опідзолені. Середній вміст гумусу в ґрунтах області – 2,94%. Найвищий вміст його мають ґрунти Липовецького (3,99%), Хмельницького (3,87%), Калинівського (3,65%), Козятинського (3,87%) районів, найнижчий – у Барському (1,86%), Жмеринському (1,94%), Тиврівському (1,92%) і Мурованокуріловецькому (1,97%) районах [4].

За ґрунтовими особливостями територія ділиться на чотири агроґрунтові райони: північно-східний – з переважаючим чорноземом, центральний – з сірими і світло-сірими опідзоленими ґрунтами, південно-східний і придністерські райони – з глибокими чорноземами і опідзоленими ґрунтами. Аналіз використання земельних угідь, свідчить про те, що переважання родючих чорноземних ґрунтів сприяє вирощуванню зернових культур, кукурудзи, з технічних – соняшника, цукрового буряка. На сірих лісових ґрунтах вирощують практично всі види культур: картоплю, пшеницю, кукурудзу, соняшник, цукровий буряк, а також овочі та фрукти.

Аналіз впливу природно-географічних чинників на спеціалізацію АПК Вінницької області, дає можливість виділити чотири агропромислові підрайони: Північний, Центральний, Південно-східний та Південно-західний [6]. Північний агропромисловий підрайон займає територію Хмельницького, Літинського, Козятинського, Калинівського, Погребищенського, Липовецького, Іллінецького та Оратівського адміністративних районів. Він спеціалізується на вирощуванні цукрових буряків, зерновому господарстві, тваринництві м'ясо-молочного напрямку та свинарстві. Центральний підрайон охоплює територію Барського, Жмеринського, Вінницького, Немирівського та Гайсинського районів, він спеціалізується на буряківництві, зерновому господарстві, садівництві, м'ясо-молочному тваринництві та свинарстві. Південно-східний підрайон за площею найбільший, десять адміністративних районів входять до його складу: Тиврівський, Шаргородський, Тульчинський, Томашпільський, Крижопільський, Тростянецький, Піщанський, Тепликський, Бершадський, Чечельницький. Поряд з традиційними, для усіх підрайонів області галузями спеціалізації у підрайоні вирощують ще олійні рослини та займаються птахівництвом. Південно-західний підрайон займає решту території області, а саме: Мурованокуріловецький, Могилів-Подільський, Чернівецький та Ямпільський. Він спеціалізується на вирощуванні тютюну, яблук, груш, персиків, абрикос, черешень, а також розведенням овець.

Висновки. Отже, сприятливі природно-географічні чинники, обумовили інтенсивний розвиток у Вінницькій області сільського господарства і вплинули на спеціалізацію АПК регіону.

Подальше функціонування АПК області повинно відбуватися на основі ефективного використання наявного агропромислового потенціалу території з врахуванням стратегічних пріоритетів його розвитку, а саме: раціональне використання земельних ресурсів; ощадливе використання водних ресурсів; врахування агрокліматичних умов при посіві певних культур; нарощення обсягів виробництва зерна, розвиток інфраструктури зернового ринку; нарощування обсягів виробництва картоплі та овочів, розвиток інфраструктури для їх збереження; розвиток галузі садівництва; подальший розвиток та інноваційність бурякоцукрового виробництва.

Загалом, агропромисловий комплекс Вінницької області здатен виробляти екологічну, якісну, конкурентоспроможну сільськогосподарську продукцію для задоволення потреб регіонального, державного та навіть світового ринку при раціональному використанні природно-географічних чинників.

Список використаних джерел

1. Балабанов Г.В., Кавецький І.Й., Качаєв Ю.Д., Нагірна В.П., Підгрушний Г.П., Яснюк Т.Є. Трансформація територіальної організації господарства України // Укр. геогр. ж-л – 2001. – № 3. – С. 81-90.
2. Клочко В.М. Шляхи підвищення ефективності АПК України / Клочко В.М. // Економіка АПК. – 2013. – № 1.
3. Конструктивно-географические основы рационального природопользования в Украинской ССР: Теоретические и методические исследования / А. М. Маринич, И. А. Горленко, Л. Г. Руденко и др. - К: Наук. думка, 1990.
4. Лузан Ю.Я. Сучасні проблеми та основні фактори розвитку аграрного сектору України / Ю.Я. Лузан // Економіка АПК. – 2014. – № 6.
5. Раціоналізація природокористування в АПК та формування екологічної свідомості населення: монографія / Стефанків О. М., Максимович О. М. – Івано-Франківськ: Сімик, 2012. – 180.
6. Сучасні агротехнології: тенденції та інновації: Мат. Всеукр. наук.-практ. конф., 17-18 листопада 2015 р.: у 3 т. – Вінниця: РВВ ВНАУ, 2015. – Т.1. – 263 с.

*Богадъорова В.С. аспірант
кафедри соціально-економічної географії
Херсонський державний університет
e-mail: VBohadorova@ksu.ks.ua*

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНИХ ФОРМ ГОСПОДАРЮВАННЯ НА СЕЛІ

Становлення та розвиток конкурентоспроможного виробництва в регіоні безпосередньо пов'язані з структурними зрушеннями, що відбуваються у сільському господарстві. Трансформація галузі в більшості досліджень визначається як складний багатоаспектний процес, який охоплює зміни способів господарювання, форм власності, напрямів природокористування, структури та спеціалізації сільськогосподарського виробництва, демографічних

процесів та екологічної ситуації [3]. Важливим у підвищенні конкурентоспроможності аграрної сфери є вдосконалення структури, спеціалізації та територіальної організації сільськогосподарського виробництва. Традиційну регіональну спеціалізацію не можна вважати завершеною. Розміщення сільськогосподарського виробництва має узгоджуватись, насамперед із конкурентними перевагами територіальної структури, а також з кон'юнктурою аграрного ринку.

Початок формування багатокладності на селі припадає на початок 90-х років ХХ ст., коли внаслідок реорганізації великих сільськогосподарських підприємств державної форми власності почали формуватися перші фермерські господарства та підприємства ринкового типу, значно розширили своїх земельні ділянки селянські господарства. Розпаювання земель сприяло збільшенню кількості цих форм господарювання та посилення процесів подрібнення господарювання на селі, що, в свою чергу, відзначилося на посиленні процесів подрібненості землеволодінь. Це спричинило зменшення загальної ефективності виробництва сільськогосподарської продукції. Особливо великого занепаду отримало тваринницьке виробництво, яке потребує значних затрат матеріальних та людських ресурсів.

Серед основних форм господарювання, які на сьогодні існують в сучасній системі сільськогосподарського виробництва є: сільськогосподарські підприємства фермерські господарства та господарства населення.

Господарства населення є господарствами, які мають сільськогосподарський виробничий профіль і використовують для цього землю як виробничий ресурс або просторову базу для розміщення виробництва, в яких робітник і підприємець поєднані в одній особі.

Фермерське господарство – це форма вільного підприємництва, що функціонує в межах недержавного укладу, зі створенням юридичної особи з використанням приватного та орендованого майна та інших засобів виробництва на основі праці засновника та членів його родини з можливістю залучення найманих працівників, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою, реалізацією чи іншими видами агробізнесової діяльності з метою отримання прибутку.

Сільськогосподарські підприємства (окрім фермерських господарств) являють собою різноманітні за формою власності суб'єкти господарювання. До господарських товариств відносять підприємства, установи, організації, «створені на засадах угоди юридичними особами і громадянами шляхом об'єднання їх майна та підприємницької діяльності з метою одержання прибутку» [2].

Під впливом трансформації відносин власності відбуваються зміни в територіальній організації виробництва, тобто зміни співвідношення між основними видами сільськогосподарської продукції, яка виробляється в регіоні, що спричиняє “розмивання” спеціалізації аграрного виробництва. З відродженням та набуттям нових рис таких форм господарювання як «особисті господарства населення» «фермерські господарства» ці та інші зміни (якими супроводжується зміна форм власності) загострюються, що потребує

всебічного вивчення, як з економічної точки зору, так і з суспільно-географічної [1].

Останні десятиріччя досить активно проводяться дослідження соціально-економічних аспектів розвитку як сільського господарства в цілому, так і окремих його структур. Додамо, що різні аспекти функціонування сучасних форм господарювання (господарства населення, фермерські господарства та сільськогосподарські підприємства) досліджували О.А.Богуцький, В.С.Дієсперов, М.Г.Ігнатенко, З.І.Калугіна, О.О.Комліченко, В.П.Нагірна, О.М.Онищенко, М.Д. Пістун, П.Т.Саблук, О.М.Шпичак, В.О.Юрчишин, В. Кулинич, В. Горьовий та інші.

Слід відмітити, що серед виробників сільськогосподарської продукції основним має бути розгляд сільськогосподарських підприємств та фермерських господарств, як виробників товарної сільськогосподарської продукції, більшість продукції яких реалізується на ринок та на переробні підприємства, хоча частка господарств населення у виробництві сільськогосподарської продукції (зокрема тваринницького походження) протягом останніх років перевищує показники виробництва в громадському секторі.

Як свідчать багаточисленні дослідження вчених світу, високі економічні показники виробництва в фермерських господарствах можуть бути досягнуті завдяки науково обґрунтованій побудові свого господарства, що полягає у визначенні раціональної спеціалізації, яка враховує місце розташування фермерського господарства та агрокліматичні умови, крім того, раціональні розміри землекористування та оптимальна кількість необхідних засобів виробництва

Необхідно звернути увагу на те, що для господарств населення характерні деякі негативні прояви функціонування, в тому числі соціальні: завищена витрата робочої сили в розрахунку на одиницю виробленої продукції в цілому, в тому числі праці членів сімей підліткового віку, слабка технічна озброєність праці тощо. Разом з тим вважаємо, що хоча господарства населення і не можуть вважатися стратегічним напрямом для створення сучасного цивілізованого сільського господарства, проте вони є ланкою аграрного сектору економіки, що виявила в період реформування певні позитивні риси.

Отже, розвиток АПК в сучасних умовах економічного реформування ставить нові вимоги та завдання суспільно-географічних досліджень. Вважаємо, що поєднання в географічному підході фізико-географічних та суспільно-географічних методів дослідження найбільш повною мірою дозволять обґрунтувати напрями розвитку і узгодженого співіснування різних форм господарювання.

Список використаних джерел

1. Богадьорова Л. М. Роль господарств населення в соціально-економічному розвитку сільської місцевості / Л. М. Богадьорова. // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія географічні науки. – 2017. – С. 22–26. 2. Заячук М. Д. До питання класифікації фермерських господарств Херсонської області / М. Д. Заячук // Регіональні проблеми України: географічний аналіз та пошук шляхів вирішення: матеріали VII

Міжнародної науково-практичної конференції, м. Херсон, 5-6 жовтня 2017 р. / [за загальною редакцією І. Пилипенка, Д. Мальчикової] – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2017 с. 81-83. 3. Саркісов А. Особливості розвитку різних форм господарювання в АПК Херсонської області / А. Саркісов. // Часопис соціально-економічної географії. – 2009. – С. 188–193.

*Бойко Я.А. к.пед.н., доц.
кафедри англійської мови
та методики її навчання
Уманський державний
педагогічний університет
імені Павла Тичини
e-mail: yakivboyko@meta.ua*

АНАЛІЗ КІЛЬКОСТІ НАУКОВИХ ПУБЛІКАЦІЙ В СФЕРІ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ США

Ключові слова: екологічна культура, екологічна освіта, середня школа, учнівська молодь, США.

Сполучені Штати Америки, як сучасна високорозвинена держава, зацікавлена у розбудові динамічної, багатовекторної системи розгалужених взаємостосунків, що характеризуються спільністю інтересів у вирішенні регіональних і глобальних проблем, серед яких подолання екологічної кризи та поширення і вдосконалення екологічної освіти широких верств населення, і особливо молоді шкільного віку. Вона досить системно працює над формуванням екологічно свідомих і компетентних громадян, здатних ефективно розв'язувати екологічні проблеми, запобігати можливості їх загострення.

Не випадково й перший Міжнародний семінар з екологічної освіти відбувся саме в США у 1970 році, де визначались найбільш ефективні шляхи подолання екологічної кризи як на регіональних, так і глобальному рівнях. Ця країна має значний досвід і усталені традиції вирішення педагогічних проблем довкілля, продуктивного взаємообміну думками, ідеями, науковими та практичними результатами.

Потрібно зазначити, що в США постійно зростає кількість науковців і їхніх досліджень у сфері екологічної освіти та виховання. За останні 40 років кількість робіт з екологічної проблематики різнилась з року в рік, відображаючи зміни зацікавленості суспільством проблемами формування екологічної культури майбутніх громадян.

Так, Р. Вілсон і Д. Сміт прийшли до висновку, що кількість статей з екологічного виховання в педагогічних журналах зросла у порівнянні із 80-90 роками ХХ століття. Науковці дослідили індекс освіти, сукупний індекс педагогічних публікацій у порівнянні з кількістю публікацій з екологічного виховання протягом останніх 40 років. Відповідно до даних цих науковців (див. табл. 1), кількість публікацій у 1980-1990 роках була менша, ніж вона є на сьогодні.

Таблиця 1.

Порівняння кількості публікацій з екологічної освіти за 1980-2010 роки (за даними Вілсона і Сміта)

Роки	Кількість публікацій
1980 рік	59
1990 рік	65
2000 рік	74
2010 рік	83

Думка цих науковців підтверджується й даними, що представлені в доповіді національної програми з екологічної освіти (National Environmental Education and Training Program (NEETF)) за 2005 рік [1]. Відповідно до неї кількість досліджень збільшилась з 1970-х років. Доповідь презентує підтверджуючу статистику з різних досліджень, що показує постійне зростання кількості праць з року в рік. Наприклад, М. Рот визначив 100 досліджень з екологічної освіти з 1973 по 1976 роки [2]. В той час як Р. Іюззі нараховує більше 260 доповідей у журналах з екологічної освіти і не менше 90 дисертацій з 1971 по 1982 роки [3]. До 2000 року було опубліковано приблизно 500 статей і 700 дисертацій. Одне із можливих пояснень полягає в тому, що ці дослідники приділяли увагу різним проміжкам часу.

Отже, пілотажний аналіз наукових публікацій в США в сфері охорони навколишнього середовища дає змогу констатувати, що в цій країні велика увага приділяється розвитку екологічній освіті, що знаходить своє відображення в кількості публікацій в даній сфері, яка постійно збільшується з року в рік.

Список використаних джерел

1. Coyle K. Environmental Literacy in America : What Ten Years of NEETF / Roper Research and Related Studies Say about Environmental Literacy in the U.S. [Electronic resource] / K. Coyle ; The National Environmental Education and Training Foundation. – Washington, D.C., 2005. – 152 p. – URL : <http://www.neefusa.org/pdf/ELR2005.pdf>
2. Roth R. E. A Review of Research Related to Environmental Education, 1973–1976 [Electronic resource] / R. E. Roth. – Columbus, OH : ERIC/SMEAC, 1976. – 61 p. – [ERIC Number: ED135647]. – URL : <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED135647.pdf>
3. Summary of Research in Environmental Education, 1971–1982 : Monograph in Environmental Education and Environmental Studies [Electronic resource]. – Columbus : Eric Clearinghouse for Science, Mathematics and Environmental Education. – 1984. – December. – Volume 2. – 159 p. – [ERIC Number: ED259879]. – URL : <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED259879.pdf>

*Браславська О. В. д.пед.н., проф.
завідувач кафедри географії та
методики її навчання
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини
Соколова О. В. студентка
природничо-географічний факультет
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини
e-mail: timets07@rambler.ru*

РОЗВИТОК ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Сучасні перспективи інтеграції України в європейський та світовий освітній простір актуалізують потребу в дослідженні систем освіти, що сприятиме виявленню позитивних і негативних сторін досвіду інших країн й впровадженню позитивного досвіду у вітчизняну географічну освіту. За висловом видатного географа В. П. Максаковського «вивчення географії в усьому світі об'єднується головною метою, яку в узагальненому вигляді можна сформулювати так: сформувати в свідомості учня науково-об'єктивну картину рідного краю, своєї країни, всього світу і одночасно виховати його як особистість, готову до активної діяльності й застосуванню набутих знань і вмінь в різних життєвих ситуаціях» [2, с.12]. В умовах загальноцивілізаційного розвитку відбувається перехід суспільства від технократичного, індустріального типу до інформаційного, де особливо важливим є розвиток особистості, і зокрема, тенденція її освіти протягом життя [1].

Тобто, сьогоднішня географічна освіта покликана сформувати у кожної особистості планетарне (географічне) мислення, адже географія має великий гуманістичний потенціал, а вчителям необхідно глибоко розкривати особливості географічної картини світу [3, с. 56].

У розвинених країнах світу шкільна географія спрямована, перш за все, на забезпечення рівних можливостей для отримання якісних знань учнями, успішної життєдіяльності, набуття ними предметної компетентності. Наприклад, у Франції, Німеччині, Італії, Росії, Польщі, Чехії, Угорщині, Болгарії, Україні географія є окремим самостійним предметом у закладах загальної середньої освіти. У США та Японії шкільна географія не є самостійним предметом, а входить до складу інтегрованих курсів як елемент суспільних або природничих наук. Крім того, у більшості європейських країн школи поряд із курсами загальної географії мають ще й регіональні курси, значну увагу приділяючи вивченню географії своєї держави. Поширені також загальні огляди певних регіонів із більш детальним вивченням окремих типових країн чи територій.

У США особливу увагу в освіті приділяють удосконаленню географічної грамотності особистості, зважаючи на те, що низький рівень географічної культури безпосередньо пов'язаний із зарахуванням географії до другорядних

предметів. Тому географію вважають одним із п'яти так званих ключових предметів, а їх поглиблене вивчення визнають необхідним. У молодшій середній школі (7-9 класи) викладають стандартний країнознавчий курс під назвою „Географія світу”. Після землезнавчого вступу в ньому описують окремі регіони світу. Для старшої середньої школи (10-12 класи) американські географи розробили більш складні й проблемні курси на зразок „Географія в столітті урбанізації”. Це означає, що весь зміст предмета розміщують не за більш або менш стабільним річним курсом, а за важливими темами (модулями), які є власне географічними, а іноді й міждисциплінарними.

У Бразилії, наприклад, географія належить до найважливіших шкільних предметів, а основним методичним підходом до викладання цієї дисципліни є навчання школярів писати твори на географічні теми. Для цього використовують потужну інформаційну базу у вигляді статистичних довідників, фотографій, рекламних проспектів тощо. Кожен учень повинен щотижня підготувати доповідь за написаним твором. У початковій школі Бразилії пропонують елементарні знання з географії; у молодшій середній школі географія входить до складу інтегрованих курсів разом з історією, соціологією й політологією, на цьому рівні програма передбачає ознайомлення з Бразилією та географією материків. Але вже у старшій середній школі географія представлена самостійними курсами фізичної та економічної географії.

Отже, більшість країн світу центральною метою у вивченні географії вбачають формування географічної культури підростаючих поколінь та формування географічної картини світу. Загальні цільові орієнтири шкільної географічної освіти у світі багатьма вченими, дослідниками визначаються такими основними положеннями: розвиток пізнавальної активності й географічного мислення учнів на основі особистісно орієнтованого навчання; розуміння та оцінювання учнями сучасних географічних процесів і явищ в історичному контексті й сьогодні; набуття учнями загальнонавчальних вмінь і навичок, необхідних у процесі вивчення географії; знання учнями основних джерел географічних знань і вмінь, користуючись якими вони повинні вміти робити оцінку змінам у географічному середовищі; набуття школярами вмінь висловлювати власні міркування в усній та письмовій формі, використовуючи понятійний апарат географічної науки; розвиток бажань і вмінь приймати щоденні рішення щодо навколишнього середовища з гуманістичної і естетичної точок зору; підготовка учнів до усвідомленого вибору певного типу майбутньої професійної діяльності з врахуванням кон'юнктури на ринку праці.

Список використаних джерел

1. Кларин М. В. Инновации в мировой педагогике. Обучение на основе исследования, игр, дискуссии. Анализ зарубежного опыта / Кларин М. В. – Рига : Педагогический центр «Эксперимент», 1998. – 176 с. 2. Максаковский В. П. Преподавание географии в зарубежной школе. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. – 368с. 3. Тімець О. В. Розвиток планетарного мислення майбутнього вчителя географії як основи його професійного становлення / О. В. Тімець // Рідна школа. – 2008. – № 11. – С. 55–57.

*Василенко Альона
лаборант кафедри загальної педагогіки
та андрагогіки Полтавського національного
педагогічного університету імені В. Г. Короленка
e-mail: prpu29@gmail.com*

ФОРМУВАННЯ ТЕОРІЇ ЦЕНТРАЛЬНИХ МІСЦЬ У СУСПІЛЬНІЙ ГЕОГРАФІЇ

Раціональне розміщення населених пунктів є актуальним питанням географічної науки сьогодення. Від цього в значній мірі залежить інтенсивність виробництва, витрати на перевезення готової продукції та сировини, що в кінцевому результаті визначатиме цінову політику та ефективність збуту товарів.

Аналіз наукових джерел свідчить, що питання просторової організації суспільства цікавило учених в різні часи, цій проблемі приділяли увагу ряд вітчизняних та зарубіжних дослідників. До їх числа входять: Ф. Айдало, Л. Анселін, П. Бакланов, А. Браманті, Р. Буайє, А. Вебер, М. Гроссетті, Р. Джирі, Л. Дмитришин, В. Крісталлер, П. Кругман, Г. Лаппо, В. Лаунхгардт, А. Льош, П. Мінкар, П. Моран, Й. Тюнен ін.

Інтерес до даної теми особливо посилювався в XIX – XX століттях в зв'язку з розвитком промисловості та збільшенням обсягів виробництва, однією з перших наукових спроб пояснення розміщення населення та виробництва на земній кулі була теорія запропонована Вальтером Крісталлером. Стосується вона передусім закономірностей розміщення населення, полягає у пошуках та обґрунтуванні певної регулярності у просторовій організації населення, соціальної сфери, зокрема сфери послуг [4, с. 163]. Одна з теорій «штандорта» які особливо активно просувалися ще з початку XIX століття, але спершу мали вигляд примітивних рекомендацій підприємцям щодо найбільш вигідного розміщення певного заводу чи фабрики була теорія «центрального місця».

В. Крісталлер (W. Christaller) висунув теорію в своїй основній праці «Центральні місця в південній Німеччині», опублікованій в 1933 р. Теоретичні висновки він обґрунтував емпіричними даними. Центральними місцями В. Крісталлер називає економічні центри, які обслуговують товарами і послугами не тільки себе, але і населення своєї округи (зони збуту). Згідно В. Крісталлера, зони обслуговування і збуту з плином часу мають тенденцію оформлятися в правильні шестикутники (*Рис. 1.1.*), а вся заселена територія покривається шестикутниками без просвітів (крісталлерівська решітка). Завдяки цьому мінімізується середня відстань для збуту продукції або поїздок в центри для покупок і обслуговування. Теорія В. Крісталлера пояснює, чому одні товари та послуги повинні вироблятися (надаватися) у кожному населеному пункті (продукти першої необхідності), інші середніх поселеннях (звичайний одяг, основні побутові послуги тощо), треті тільки у великих містах (предмети розкоші, театри, музеї тощо) [3].

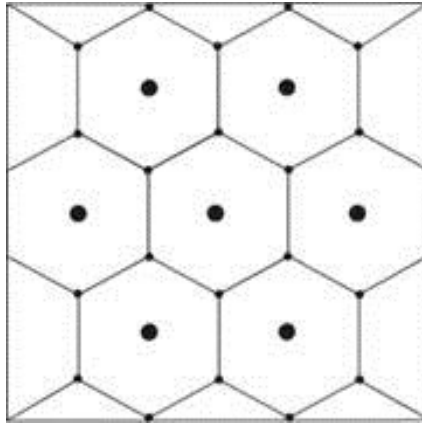

Рис. 1.1. Ринкові зони (за В. Кристаллером)

Окрім сильних сторін теорія має і ряд слабких місць, в зв'язку з чим піддалася нищівній критиці. В першу чергу дану теорію пов'язують з розвитком біхевіористської географії, тобто основний чинник процесів організації суспільства – поведінковий. Як відзначає Ю. Г. Саушкін Вальтер Кристаллер будував своє вчення про центральні місця не на економіко-географічній науковій основі, а на методологічній біхевіористській базі. У його побудовах замість виробництва на першому місці – поведінка людини як істоти, яка живе за тим же принципом, що і інші організми екосистем, тобто за принципом вибору в процесі проведення найкоротших відстаней (також часу або енергії) – тобто мінімізації відстаней [1].

Саушкін також говорить про те, що сформульований Кристаллером закон взаємного просторового розміщення ієрархічно супідрядних населених пунктів не є загальним. Цей закон має приватне значення і діє лише в країнах і районах з відносно рівномірним розселенням і переважанням руральних або напівруральних (наприклад рекреаційних) типів господарства.

По-друге, сама по собі «кристаллерівська решітка» не враховує особливості ландшафтів та історичних чинників розселення населення, що робить її не прикладною для багатьох територій, ніде на Землі не існує ідеальної гексагональної (шестикутної) решітки. Однак його побудови мають велике значення для зіставлення реальних і абстрактних моделей розміщення населених пунктів, що дозволяє прогнозувати майбутні зміни системи розселення.

Але тим не менш вклад Кристаллера в географічну науку величезний, так як він зробив спробу виявити закон просторового розміщення населених пунктів. Послідовниками його ідей були такі вчені: А. Льюш, В. Боуг, В. Ізард, А. Гетіс, В. Тоблер та ін.. Але найбільш помітний вклад в розвиток його теорії зробив А. Льюш, він удосконалив і поглибив його модель, зробивши її більш гнучкою [1].

У 1944 р. і пізніше з'явилися роботи німецького економіста А. Льюша. На відміну від І. Вебера, який намагався знайти місце для підприємства, що забезпечувало б підприємцю мінімальні витрати, А. Льюш за основу брав максимальний прибуток. На відміну від своїх попередників він розглядав не

окрему галузь чи підприємство, а всю економіку в цілому. Але разом з цим він вважав головним районоутворюючим фактором не спеціалізацію економічного району, а ринковий збут товарів.

Спираючись на ті ж самі принципи, що і Крісталлер, А. Льош розробив свою систему центрів з більш ретельним економічним обґрунтуванням і кращим використанням різних геометричних побудов (схем розміщення). Оптимальні розміри ринкових зон він визначає мережею, яка складається з правильних шестикутників. Він показав, що можливе існування трьох типів ринкових зон шестикутної форми. Визначення системи центрів А. Льош зробив за допомогою накладання однієї на іншу типових мереж ринкових зон для різних продуктів, які мають хоча б один загальний центр.

Обидва німецьких вчених створили своє вчення у тридцяті роки ХХ ст. Попри деякі розбіжності, їхні погляди на просторові закономірності розміщення дуже близькі. В. Крісталлер висунув теорію «центрального місця». А. Льош розвинув цю ідею й створив загальну теорію просторової економіки.

Вихідною точкою в міркуваннях В. Крісталлера й А. Льоша є шестикутник як ідеальна комірка організації виробництва. Сутність міркувань полягає ось у чому. На ідеальній рівнині з рівномірним поділом сировинних ресурсів і населення формою ринку, що тяжіє до одиничного центру, буде круг. Інший центр утворює круг, третій – ще один тощо. Проте круги не є ідеальною формою заповнення економічного простору, бо, прилягаючи одне до одного, вони творять незаповнений простір. Набагато краще «пакуються» вписані у коло шестикутники. У системі шестикутників заповнюється увесь простір, тобто не залишається території поза ринковою зоною, як це трапляється у випадку з кругами (затемнена ділянка) [2].

Дана концепція відіграла значний вплив на подальший розвиток географічної науки як Європи так і США, зокрема на роботи Уолтера Айзарда та інших представників школи просторового аналізу. У Швеції у відповідності з теорією центрального місця була проведена реформа адміністративно-територіального поділу.

Якщо говорити про теорію В. Крісталлера сьогодні, можемо зазначити, що вона використовується в першу чергу при побудові мережі мобільного зв'язку, та мережі Internet. Тому робимо висновок, Вальтер Крісталлер багато в чому випередив свій час, адже ідеальний простір для його побудов – це кіберпростір, тут всі ті фактори які не враховувала теорія центрального місця в розселенні населення стають не суттєвими, адже тут є ідеальний простір де ландшафт чи історичні чинники впливу як такого не мають.

Враховуючи всі переваги і недоліки теорії центрального місця слід зазначити, що вона справила значний вплив на розвиток географічної науки як в Європі, так і у світі на довгі роки визначивши курс розвитку географічної школи просторового аналізу.

Список використаних джерел

1. Бунге В. Теоретическая география (ред. Гохман В. М.), М.: «ПРОГРЕСС», 1967 г. – 281 с. 2. Семенов В. Ф. Регіональна економіка / В. Ф. Семенов. – К. : МП «Леся», 2008. – 595

с. 3. Харвей Д. Научное объяснение в географии, М.: ПРОГРЕСС, 1974 – 504 с. 4/ Шаблій О. І. Основи суспільної географії / Fundamentals of Human Geography: підручник для студентів вищих навчальних закладів / О. І. Шаблій. – 2-ге видання. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 296 с.

*Веселова О .А. аспірант
Київський національний
університет імені Тараса Шевченка
e-mail: vesselova@ukr.net*

ПРО ГЕОМОРФОЛОГІЧНІ ЗАКОНОМІРНОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ГРУНТОВОГО ПОКРИВУ ПІВНІЧНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я

Дослідження у контексті теми доповіді здійснювалися як на території Північного Причорномор'я в цілому, так і на ключових ділянках дослідженої території, які загалом репрезентують найбільш показові особливості орографічного та геоморфологічного характеру, а також такі, що охоплюють межиріччя дослідженої території, які характеризуються різною енергією рельєфу (ділянки з різними показниками вертикального та горизонтального розчленування), що обумовлює різний потенціал сучасних геоморфологічних процесів, причетних до генезису та трансформації ґрунтового покриву регіону.

Аналіз дрібномасштабних картографічних матеріалів має мету встановити найбільш загальні закономірності наявності спільних рис у поширенні певних таксонів геоморфологічного районування (масштаб 1:5 000 000), основних категорій картографування рельєфу (масштаб 1: 2500 000) та ґрунтового покриву України (масштаб 1:1 430 000).

Щодо *геоморфологічного картографування* дослідженої території, то відзначимо, що вона розташована у межах нахиленої у бік Чорного моря увалистої рівнини на неогенових відкладах (межиріччя Дунай – Дністер, Дністер – Південний Буг) та субгоризонтальна плоска рівнина на неогенових відкладах: межиріччя Південний Буг – Інгулець, Інгулець – Дніпро, Дніпро – Молочна [4]. Геологічна будова рельєфоутворюючої частини геологічного розрізу (в межах інтервалу висот від рівня Чорного моря – абсолютного базису денудації до денної поверхні) містить стратиграфічні підрозділи, горизонтальне залягання яких визначає рівнинний характер рельєфу земної поверхні, її слабкий ухил до базису денудації та незначний увалистий характер межиріч. Останній зумовлений слабкими деформаціями вапнякової товщі порід понтичного ярусу від осьових частин межиріч на схід від Південного Бугу, викликаних, крім того, зниженнями поверхні порід лесової формації до корінних схилів річкових долин унаслідок тривалих процесів просідання. Відносна однорідність морфологічних рис рельєфу дещо ускладнена в придолинних ділянках, які являють собою комплекси надзаплавних терас (на придунайських, придністровських, прибузьких, приінгулецьких,

придніпровських, примолочанських фрагментах пластово-аккумулятивних ділянок нахиленої увалистої та субгоризонтальної плоскої рівнини). В прибережних ділянках також мають локальне поширення фрагменти пластово-аккумулятивних рівнин (ділянок надзаплавних терас і заплави), флювіально-дельтових субгоризонтально-хвилястих та субгоризонтально-увалистих рівнинних ділянок, морська сучасна тераса.

В геоморфологічному районуванні [5] відзначимо розташування дослідженої території у межах Причорноморської області пластово-аккумулятивних і пластово-денудаційних низовин, сформованих тривалими процесами слабких тектонічних опускань. Морфолого-генетичні ознаки низовини (цілковита орографічна цілісність угруповань форм рельєфу та відповідність одній регіональній геоструктурі зі слабкою інтенсивністю тектонічних опускань, з переважанням типових генетичних категорій рельєфу типу «межиріччя – річкові долини») обумовлюють її розрізнення на підобласті (з заходу на схід): а) Придобруджинська пластово-аккумулятивна низовина на неогенових і палеозойських відкладах; б) Причорноморська пластово-аккумулятивна низовина на неогенових відкладах. Вони виділені з урахуванням висотного положення земної поверхні, віку порід, що залягають під рельєфоутворювальними четвертинними відкладами та обумовлюють відмінності у морфології земної поверхні. В свою чергу, у межах підобластей виділяються геоморфологічні райони, які розрізняються генетичними типами морфо скульптури, а також пластики рельєфу та його розчленованості.

В розподілі генетичних типів ґрунтового покриву на території дослідження виразно простежуються їхні зональні риси, що є природним явищем, оскільки, давно констатовано, що «орографічні і зональні особливості території не збігаються» [1]. У майже повній відповідності з розподілом основних кліматичних показників (температури, кількості опадів) простягаються смуги чорноземів південних слабо гумусових аккумулятивних на лесових породах та темно-каштанових низько гумусових аккумулятивних на лесових породах на відрізьку від верхів'я Молочного лиману до широти м. Херсону.

Виразні деформації (виступи в північному напрямку) цієї межі у районі долин Південного Бугу, Дніпра та Молочної, а також верхів'їв балки Атмонай, Великого та Малого Утлюків і Ташенаку скоріше за все пов'язані з їхнім впливом на загальну рівнинність Причорномор'я значних змін експозиції схилів придолинних ділянок зазначених долин і балок. Не виключено, що певна роль у наявності деформації межі чорноземів південних та темно-каштанових ґрунтів належить азональним проявам процесів просідання порід лесової формації та подальшої, у зв'язку з цим, їхньої трансформації. Між тим, можна простежити відносний збіг межі Білозерсько-Токмацької алювіальної (давньотерасної) плоскої рівнини та Асканійсько-Мелітопольської алювіальної (терасної), плоскої рівнини (геоморфологічне районування) та межі поширення зазначених вище типів ґрунтового покриву. Ймовірно, що деякі відміни у будові і літологічних характеристиках давніх терасових та порівняно свіжих алювіальних фацій стали причинами відмін у водному режимі вказаних типів

рельєфу (локальні водотривкі шари у дельтовому алювії, численні «гідрогеологічні вікна» між ними, локальне оглеєння порід лесової формації та утруднення інфільтрації на таких ділянках тощо).

Інший більш виразний факт збігу контурів геоморфологічного та ґрунтового характеру простежується на крайньому заході дослідженої території, де району поширення алювіальних лучних, лучно-болотних і болотних ґрунтів [2] майже повністю відповідає розташування Нижньодунайської дельтової та алювіальної (терасної), плоскої рівнини [5].

Особливістю поширення «фонових» ґрунтових відмін на дослідженій території є наявність перехідної смуги чорноземів південних, розташованої між зонами середніх та сухих степів, поширеної у Північному Причорномор'ї, яка на дослідженій території при русі з заходу до сходу з'являється на східних околицях Одеси і простягається до сходу аж до долини р. Молочної, чи то суцільним ареалом, чи то виразними і значними за площею фрагментами. Геоморфологічні умови її поширення будуть проаналізовані нижче. За даними Г. Мороза (2012) [3], добре досліджена ним перехідна смуга між середнім та сухим Степом у Північно-Західному Причорномор'ї є зоною динамічної рівноваги і відзначається специфічною географічною обстановкою, у тому числі завдяки активному впливу на процеси ґрунтоутворення Чорного моря і Причорноморських лиманів. Наші дослідження свідчать про значний вплив на формування зазначеної смуги ґрунтів (мезоекотону між середнім та сухим Степом, за Г. Морозом) на усій дослідженій території морських антропогенних трансгресій, які впливали на подальше формування ґрунтоутворюючих лесових порід (їхнє додаткове ущільнення, умови нагромадження карбонатів тощо), а своєрідна історія розвитку рельєфу земної поверхні, зокрема, долин причорноморських лиманів з розгалуженою мережею їхніх балочних систем обумовлювала наступні особливості різної експозиції схилів та відмінності в ґрунтоутворювальному процесі. Зазначена смуга є мезоекотоном, який в умовах антропогенної зміни природних ландшафтів можна виразно спостерігати тільки в межах педосфери. Таким чином, перехідна (буферна) смуга між середнім та сухим Степом у Північному Причорномор'ї, як територія зі специфічною структурою ґрунтового покриву, де домінують чорноземи південні залишково-і слабо солонцюваті з реліктовими ознаками сухостепового ґрунтоутворення, є середньо-сухостеповим педоекотоном – ґрунтово-географічною одиницею між чорноземами південними і темно-каштановими ґрунтами, а за нашими дослідженнями, чи не усі особливості її простягання та меж з чорноземами звичайними і темно-каштановими ґрунтами обумовлені палеогеографічними та геоморфологічними аспектами дослідженої території.

На ключових ділянках нашого дослідження зазначений педоекотон має своєрідні обриси, у більшості, завдяки геоморфологічним властивостям. Так, в трикутнику Нерубайське, Великий Дальник, Сухий лиман обриси його поширення значною мірою збігаються зі спадистими схилами балки Сухого лиману і мають вигляд замкнутого контуру. У межиріччі Хаджибей – Куяльник та на лівобережжі Куяльника цей педоекотон окремими фрагментами займає межирічні простори, а на лівобережжі Тилігулу суцільною смугою прямує в

широтному напрямку до Бузького лиману. На межиріччі Південний Буг – Інгулець смуга його простягання значно зменшує ширину, і біля Інгульця виклинюється повністю, дещо дублюючи контури розлогих схилів балок. З'являється цей ґрунтовий різновид на лівобережжі Дніпра лише поблизу Асканії-Нова, проте вже в комбінації (п. 83+104, Карта ґрунтів ..., 2005) з темно-каштановими ґрунтами і знову у напрямку на схід виклинюється (повністю змінюється на п. 104 на лівому березі р. Великий Утлюк). Тут обриси меж цього педоекотону витримані в широтному напрямку, а деформації зумовлені спадистими схилами балок, які перетинають його, схилами великих подів, перетинаючими долинами річок і балок.

Список використаних джерел

1. Берг Л. С. Опыт разделения Сибири и Туркестана на ландшафтные и морфологические области / Л. С. Берг // (С 2-мя картами.) Сб. в честь 70-летия Д. Н. Анучина. – 1913.
2. Карта ґрунтів України / за ред. М. І. Полупана. – Київ; Харків, 2005.
3. Мороз Г. Б. Ландшафтне різноманіття середньо-сухостепового педоекотону Північно-Західного Причорномор'я / Г. Б. Мороз // Экосистемы, их оптимизация и охрана. - 2012. - Вип. 7. - С. 275-282.
4. Національний атлас України / НАН України, Інститут географії, Державна служба геодезії, картографії та кадастру; голов. ред. Національного атласу України Л. Г. Руденко; голова ред. кол. Б. Є. Патон. — К.: ДНВП «Картографія», 2007. – 435 с.: іл., карти. – ISBN 978-966-475-067-4.
5. Палієнко В. П. Загальне геоморфологічне районування території України / В. П. Палієнко, М. Є. Барщевський, С. Ю. Бортник, Е. Т. Палієнко, Б. О. Вахрушев, Я. С. Кравчук, Р. М. Гнатюк, Ю. М. Зінько // Український географічний журнал. – 2004. – №1. – С. 3-11.
6. Топографічна карта України генштаб масштаб 1:100 000 [Електронний ресурс] [Веб-сайт] – Електронні дані – Київ: 2000. – Режим доступу: <http://uk.shram.kiev.ua/maps/map1k-ua/#> (дата звернення 18.10.2016) – Назва з екрана.

*Вишневецький В.І., д.геогр.н., проф.
головний наук. співр.*

*Інститут водних проблем і меліорації НААН
e-mail: vishnev.v@gmail.com*

ЗМІНИ ЯКОСТІ ВОДИ ЗА ДОВЖИНОЮ ДНІПРА

Якість води у Дніпрі – питання, що не один рік перебуває в полі зору кількох зацікавлених відомств і великої кількості науковців. Численними є й відповідні праці. Разом з тим зміни, що відбуваються у природній і господарській сферах, зумовлюють певні особливості, які раніше або не спостерігали, або на них не звертали уваги.

Найбільший обсяг моніторингу на Дніпрі і, зокрема на дніпровських водосховищах, нині виконують два відомства: гідрометслужба (вона нині підпорядкована Держаній службі з надзвичайній ситуації), а також Держане агентство водних ресурсів України. Отримувані дані дають змогу встановити найважливіші просторово-часові особливості якості води за довжиною Дніпра. Узагальнення виконано для періоду 2012–2017 рр. Протягом 2012–2014 рр.

водність Дніпра була близькою до середньої багаторічної, у наступні роки – істотно меншою за норму.

Упродовж досліджуваного періоду середня концентрація сухого залишку за довжиною Дніпра змінювалася від 250 мг/дм³ біля кордону з Білоруссю до 320 мг/дм³ біля гирла. Внаслідок того, що швидкість просування водних мас у водосховищах невелика, зміни концентрації сухого залишку запізнюються відносно витрат води. У нижньому б'єфі Київської ГЕС концентрація сухого залишку найменша в червні–липні, біля м. Херсон – на початку наступного року. У роки з більшою водністю терміни з максимальними і мінімальними значеннями є більш ранніми, ніж у роки, коли водність невелика.

У напрямку до гирла Дніпра спостерігається поступове зменшення кольоровості води – показника, який значною мірою відображає вміст гумусових речовин. Біля кордону з Білоруссю кольоровість води близька до 100 град., біля гирла – у п'ятеро менше. Існує пряма залежність між кольоровістю і витратами води, зокрема найбільшої притоки Дніпра – Прип'яті. У попередній період (2001–2009 рр.), протягом якого водність була звичайною, кольоровість була приблизно вдвічі більшою [1].

Існує зворотна залежність між кольоровістю води і рівнем її “цвітіння”. Тож невелика кольоровість води за умов її доволі високої температури спричинили те, що в 2015–2017 рр. спостерігалось значне “цвітіння” води, якого вже давно не було.

На відміну від сухого залишку і кольоровості води, хімічне споживання кисню зазнає істотних коливань залежно від скидів стічних вод. Найбільшим є вплив Бортницької станції аерації, на якій очищують стічні води м. Києва. Нижче цього скиду ХСК істотно зростає. Протягом року для ХСК властиві сезонні коливання, причому настання мінімумів і максимумів за довжиною Дніпра зміщуються на пізніші терміни (рис. 1).

З багатьох показників якості води значний інтерес мають біогенні речовини, зокрема сполуки азоту і фосфору. Опрацювання відповідних даних виконано стосовно пунктів спостережень, розташованих у межах окремо взятих водосховищ.

Цікавою особливістю сполук азоту є те, що вниз за течією Дніпра їх концентрації зменшується: найбільші вони в Київському водосховищі, найменші в Каховському. Протилежними є зміни концентрації фосфатів (рис. 2).

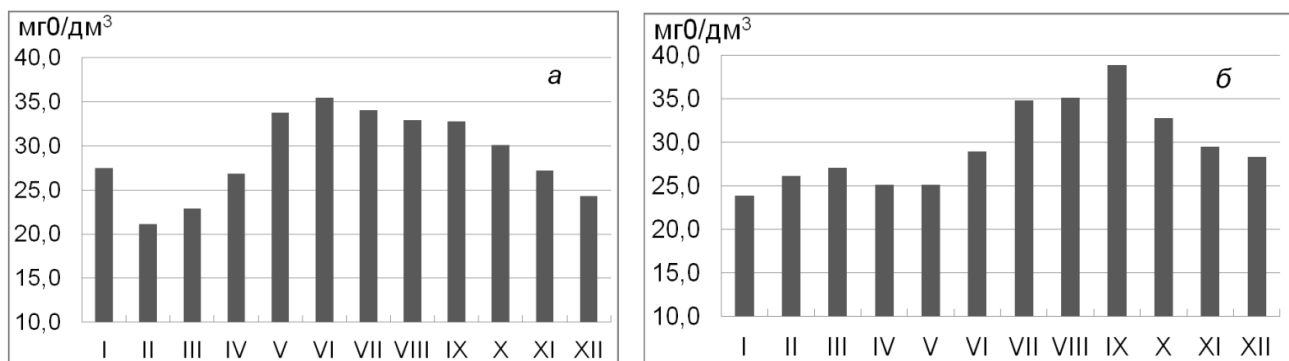

Рис. 1. Внутрішньорічний розподіл показника ХСК протягом 2012–2017 рр. у нижньому б'єфі Київської ГЕС (а) і на Кам'янському водосховищі біля с. Аули (б)

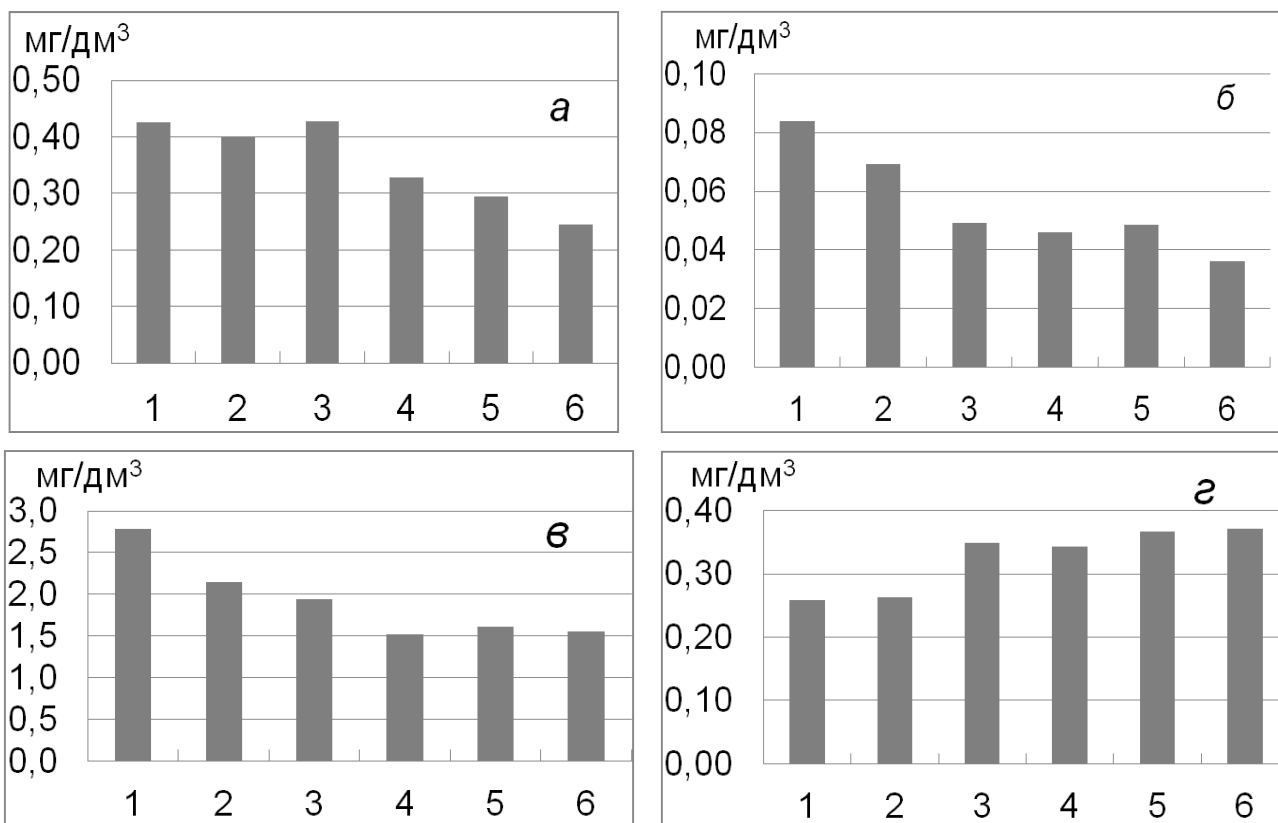

Рис. 2. Зміни концентрації іона амонію (а), нітритів (б), нітратів (в) і фосфатів (г) за довжиною Дніпра: у Київському (1), Канівському (2), Кременчуцькому (3), Кам'янському (4), Дніпровському (5) і Каховському (6) водосховищах

Протягом року концентрації біогенних сполук не залишаються сталими. Вважається [2], що вони істотно залежать від процесів, пов'язаних із життєдіяльністю організмів, біомаса яких у водосховищах дуже велика. За наявними даними, концентрації іона амонію найбільші в літній період. Майже протилежними за часом концентрації нітратів – найменші вони в літній період. У свою чергу найбільшими є концентрації фосфатів у період літньо-осінньої межени.

Список використаних джерел

1. Вишневський В.І. Ріка Дніпро. К.: Інтерпрес ЛТД. 2011. 384 с. 2. Гидрология и гидрохимия Днепра и его водохранилищ / Денисова А.И., Тимченко В.М., Нахшина Е.П. и др. К.: Наук. думка. 1989. 216 с.

Воловик В. М. д.геогр.н. проф.
Ногачевська І. Ю. бакалавр
Вінницький державний
педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

ЕТНОКУЛЬТУРНІ ЛАНДШАФТИ СЕЛА СНІЖНА ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Етнокультурний туризм в Україні, за аналогією із Західною Європою, в останні роки усе більше розвивається за рахунок етнографічних сіл та окремих структур (садиби, маєтки тощо). Безсумнівною перевагою етнокультурного туризму перед іншими різновидами можна визнати через можливість популяризації таких ландшафтних комплексів, поблизу яких повсякденне життя корінного сільського населення втрачає колорит місцевої етнокультури. Ресурсну базу етнокультурного туризму можна поповнити за рахунок використання локальних (сільських) історико-культурних, етнографічних і соціокультурних об'єктів.

Розглянемо приклад реалізації сільського етнокультурного ландшафту як туристичного об'єкту. Садиба у селі Сніжна Погребищенського району Вінницької області (рис. 1). У центральній частині садиби розташований занедбаний палац, флігель і стайня першої половини ХІХ сторіччя. Значний за площею ставок, вікові дерева, балки, вкриті лісом, домінують над архітектурними спорудами, але не пригнічують їх. Садиба Е. Любомирського знаходиться на південно-східній околиці села, структура ландшафту зумовила її межі і особливості планування. Розпланована частина перед головним фасадом палацу переходить у газонний партер з групами дерев в оточенні садів, орних угідь, ділянок лісу, яка підходить упритул до садиби. На перше місце виходять складові перцепційного характеру: а) рослинність – ліси, поля, луки, сади, городи; б) водні об'єкти – джерела, струмки, річки, ставки, озера, канали, копанки; в) дороги – вулиці, перехрестя, польові дороги; г) селитебні об'єкти – ферми, садиби, палаци, замки; д) сакральні і тафальні артефакти – храми, монастирі, кладовища, історичні місця; е) ландшафтно-інженерні системи – фортифікаційні об'єкти, греблі, шлюзи, водні млини, вітряки.

Парк створювався на основі дубового лісу, про що свідчать 500-400 річні дуби на території садиби.

Етнокультурні ландшафти садиби. *Схилувий тип.* Урочища: 1 – пологий лесовий схил (3-4⁰), вкритий чорноземами опідзоленими під дендропарком (дуб черешчатий, граб звичайний, клен гостролистий, в'яз гладкий); 2 – пологий лесовий схил (3-4⁰), вкритий чорноземами опідзоленими під дендропарком (акація біла, береза бородавчата); 3 – пологий лесовий схил (3-4⁰), під чорноземами глибокими малогумусними, вкритий трав'янистою рослинністю (пирій повзучий, конюшина лучна, подорожник великий, спориш звичайний, кульбаба лікарська, конюшина повзуча); 4 – балки, під чорноземами глибокими слабкозмитими, вкриті мішаним лісом (дуб черешчатий, граб звичайний).

Заплавно-руслувий тип. Урочища: 5 – ставки у міжпасмовій сідловині, глибиною 1-2 м, сильно заболочені; 6 – насипні дамби, вкриті трав'янистою рослинністю та вільхою чорною.

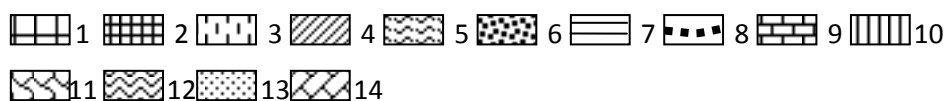

Рис. 1 Етнокультурні ландшафти садиби села Сніжна

Дорожні ландшафти. *Схиловий тип.* Ландшафтно-техногенні комплекси: 7 – асфальтована дорога; 8 – ґрунтові доріжки та алеї садиби.

Селитебні ландшафти. *Схиловий тип.* Урочища: 9 – одно-двоповерховий тип сільських ландшафтів села Сніжна на пологіму лесовому схилі.

Сільськогосподарські ландшафти. *Схиловий тип.* Урочища: 10 – польові ландшафти на пологіму лесовому схилі ($3-5^0$), вкриті чорноземами глибокими малогумусними під польовими культурами.

Лісові антропогенні ландшафти. *Схиловий тип.* Урочища: 11 – лісокультурні ландшафти (лісосмуги) на пологому лесовому схилі (3-5⁰), вкриті чорноземами глибокими малогумусними з дубово-грабовими насадженнями з домішкою ясену, клену, липи, верби.

Рекреаційні ландшафти. Відпочинково-оздоровчий підклас. *Заплавно-руслений тип.* Урочища: 12 – ставок, глибиною до 2-3 м; 13 – пляж.

Інші позначки. 14 – ландшафтно-технічні системи садиби (1 – палац, 2 – флігель).

З первісного планувального періоду в парку залишилися ялинові алеї, пізніше доповнені тополею білою, віковими екземплярами клену гостролистого, в'язу гладкого, ялини колючої. До нових посадок відносяться: гай з акації білої, сосновий бір, березова алея. Узбережжя ставка вкрито вільхою чорною. Враховуючи унікальність садиби, її територія і будівлі підлягають науковій реставрації. Включення нових споруд у межі проектованої території є неприпустимим. Формування насаджень повинно бути спрямованим на виявлення цінних і видалення малоцінних екземплярів, а також на догляд за молодими насадженнями. За віковими історичними деревами необхідно встановити постійний догляд.

Висновок. Ландшафти села Сніжна Вінницької області після певних заходів будуть цікавими для здійснення етнопізнавального туризму, де увага мандрівника буде зосереджена на локальних історико-культурних артефактах. Ландшафти садиби будуть ресурсною основою для формування туристичного продукту, з акцентом на характеристиці етнокультурного природокористування.

Список використаних джерел

1. Воловик В. М. Етнокультурні ландшафти: регіональні структури і природокористування : [монографія] / В. М. Воловик. – Вінниця : ТОВ «Вінницька міська друкарня», 2013. – 464 с.

*Гавриленко О.П., к.геогр.н., доц.
кафедри фізичної географії та геоecології
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
e-mail: olena.geo@gmail.com*

МЕТОД ПРОЕКТІВ У ФОРМУВАННІ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ

Екологічна освіта спрямована на засвоєння загальнонаукової теорії і практики з різних екологічних дисциплін, які нині викладаються майже в усіх вищих навчальних закладах України. На географічному факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка на другому курсі викладається навчальна дисципліна «Екологія з основами геоecології», студенти третього курсу вивчають дисципліну «Прикладна екологія». Для

старших курсів викладаються аналогічні спецкурси відповідно до фаху окремих підрозділів навчального закладу. Спільною метою екологічних дисциплін є надання студентам базових знань про головні теоретичні положення сучасної екології та формування у них екологічної компетентності, що надає можливість майбутнім фахівцям самостійно брати участь у розв'язанні важливих екологічних проблем.

Навчальний процес у сучасному університеті має здійснюватися з урахуванням можливостей сучасних інформаційних технологій навчання та орієнтуватися на формування освіченої, гармонійно розвиненої особистості, здатної до постійного оновлення наукових знань, професійної мобільності та швидкої адаптації до змін у соціально-культурній сфері, системі управління та організації праці в умовах ринкової економіки [4]. Останнім часом серед викладачів широкого розповсюдження набуває викладання лекційних матеріалів у вигляді мультимедійних презентацій. Засвоєння навчальної дисципліни передбачає апробацію лекційного змісту на практичних і семінарських заняттях із застосуванням у навчальному процесі інноваційних методів. Серед останніх, зокрема, метод проектів, упровадження якого дозволяє не лише передавати студентам певні знання, але й вчити їх здобувати ці знання самостійно.

Застосування тих чи інших методичних прийомів у навчальному процесі визначається головними завданнями кожної екологічної дисципліни, серед яких спільними є такі [5]:

У Ознайомлення з історичними етапами становлення і формування екології як науки та її сучасною галузевою структурою.

У Вивчення біотичної структури екосистем як основних функціональних одиниць біосфери.

У Засвоєння сутності впливу різноманітних екологічних факторів на живі організми, навколишнє середовище і людське суспільство.

У Оволодіння основними положеннями вчення В. Вернадського про біосферу і ноосферу (еволюція біосфери, кругообіги речовини та енергії у біосфері, глобальні функції живої речовини, антропогенна трансформація біосфери).

У Набуття знань про природні ресурси і природно-ресурсний потенціал біосфери як головні фактори розвитку суспільного виробництва.

У Усвідомлення сутності глобальних екологічних проблем та можливих шляхів їхнього розв'язання (тотальне забруднення природного середовища, зміни клімату, демографічна криза, виснаження природних ресурсів тощо).

Для успішної реалізації завдань формування у майбутніх фахівців екологічних свідомості, мислення і світогляду, знань про особливості взаємодії суспільства і природи необхідний підбір активних методів навчання. Це дуже важливо для залучення студентів до пізнавального процесу в тісній співпраці з викладачем. Метод проектів як освітня технологія виник у 20-х роках ХХ ст. у США, де його називали методом проблем. В основі методу лежать ідеї Джона

Дьюї – американського філософа, психолога, засновника педагогічного прагматизму і реформатора освіти, який започаткував ідеї побудови навчання на активній основі через доцільно-мотивовану діяльність суб'єкта навчання у співвідношенні з його особисто-визначеним інтересом.

Проектна технологія передбачає наявність проблеми, що вимагає дослідницького пошуку шляхів її розв'язання за допомогою інтегрованих знань. Специфічною рисою методу є індивідуальна робота за спільно складеним планом, результати якої повинні мати практичну, теоретичну і пізнавальну значимість. Суть методу проектів полягає у стимулюванні зацікавленості суб'єкта навчання певними проблемами, що дозволяє через проектну діяльність та розв'язання однієї або декількох проблем застосовувати отримані знання на практиці. Тобто шляхом від теорії до практики стає поєднання академічних знань з прагматичними за умови дотримання певного балансу на кожному етапі навчання [2].

Метод проектів, що набув значного поширення останніми роками, залучає студентів до активної роботи шляхом послідовного виконання ними запланованих дій з метою виявлення екологічних проблем, аналізу причин їхнього виникнення і розроблення шляхів виходу з кризи. Проектний метод сприяє реалізації особистісного потенціалу студентів, підвищенню продуктивності їхнього навчання, а також формує у студентів екологічну компетенцію і відчуття відповідальності за результат своєї діяльності [3]. Такий метод навчання стимулює розвиток самостійного мислення, вміння шукати інформацію, приймати нестандартні рішення.

Вибір виду проекту – дослідницький, пошуковий, творчий (креативний), аналітичний тощо – орієнтується на інтереси його учасників. Особливе місце серед усіх завдань, які пропонуються студентам, посідають завдання творчого характеру. Пропонуючи такі завдання студентам для роботи на семінарських і практичних заняттях, викладач посилює інтерес до свого предмета. При цьому викладач допомагає учасникам проекту, поступово ускладнюючи завдання. А також консультує щодо прийомів пошуку інформації для формулювання мети проектного дослідження. Самостійне планування, реалізація і презентація проектів студентом (групою студентів) сприяє активізації відповідальності й формуванню партнерських стосунків між виконавцями проекту.

Технологія проектування передбачає розв'язання суб'єктом навчання певної проблеми, яка має завершитися реальним практичним результатом, оформленим відповідним способом. Для досягнення цієї мети студенти мають навчитися самостійно окреслювати шляхи розв'язання проблеми, інтегрувати знання різних навчальних предметів, установлювати причинно-наслідкові зв'язки, прогнозувати наслідки реалізації різних варіантів. Проектна діяльність студентів передбачає певну послідовність дій: визначення об'єкта, предмета, пізнавальних завдань дослідження; висунення гіпотези; підбір методів дослідження; збирання і аналіз інформації; оформлення тіла проекту і презентація результатів; оцінка проекту; висновки щодо перспектив дослідження. Структура проекту зазвичай відповідає цим діям.

Тема проекту найчастіше пов'язана з конкретним практичним питанням, актуальним для реального життя. Предметом дослідження екологічних проектів можуть бути забруднення водойм, повітря і ґрунтів, зелена енергетика, глобальні кліматичні зміни, поводження з відходами, збереження біорізноманіття тощо. На перших курсах важливою умовою якісного екологічного проекту є розроблення його для території, яка добре відома і тому небайдужа студенту – рідне місто, село чи район. Для старших студентів, особливо магістрів, теми проектів ускладнюються. Наприклад, у разі обрання теми «Упровадження європейських принципів лісокористування в Україні», основними завданнями для його учасників мають бути такі:

У Проаналізувати інформаційні джерела (монографії, наукові публікації у періодичних виданнях і мережі Інтернет), присвячені дослідженням лісопромислового комплексу України і його основним проблемам, а також плану дій Євросоюзу щодо боротьби з незаконною заготівлею деревини.

У Систематизувати знайдену інформацію і на її основі розкрити технологію лісосічних робіт за Європейськими стандартами лісокористування, шляхи управління лісом та досягнення його оптимальної структури, обґрунтувати принципи сталого лісокористування.

У Розробити пропозиції щодо удосконалення національного законодавства для запобігання експорту необробленої деревини та ефективного упровадження в Україні європейських принципів лісокористування – системи електронного обліку деревини, сертифікації лісів тощо.

У Представити результати роботи у вигляді презентації для обговорення на спеціально відведеному для цього семінарському занятті.

При оцінюванні представлених проектів враховуються повнота змісту, розкриття результатів і розроблені пропозиції – конкретні дії, виконання яких на практиці не вимагатиме значних матеріальних затрат, але сприятиме поліпшенню екологічної ситуації у межах території дослідження. Створені таким чином екологічні проекти сприятимуть закріпленню міжпредметних теоретичних знань, а також матимуть виховне значення, підвищуватимуть екологічну свідомість і культуру студентів [1].

Отже, метод проектів як педагогічна технологія є сукупністю навчально-пізнавальних прийомів, що дозволяють розв'язати певну проблему під час самостійної роботи студентів з наступною презентацією результатів. Проектна діяльність в екологічній освіті укріплює міжпредметні зв'язки та сприяє формуванню екологічної компетентності суб'єктів навчання.

Список використаних джерел

1. Бортник С. Ю. Навчальні екологічні проекти та їх роль у розвитку екологічної освіти і культури / С. Ю. Бортник, Л. М. Тимуляк, Т. М. Лаврук // Фізична географія та геоморфологія. – 2014. – Вип. 1(73). – С. 168-171. 2. Карбованець О. І. Метод проектів – сучасна педагогічна технологія навчання освітніх закладів різних рівнів / О. І. Карбованець, Н. В. Куруц, Н. Б. Голуб, А. А. Майорош // Науковий вісник Ужгородського нац. ун-ту. Серія Педагогіка. Соціальна робота. – 2008. – Вип. 15. – С. 80-83. 3. Совгіра С. В. Методика

навчання екології: навч. посібник-практикум / С. В. Совгіра. – 3-тє вид. – Умань: ВПЦ «Візаві», 2016. – 126 с. 4. Степко М. Ф. Вища освіта України і Болонський процес: навч. пос. / М. Ф. Степко, Я. Я. Болубаш, В. Д. Шинкарук та ін. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2004. – 384 с. 5. Шищенко П. Г. Основи екології: підручник / П. Г. Шищенко, О. П. Гавриленко. – К.: ДП «Прінт Сервіс», 2015. – 517 с.

*Герасименко О.В. к.пед.н., викл.
кафедри географії та методики її навчання
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини
e-mail: oksana_gerasimenko@ukr.net*

ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Транспорт – важлива галузь матеріального виробництва, яка значною мірою визначає рівень та структуру економіки, особливості розміщення населення і виробництва, а також є найважливішою ланкою, яка зв'язує всі галузі господарського комплексу в єдине ціле.

У 2017 р. підприємствами транспорту Черкаської області перевезено 11828,6 тис. т. вантажів, що на 11,4 % більше від обсягів відповідного періоду минулого року. Вантажооборот збільшився на 7,2% і становив 10561,7 млн ткм., на 1,1 % більше всеукраїнського показника за відповідний період. Послугами пасажирського транспорту у 2017 р. скористалися 94,3 млн. пасажирів, що на 4,6 % більше ніж у 2016 р. Пасажирооборот збільшився на 6,1 % і становив 2699,0 млн. пас. км, що складає 2,7% всеукраїнського показника (в Україні у 2017р. усіма видами транспорту виконано пасажирооборот в обсязі 99,3 млрд. пас. км) [3].

Метою нашої розвідки є дослідження перевезень залізничним транспортом у Черкаській області.

Залізничний транспорт відіграє провідну роль у здійсненні внутрішньо та зовнішньодержавних економічних зв'язках. На нього припадає основна частина вантажообороту України. Цей вид транспорту поєднує у собі важливі техніко-економічні показники: регулярність руху, велику провізну спроможність [2].

На території Черкаської області залізничні колії були побудовані у другій половині XIX – початку XX століття, які зараз належать регіональній філії «Одеська залізниця» ПАТ «Укрзалізниця». У області розташовано 23 підприємства залізничного транспорту, 3 залізничних вокзали: ім. Т. Г. Шевченка, Черкаси, Христинівка, а також лінійні станції: Перегонівка, Володимирівка, Сердюківка, Сміла, Білозір'я, Панське, Пальміра, Золотоноша, Драбове, Райгород, Кам'янка, Косарі, Городище, Цвіткове, Хлистунівка, Корсунь, Сотники, Іскрене, Шпола, Сигнаївка, Звенигородка, Шаласька, Тальне, Розсохуватка, Подібне, Поташ, Яроватка, Умань, Монастирище, Багачове [5].

У 2017 р. залізничним транспортом відправлено 2 672,0 тис. пасажирів, що на 6,4 % менше рівня обсягів 2016 р. та виконано при цьому пасажирські перевезення 1807,0 млн. пас. км, що на 7,0 % більше ніж у відповідному періоді попереднього року. Кількість пасажирів, відправлених у приміському сполученні, становила 2095,0 тис., що на 1,8 % менше обсягів 2016 р. [1].

Залізничним транспортом у 2017 р. відправлено 6 404,0 тис. т вантажів, що на 0,9 % менше показника відповідного періоду попереднього року та виконано вантажооборот 9 324,5 млн. ткм, що на 5,5 % більше, ніж у 2016 р. [1].

Збільшилось відправлення основних видів груп номенклатурних вантажів: коксу – на 30,9 %, будівельних матеріалів – на 22,2 %, брухту чорних металів – на 8,1 %, зерна і продуктів перемолю – на 7,7 %.

Скоротилося відправлення проти 2016 р. хімічних і мінеральних добрив – на 33,8 %, лісових вантажів – на 8,5 % [1, 3].

Отже, залізничний транспорт здійснює зв'язок між виробництвом та споживанням, між промисловістю і сільським господарством, між видобувними та обробними галузями промисловості, забезпечує потребу населення в усіх видах перевезень. Аналіз роботи автомобільного, авіаційного, річкового транспорту, допоміжних транспортних послуг Черкаської області – буде предметом наших наступних розвідок.

Список використаних джерел

1. Бюлетень «Соціально-економічне становище Черкаської області». Режим доступу: http://www.ck.ukrstat.gov.ua/?p=bul_soc_ek (дата звернення 30.03.2018).
2. Досягнення у розвитку залізничного транспорту. Режим доступу: <https://we.org.ua/transport/dosyagnennya-v-rozvytku-zaliznychnogo-transportu-jogo-suchasna-struktura-i-stan/> (дата звернення: 30.03.2018)
3. Підсумки роботи транспорту у 2017 році. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 30.03.2018).
4. Топчієв О. Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики : навч. посіб. / О. Г. Топчієв. – Одеса : Астропринт, 2005. – 632 с.
5. Транспортний комплекс Черкаської області. Режим доступу: <http://ck-oda.gov.ua/transportnyj-kompleks/> (дата звернення: 30.03.2018)

*Дайнеко П.М. аспірант
Херсонський державний університет
e-mail: daynekom@gmail.com*

РОЛЬ ЛІСОМЕЛІОРАТИВНОГО КАРКАСУ В ЕКОЛОГІЧНІЙ ОПТИМІЗАЦІЇ СТЕПОВИХ ЛАНДШАФТІВ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Високий потенціал природних умов і ресурсів півдня України зумовлюють високий рівень сільськогосподарського виробництва. Як результат, більша частина степу розорана та виступає каталізатором до інтенсифікації таких негативних наслідків як ерозія, первинне та вторинне засолення ґрунтів (рис. 1). Так, при загальній площі Херсонської області 2846,1 тис. га, в її складі сільськогосподарські угіддя становлять 1970,0 тис. га (69,2%), де рілля займає 1777,9 тис. га (62,5%), а багаторічні насадження розташовані на площі близько

25,9 тис. га (0,91%). Відсоток еродованих земель з кожним роком лише збільшується.

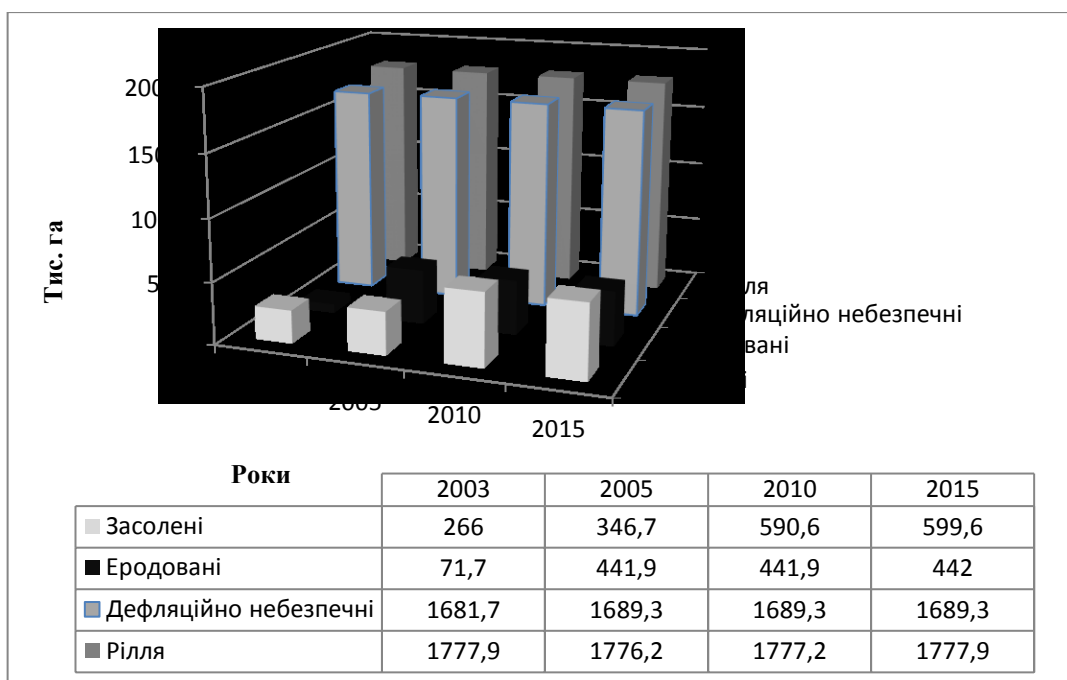

Рис. 1. Площа ріллі і деградованих земель Херсонської області
Джерело: дані [2]

Водна і вітрова ерозія ґрунтів ускладнюється посухами і суховіями, що в останні роки зустрівається на півдні України дуже часто.

Шляхом зменшення еродованості земель та досягнення екологічної рівноваги степових екосистем є створення якісного лісомеліоративного каркасу заснованого на ландшафтно-екологічних принципах [5].

Одним з перших концепцію розведення лісу в степах сформував та науково-обґрунтував у 1892 році В.В. Докучаєв, який спільно з такими видатними вченими як К.А. Тимірязєв, П.А. Костичев, взяв участь в розробленні програми ліквідації наслідків посухи та неврожаю 1891 року. Головними причинами посух та неврожайів було визнано безсистемну експлуатацію чорноземів, ненормоване розорювання цілин, вирубування лісу на вододілах, що спричиняє розвиток ерозії, пониження рівня ґрунтових вод, руйнування структури ґрунту, внаслідок чого він гірше поглинає та утримує атмосферну вологу[1].

Практика полезахисного лісорозведення пов'язана також з такими іменами як В.П. Скаржинський, І.Я. Данилевський, В.Я. Ломиковський, Г.Ф. Морозова, Г.М. Висоцький та ін. [3].

Незважаючи на велику кількість дискусійних питань серед вчених в аспекті доцільності створення лісового каркасу в межах степу, все ж його важливість складно переоцінити.

Лісомеліоративний каркас на полях сприяє зниженню швидкості вітру на 20-30%, збільшенню вологості повітря на 3-5%, зменшенню непродуктивного випаровування вологи. Врожайність зернових підвищується до 3-5 ц/га.

Лісосмуги стримують рознесення вітром отрутохімікатів, якими обробляють поля, а також є притулком для багатьох видів тварин [4].

В умовах степової зони лісокультурні ландшафти повинні виконувати наступні функції:

- боротьба з ерозією і дефляцією ґрунтів, затримання снігу;
- послаблення швидкості вітру та уповільнення вертикального обміну повітря на полях сівозмін;
- закріплення рухомих пісків;
- поліпшення водного балансу території та охорони водойм від замулення;
- зменшення небезпеки вторинного засолення і заболочування земель;
- раціональне землекористування за рахунок створення лісових угідь на землях, малопрдатних і непридатних для сільського господарства.

На сьогодні, полезахисна лісистість в країні становить 1,5%, зокрема в Степу – 2,2%, при рекомендованих 3,8 - 6,2% [6]. Проте, важливо розуміти, що створення оптимізованої системи зелених лісових насаджень повинно бути раціональним та науково-обґрунтованим. Основні зусилля треба скеровувати на створення смугових насаджень, що захищають від ерозійних процесів рілля та припинити розорювати і засаджувати пасовища по схилах балок, де загроза ерозії дуже низька або відсутня зовсім, заради досягненням рекомендованої норми лісистості. Тому для вирішення проблематики полезахисного лісорозведення на степових ландшафтах та захисту ґрунтів від несприятливих екзогенних процесів нагальним є формулювання державно програми, яка буде узагальнювати всі наукові здобутки у цій сфері та ефективної системи контролю за його дотриманням.

Список використаних джерел

1. Гладун Г.Б. Докучаев В.В. и лесные мелиорации / Г.Б. Гладун, Н.А. Лахматов. – Х. : Новое слово, 2007. – 574 с.
2. Екологічний паспорт Херсонської області [Електронний ресурс] // Міністерство екології та природних ресурсів України. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: http://www.menr.gov.ua/docs/protection1/khersonska/Hersonska_Ekopasport_2015.pdf
3. Лісові меліорації: підручн. / Пилипенко О.І., Юхновський В.Ю., Дударець С.М., Малюга В.М.; за ред. Юхновського В.Ю. – К.: Аграрна освіта, 2010. – 283 с.
4. Оптимізація сільського господарства Степу України: теорія і практика : посібник/ за ред. О. Деркача, Г. Коломієць, Я. Мовчана. – Миколаїв : Регіональна чорноморська мережа громадських організацій, 2012. – 88 с.
5. Пилипенко О. І. Системи захисту ґрунтів від ерозії: підручник / О. І. Пилипенко, В. Ю. Юхновський, М. М. Ведмідь. – К.: ТОВ. «КОВЦ Златояр», 2004. – 436 с.
6. Стадник А. П. Лісові меліорації як основний фактор стабілізації степових екосистем / А.П. Стадник, О.І. Фурдичко // Екологія та ноосферологія. – 2008. – №3-4. – С. 13-24.

СПЕЦИФІКА ДОСЛІДЖЕННЯ РЕКРЕАЦІЙНИХ ОСЕРЕДКІВ ПАМ'ЯТОК ЛАНДШАФТНОЇ АРХІТЕКТУРИ

У процесі дослідження рекреаційних осередків і ландшафтних урочищ є багато спільного. Зокрема це стосується виокремлення етапів їх пізнання (підготовчий, польовий, аналітичний), загальної характеристики геокомпонентів, окремих структур (фацій), господарського освоєння тощо. Однак, дослідження рекреаційних осередків у зв'язку з їх особливим призначенням (оздоровлення людей) мають низку, притаманних лише для них ознак.

Під рекреаційним осередком розуміємо території у межах яких під впливом рекреаційної діяльності людей розвиваються процеси і явища, що призводять до зміни структурної організації геокомпонентів і ландшафтних комплексів [1]. Просторово, рекреаційний осередок може охоплювати 1 – 2 і більше урочищ одного типу місцевостей, або територіально займати придатні для рекреації ділянки (урочища) 2-3 типів місцевостей, зокрема схилового і заплавного, схилового, терасового і річищного. Якщо у процесі пізнання будь-якого натурального ландшафтного комплексу досліджуємо лише натуральні геокомпоненти та взаємозв'язки між ними, то виявлення реальної суті рекреаційного мікроосередку пов'язане із пізнанням впливу рекреації на ці геокомпоненти, їх зміни та формування нових структур. Це стосується змін всіх геокомпонентів, що формують натуральну основу рекреаційного осередку. Розглянемо це на прикладі пам'яток ландшафтної архітектури рекреаційного призначення.

У будь-якому ландшафтному комплексі, зокрема і рекреаційному осередку, основою, «скелетом», є гірські породи та їх поверхневі форми – рельєф [2]. Це стосується і пам'яток ландшафтної архітектури – садово-паркових ландшафтів та історичних ландшафтів задіяних для рекреації. Японські майстри зазначають: поки зберігається камінь і земля, зберігається і сад. Оригінально спланований рельєф є тією архітектурною основою на якій може бути створений або уже є ландшафтний пам'ятник рекреаційного призначення. Більше того, антропогенний рельєф – часто лише те єдине, що збереглося від рекреаційної пам'ятки і за його залишками можна відновити історію створення пам'ятки. Так, за літературними джерелами відомо, що у XIII – XIV ст. у Середній Азії були прекрасні сади, що у XV ст. у Самарканді було 16 неперевершених за красою садів могутнього Тімура. Тривалий час вважали, що вони всі безслідно зникли. Однак в результаті археологічних вишукувань були знайдені залишки давніх зрошувальних систем садів Тімура, тобто антропогенний рельєф. Відомі такі приклади і в європейських пам'ятках

ландшафтної архітектури XV – XVI ст., особливо у практиці створення італійських садів на укріплених терасах.

Дослідження рельєфу зазначених та інших садових рекреаційних осередків, часто дають настільки цікаві результати, що почала успішно розвиватися нова галузь науки – паркова археологія. Розширення таких досліджень: а) дає можливість виявляти нові рекреаційні артефакти минулого; б) створює наукову основу для відновлення утрачених або занедбаних рекреаційних осередків і ландшафтів.

Ще одна група ознак характеризує водний режим рекреаційного осередка (парку, історичного ландшафту): його загальну гідрологію, натуральні чи антропогенні джерела водозабезпечення, які часто розташовані за межами осередку, водну мережу рекреаційного осередку тощо. Особливу увагу тут необхідно приділити джерелам забруднення вод, їх хімічному складу, що може завдати великої шкоди не лише пам'ятці, але й всій території рекреаційного осередку.

Для оцінки рослинності рекреаційного осередку, особливо садово-паркового ландшафту, необхідно чітко розібратись у наявній системі землекористування, провести таксацію насаджень та виявити історичне розташування рослин – за збереженими залишками (старі пні та ін.) або наявністю культурних рослин немісцевої флори. Це має тим більше значення, чим давніша пам'ятка, що використовується з метою рекреації.

Якщо пам'ятка або територія, що є основою формування рекреаційного осередку мають ще й відповідну історичну, археологічну, архітектурну та іншу значимість, то крім зазначених вище природних особливостей території необхідно враховувати їх історичне значення. При цьому суттєве значення мають документи, що характеризують територію рекреаційного осередку у період найактивнішого його використання, дані про прилеглі до нього ландшафти: забудову, джерела забруднення, можливість використання рекреантами прилеглих до рекреаційного осередку територій, тощо. Комплексний аналіз всіх даних стосовно сучасного стану досліджуваного рекреаційного осередку, що є одночасно й пам'яткою ландшафтної архітектури, дає можливість чітко визначити його розквіт чи занепад у майбутньому.

Список використаних джерел

1. Денисик Б. Г. Мозаїчність ландшафту та різноманіття рекреаційних мікроосередків / Б. Г. Денисик // Наукові записки ВДПУ. Серія: Географія. – Вінниця, 2016. – Вип. 28. – № 1-2, с. 38-42.
2. Денисик Г. І., Воловик В. М. Рекреаційні ландшафти Поділля / Г. І. Денисик, В. М. Воловик. – Вінниця, ПП «Едельвейс і К», 2017. – 206с.

Денисик Г.І. д.геогр.н., проф.
завідувач кафедри географії
Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла Коцюбинського
e-mail: vdpugeo2014@gmail.com

НОВІ ТЕХНОЛОГІЇ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ГЕОГРАФІЇ

З початку ХХІ ст. у численних підручниках, навчальних посібниках, різноманітних за дисциплінами, але однотипних за змістом методичних рекомендаціях, особливо педагогічного спрямування (у географії це пов'язано з методикою її викладання), уже модними, а тому поступово звичними, стають такі словосполучення як «нові технології навчання», «новітні технології», «інноваційні підходи і методи», «інтерактивне навчання» та інші. У вищих навчальних закладах навіть створили структури з подібним назвами: «Кафедра інноваційних та інформаційних технологій в освіті» - Вінницький педагогічний університет.

Прошло більше десяти років з їх відкриття, однак «нових» або «новітніх» технологій у навчальний процес так і не було запроваджено. Спілкуючись із численними докторами педагогічних наук, часто піднімав питання суті «нових» і «новітніх» технологій навчання. Більшість з них (за попереднім фахом фізики, хіміки, біологи, психологи, історики, географи) сором'язливо замовкали і відводили погляд. Окремі пробували дещо пояснити, особливо стосовно того, що *ця проблема* знаходиться на стадії активної розробки і тому є багато незрозумілих питань. Однак, ... найбільше вразили вчителі. На черговій обласній учнівській олімпіаді з географії (разом з учнями приїжджають і вчителі географії, як керівники команд-переможців з географії у районах) у приватних бесідах з учителями географії теж підняли питання про нові і новітні технології навчання географії в школах. Здебільшого, у школах питання виникає тоді, коли приїжджають перевіряючі з районних або обласних освітянських інституцій. Найчастіше вчителі показують як вони використовують на заняттях, зокрема з географії, комп'ютерну техніку, особливо інтерактивні дошки (якщо вони є), або «нові» (давно забуті) підходи до вивчення тієї чи іншої теми. Результатами, переважно, задоволені, бо й більшість перевіряючі не завжди розуміють, що таке «нові» або «новітні» технології у процесі навчання географії, сутність інноваційних підходів тощо. Цікаво, що у технічних науках дуже рідко використовують такі поняття як «нові» або «новітні технології», бо розробка нової технології у будь-якому виробництві, це надзвичайно складний процес, що потребує великих затрат коштів і часу. У педагогіці, особливо методиці викладання різних дисциплін, нові і новітні технології навчання заповнили все. Чи справді це так? Чи можна вважати застосування нової техніки у процесі навчання географії, біології, фізики та інших дисциплін, новими технологіями навчання? Якщо раніше арифметичну дію $27+35=62$ виконували за допомогою рахівниці, потім арифмометра, а зараз комп'ютера – чи буде це використання нових технологій

у навчанні? Чи можливо це використання нової техніки у пізнанні тих чи інших питань, проблем, розв'язуванні задач тощо? А що ж нові технології, як їх розуміємо? Розглянемо два приклади застосування нових технологій у процесі вивчення окремої теми і географії України загалом.

Викладачі-географи вищих навчальних закладів і вчителі географії в школах прекрасно знають, що процес пізнання будь-якої країни світу, відбувається за чітко розробленим й неодноразово випробуваним планом: назва країни, просторове знаходження, природні умови і ресурси, населення, державний устрій, господарство (основні галузі), великі міста, зовнішні зв'язки, екологічні проблеми і перспективи розвитку. По суті це своєрідна, уже *усталена технологія пізнання* країни учнями або студентами у процесі вивчення географії;

У Південній Америці й, частково, Африці, вивчення тієї чи іншої країни, розпочинають з природного об'єкту або явища, що має суттєве значення у її розвитку. Як приклад: вивчення Екватору розпочинають з вулканів та вулканізму. У цій невеликій за площею країні вулканів багато: є навіть вулкан-авеню, де на одній лінії, близько розташовані майже постійно діючі 12 вулканів.

Спочатку учні (студенти) отримують всі необхідні відомості про вулкани (їх зародження, дію, вплив на довкілля, значення для господарства, просторове розповсюдження тощо), а потім розглядають, яке вони мають значення і як використовують їх ресурси у розвитку Екватору чи іншої країни де є вулкани. В Африці спочатку досконало вивчають природу пустель, а потім країни, що у їх межах розташовані. Тобто природу і господарство країн вивчають у їх єдності і залежності. *Це нова технологія* пізнання країни, її природи, населення, господарства. проблем.

Стосовно України. Десятиріччями вивчаємо природу України у курсі «Фізична географія України». *Технологія вивчена усталена*: просторове розташування, характеристика геокомпонентів, природних зон і географічні основи раціонального природокористування. У зв'язку з тим, що «*physiōros*» від грецького – природний, у розумінні натуральний, до цього часу продовжуємо вивчати натуральну природу України, зокрема зони широколистяних лісів, лісостепу, степу та ін. Уже давно відомо і доказано що натуральній природі (геокомпонентів) і ландшафтів в Україні немає або майже немає: замість лісостепу – лісополе, степу – польова зона у межах яких активно розвиваються і впливають на функціонування сучасного господарства, не натуральні, а антропогенні процеси і явища. Стає зрозумілим, що *необхідно міняти технологію вивчення природи України* (ідентично материків і океанів). Це окремо розглянуто у спеціальній статті [2]. Тут лише зазначимо: справжнє розуміння сучасної природи України можливе лише у процесі пізнання її у натуральному стані (до появи людини), детального освоєння (історичний аспект) і сучасної антропогенної природи. Це уже буде *нова чи новітня технологія вивчення природи України* і, відповідно, навчальна дисципліна отримає нову назву: «Природнича географія України».

Список використаних джерел

1. Денисик Г. І. Природнича географія Поділля.– Вінниця: ЕкоБізнесЦентр, 2011.-184 с.
2. Денисик Г. І., Чиж О. П. Природнича географія України. – Наук. записки ВДПУ. – Вип. 28, № 3-4. – С. 5-10.

*Дедов О. В. к.с.-г.н., доц.
кафедри географії
Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла Коцюбинського
Замроцький В. В. студент
Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла Коцюбинського
e-mail: alexdedov1959@gmail.com*

ЕРОДОВАНІСТЬ ҐРУНТІВ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Наслідком «інтенсифікації» сільськогосподарського виробництва в Україні стало небачене розширення площ орних земель, що, при ігноруванні ґрунтозахисного землеробства та інших його недоліках, недосконалому землевпорядкуванню тощо спровокувало прогресуючий розвиток всіх видів ерозії ґрунтів і втрат ними важливих складових і властивостей.

На сьогодні (за даними міжнародних експертів) в країні на тонну вирощеного зерна припадає десять тонн еродованих ґрунтів, щорічно їх площа збільшується на 60-80 тис. га [16]. За іншими даними втрати продукції землеробства від ерозії ґрунтів щорічно перевищують 9-12 млн т зернових одиниць за рік [7].

Україна є однією з найзабезпеченіших землею країн світу. Якщо в середньому по Європі на одного жителя припадає 0,43 га сільськогосподарських угідь і 0,24 га ріллі [12] то у нашій країні ці показники у 2014 р. становили відповідно 0,91 та 0,71 га, однак інтенсивність їх використання в дев'ять разів менша ніж у Німеччині та Франції [8].

Висока землемісткість вітчизняного сільського господарства, яка більша ніж у середньому в країнах Європи у 8 разів [13] та інші відомі несприятливі чинники посилюють деструктивні зміни в ґрунтах.

На думку В. Ф. Сайка (2008) для виробництва товарної продукції в Україні при сучасній площі в ній земель в обробітку 32,5 млн. га (2014 р.) її можна зменшити до 21,5 млн га) [11] (це на 3,2 млн. га більше ніж у Франції) [15]. При посіві зернових на площі 14-15 млн га можна довести збір зерна до 60 і більше млн т. Адже урожайність пшениці у нашій країні залишається порівняно низькою (у 2016 р. зібрали рекордний з часів її незалежності урожай – 3,8 т/га), в той час як у Франції її збирають з 1 гектара 6,5 т, в Нідерландах 9 т [14].

Парадоксально, але при сучасному незavidному агроекологічному стані ґрунтів при тенденції до подальшого його погіршення, в країні та області невідома точна кількість деградованих земель. За повідомленням окремих

дослідників на кінець першого десятиліття ХХ сторіччя площа деградованих та інших малородючих ґрунтів у країні становила 6,5 млн га [3], а згідно з «Національною доповіддю про стан родючості ґрунтів України» (2010) кількість еродованих сільськогосподарських угідь у державі на той час досягала 15,9 млн га (38,4 %), ріллі – 12,9 млн га (40 %) [10]. Однак, у 2012 співавтори і редактори цієї доповіді наводять дещо інші цифри (що цікаво), а саме: площа сільськогосподарських угідь які зазнають впливу водної ерозії, становить у ній 13,4 млн га, у тому числі 10,6 млн га орних земель, вітрової – 6 млн га, а в роки з катастрофічними пиловими бурями – 20 млн га [1].

При обґрунтованій фахівцями необхідності вилучення в державі з ріллі 8-10 млн. га еродованих земель (від 24 до 33 % усіх оброблюваних) за період 1991 -2009 рр. їх було виведено всього 0,96 млн. га, що становить 2,9 % від площі ріллі [10].

Згідно зі згаданою вище «Національною доповіддю...» у Вінницькій області еродовано 687,5 тис. га (34,1 %) сільськогосподарських угідь і 593,1 тис. га (34,3 %) ріллі [10]. За іншим джерелом прояв ерозії спостерігається на 40 % її території (1059,7 тис. га). Внаслідок чого сумарна втрата ґрунтів у регіоні становить 5,9 млн т у якому міститься 153,5 тис. т гумусу, 8,8 тис т азоту, 8,1 тис т фосфору й 81,9 тис. т калію [9].

За більш пізніми даними площа еродованих ґрунтів у адміністративній одиниці становить 743,8 тис. га, із них 173,2 тис. га – середньо- і сильноеродовані, 71 тис. га – дефляційно небезпечні [2].

Згідно з даними оприлюдненими в “Доповіді про стан навколишнього природного середовища у Вінницькій області (2016)” (2017) у ній зазнають водної ерозії 672,8 тис. га (біля 25 %) усіх сільськогосподарських угідь, вітрової – 179,7 тис. га (7%). Усього в ній потребують консервації 737,3 тис.га деградованих і малопродуктивних земель (27,8% від загальної площі території) [5].

За період з 2009 по 2016 площу таких земель в адміністративній одиниці скоротили всього на 3,7 тис. га [5,6]. При таких темпах виведення деградованих земель з обробітку (розпайованих і приватизованих у якості орних) їх виснажливе використання буде продовжуватися ще тривалий час.

Список використаних джерел

1. Балюк С. А. та ін. Екологічний стан ґрунтів України Український географічний журнал 2012. № 2. С. 38-42.
2. Бурлака Н. І. Напрями державного регулювання малопродуктивних та деградованих земельних ресурсів в умовах проведення земельної реформи. Збірник наукових праць Вінницького національного аграрного університету. Серія: Економічні науки. 2012. № 1 (56), т. 2. С. 122–128.
3. Добряк Д. С., Канаш О. П., Бабміндра Д. І., Розумний І. А. Класифікація сільськогосподарських земель як наукова передумова їх екологічнобезпечного використання. Київ : Урожай, 2007. 465 с.
5. Доповідь про стан навколишнього природного середовища у Вінницькій області (2016 рік). – Вінниця : Департамент екології та природних ресурсів, 2017. 259 с.
6. Доповідь про стан навколишнього природного середовища у Вінницькій області (2008 рік). – Вінниця : Державне управління охорони навколишнього природного середовища у Вінницькій області, 2009. 143 с.
7. Звернення до президента України Порошенка П. О., Голови Верховної Ради

Парубія А. В., Прем'єр-міністра України Гройсмана В. Б. академіків В. Б. Балюка, С. А. Даниленка, О. І. Фурдичка 27.10.2017 р. URL : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://agropolit.com/blog/234-ostanniy-geroy-vcheni-naan-prosyat-petra-poroshenka-zahistiti-zemlyu> 23.02.2018 (дата звернення 07.03.2018). 8. Єдина комплексна стратегія та план дій розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на 2015-2020 роки. Київ : 2015. URL : <http://minagro.gov.ua/node/16015> (дата звернення 02.03.2018). 9. Марценюк О.П. Екологічна роль захисних лісових насаджень у агроландшафтах Вінниччини. Науковий вісник НЛТУ. Львів : НЛТУ, 2010. Вип. 20.5. С.79-86. 10. Національна доповідь про стан родючості ґрунтів України / ред. С. А. Балюк, В. В. Медведєв, О. Г. Тараріко, В. О. Греков, А. Д. Балаєв. Київ, 2010. 112 с. 11. Сайко В. Ф. Землеробство в контексті змін клімату. Збірник наукових праць Національного наукового центру “Інститут землеробства УААН”. Київ : ВД “ЕКМО”, 2008. С. 3-14. 12. Солов'яненко Ніна. Використання земельних ресурсів України на сучасному етапі розвитку продуктивних сил. Землепорядний вісник : науково-виробничий журнал. 2012. № 7. С. 42-44. 13. Федоров М. М. Земельна реформа і розвиток земельних відносин. Економіка АПК. 2011. №7. С. 57. 14. FAO Statistical Yearbook. 2014. Europe and Central Asia. Food and Agriculture. Food and Agriculture Organization of the United Nations. Regional Office for Europe and Central Asia. Budapest, 2014. P. 20. 15. FAO. Statistical Yearbook 2010. Resources. Table 4 Land use. URL : <http://www.fao.org/economic/ess/ess-publications/ess-yearbook/ess-yearbook2010/yearbook2010-reources/en/> 16. Fileccia, T., Guadagni, M., Hovhera, V. and Bernoux, M. Ukraine: Soil fertility to strengthen climate resilience Preliminary assessment of the potential benefits of conservation agriculture, Food and Agriculture Organization of the United Nations. Rome, 2014. Report № 9 June. P. iX.

*Дедов О. В. к.с.-г.н., доц.
кафедри географії
Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла Коцюбинського
Форманюк Т. О. студент
Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла Коцюбинського
e-mail: alexdedov1959@gmail.com*

ВИКОРИСТАННЯ І АГРОЕКОЛОГІЧНИЙ СТАН ҐРУНТІВ ВІННИЦЬКОГО РАЙОНУ

Довготривале екстенсивне землеробство з непомірно значним розорюванням території (яке зберігається й до цього часу) та інші недоліки ведення сільського господарства зумовили інтенсифікацію ерозії ґрунтів та їх деградацію. Сучасна площа ріллі на Вінниччині складає 1725,5 тис. га (65,1 % від загальної території та 85,7 % від площі сільськогосподарських угідь [1] що значно більше ніж у загальному по країні (відповідно 53,8 та 76,1 %) [6]. Великою часткою оброблюваних земель характеризується і Вінницький район. При загальній його площі 91 тис. га сільськогосподарськими угіддями у ньому зайнято 66,6 тис га (73,2 % території), ріллею 56,5 тис. га (62 % всієї площі регіону і 84,8 % площі його сільськогосподарських угідь) [4]. Це відповідно на 3,1% та 0,9 % менше ніж у середньому по області, але на 8,2 та 8,7 % більше ніж у середньому по країні.

Змив ґрунтів та зменшення внесення органічних добрив і посівів багаторічних трав зумовили зниження їх гумусованості. За різними даними у 2012 році вміст гумусу у ґрунтах адміністративної одиниці становив 2,72 % [2], а у 2014 – 2,60 % [3]. Дегуміфікація ґрунтів зумовила втрати ними важливих агроекологічних властивостей і родючості. Частка еродованої ріллі в районі (станом на 2014 р.) складала 9,9 % [3].

Значної шкоди ґрунтам завдає вторинне підкислення. Середньозважена реакція їх розчину (pH_{KCl}) у районі становить 5,3. Це відбувається внаслідок застосування фізіологічно кислих мінеральних добрив. Протистояти негативному впливу на ґрунти цих добрив допомагають органічні добрива. Завдяки вмісту у них катіонів Ca^{2+} і NH^{4+} їх внесення забезпечує нейтралізацію кислої реакції ґрунту на 0,1-0,3 одиниці. З метою попередження підкислення земель на кожні 5 кг діючої речовини мінеральних добрив необхідно вносити 1 т органічних тому що при збільшенні їх внесення до 15 кг/га діючої речовини на фоні 1 т органічних відбувається затухання процесів ґрунтоутворення, а понад 20 кг/га – у ґрунтах розпочинається деструкція гумусу.

У 2016 році в області році на 1 га посівної площі їх було внесено тільки 0,1 т органічних добрив, а фізіологічно кислих мінеральних у діючій речовині 73,4 кг/га (азотних 61,2, калійних – 11,3 кг/га) Для попередження підкислення ґрунтового розчину лише внаслідок внесення мінеральних добрив всього у Вінницькій області необхідно було внести 5 т/га органічних добрив, тобто більше в 50 разів та також додатково 0,55 ц вапна. Проте цього не відбувається. Щорічно в ній у середньому вапнякові меліоранти вносять лише на приблизно 4 % площі, яка потребує першочергового вапнування [1].

Погіршенню агроекологічного стану ґрунтів у Вінницькому районі сприяють також збільшення в структурі посівів просапних культур (зокрема економічно привабливої кукурудзи, мінералізація гумусу під якою та соняшником становить щорічно в середньому 1,1-1,2 т/га) та ґрунтовиснажливих ріпаку та соняшнику.

Так, при площі ріллі – 56,5 тис. га в 2017 р. у ньому було посіяно 7076 га кукурудзи (12,4 %), 7145 га соняшнику (12,6 %), 1610 га озимого ріпаку (2,8 %)[4, 5].

І це відбувається при чинній на сьогодні постанові КМУ від 11 лютого 2010 р. № 164, згідно з якою посівна площа соняшнику в сівозмінах у зоні Лісостепу повинна становити 5-9 %, ріпаку (при відповідному удобренні) 3-5 %.

Зважаючи на відсутність органічних добрив, надто високі ціни на мінеральні, перенасичення структури сівозмін просапними та виснажувочими ґрунти ріпаком і соняшником при одночасному зменшенні посівів поліпшуючих їх багаторічних трав продовження деградації ґрунтів не уникнути. Припинення цього процесу стане можливим при дієвому контролі за використанням цього важливого компоненту природи і засобу виробництва, дотриманні власниками і орендарями визначених норм і правил землеробства та стимулювання їх до раціонального і відновного використання земель усіма можливими засобами в т. ч. надання їм пільгових кредитів, зменшення податків тощо.

Список використаних джерел

1. Доповідь про стан навколишнього природного середовища у Вінницькій області (2016 рік). Вінниця : Департамент екології та природних ресурсів, 2017. 260 с. 2. Мазур В., Цицюра Я., Дідур І., Пелех Л. Динамічна оцінка гумусового стану ґрунтів Вінниччини. Вісник Львівського національного аграрного університету. Серія : Агрономія. 2014. № 18. С. 86-92. 3. Первачук М. В., Чернявський Л. М., Нагребецький М. І. *Оцінка агроекологічного стану ґрунтів Вінницької області*. Сільське господарство та лісівництво. 2015. № 1. С. 114-125. 4. Про районну Програму розвитку малого і середнього підприємництва у Вінницькому районі на 2017- 018 роки. URL : vinrayrada.gov.ua. (дата звернення 30.03.2018). 5. *Рослинництво*. URL : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vinrda.gov.ua/ekonomika/analitika/an-2017> (дата звернення 27.03.2018) 6. Сільське господарство України за 2015 рік : статистичний збірник / відп. за вип. О. М. Прокопенко. Київ : Державна служба статистики, 2016 С. 63-248.

*Джаман В.О., д.геогр.н., проф.
зав. кафедри географії України та регіоналістики
Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича;
e-mail: vasyldzhaman@ukr.net*

ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ЕТНОМОВНОЇ СИТУАЦІЇ СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАЦІОНАЛЬНИХ ГРУП ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОГО РЕГІОНУ

Всеукраїнський перепис населення зареєстрував на території семи областей Західноукраїнського регіону представників 119 народів (із 132 наведених у переліку перепису), ще 76 осіб ідентифікували свою приналежність до групи «інші» національності, а 15546 осіб (0,16% всього населення) «не вказали» своєї національності. За лінгвістичною класифікацією народів 115 етнічних груп об'єднані в 22 мовні групи 10 мовних сімей, 4 етноси розмовляють мовами, що віднесені до «ізольованих». Таке значне розмаїття представників різних народів не може не відобразитися на хід етнічних процесів.

Національну основу населення регіону становлять українці (титульна нація) – 92,15%. Дуже важливим для етнічних процесів є етногенетична і мовно-культурна спорідненість (чи віддаленість) між етносами-сусідами як за умов сусідства етнічних територій, так і безпосередніх міжетнічних контактів на поліетнічних компактних територіях. За умов сусідства генетично споріднених етносів переважають консолідаційні процеси, які розвиваються досить швидко; за сусідства генетично віддалених етнічних спільностей – процеси міжетнічної інтеграції та етногенетичної міксації, що проходять повільніше і складніше. За основу визначення етногенетичної спорідненості використано поняття «культурної дистанції» [1, с. 44], а завдання даного дослідження – розкрити етномовну ситуацію і мовну асиміляцію слов'янських народів у Західноукраїнському регіоні, які мають: а) дуже близьку мовну і культурну дистанцію з титульною нацією – українцями (росіяни і білоруси –

входять до спільної мовної підгрупи) та б) близьку мовну і культурну дистанцію (поляки, словаки, болгари, чехи, серби, хорвати – входять до спільної мовної групи).

Для визначення мовної ситуації кожної з національних груп регіону за основу було взято визнання рідної мови, оскільки її вважають однією з головних ознак етнічної належності. За значимістю вона поступається лише етнічній самосвідомості.

За рівнем визнання рідною мовою мову своєї національності й ступенем мовної асиміляції 9 слов'янських народів Західноукраїнського регіону можна об'єднати у 6 груп (див. таблицю):

Таблиця 1

Мовний склад слов'янських народів Західноукраїнського регіону
(за даними останнього перепису населення)

Національні групи	Людність (осіб)	Визнали рідною мовою (у %):					
		мову своєї національності	українську	російську	угорську	румунську	інші
українці	8803330	99,5	X	0,4	0,0	0,0	0,1
росіяни	255819	87,5	12,4	X	0,0	0,0	0,1
поляки	31372	42,1	53,1	4,1	0,0	0,3	0,4
білоруси	25940	24,0	52,3	23,5	0,0	0,0	0,2
словаки	5928	42,9	42,4	2,5	11,0	0,0	1,1
болгари	1316	28,7	40,7	28,6	0,7	0,7	0,6
чехи	1020	21,0	66,2	8,9	2,7	-	1,2
серби	66	37,9	37,9	13,6	1,5	1,5	7,6
хорвати	26	15,4	30,8	7,7	-	34,6	11,5

1) українці – титульна нація – найвищий рівень визнання рідною мовою мову своєї національності (99,5%). У переважній більшості адміністративних районів частка української мови, як рідної, становить 99,90% і більше. Деяка більша частка українців рідною мовою визнає російську у великих містах – обласних центрах: Тернополі (0,4%), Івано-Франківську (0,8%), Луцьку, Рівному, Львові (по 1,0–1,3%), а особливо в поліетнічних Ужгороді (3,1%) та Чернівцях (4,2%). У місцях компактного проживання етнічних меншин частина українців у якості рідної мови визнають угорську (1904 особи), румунську (920 осіб), молдавську (354 особи), словацьку (71 особа), білоруську (39 осіб) та інші мови. Причиною виступає мовна асиміляція українців у етнічно змішаних сім'ях;

2) росіяни – найбільша етнічна меншина, в переважній більшості міські жителі (особливо великих і середніх міст, нових промислових, курортних і військових центрів), за умов сприяння розвитку і використання російської мови і престижу за часів СРСР бути «росіянином» зберегли, як рідну, російську мову (87,5%), ще 12,4% росіян рідною мовою вважають українську, інші мови

рідними визнають дуже рідко. Найвищий рівень україномовної асиміляції росіян у Тернопільській області (19,6%) та малоурбанізованих територіях (з максимальним показником у Підволочиському районі – 39,6%);

3) поляки, словаки, серби – рівень визнання рідною мовою мову своєї національності становить 38–43%. Більше половини поляків українську мову визнають рідною (53%) і тільки 4% – російську. Найвищий рівень визнання польської мови рідною в трьох районах Львівської області, де поляки є найчисельнішою національною меншиною (67–83%). Серед словаків і сербів однакове співвідношення рідними мови своєї національності й української. Словаки на 96,1% територіально сконцентровані на Закарпатті, де в районах компактного проживання (Ужгородському, Мукачівському, Перечинському, Іршавському) зберегли високий рівень визнання рідною мовою словацьку (69 – 53%), а на територіях компактного проживання угорців, у якості рідної мови визнають також угорську. Більше половини сербів Західноукраїнського регіону мешкає в обласних центрах, тому серед них дещо більша частка (13,6%) визнає російську мову рідною;

4) білоруси, болгари – рівень визнання рідною мову своєї національності (24–29%) співпадає з російською, при значній україномовній асиміляції (52,3% і 40,7%). За високої мовної асиміляції строкатість співвідношення визнаних рідних мов білорусами і болгарами дуже велика вже на обласному рівні, при більшій різниці в білорусів. Зокрема, крайні пересічнообласні показники визнаних рідних мов білорусами складають: а) білоруської – 11,3-42,2%, б) української – 18,4-80,0%, в) російської – 8,7-50,2%; болгарами: а) болгарської – 19,0-39,1%, б) української – 29,1-63,4%, в) російської – 14,0-47,3%;

5) чехи – рівень визнання рідною мову своєї національності (21,0%) значно поступається україномовній асиміляції (66,2%), а в містах порівняно висока частка російської мови в якості рідної;

6) хорвати – найменш чисельна слов'янська національна група в Західноукраїнському регіоні, має найвищий рівень етномовної асиміляції. Тільки 15,4% цієї національної групи рідною мовою назвали хорватську, для них характерна мовна асиміляція з народами, серед яких вони розселилися: румунську мову визнали рідною 34,6% хорватів регіону (проживають в селах Тячівського і Рахівського районів Закарпаття, де компактно проживають румуни), 30,8% – українську.

На мовну ситуацію слов'янських національних груп у Західноукраїнському регіоні велике значення мають особливості їх розселення: рівень урбанізованості території, етнодемографічний потенціал і ступінь концентрації (або дисперсності) національних груп, рівень етнічної різноманітності населення і особливості етнічного середовища (оточення), етногеографічне положення, міжетнічні шлюби, а також національна і мовна політика держави.

Список використаних джерел

1. Вивчення впливу зовнішньої міграції 1991-1996 рр. на зміни етнічного складу населення України та її регіонів. Жовтень, 1998 / [уклад. М. О. Шульга та ін.]. Міжнародна організація з міграцій (МОМ). Представництво МОМ в Україні. – К., 1998. – 95 с.

ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Стрімке втручання людини в природні процеси обумовило реальну загрозу існуванню навколишнього середовища. Екологічна ситуація в сучасному світі є тривожною не тільки тому, що людина більш усвідомлює можливість катастрофічних порушень екологічної рівноваги, а й тому, що вихід із ситуації, яка склалася, вимагає суттєвих соціальних і економічних змін, величезних капіталовкладень, позитивних вирішень багатьох військово-політичних питань, об'єднання зусиль усього людства.

Для вирішення екологічної проблеми використання тільки досягнень науково-технічного прогресу недостатньо. Тому екологічне виховання повинно здійснюватись з раннього дитинства. У системі освіти воно повинно носити риси безперервного і цілеспрямованого процесу, мета якого - зробити кожну людину екологічно грамотною [3].

Аналіз літератури свідчить про недостатню інтенсивність застосування педагогічних нововведень на практиці роботи навчальних закладів. Можна виділити дві причини нереалізованості педагогічних інновацій. Перша причина - інновація не проходить необхідної професійної експертизи й апробації. Друга причина - починається впровадження педагогічних нововведень без попередньої підготовки.

Нововведення, чи інновації притаманні будь-якій професійній діяльності і тому, стають предметом вивчення, аналізу та впровадження.

Нововведення в науковій літературі тлумачать як результат інновації, а інноваційний процес сприймається як розвиток трьох основних етапів: генерування ідеї, її розробка і реалізація нововведення на практиці.

Стрижнем інноваційних процесів в екологічній освіті є впровадження досягнень психолого-педагогічної та екологічної науки в практику, вивчення, узагальнення та поширення передового природоохоронного досвіду.

Суттєвою ознакою сучасних інноваційних процесів в сфері навчання та виховання є їх технологізація. Педагогічні технології можна розглядати, як системне й послідовне запровадження на практиці раніше спроектованого процесу навчання [1].

Для досягнення поставленої мети - формування екологічної свідомості студентів - більш доцільно використовувати саме інноваційні методи навчання.

Новим методом навчання є моделювання - процес складання й застосування різних моделей для глибшого проникнення в суть навчального матеріалу, узагальнення й систематизації знань. Результати моделювання втілюються в модельних схемах, графіках, математичних аналогах, символах, кресленнях, образах, іноді - в матеріальних моделях [2].

Моделювання екологічних систем відносять до активних методів навчання. Він налягає в уявному або практичному створенні студентами моделі екологічного - біогеоценозу, агроценозу, організму тощо. Використання даного методу спонукає студентів до пошуку, часто вимагає різноманітних практичних дій.

Інтерактивні методи навчання найбільше відповідають особистісно-орієнтовному підходу, оскільки передбачають моделювання реальних життєвих ситуацій, спільне розв'язання проблем, рольові ігри.

Метод «Прес» доцільно використовувати за таких навчальних ситуацій, коли можуть виникати суперечливі питання або треба погодитись на певну позицію з обговорюваної проблеми.

Метод «Мікрофон»: учні або студенти, уявляючи, що в їхніх руках символічний мікрофон, по черзі відповідають на запитання або висловлюють свою думку чи позицію.

Робота в малих групах дає змогу учням або студентам набути навички, необхідні для спілкування та співпраці. Вона розвиває командний дух. Спільно виробляючи ідеї, учасники групи відчують себе корисними один одному. Висловлюючи думки, вони перевіряють власні можливості й зміцнюють їх.

Альтернативою традиційним методам навчання може бути метод проектів. В його основі лежить розвиток пізнавальної діяльності учнів або студентів, уміння самостійно використовувати свої знання й орієнтуватися в інформаційному просторі, розвиток критичного мислення. Якщо говорити про метод проектів як педагогічну технологію, то ця технологія включає в себе сукупність дослідницьких, пошукових, проблемних методів.

Отже, сучасність потребує розумних, дбайливих і екологічно свідомих особистостей, котрі орієнтуються в законах не лише економіки, історії, екології, а й природи загалом. Суспільству необхідні люди, які здатні жити в гармонії з природою, раціонально використовувати її дари, швидко приймати рішення, беручи на себе відповідальність за наслідки. Для того щоб виховати таку особистість, необхідно використовувати різні методи, форми, технології навчання й виховання.

Інноваційні технології сприяють становленню по-справжньому ініціативної і водночас тонко організованої особистості, а саме такої молоді потребує сьогодні наше суспільство

Таким чином, сьогодні у сфері екологічної освіти впроваджується велика кількість інноваційних технологій різного характеру, спрямованості і значущості. Правильний підбір цих технологій чи методів може сприяти формуванню екологічної свідомості учнів або студентів як на заняттях, так і в позаурочній роботі так і в подальшому житті.

Список використаних джерел

1 . Берегова А. Інтерактивні технології навчання як один із засобів формування системи біологічних знань учнів / А. Берегова // Біологія. Шкільний світ: газ. для вчителів біології. - 2008. - № 28. - С. 19-20. 2 .Гаврилюк О. О. Формування екологічного мислення і свідомості учнів шляхом застосування інтерактивних форм і методів навчання / О. О. Гаврилюк // Біологія : наук.-метод. журн. - 2012. - № 7. - С. 7-11. 3 Совгіра С.В. Методика навчання екології. Київ. Науковий світ. 2007. С. 450.

*Євсюков Т.О., д.екон.н., доц.,
декан факультету землевпорядкування
Національний університет біоресурсів
і природокористування України
e-mail: yevsyukov@ukr.net*

*Ковальчук І.П., д.геогр.н., проф.,
завідувач кафедри геодезії та картографії
Національний університет біоресурсів
і природокористування України
kovalchukip@ukr.net*

*Опенько І.А., к.екон.н., ст.викл.
кафедри геодезії та картографії
Національний університет біоресурсів
і природокористування України
e-mail: ivan_orenko@ukr.net*

*Дроздівський О.П., к.техн.н., доц.
кафедри геоінформатики і аерокосмічних досліджень Землі
Національний університет біоресурсів
і природокористування України
e-mail: dor76@nubip.edu.ua*

*Шевченко О.В., к.екон.н., ст.викл.
кафедри геодезії та картографії,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України
e-mail: shevchenko_ov90@ukr.net*

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ СТВОРЕННЯ РЕЄСТРУ ОСОБЛИВО ЦІННИХ ЗЕМЕЛЬ

Актуальність створення державного реєстру особливо цінних земель (далі – ОЦЗ) визначається загостренням світової продовольчої кризи, поглибленням геополітичних, геоекологічних проблем, втратою продуктивних земель внаслідок негативної діяльності людини та ключовою роллю ОЦЗ у забезпеченні сталого соціально-економічного розвитку суспільства [1 – 5].

Водночас розроблення методичних засад створення реєстру ОЦЗ дозволить вирішити проблему нестачі інформації (актуальної, цілісної та достовірної) у кадастрово-реєстраційній системі (далі – КРС) й документації із землеустрою про поширення ОЦЗ, параметри їх стану та використання. Створення реєстру забезпечить органи державної влади та місцевого самоврядування, зацікавлені підприємства, установи та організації, а також громадян інформацією про наявні земельні ділянки та гарантуватиме достовірність даних у КРС України [1].

Метою даної публікації є окреслення методики розроблення реєстру ОЦЗ як складової земельно-кадастрової системи України.

Стан вивчення проблеми. Проблемам ОЦЗ присвячені наукові праці таких вчених, як Д. І. Бабміндра, Д. С. Добряк, Й. М. Дорош, Т. О. Євсюков, О. П. Канаш, А. Г. Мартин, Л. Я. Новаковський, М. А. Олещенко, С. О. Осипчук, М. Ф. Пальчиков, А. М. Третяк та ін. У своїх працях дослідники відобразили теоретичні, методологічні і методичні аспекти пізнання сутності ОЦЗ, погляди на засади охорони і раціонального використання ОЦЗ.

Проблемам інформаційного та геоінформаційного забезпечення створення геоінформаційних ресурсів інвентаризації та моніторингу земельних ресурсів присвячені наукові праці таких вчених, як А. А. Лященко, А. Г. Черін, Р. В. Рунець, І. Патракеєв та інші. У своїх працях дослідники відобразили теоретичні, методологічні і методичні аспекти розроблення архітектури сучасних ГІС та стандартизації геоінформаційних сервісів на основі баз геопросторових даних, використання онтологічного підходу до моделювання об'єктів предметної області та розроблення баз топографічних даних на основі такого підходу.

Однак, незважаючи на посилену увагу до проблем, пов'язаних з раціональним використанням та охороною ОЦЗ, поза увагою залишаються питання удосконалення класифікації ОЦЗ та розроблення на її основі реєстру ОЦЗ. В свою чергу інформація про ОЦЗ тісно пов'язана з інформацією про інші об'єкти, наприклад, такі як пам'ятки історичної архітектури, трубопроводи, лінії електропередач. Для інвентаризації, моніторингу та інших завдань вже створено та функціонують реєстри, в яких зберігається інформація про форму та розташування для таких об'єктів. Постає завдання, як інтегрувати інформацію з різних реєстрів з реєстром ОЦЗ.

Результати дослідження та їх обговорення. В ході нашого дослідження було розроблено та апробовано алгоритм створення реєстру ОЦЗ, який складається з наступних етапів:

1. Створення інформаційно-аналітичної бази ОЦЗ (на основі матеріалів обстеження ґрунтів, схем природно-сільськогосподарського районування, бонітування ґрунтів, державного земельного кадастру, державних статистичних даних та нормативно-довідкової інформації органів виконавчої влади у сфері сільськогосподарства, річних звітів сільськогосподарських підприємств тощо).

2. Розроблення класифікатора особливо цінних земель [1], на основі якого буде проектуватися геоінформаційна база ОЦЗ.

3. Проектування геоінформаційної бази ОЦЗ.

3.1. Побудова концептуальної моделі організації даних ОЦЗ (рис. 1).

3.2. Формування онтологічної моделі та розробка каталогу об'єктів (рис. 2).

3.3. Створення бази топографічних даних ОЦЗ.

3.3.1. Розроблення каталогу об'єктів бази топографічних даних ОЦЗ.

3.3.2. Визначення типу об'єктів місцевості, атрибутів об'єктів ОЦЗ та їх значення.

3.4. Цифровий опис об'єктів реєстру ОЦЗ.

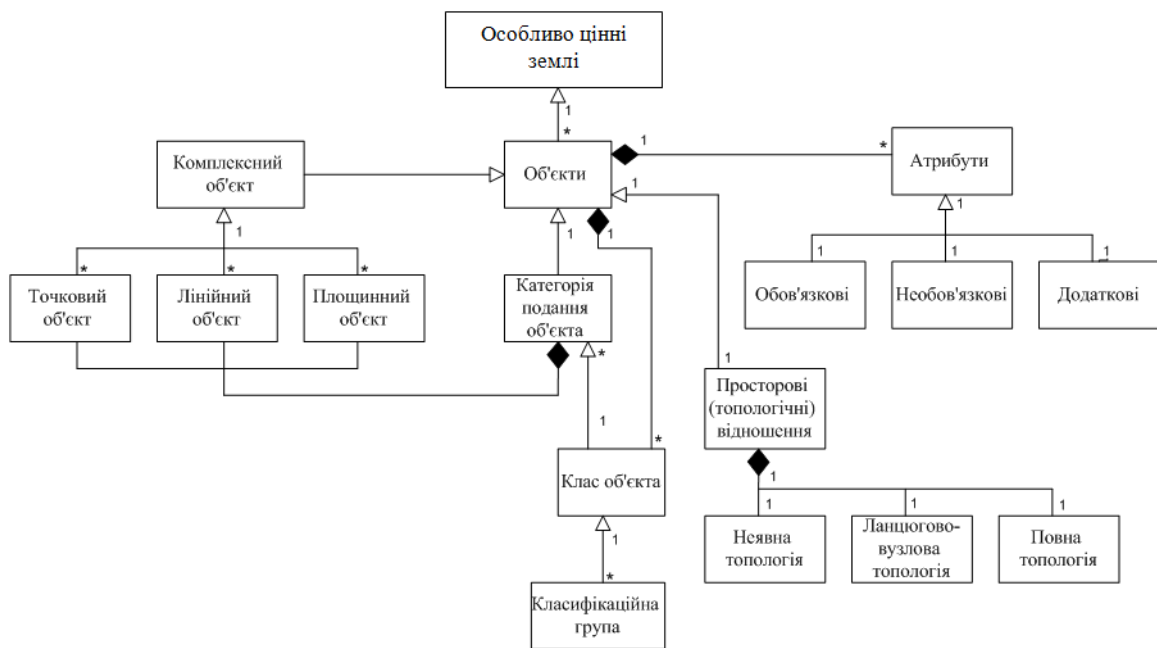

Рисунок 1 – Схема концептуальної моделі бази топографічних даних реєстру особливо цінних земель

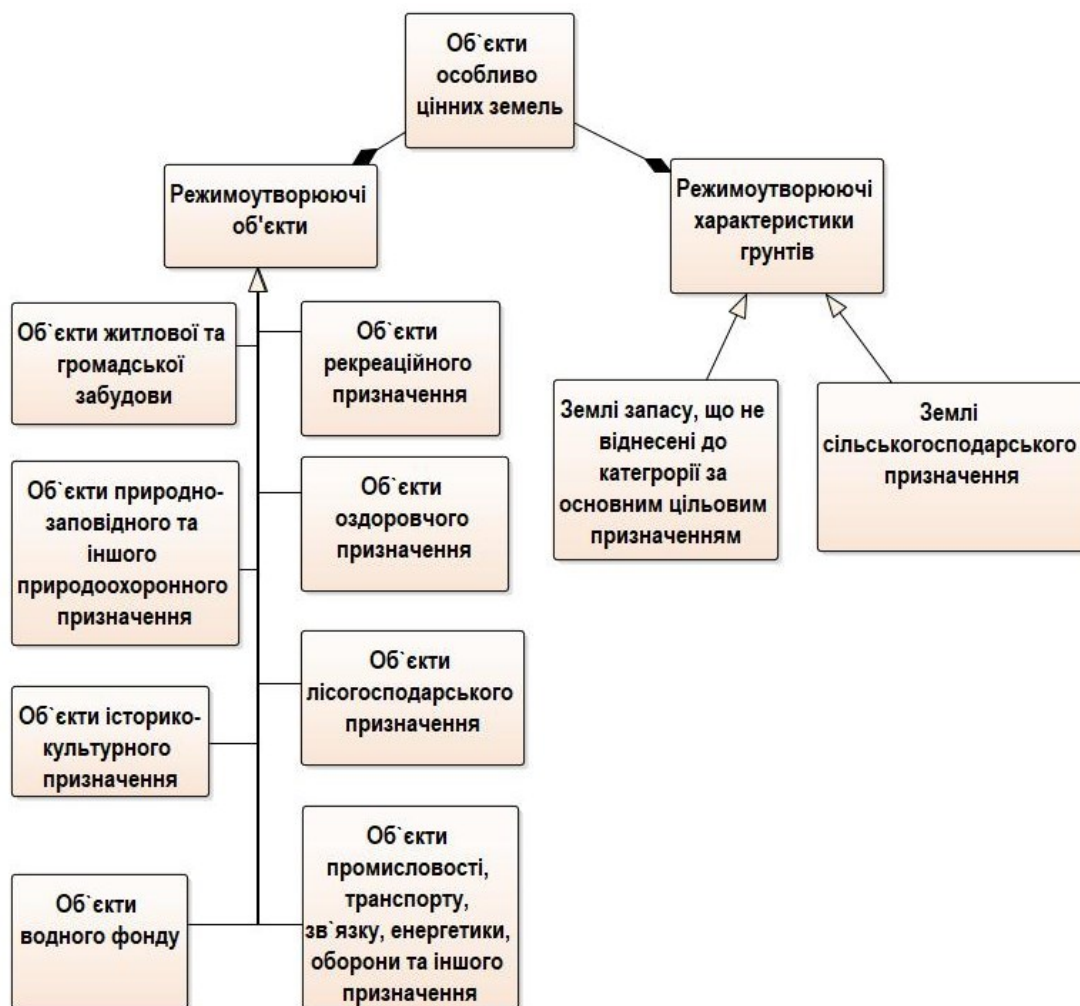

Рисунок 2. Онтологічна модель складових об'єктів реєстру особливо цінних земель

3.5. Розроблення електронного реєстру ОЦЗ за допомогою спеціального програмного забезпечення.

3.6. Розміщення реєстру ОЦЗ в мережі Internet.

3.7. Імплементация реєстру ОЦЗ в кадастрово-реєстраційну систему України.

Висновки. Запропонований методичний підхід до створення реєстру ОЦЗ дозволить сформувати реально функціонуючий їх реєстр, імплементувати його в кадастрово-реєстраційну систему держави. Він може використовуватися при формуванні реєстрів земельних, водних, лісових, мінерально-сировинних та інших видів природних ресурсів. Наявність реєстрів гарантуватиме офіційність, достовірність, актуальність і повноту даних про природні ресурси та стане важливим засобом соціально-економічного розвитку держави і сприятиме зростанню рівня конкурентоспроможності регіонів та удосконаленню системи управління земельними ресурсами.

Список використаних джерел

1. Євсюков Т. О. Класифікація та екобезпечне використання особливо цінних земель / Т. О. Євсюков. – К., 2013. – 294 с.
2. Соболева О. Н. Проблемы определения особо ценных сельскохозяйственных земель / О. Н. Соболева // Транспорт: Наука, Образование, Производство (Транспорт-2016) Ростов-на-Дону, 12-15 апреля 2016 г. – С. 123 – 125.
3. Носов С. И. Определение и учет особо ценных земель в управлении проектами развития территорий / С. И. Носов, Б. Е. Бондарев // «Современные проблемы управления проектами в инвестиционно-строительной сфере и природопользовании». – Материалы VII Международной научно-практической конференции, посвященной 110-летию РЭУ им. Г. В. Плеханова. Под ред. В. И. Ресина. – 2017. – С. 232 – 236.
4. Fengkui Q. High-standard prime farmland planning based on evaluation of farmland quality and site conditions // Q. Fengkui, W. Qiubing, L. Na / Transactions of the Chinese Society of Agricultural Engineering, Volume 31, Number 18, 1 September 2015, pp. 225-232(8) [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.ingentaconnect.com/content/tcsae/tcsae/2015/00000031/00000018/art00031>
5. Prime Farmlands Definitions // Natural Resources Conservations Ser-vice: 2015. [Електронний ресурс] URL: http://www.nrcs.usda.gov/wps/por-tal/nrcs/detail/pr/soils/?cid=nrcs141p2_037285

*Жура А. В. студентка
географічного факультету
Київський національний
університет імені Тараса Шевченка
e-mail: zhuraalina@ukr.net*

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПОЛОНСЬКОМУ РАЙОНІ

Невід'ємною складовою наукових досліджень та громадського руху є туристсько-краєзнавча діяльність, котра спрямована на відродження духовності населення, історичної пам'яті, формування у громадян патріотизму, поваги до навколишнього середовища, відповідальності за збереження історико-культурних надбань.

Для дослідження було обрано Полонський район, Хмельницької області. Полонський район має величезні природні краєзнавчо-туристичні ресурси та об'єкти, які є передумовою для динамічного розвитку туризму та рекреації, а також проведення туристсько-краєзнавчої діяльності. У районі проводять ряд заходів, що сприяють розвитку краєзнавства і краєзнавчої освіти. Організацією і проведенням туристсько-краєзнавчої діяльності в районі займається: відділ культури та туризму, відділ інфраструктури, відділ освіти, культури та спорту Полонської райдержадміністрації, музеї та бібліотеки, в котрих функціонують відділи краєзнавства та народознавства, станція юних туристів «Обрій», клуб «Родовід», «Джерельце», «Краєзнавець», «Калина», літературно-мистецька вітальня «Полонь» (див. Табл.1.).

Таблиця 1

Організація туристсько-краєзнавчої діяльності
[складено автором за даними 3,4]

Державне краєзнавство	<ul style="list-style-type: none"> • Відділ культури та туризму, відділ інфраструктури, відділ освіти, культури та спорту Полонської райдержадміністрації; • Музеї; • Бібліотеки (районі, міські та сільські).
Громадське краєзнавство	<ul style="list-style-type: none"> • Клуб «Родовід», «Джерельце», «Краєзнавець», «Калина»; • Літературно-мистецькій вітальня «Полонь»; • Станція юних туристів «Обрій».
Шкільне краєзнавство	<ul style="list-style-type: none"> • Освітні заклади району (8 краєзнавчих музеїв при школах, котрі є найскладнішою формою шкільного краєзнавства, а також табори денного перебування).

Найвищою формою організації туристсько-краєзнавчої діяльності є туристсько-краєзнавчий клуб, де відбувається процес диференціації інтересів. У Полонському районі формуються літературні, географічні, історичні та біологічні туристсько-краєзнавчі клуби.

Відбулася реалізація наступних державних цільових програм у 2017 році за сприянням відділу культури та туризму Полонської райдержадміністрації: забезпечення збереження популяризації духовного надбання нації (розвиток

інфраструктури музеїв, забезпечення виставковою діяльністю); забезпечення доступності для громадян документів та інформації, створення умов для повного задоволення духовних потреб громадян, сприяння професійному та освітньому розвитку громадян, комплектування та зберігання бібліотечних фондів; програма соціально-економічного розвитку Полонської міської об'єднаної територіальної громади та міста Полонного; забезпечення надання початкової музичної, хореографічної освіти, з образотворчого мистецтва (школа естетичного виховання дітей); забезпечення діяльності палаців і будинків культури, клубів, центрів дозвілля та інших клубних закладів; забезпечення організації культурного дозвілля населення і зміцнення культурних традицій [3].

До краєзнавчих заходів належать виставки в музеях і бібліотеках, літературні вечори, екскурсії, агітаційно-масові походи, проведення «круглих столів», семінарів, туристичних зльотів та змагань у різних містах і селах району, тощо [1].

Одним із найбільших організаторів туристсько-краєзнавчої діяльності у Полонському районі є бібліотеки. Пріоритетним напрямком роботи бібліотек Полонського району є туристсько-краєзнавча діяльність. Основою краєзнавчої діяльності бібліотек є краєзнавчі фонди. В 2017 році по бібліотеках району надійшло 121 одиниця краєзнавчого фонду і загалом фонд нараховує 5318 примірників. Бібліотеки району велику увагу приділяють популяризації краєзнавчого фонду. Розкрито фонд за допомогою книжкових виставок з елементами інсталяції «Перлина Поділля – край Полонський» (Полонська центральна бібліотека), «Земля Подільська, рідний мій краю» (Великобerezнянська філія), «Хмельниччино, мій чудовий, оновлений краю» (Онацьківська філія), «Краса рідної природи» (Прислуцька філія), «Мій край – моя історія жива» (Варварівська філія). Популяризується краєзнавча література за допомогою тематичних викладок «Стежками рідного краю», «Творчість письменників краю» (Полонська центральна бібліотека), «Петр Карась – наш поет» (Великокаленицька філія). Збір інформації про регіон, його історичне минуле, культурна спадщина є сьогодні головним тематичним спрямуванням діяльності бібліотек району. Поповнюються народознавчі кімнати та куточки Бражинецької, Сасанівської, Кустовецької, Онацьковецької бібліотек-філій новими матеріалами: предметами старовини, зібраним фольклорним матеріалом. Віднайдені фольклорні матеріали використовуються у проведенні таких заходів, як етнографічні години «Збираємо великодній кошик» (Варварівська філія), «Великодні дзвони», «По країні з краю в край ходить святий Миколай» (Новоселицька філія), ігрове шоу «Новий рік у хату йде, нам Меланочку веде» (Онацьковецька філія), конкурс на кращу писанку (Сасанівська філія). Бібліотекарі району беруть активну участь у підготовці і проведенні Днів міста, села, селища: «Моє рідне Полонне» (ЦРБ та міська філія), «Це край, де я родився і живу» (Микулинська філія), «Де ви з'явилися на світ, де ясні зорі вечорові і вишень білосніжний цвіт» (Прислуцька філія), День краєзнавства «Чарівний серцю милий край» (Новолабунська філія). З метою виховання у молоді почуття патріотизму та громадянської позиції в бібліотеках

філіях проводяться: година краєзнавства «Гордімося тим, що ми подоляни» (Великоберезнянська філія), інтелектуальна гра «Де починається моя Батьківщина?» (Онацьківська філія), історико-культурна година «Пізнай свій рідний край» (Новолабунська філія). Всі бібліотеки району прийняли участь в обласному краєзнавчому квесті «Відома і невідома Хмельниччина» [4].

Для користувачів в бібліотеках створені клуби за інтересами, де вони дізнаються про свій рід, глибину родового коріння: «Родовід» (Новоселицька, Лодзянівська філії), «Джерельце» (Кустовецька філія), «Краєзнавець» (Бражинецька, Воробіївська філії), «Калина» (Онацьковецька філія). Бібліотеки системи активно пропагують творчість письменників-земляків: М. Магери, П. Карася, А. Ненцінського, П. Маркіша, Ш. Алейхема. Всього по бібліотеках району проведено 87 заходів, з них оформлено книжкових виставок – 20.

Також у 2017 році у Полонському районі в музеях відбулися виставки: «Хрещення України Руси», «Полонщина: минуле і сьогодення», «Крути - двобій між життям і смертю», «Поділля в чорнилі війни», «Збережемо землю для нащадків», «Україна незалежна», «Син зачарованої Десни», «За Україну, за її волю!». Функціонує літературно-мистецька вітальня "Полонь", котра об'єднує людей різних професій, смаків і уподобань, які хочуть більше дізнатися про рідний край, усну народну творчість, звичаї та обряди українців, забуту культурну спадщину свого народу. Клубом було створено екскурсійно-туристичний маршрут «Стежками Лесі Українки», що забезпечує ознайомлення туристів і екскурсантів з Полонським районом [3].

Щодо молоді, то робота ведеться диференційовано, шляхом залучення в клубні об'єднання і центри. Функціонує станція юних туристів «Обрій», яка є організаційним осередком туристсько-краєзнавчої діяльності учнівської молоді. Центр дитячо-юнацького туризму і краєзнавства (станція юних туристів) – це позашкільний навчальний заклад, який організовує туристсько-краєзнавчу діяльність учнівської молоді в Полонському районі. Клуб «Пам'ять», школа здорового способу життя, тощо. Творчу молодь залучено до роботи в літературно-мистецькій вітальні «Полонь». А також при школах влітку працює табір з денним перебуванням. Табір, тимчасово утворений у навчальному закладі, закладі культури, охорони здоров'я, фізичної культури та спорту, в якому забезпечується належний догляд за дітьми, їх повноцінне дозвілля, виховний процес, розвиток творчих інтересів та здібностей і де діти перебувають протягом дня, але не менше 6 годин [2].

Таким чином, варто зауважити, що туристсько-краєзнавча діяльність дає можливість кожній людині пізнати себе, свій народ, свою землю, допомагає правильно зрозуміти історію краю, формує вміння берегти і передавати з покоління в покоління все те, що створили наші предки. Саме тому, сьогодні актуальним і пріоритетним напрямком роботи є збереження та примноження традицій, звичаїв та обрядів свого краю, висвітлення правдивої історії українського народу, повернення до культурних надбань та збереження пам'яток нашої спадщини.

Список використаних джерел

1. Пангелов Б. П. Організація і проведення туристсько-краєзнавчих подорожей: навч. посіб./ Б. П. Пангелов. – К.: Академвидав, 2010. – 248 с. 2. Попович С. І. Туристичне краєзнавство: генеза, методологія, завдання / С. Попович // Краєзнавство. - 2015. - № 3-4. - С. 110-123. 3. Полонська районна державна адміністрація : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://poladm.gov.ua> 4. Центральна бібліотека Полонської міської ради : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://polonne-crb.at.ua>

*Заїка М.Л. провідн. ґрунтознавець
державна установа
«Інститут охорони ґрунтів України», Черкаська філія
Мелешко Ю.В. нач. відділу
проведення агрохімічних, агроекологічних досліджень,
охорони ґрунтів та якості продукції
державна установа
«Інститут охорони ґрунтів України», Черкаська філія
e-mail: cherkasy@iogu.gov.ua
Дідура Р.В. аспірант
Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла Коцюбинського
e-mail: diduraryslana@gmail.com*

РОЗВИТОК ДОРОЖНЬОГО ЛАНДШАФТНО-ІНФРАСТРУКТУРНОГО КОМПЛЕКСУ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

З кожним роком кількість автомобілів у світі зростає, із збільшенням автопарку будують автозаправні станції (АЗС). За інформацією Інтернет-джерел кількість автозаправних станцій на території України становить близько 7000 тисяч. У порівнянні із західними країнами станом на 2017 рік у Польщі було зосереджено – 6661 АЗС; Німеччині – 17956 АЗС; Франції – 18046 АЗС. Мережа автозаправних станцій є найбільшою за кількістю об'єктів, і кожна АЗС є джерелом викиду поллютантів [4]. У наш час надрукована значна кількість наукових праць, які присвячені впливу автозаправних станцій на навколишнє середовище і забруднення важкими металами атмосфери та педосфери поблизу АЗС: В.А. Кондратюк та В.О. Паничев, А.І. Гузій, О.В. Лукаш, О.І. Федоренко, Т.В. Виговська, Г.І. Денисик, Ю.І. Чикайло, В.Р. Клос та Е.Я. Жовинський, А.В. Князева та Г.А. Сивкова, В.М. Івасенко, Т.І. Білик, О.С. Штика, А.О. Падалка, К.О. Цуркан, В.О. Медведєва та Т.В. Мельніченко, А.Е. Сілецький та В.Г. Литвиненко.

Дорожні ландшафти – це складні системи антропогенного (здебільшого техногенного) походження, структуру й характер функціонування яких визначають власне дороги й численні прилеглі до них об'єкти (інфраструктура – інженерні споруди, сервісні пункти, лісові смуги тощо) [1, 2]. Суттєве значення відведено інфраструктурі яка формує дорожню ландшафтно-

інженерну систему. Дорожній ландшафтно-інфраструктурний комплекс (ДЛІК) – це елементи дорожнього ландшафту, функціонування яких полегшує людські потреби. До ДЛІК належать: автозаправні станції, кафе, мінімаркети, готелі, кемпінги, хостели, місця відпочинку, станції технічного обслуговування, пости ДАІ, вагові комплекси для важення великовантажних автомобілів, придорожні базари, дорожні знаки. Така структура обростає іншими об'єктами, які створюють вже інфраструктурний комплекс. Як приклад: після будівництва АЗС, біля неї виникають кафе, готелі місця відпочинку, мережі розширюються, що сприяє формуванню дорожнього ландшафтно-інфраструктурного комплексу. Із 1950-2017 роки на території України відбулись зміни, які призвели до формування дорожнього ландшафтно-інфраструктурного комплексу, у межах автотраси Київ – Одеса, основними об'єктами якого стали заправні станції. Із технічним прогресом кількість автомобілів збільшувалась, це призвело до появи розгалуженої мережі автозаправних станцій, які виділені на періоди.

Початковий період (1970-1989 роки). За даними 1970 року на території автодороги було зосереджено 4 автозаправні станції (АЗС), в околицях: м. Києва, м. Умані, смт. Любашівка та м. Одеси. З 1989 р. по трасі Київ – Одеса нараховується 13 АЗС в таких населених пунктах: м. Київ, с. Боярка, с. Васильків, с. Ксавелівка, с. Українка, с. Гребінки, м. Біла Церква, м. Жашків, м. Умань, м. Ульянівка, с. Червонознам'янка, м. Одеса (рис.1) Це в 2,5 рази більше ніж в 1978 р.

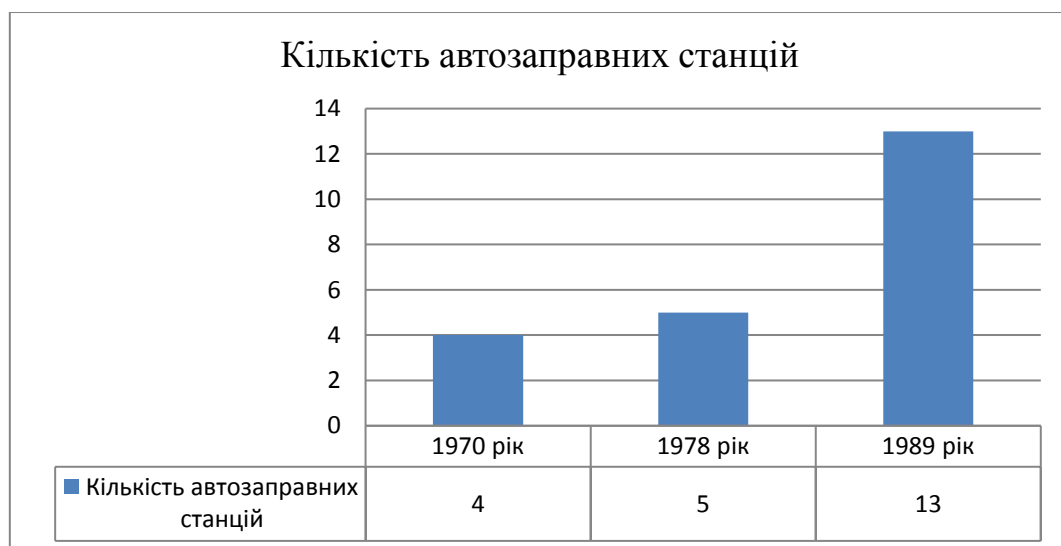

Рис.1. Початковий період розбудови АЗС на автотрасі Київ – Одеса в (1970-1989 роки).

Активної розбудови (1990-2000 роки). На території автотраси Київ – Одеса зосереджувалось – 19 АЗС, станом на 1995 рік відкрили ще АЗС у місті Київ, м. Умань та м. Одеса. Загальна відстань між автозаправними станціями скорочувалась від 100 до 80 км. До 2004 року відбувались реконструкції на певних ділянках автодороги Київ – Одеса [3]. 23 жовтня 2004 року трасою Київ – Одеса відкрито рух по 4 смугах автодороги, за технічними характеристиками автомагістраль відповідала I категорії. у 2008 році мережа автозаправних

станцій на дорожній ландшафтно-інженерній системі автомагістралі Київ – Одеса нараховувала 54 об’єкти (рис. 2).

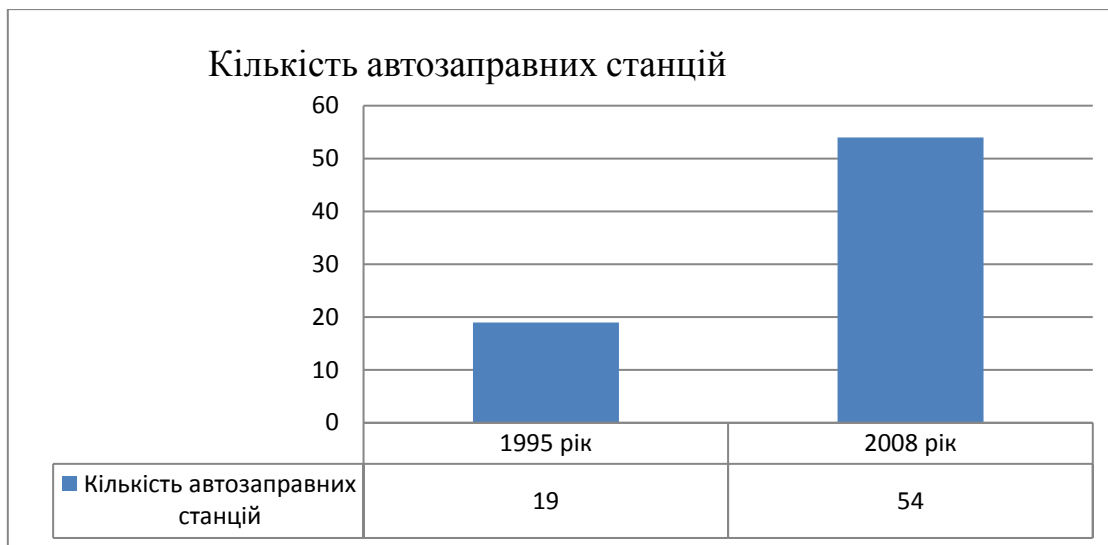

Рис.2. Період активної розбудови АЗС на автотрасі Київ – Одеса в (1990-2010 роки)

Сучасний період (2010-2017 роки). У 2012 році загальна кількість автозаправних станцій сягає 57 у 44 населених пунктах. Найбільша кількість АЗС знаходиться в Одеській (22), Київській (15), Черкаській (12) областях. В період між 2012 роком та 2015 р. мережа АЗС та території досліджуваної автотраси скоротилась на 10%, і становила 47 об’єктів, які представляли 18 брендів. У 2017 рік мережа АЗС нараховує 32 різних бренди, які разом налічують 106 АЗС у 78 населених пунктах (рис. 3). Більшість із них знаходиться у Київській (40 АЗС), Одеській (29 АЗС), Черкаській (23 АЗС), Кіровоградській (8 АЗС) та Миколаївській (6 АЗС) областях.

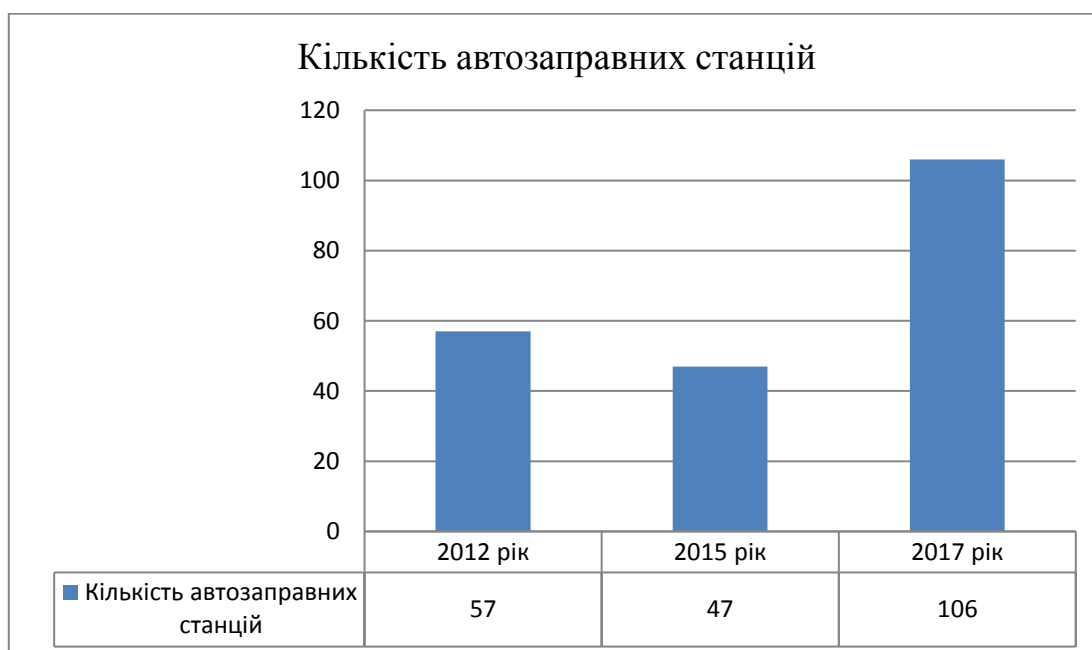

Рис.3. Період активної розбудови АЗС на автотрасі Київ – Одеса в (2010-2017 роки)

Висновки. Загальна кількість АЗС станом на 2017 рік на території України становить близько 7000. На основі літературно-картографічних джерел та власних досліджень виокремлено періоди розбудови автозаправних станцій на території дорожньої ландшафтно-інженерної системи Київ – Одеса: початковий (1970-1989 роки); активної розбудови (1990-2009 роки) та сучасний період (2010-2017 роки). На дорожній ландшафтно-інженерній системі Київ – Одеса станом на 2017 рік розміщено 106 автозаправних станцій. Якщо брати до уваги АЗС, які розташовані безпосередньо на території м. Київ (8 АЗС) та м. Одеса (9 АЗС), які співпадають із дорогою Е-95 (Київ – Одеса), то загальна кількість становить 123 АЗС. Подібних досліджень в дорожньому ландшафті автомагістралі Київ – Одеса не проводили, що є актуальним та мало дослідженим аспектом у сьогоденні.

Список використаних джерел

1. Денисик Г.І. Вальчук О.М. Дорожні ландшафти Поділля: монографія. Вінниця: Теза, 2005. 178 с. 2. Денисик Г.І. Нариси з антропогенного ландшафтознавства: монографія. Вінниця: Теза 2011. 170 с. 3. Дідура Р.В. З історії формування дорожніх ландшафтно-інженерних систем. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Вінниця, 2017. Вип. 29. С. 57-65. 4. Чикайло Ю.І. Еколого-географічний аналіз транспортного коридору (на прикладі автомагістралі Львів – Краковець): автореф. дис. ...канд. геогр. наук. Львів, 2013. 20 с.

*Запорожець Л.М. к.пед.н., доц.
кафедри географії та методики її навчання
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини
e-mail: lesyaliv@ukr.net*

АНАЛІЗ СУЧАСНОЇ СИТУАЦІЇ В МІЖЕТНІЧНІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ

Нині нашу планету населяють більше трьох тисяч народів, які проживають більш ніж у 200 державах. Етнонаціональні відмінності регіонів, напружені стосунки між окремими етнічними групами призводять до суперечок, що відбуваються на основі факторів роз'єднання: мова, етнічна належність, регіон проживання, віросповідання. Проте такі відносини не завжди обумовлюють конфлікт. Він виникає при усвідомленні групами чи особами протилежностей інтересів, потреб та цінностей, і саме тому такими актуальними є дослідження міжетнічних відносин, які дозволяють сформулювати стратегію безконфліктного розвитку суспільства і зробити багатонаціональність перевагою.

Етнонаціональна специфіка сучасної України, характеризується тим, що крім титульного етносу, на її території проживає близько 130 різних етнонаціональних груп. Це не може не створювати відповідних труднощів та напруження в контексті процесів розбудови української державності, формування національної ідентичності, яка б була загальнозрозумілою для усіх

і діяла б як фактор консолідації нації, а не навпаки. Виходячи з цього, існує практична потреба в формуванні такої національної політики, яка б враховувала, перш за все, потребу удосконалення правової бази регулювання міжетнічних відносин в Україні з урахуванням історичної специфіки співіснування етносів.

Міжетнічні відносини в поліетнічній державі, якою є Україна, є вагомим фактором, що впливає на національну безпеку України, оскільки вони виступають, необхідним елементом суспільної злагоди загалом, об'єктивною передумовою територіальної цілісності держави та складовою зовнішньополітичної діяльності держави.

Етнічний склад населення України формувався впродовж тривалого історичного часу. Цей процес відбувався з різною інтенсивністю під впливом різноманітних факторів (соціально-економічних, політичних, воєнних, релігійних та інших). Аналіз різних джерел дає можливість зробити висновок, що етнічний склад населення України змінювався як в часі (із зміною політичних устроїв), так і по її регіонах. Зміну національного складу населення нашої держави слід пов'язувати з колонізаційними хвилями національних меншин на її територію, з еміграціями українців за межі своєї землі та іншими причинами.

Міжетнічні відносини – різновид соціальних зв'язків між структурними елементами суспільства, об'єктом і суб'єктом яких є етнічні групи, на які впливають такі чинники: історичні, соціальні, культурні, психологічні і ситуативні. Сукупність всіх цих чинників формують посилення для міжетнічних відносин. В рамках дослідження було виявлено, що найбільше у сучасній Україні мають вплив історичні, політичні та соціальні чинники, що проявляють себе у регіональних, лінгвістичних, етнічних факторах.

Охарактеризувавши всі ці фактори, ми прийшли до висновку, що через історичні посилення, фактори регіонального роз'єднання, була визначена «українська дуга» нестабільності згідно з теорією «Лінії Хантингтона», що поділяє Україну на схід та захід по Дніпру, що, в свою чергу, передбачає існування різних ментальних комплексів, різних традицій, що відобразилися на релігії, мові спілкування і навіть сфері зайнятості.

В ході дослідження ми з'ясували, що сучасну ситуацію в міжетнічній сфері українського соціуму характеризують наступні проблеми:

- стихійність становлення української поліетнічної нації, що поглиблює етнорегіональні відмінності, заважає становленню спільної загальнонаціональної свідомості, утвердженню української національної ідеї;

- відсутність ефективної, з урахуванням регіональних особливостей, політики підтримки української мови та культури, яка була б із розумінням сприйнята більшістю російськомовного населення. Результатом є подальша мовна деукраїнізація населення;

- збереження високих темпів асиміляції переважної більшості національних спільнот, як правило (за винятком польської меншини) російськомовного напрямку;

- відсутність постійного системного моніторингу політичного, соціально-економічного та культурного стану, у якому перебувають етнічні спільноти, що заважає виявленню реального рівня задоволення їхніх інтересів і потреб і налагодженню між ними діалогу для обговорення протиріч, що виникають на ґрунті розбіжностей інтересів;

- висока присутність еміграційних настроїв в середовищі етнічних неукраїнців, що має наслідком пасивність значної їх частини в участі у створенні в Україні громадянського суспільства;

- незавершеність процесу облаштування депортованих у минулому за етнічною ознакою народів, насамперед кримських татар;

- неувага та неефективна політика щодо зникаючих народів;

- наявність соціально неадаптованих меншин. В першу чергу це роми, рисами життя яких є хронічне безробіття, висока дитяча смертність, високий рівень захворювань, антисанітарні умови проживання. Аналогічні проблеми притаманні й новим іммігрантським групам;

- посилення процесів міграції до України представників тих громад, які не проживали традиційно на її території, та нелегальної міграції. Більшість нелегалів прагне потрапити до країн Західної Європи, а відтак розглядає Україну як транзитну територію. Це призводить до утворення в Україні новітніх етнічних груп;

- недостатня залученість національних меншин (крім росіян) і корінних народів у процес прийняття життєво важливих для них рішень;

- незадовільний рівень державного етнополітичного менеджменту, фахової підготовки службовців органів місцевої влади і місцевого самоврядування, відповідальних за здійснення державної етнополітики;

- відсутність ефективної координації реалізації державної етнополітики в системі органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування.

Враховуючи всі ці проблеми необхідно розуміти, що без їх вирішення цих проблем подальший розвиток міжетнічних відносин буде гальмуватися, що зашкодить розвитку всієї країни, адже навіть короткий огляд етнічної структури населення України свідчить, що успіх державного будівництва вимагає участі у ньому всіх етнічних груп України, як великих, так і малих, в однаковій мірі зацікавлених у зміцненні й процвітанні їхнього загального дому.

Список використаних джерел

1. Арбеніна В.Л. Етносоціологія: Навчальний посібник. – Видання друге, доп. і перероб. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2007. – 316 с.
2. Варакута О. Національний та етнічний склад населення України. / О. Варакута // Краєзнавство. Географія. Туризм. / О. Варакута. – Житомир: Полліся, 2007. – С. 8–11.
3. Леонова А. О. Регіоналізація та система управління етнокультурними процесами / А. О. Леонова // Статистична Україна / А. О. Леонова. – Київ: Істина, 2003. – (№3). – С.27–29.
4. Мельник С., Гаврюшенко Г., Шубенко С. Демографічна ситуація в Україні: стан, головні проблеми та способи їх вирішення // Україна : аспекти праці. - 2006. - №4. – С.22-26.
5. Наулко В. Енодемографічний розвиток людства і України / В. Наулко // Рідна школа / В. Наулко. – Житомир, 2003. – С. 42–43.
6. Чугріна О. Міжетнічні відносини в Україні: проблеми і шляхи їх розв'язання / О. Чугріна // Етнічна історія народів Європи. - 1999. - Вип. 3. - С. 86–89.
7. Шевчук П. Демографічне районування України як необхідна складова регіонального демографічного прогресу / П. Шевчук // Україна: аспекти праці / П. Шевчук. – Львів, 2001. – С. 18–22.

*Надежда Ивлева к.пед.н., доц.
кафедры страноведения и туризма
Казахский национальный педагогический
университет им. Абая, Республика Казахстан
Максат Увалиев магистрант
Казахский национальный педагогический
университет им. Абая, Республика Казахстан*

КОМПЕТЕНТНОСТНО-ОРИЕНТИРОВАННЫЕ ЗАДАНИЯ В СОДЕРЖАНИИ ШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Главной целью образования с позиций компетентностного подхода выступает формирование личности, раскрытие и развитие её задатков, способностей, обеспечивающих эффективную деятельность в определенных сферах общественной жизни. Единицей измерения потенциала выпускника является круг задач, которые он способен решить, готовность к самостоятельному приобретению знаний. При этом предлагаются для уровня школы различные варианты наборов ключевых компетенций. Например, социальная, коммуникативная, учебно-познавательная, предметная, здоровьесберегающая, информационная, социальная [2, с. 44]. По нашему глубокому убеждению, для школьного возраста ключевыми являются лишь две компетенции – познавательная и социальная. На наш взгляд, любую классификацию ключевых компетенций возможно уложить в 3 группы выделенных образовательных результатов при опоре на сущностные характеристики компетенций.

Кроме того, необходимо заметить, что универсальные учебные действия (УУД – личностные, коммуникативные, познавательные и регулятивные) выступают как составные части компетенций, причем одно и то же УУД может выступать составной компонентой разных компетенций. Это говорит лишь о том, что четкие границы у УУД и компетенций все-таки установить очень сложно, имеются пересечения феноменов компетенций и УУД. Однако возможно смоделировать комплекс (кластер) компетенций для выпускника определенного уровня образования через систему установленных во ГОС УУД. С учетом данного факта в современном образовании возникает проблема изменения статуса содержания образования. Сегодня содержание образования рассматривается приоритетно не как цель усвоения учеником, а как средство, педагогический инструмент для получения запланированных образовательных результатов в виде компетенций [4, с. 12]. Начинает входить в тезаурус дидактики понятие «деятельностной учебной единицы» [3, с. 36] (вместо «содержательной»), способствующей формированию ключевых компетенций. По нашему мнению, роль такой деятельностной учебной единицы может успешно выполнять компетентностно-ориентированное задание. В научной литературе встречаются различные подходы к определению таких заданий. Так, группа ученых из Санкт-Петербурга утверждает, что компетентностно-ориентированное задание есть интегративная дидактическая единица

содержания, технологии и мониторинга качества подготовки обучающихся, организующая учебно-познавательную, исследовательскую, проектную деятельность обучающегося, а не воспроизведение им информации или отдельных действий.

Компетентностно-ориентированное задание обеспечивает возможность владения, интегрирующего в себе знания, умения и личностные качества, необходимые для выполнения деятельности [1, с. 21]. А. Пашкевич считает, что компетентностно-ориентированное задание позволяет существенно изменить организацию урока (учебного занятия) через создание специально организованной деятельности учащихся в условиях и среде для самореализации и раскрытия творческих способностей. Задание направлено на формирование умения применять полученные знания в различных жизненных ситуациях, обучение поиску и обработке информации, поиск ответов на заданные вопросы, овладение умением публичного выступления перед одноклассниками [3, с. 17]. Контекст, жизненность тематики, деятельностный компонент, определение видов деятельности, на проверку которых направлено задание (тот или иной аспект компетенции) выступают как показатели (признаки) компетентностно-ориентированного задания. В современной дидактике также определена структура компетентностно-ориентированного задания (как правило, 5 компонентов): – стимул (погружает в контекст задания и мотивирует на его выполнение); – задачная формулировка (указывает на деятельность ученика, необходимую для выполнения задания); – источник информации (содержит необходимый материал для успешного выполнения задания, иногда ссылки на доступные источники информации); – бланк для выполнения задания (нужен для случая требования в задании структурированного ответа); – инструмент оценивания (представляет собой шкалу критериев и показателей, модельного ответа, бланка наблюдения для оценки хода выполнения и полученного результата).

Отмечается также ориентированность компетентностных заданий на создание ими условий для овладения методами приобретения знаний обучающимися, а это уже свидетельство формирования методологической культуры как части исследовательской культуры школьника. Компетентностно-ориентированные задания могут быть сконструированы и представлены для использования в практике обучения в различных модификациях. Современной дидактике известны такие их формы, как: – обобщенная компетентностная задача (критерий – умение работы с информацией как надпредметное умение) – задача-аналогия; задача-модель; задача-поиск прообраза; задача-структурирование; задача-возможность; задача на избыточность, задача на недостаточность; – по характеру учебно-познавательной деятельности – обучающие, поисковые, проблемные; – по содержанию – предметная, межпредметная, практическая задачи; – по преобладающему компоненту деятельности – теоретической или практической направленности. Заметим, что особое место в достижении планируемых результатов образования следует отвести ситуационным и практическим задачам.

Список использованной литературы

1. Акулова О. В. Конструирование ситуационных задач для оценки компетентности учащихся / О. В. Акулова, С. А. Писарева, Е. В. Пискунова. – СПб. : КАРО, 2008. – 96 с.
2. Коршунова О. В. Обучение сельских школьников на основе интегративно-дифференцированного подхода: автореф. дисс. ... д. пед. н. – СПб.: РГПУ им. А. И. Герцена, 2009. – 44 с.
3. Пашкевич А. В. Создание системы оценивания ключевых компетенций учащихся массовой школы: монография / А. В. Пашкевич. – М. : РИОР: ИНФРА-М. – 2013. – 166 с.
4. Шехонин А. А. Компетентностно-ориентированные задания в системе высшего образования / А. А. Шехонин, В. А. Тарлыков, И. В. Клещева, А. Ш. Багаутдинова, М. Б. Будько, М. Ю. Будько, О. А. Вознесенская, Л. А. Забодалова, Л. А. Надточий, О. Ю. Орлова. – СПб. : НИУ ИТМО, 2014. – 98 с.

*Иванов Є. А., д.геогр.н., доц.
в.о. зав. кафедри
конструктивної географії і картографії
Львівський національний
університет імені Івана Франка
e-mail: eugen_ivanov@email.ua*

ПРОБЛЕМИ ОПТИМІЗАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОГО СТАНУ ГЕОСИСТЕМ ГІРНИЧОПРОМИСЛОВИХ ТЕРИТОРІЙ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Питання оптимізації природно-господарських систем гірничопромислових регіонів України сьогодні стає все актуальнішим. Незважаючи на те, що об'єкти видобування і збагачення корисних копалин займають лише до 10-20 % площі навіть у промислових регіонах України, як Донбас, Кривбас чи Придніпров'я, масштаби перетворення ландшафтних систем в них є вражаючими, а екологічна ситуація – вкрай несприятливою для здоров'я і життєдіяльності людини. Хоч загальні обсяги видобутку мінерально-сировинних ресурсів протягом останніх 20 років відчутно знизилися, чимало гірничовидобувних підприємств закрито чи законсервовано, проте екологічний стан геосистем гірничопромислових територій не зазнав суттєвого поліпшення. Це пов'язано з недостатньою увагою до питань моніторингу, кадастру, рекультивациі і ревіталізації геосистем, які порушені гірничими розробками. Це призводить до активізації небезпечних екзогенних процесів, таких як просідання земної поверхні, підтоплення, карст, лінійна ерозія тощо, підвищення рівню забруднення навколишнього природного середовища, що у підсумку зумовлює погіршення ландшафтно-екологічної ситуації у гірничовидобувних і гірничозбагачувальних регіонах.

У 1997–2017 рр. нами проведено конструктивно-географічне дослідження в межах гірничопромислових територій Львівської області, зокрема у Львівсько-Волинському кам'яновугільному басейні, Передкарпатських соле- і сірконосній областях та Карпатській нафтогазоносній області. Результати дослідження висвітлено у дисертації [4], низці монографій [1–3] і статей. З метою детального ландшафтно-екологічного аналізу та розроблення оптимізаційних заходів у

районах розроблення різних видів корисних копалин обрано дев'ять ключових (модельних) ділянок з масштабами дослідження від 1 : 1 000 до 1 : 5 000:

- «Межиріччя» і «Соснівка» – у зоні впливу підприємств ДП «Львіввугілля» і ПАТ «Львівська вугільна компанія»;
- «Яворівська водойма» і «ПВС-600» – у районі діяльності Новояворівського ДГХП «Сірка»;
- «Роздільські водойми» і «Подорожненські водойми» – у районі діяльності Новороздільського ДГХП «Сірка»;
- «Стебницьке хвостосховище» – в межах секції твердої фази сховища Стебницького ДГХП «Полімінерал»;
- «Дрогобицька солеварня» – у районі діяльності ДП «Солевиварувальний Дрогобицький завод»;
- «Бориславський озокерит» – в межах гірничого відводу ВАТ «Бориславський озокерит».

Під час конструктивно-географічного дослідження гірничопромислових геосистем в межах модельних ділянок встановлено генезис, особливості історії, механізми розвитку та риси структури гірничопромислових і постмайнінгових геосистем, оцінено їх екологічний стан, прогнозовано тенденції антропогенної трансформації та обґрунтовано рекомендацій щодо оптимізації стану і функціонування цих систем. Дуже сильний, часом наближений до критичного, ступінь антропогенної трансформації геосистем (понад 75 зі 100 можливих ум. б.) виявлено в межах відвалів, хвостосховищ та зон затоплення і підтоплення у Львівсько-Волинському кам'яновугільному басейні; екстракційних відвалів озокеритовидобування у Західноукраїнській нафтогазоносній провінції; ділянок підземного виплавлення сірки у Передкарпатському сірконосному басейні; хвостосховищах та зонах карстопрориву у Передкарпатській соленосній провінції.

За допомогою ГІС-технологій (програма ArcGIS 10) створено оригінальні серії картографічних моделей, зокрема цифрові моделі рельєфу, моделі крутизни й експозиції схилів, схеми ландшафтно-географічної структури досліджуваних ділянок, антропогенної трансформації та екологічного стану геосистем, виникнення та формування аквальних геосистем, утворення та самовідновлення ґрунтового і рослинного покривів, геохімічного і радіоактивного забруднення та ін. Вони служать підґрунтям для подальшого вивчення проблем оптимізації геосистем районів видобування і збагачення мінеральних ресурсів, постмайнінгових територій, обґрунтування концепції та розроблення схеми оптимізаційних заходів, спрямованих на покращання екологічної ситуації в їхніх межах.

Оптимізацію екологічного стану геосистем гірничопромислових територій трактуємо як комплексні керовані (управлінські) дії в межах природно-господарських систем як у процесі видобування і збагачення корисних копалин з метою їх ефективнішого використання, так й після розроблення покладів мінеральної сировини з метою гарантування екологічної безпеки та виконання інших господарських функцій. Вибір варіанту оптимізаційних заходів залежить від складності ландшафтно-географічної структури, інтенсивності розвитку природно-

антропогенних процесів, ступеня антропогенної трансформації і забруднення геосистем, рівня екологічної небезпеки й обсягів фінансування заходів.

Загалом, оптимізація екологічної ситуації в межах гірничопромислових територій Львівської області пов'язана з раціональним веденням робіт з гірничої розробки корисних копалин, здійсненням програми заходів з рекультивації порушених земель, удосконаленням технології видобутку, збагачення і перероблення мінеральної сировини, розроблюванням жорсткіших екологічних нормативів тощо. Все це варто здійснювати з урахуванням особливостей структури і функціонування геосистем. До важливих напрямів поліпшення екологічного стану геосистем гірничопромислових територій Львівщини слід віднести організацію ефективних систем еколого-ландшафтного моніторингу і створення геоінформаційних банків даних на рівні окремих гірничопромислових територій чи об'єктів.

Налагодження системи ландшафтно-екологічного моніторингу і негайного проведення рекультиваційних робіт потребують сильнотрансформовані гірничопромислові геосистеми у районах розроблення кам'яного вугілля (особливо площі вуглезбагачувальної фабрики), калійних, магнієвих і натрієвих солей (Стебник, Трускавець та їх окраїни), нафти та озокериту (центральна частина Борислав). Пропонуємо першочергово реалізувати гірничотехнічний етап рекультивації в межах вугільних відвалів, що горять (особливо відвалу ПАТ "Львівська вугільна компанія"), зон інтенсивного просідання земної поверхні, карстопровалів і затоплення, відвалів озокеритовидобування та ділянок підземного виплавлення сірки. Проведення значного обсягу рекультиваційних робіт потребують площі Стебника. В межах постмайнінгових геосистем рекомендуємо впроваджувати ревіталізаційні заходи, спрямовані на відновлення або утворення ґрунтового і рослинного покриву.

Список використаних джерел

1. *Іванов Є.* Геоєкологія Нововолинського гірничопромислового району / Є. Іванов, І. Ковальчук, О. Терещук. – Луцьк : ВНУ ім. Л. Українки, 2009. – 208 с. 2. *Іванов Є.* Геокадастрові дослідження гірничопромислових територій : монографія / Є. Іванов. – Львів : ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2009. – 372 с. 3. *Іванов Є.* Ландшафти гірничопромислових територій: монографія / Євген Іванов. – Львів: ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2007. – 334 с. 4. *Іванов Є. А.* Природно-господарські системи гірничопромислових територій Західного регіону України: функціонування, моделювання, оптимізація : автореф. дисер. ... д. геогр. н. / Є. А. Іванов; КНУ ім. Т. Шевченка. – К., 2017. – 40 с.

*Имангулова Т.В. к.пед.н., доц.
декан факультету «Туризм»
Казахська академія спорту і туризму,
м. Алмати, Республіка Казахстан*

ПОЛЬОВІ ТУРИСТСЬКІ ТАБОРИ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В РЕСПУБЛІЦІ КАЗАХСТАН

З огляду на пріоритетний розвиток внутрішнього туризму в Республіці Казахстан у рамках поставлених державою завдань розвитку туристичної галузі, одним із основних його напрямів є розвиток активних видів туризму шляхом широкого залучення до цього процесу підростаючого покоління. У батьків є широкий вибір, чим зайняти дітей на канікулах, але однією з найбільш ефективних форм організації літнього відпочинку учнівської молоді Казахстану є туристсько-наметовий табір [2, с. 9].

Польові табори належать до категорії оздоровчих. Вони дають позитивний педагогічний ефект, що виявляється у відчутному зростанні результатів юних туристів, і виправдовують себе економічно. Польові табори не вимагають фінансових витрат на утримання будівель, споруд, всієї обслуговуючої інфраструктури. Вони мають менший за кількістю штат, у них практично відсутній обслуговуючий персонал. Тому перебування дітей у польових туристських таборах обходиться у 2-3 рази дешевше, ніж у стаціонарних таборах відпочинку, що вельми важливо у непростій економічній ситуації.

Існує чимало моделей польових туристських таборів зі своїми програмами і особливостями. Відмінності таборів обумовлені багатьма факторами, визначальними серед яких є: цілі і завдання роботи табору; клімато-географічні умови місцевості, в якій організовано табір; напрям туристсько-краєзнавчої діяльності, найбільш розвинений у закладі освіти, яким організовано табір; наявність достатньої кількості фахівців обраного профілю табору.

На території Алматинської області Єнбекшиказахського району знаходиться 80 загальноосвітніх шкіл, батьки яких не завжди можуть організувати літній відпочинок своїх дітей в спеціалізованих літніх таборах із огляду на значні фінансові витрати. Діти тих регіонів району, де батьки зайняті в сільському господарстві, вирощуванні овочів, фруктів і тютюну змушені працювати нарівні з дорослими, що негативно позначається на їхньому здоров'ї. Для учнівської молоді цього регіону організовано роботу туристських наметових таборів «Алтин-Адам» («Золота людина») та «Жастар» («Молодь»). Важливо, що в цих таборах також мають можливість оздоровитися діти з девіантною поведінкою.

Мета створення туристських наметових таборів «Алтин-Адам», «Жастар» – пропаганда здорового способу життя, екологічного виховання засобами організації літнього відпочинку дітей із малозабезпечених, багатодітних сімей та дітей-сиріт. Завдання таборів полягають у: вихованні любові до рідного краю, поваги до традицій, звичаїв, культури казахської та інших народностей; навчанні школярів організовувати побут та спільну діяльність у польових

умовах; організації бесід із екологічного виховання та наборі волонтерів для спільної природоохоронної діяльності; проведенні туристських змагань, естафет, які сприяють зміцненню здоров'я; проведенні екологічних експедицій та оздоровчих екскурсій у чистій високогірній зоні Тургенської ущелини.

Природне розташування Єнбекшиказахського району (передгірна зона Заїлійського Алатау) сприяє вихованню підростаючого покоління в душі любові до природи і створює умови для духовного, культурного і освітнього становлення молоді. В рамках наметових таборів «Алтин-Адам», «Жастар» пропонуються такі туристсько-екскурсійні маршрути: екскурсія до Тургенських водоспадів; екскурсія до каньйону річки Чарин; екскурсія на озеро Іссик; відвідування музею «Алтин-Адам» тощо.

Таким чином, туристсько-краєзнавча діяльність у польових таборах є оптимальним засобом гармонійного розвитку особистості підлітків. У спілкуванні з однолітками та природою у них формуються колективізм, товариськість, відповідальність, цілеспрямованість, уміння протистояти шкідливим звичкам і при цьому формуються міцні основи здорового способу життя. Водночас робота таборів є потужним чинником виховання патріотів Казахстану, адже, як влучно відзначив Ахмет Байтурсинов, «Турбота народу про своїх дітей породжує турботу дітей про свою країну» [1, с. 11].

Список використаних джерел

1. Мазбаев О.Б. Сборник инструктивно-методических материалов по туристско-краеведческой и экскурсионной работе со школьниками. – Алма-Ата, 1989. 2. Мазбаев О.Б., Жиздибаев Т. Методические рекомендации по организации работы туристско-краеведческой экспедиции. – Алматы: Атамекен, 1999.

*Канський В.С. к.геогр.н., ст. викл.
кафедри географії*

*Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла Коцюбинського*

*Канська В.В. к.геогр.н., ст. викл.
кафедри географії*

*Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла Коцюбинського*

e-mail: vkanskyu@gmail.com

ВІРТУАЛЬНІ ДИНАМІЧНІ МОДЕЛІ ПРОСТОРУ В ГЕОГРАФІЧНІЙ ОСВІТІ І НАУЦІ

У сучасному світі бурхливо розвиваються *AR/VR/MR*-технології (*AR* – *Augmented Reality* – доповнена реальність, *VR* – *Virtual reality* – віртуальна реальність, *MR* – *Mixed reality* – змішана реальність тощо). Особливо важливим постає питання їх використання у навчальному процесі та наукових

дослідженнях. Звичайно, такі технології уже використовуються у світі, але в Україні їх застосування в навчальному процесі ще недостатнє.

З розвитком віртуальних технологій і зростанням їхньої популярності стало ясно, що потенціал *VR*-технологій далеко не обмежується іграми. Віртуальні розробки вже широко використовуються у сфері культури, мистецтва, туризму і зараз починається процес їх впровадження в шкільну освіту та науку. Візуалізація наукових даних перейшла на новий рівень, і цьому сприяє активний та невпинний технічний прогрес. Стали більш доступними складне програмне забезпечення, Інтернет, комп'ютери з потужними відеокартами та процесорами тощо. Усе це відбивається на розвитку та впровадженні таких технологій в сучасну науку і освіту. Наприклад, успішно функціонує *Labster* – хімічна лабораторія в віртуальній реальності, де студенти, одягнувши *VR*-гарнітуру, можуть проводити досліди, аналогічні тим, які можна зробити в реальних лабораторіях, доступ до яких є обмеженим [1]; *zSpace* – технологічна фірма, яка створює змішані системи реальності, об'єднує елементи віртуальної та розширеної реальності в комп'ютері. Такі технології дозволяють учням і студентам взаємодіяти із імітованими об'єктами у віртуальних середовищах так, наче вони реальні [2]. Географічна наука в цьому плані поки що відстає. На уроках географії або природознавства важливим аспектом є інтерактивна візуалізація, тобто досвід взаємодії. У віртуальній реальності можна буде проводити практичні роботи, виконувати цікаві завдання і здійснювати певні дослідження: будь-який учень зможе реалізувати власний експеримент і краще засвоїти навчальний матеріал. Висока зацікавленість школярів сучасними віртуальними світами може бути успішно використана в процесі шкільного навчання як на етапі первинного збудження інтересу до предмету, так і на подальших етапах розвитку пізнавальної діяльності. Використання *VR*-технологій дозволяє активізувати та індивідуалізувати освітній процес навіть в рамках групового навчання. Завдяки можливостям *VR*-технологій, методи традиційної освітньої системи отримають новий розвиток.

На кафедрі географії Вінницького державного педагогічного університету вперше в Україні здійснено спробу створення, випробування та впровадження «віртуальної динамічної моделі простору» (ВДМП) в ландшафтознавчі дослідження. Експериментальною ділянкою для візуалізації сцени динамічної віртуальної 3-D моделі простору обрано частину урочища Сабарів (територія колишнього кар'єру, водосховище та частина лісового масиву). Це не лише місце для проведення польових практик студентів, а й арена для туристичних змагань та відпочинку містян.

В процесі розробки віртуальної моделі було використано картографічний матеріал, теоретичні відомості про територію, а також враховано фізичні властивості об'єктів: безпосередньо на карті можна спостерігати рух води, зміну дня і ночі та рух хмар небом, коливання трави і дерев від вітру тощо. В подальшому планується показати зміни фізичних процесів та явищ у часі і просторі, що можна буде використовувати для прогнозування розвитку певних процесів на цій території.

Динамічна віртуальна модель простору має багато переваг:

- відчуття присутності в реальному світі (візуальні та звукові ефекти);
 - під час створення віртуального світу, студент в ролі «творця» сам враховує усі деталі та особливості фізики ландшафту;
 - можливість змінювати рельєф території з активним додаванням об'єктів, а також кількісний і видовий склад рослинного та тваринного світів;
 - можливість конструювання історико-генетичного ряду змін ландшафтних комплексів урочища;
 - моделювання різноманітних станів досліджуваної території;
 - створення привабливих туристичних проектів;
 - можливість задавання різних фізичних параметрів об'єктам та спостерігати за ними в динаміці, змінюючи при цьому швидкість перебігу процесів;
 - проводити зі студентами попереднє ознайомлення з територією для проходження там віртуальних практик з географічних та екологічних дисциплін;
 - можливість відвідати урочище людям з особливими потребами.
- Звичайно, ця модель має і свої недоліки, на які варто вказати:
- відповідне технічне забезпечення для роботи цифрового рушія (процесор, відеокарта, оперативна пам'ять, тощо);
 - розробкою подібних проектів мають займатись дві групи фахівців: ландшафтознавці та програмісти;
 - для покращення можливостей віртуальної динамічної моделі потрібно підняти її на вищий технічний рівень, що вимагає значних фінансових витрат на технічне обладнання;
 - недостатня кількість фахівців з впровадження у життя подібних проектів.

Однак, не зважаючи на перераховані недоліки, переваги даної моделі очевидні.

У майбутньому застосування віртуальних динамічних моделей простору будуть переважати у всіх видах навчання [3]. Доказом цього є сучасна тенденція їх розвитку, а також коло та інтенсивність їх застосування. Не останню роль буде відігравати такий напрям розвитку віртуальних технологій як додана реальність.

Список використаних джерел

1. Labster : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.labster.com>
2. Zspace : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zspace.com>
3. Kurzweil network : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kurzweilai.net>

*Карбаева Ш.Ш. к.пед.н., доц.
Казахский национальный педагогический
университет им. Абая, Республика Казахстан
Бейкитова А. Н. PhD докторант
специальности «6D011600-География»
Казахский национальный педагогический
университет им. Абая, Республика Казахстан*

ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ В ГЕОГРАФИЧЕСКОМ ОБРАЗОВАНИИ

Важным заданием сегодняшнего дня есть выявить роль и значение исследовательской деятельности в структуре и содержании географического образования. Как известно, исследовательская деятельность раскрывает основные психологические закономерности процесса развивающего образования и направлена на развитие в обучающихся умений и навыков научного поиска. Для учащихся – это самостоятельный поиск знаний, наблюдение, простейшие эксперименты и творческие способности (развитие мышления, памяти, логики, умение четко выражать свои мысли устно или письменно) [1; 2; 4].

В познавательных учебных действиях обучающиеся осваивают такие элементы исследовательской деятельности, как умение видеть проблему, работать с разными источниками информации, способность выбирать целевые и смысловые установки в своих действиях и поступках, умение адекватно использовать коммуникативные средства.

В научных трудах исследовательские умения рассматриваются как совокупность приемов, которыми должен владеть учащийся, и возможность применять поисковые методы учения в процессе усвоения: анализ и установление причинно-следственных связей, сопоставление, объединение, выдвижение гипотез, перенос знаний в новую ситуацию, поиск аналога или нового варианта решения, планирование, подбор и использование средств деятельности, математическая и графическая интерпретация результатов.

Под исследовательскими умениями понимается способность обучающихся сознательно выполнять умственные и практические действия, соответствующие логике исследования. Общие исследовательские умения рассматриваются как познавательные умения, обеспечивающие успешное осуществление поиска и решение проблем. Для успешного осуществления исследовательской деятельности необходимы исследовательские способности, квалифицируемые как индивидуально-психологические способности личности. Способности обнаруживаются в степени проявления поисковой активности, а также в овладении способами и приемами исследовательской деятельности, но не сводятся к ним. Под способами и приемами исследовательской деятельности нужно понимать исследовательские умения, такие, как: определять проблемы, вырабатывать гипотезы, наблюдать, проводить эксперименты, делать умозаключения и выводы, давать определения понятиям и другие [3].

Таким образом, исследовательская деятельность имеет познавательный (получение новых знаний в конкретной предметной области и их использование в поисках решения поставленных учебных задач), развивающий (умение применять научные методы исследования, планировать деятельность, анализировать и применять новую информацию) и воспитывающий (развитие самостоятельности) характер.

Список использованной литературы

1. Алексеев А. Г. Концепция развития исследовательской деятельности учащихся / Алексеев А. Г., Леонтович А. В., Обухов А. С., Фомина Л. Ф. // Исследовательская работа школьников. – № 1. – 2002. – С. 24–34.
2. Григорьян И. С. Исследовательская работа учащихся в лицее / И. С. Григорьян // Исследовательская деятельность учащихся в современном образовательном пространстве : сборник статей / Под общей редакцией А. С. Обухова. – М. : НИИ школьных технологий, 2006. – 378 с.
3. Ерохина Н. Н. Совершенствование географической подготовки сельских школьников через организацию исследовательской деятельности / Н. Н. Ерохина // Известия Российского государственного педагогического университета им. А. Н. Герцена. – 2007. – № 17 (43). – С. 28–37.
4. Леонтович А. В. Исследовательская деятельность учащихся: Сборник статей / А. В. Леонтович. – М. : МГДД(Ю)Т, 2002. – 278 с.

*Кирієнко А.А. магістрант
кафедри географії та методики її навчання
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини
e-mail: adelika1325@gmail.com*

ВИКОРИСТАННЯ ВОДНИХ РЕСУРСІВ МАНЬКІВСЬКОГО РАЙОНУ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Територія Маньківського району Черкаської області з давніх часів цікавила людей красою і багатством природи. Господарське освоєння її території спричинило потужний вплив на природні ресурси, активно використовувались і використовуються земельні, рослинні ресурси, корисні копалини тощо. Особливих змін зазнали водні ресурси. Враховуючи, що подібний вплив відбувається і сьогодні, актуальним є вивчення та запровадження заходів, які сприятимуть раціоналізації природокористування загалом, і гідрологічною мережею зокрема [2].

Питання раціоналізації користування водними ресурсами є поки що недостатньо вивчені. Більшість проведених раніше досліджень, охоплюють відносно вузький спектр проблеми, які стосуються окремих напрямків. Проводились дослідження стосовно раціонального використання і вдосконалення охорони водних ресурсів у агропромисловому виробництві, використання аквальної комплексів як рекреаційних об'єктів тощо [4].

Загалом гідрологічна мережа Маньківського району – це поєднання природних та штучних водних об'єктів: річок, ставків, каналів, водосховищ тощо.

Річки Маньківщини – типові рівнинні, мають незначний похил, проте на окремих ділянках порожисті. Переважну частку річкової мережі району складають малі річки – притоки Гірського Тікичу, які належить до басейну Південного Бугу [3].

Їхні води використовуються в господарській діяльності. Значного господарського впливу зазнає Гірський Тікич, адже крім активного забору води для комунальних потреб, річка використовується для виробництва електроенергії та активного туризму [2].

Достатньо розгалужену мережу формують аквальні об'єкти – ставки та канали. На території району нараховується 173 ставки загальною площею водного дзеркала бл. 650 га. На р. Гірський Тікич збудовано Юрпільське водосховище [1].

Більшість зазначених водних об'єктів використовуються для забезпечення водою місцевих промислових підприємств, комунальних потреб населення, розвитку рибного господарства.

Зважаючи на достатньо розгалужену гідрологічну мережу району, її важливу роль у житті людини, а також потенційні можливості водних об'єктів, варто окреслити основні напрямки раціоналізації, подальше використання аквальних об'єктів у господарській діяльності та з рекреаційною метою [4].

Щодо раціоналізації господарського використання, тема розвитку малої гідроенергетики сьогодні є однією з найактуальніших в усіх прошарках суспільства. Додатково це обумовлено ще й тією роллю, яку відіграє мала гідроенергетика в регіональному розвитку та потенційною привабливістю галузі для інвесторів [4]. Освоєння водних об'єктів локального значення розпочалося ще з давніх часів та набуло активного розвитку у ХХ ст. У Маньківському районі діяло 3 ГЕС – Буцька, Юрпільська, Іваньківська, також працювали водяні млини [2]. Проте, внаслідок концентрації виробництва електроенергії на потужних теплових і атомних електростанціях кількість діючих в Україні малих ГЕС суттєво зменшилась, припинили свою діяльність гідроелектростанції й на території Маньківського району. Не діючі малі електростанції та водяні млини знаходяться в занедбаному стані, або повністю зруйновані. Греблі використовуються лише як мостові переходи між берегами річок. Будівлі млинів зруйновані, використовуються для різних господарських потреб або слугують туристичними об'єктами.

За останні роки, відповідно до закону України «Про електроенергетику» (2009 р.), та законопроекту «Внесення змін до закону України «Про електроенергетику» (в частині стимулювання виробництва електроенергії з альтернативних джерел енергії)» (2012) почалось активне відновлення малих ГЕС в Україні. Зокрема було відновлено Юрпільську та планується відновити Буцьку ГЕС, що в подальшому дозволить більш раціонально використовувати гідрологічні ресурси та бюджетні кошти [3].

Не менш важливою галуззю Маньківського району, яка використовує водні ресурси, є сільське господарство, адже значна кількість води витрачається для водопостачання тваринницьких ферм та комплексів [1]. Відомі випадки інфільтрації відходів в ґрунтові води, а також інфікування місцевих водойм з

подальшим знищенням усієї фауни. Заходами, які покращили б ситуацію, є впровадження більш економних технологій та заборона розміщення тваринницьких комплексів на знижених місцях з близьким заляганням ґрунтових вод.

Значний вплив на гідрологічну мережу здійснює рибне господарство і багато штучних водойм використовуються саме з цією метою. Це породжує певні проблеми, адже більшість ставків знаходяться в приватній власності і не мають належного нагляду. Понад 50% ставків замулені та зарослі водно-болотною рослинністю і потребують реконструкції [2]. Внаслідок занедбання ставків знижується продуктивність та рентабельність, тому приведення цих водойм до оптимального стану є одним з основних напрямків раціоналізації їх використання. Лише водойми рибгоспівської групи та фермерські ставки періодично реконструюються і підтримуються в належному стані.

Іншим важливим напрямком раціонального природокористування є використання рекреаційного потенціалу водойм Маньківського району. Їх природна привабливість досить значна. Проте більшість об'єктів використовується без належного законодавчого обґрунтування. Унікальна пам'ятка природи «Буцький каньон» на р. Гірський Тікич приваблює прихильників «зеленого» туризму, періодично організовуються маршрути з рафтингу та пішохідного туризму. Але органи місцевого управління не мають жодних важелів впливу на неорганізованих туристів, центральна влада також не поспішає визнати «Буцький каньон» повноцінною природоохоронною територією

Задля використання гідрологічної мережі у повному обсязі, необхідно розробити відповідні програми. Це питання соціальної політики держави, ініціативи місцевих органів самоврядування та зацікавленості самого населення.

Отже, в умовах постійного збільшення обсягів використання водних ресурсів за обмежених їх запасів і нерівномірному розподілі, необхідна науково обґрунтована система водного господарства, яка забезпечувала б раціональне використання гідрологічної мережі як окремих територій так і держави загалом.

Список використаних джерел

1. Дудник О. Черкаська область Української РСР / О. Дудник, О. Стешенко, Ф. Непийвода. – Черкаси : Облвидав, 1957. – 127 с. 2. Жадько В. О. Маньківщина. Не забуваймо рідного порогу: науково-краєзнавчий, фотоілюстрований довідник / В.О. Жадько. – К., СПД В., 2006. – 352с. 3. Карамушка О.М Енергозбереження та Мала Гідроенергетика України: вчора, сьогодні, завтра / О. М. Карамушка // Міжнародна наукова конференція «Енергетика майбутнього в Україні», с.м.т. Миколаївка, АР Крим – 2012. – С.30-35. 4. Михайлов В. Н. Гідрологія : Учебник для вузов / В. Н. Михайлов, А. Д. Добровольський, С. А. Добролюбов. – 2-е изд. испр. – М. : Высш. шк., 2007. – 463 с:ил.

*Кисельов Ю. О., д.геогр.н., проф.
завідувач кафедри геодезії,
картографії і кадастру
Уманський національний
університет садівництва
e-mail: kyseljov@ukr.net*

ДО ПРОБЛЕМИ ЗМІСТУ Й ОБ'ЄМУ ПОНЯТТЯ «АНТРОПОГЕННИЙ ЛАНДШАФТ»

Поняття «антропогенний ландшафт» увійшло до географії й, зокрема, ландшафтознавства, майже півстоліття тому у працях проф. Ф.М. Мількова. Цей учений стверджував, що антропогенним є кожний ландшафт, хоча б один компонент якого змінений людиною [Мільков, 1973]. Тобто, на його думку, і розоране поле, й парк, і водосховище, й кар'єр однаковою мірою є антропогенними ландшафтами.

До цього часу не припинилися дискусії між представниками різних наукових шкіл щодо проблеми перетворених людиною ландшафтів. Різноманіття концепцій, сформульованих у рамках цієї проблеми, не дозволило ландшафтознавцям і дотепер досягти єдиного погляду на «олюднений» ландшафт і утвердити єдину термінологію. Не лишаючи осторонь суті антропогенного впливу на ландшафт, свою увагу ми зосереджуємо на питанні поняттєво-термінологічного апарату.

Усе різноманіття концепцій, пов'язаних із перетворюючою роллю людини в ландшафті, можна звести до трьох основних груп. Ідею антропогенного ландшафту Ф.М. Мількова ми вже згадували. Серед її послідовників є українські вчені – професори Г.І. Денисик, В.Л. Казаков, доценти О.Д. Лаврик, Ю.В. Яцентюк та ін. На нашу думку, ці науковці, справедливо відзначаючи вирішальну роль людини у формуванні головних морфологічних рис переважної більшості сучасних ландшафтів, вважаючи їх «антропогенними», разом із тим, усе ж дещо перебільшують людський чинник у ландшафтогенезі в цілому. Адже літогенна основа більшості антропогенно перетворених ландшафтних систем лишається незмінною (інваріантною), не зважаючи на зміни в гідрокліматогенному й педобіогенному компонентах.

Протилежною до схарактеризованої вище позиції проф. Ф.М. Мількова є точка зору проф. А.Г. Исаченка, який не визнавав концепції антропогенного ландшафту, наполягаючи на тому, що перетворені людиною ландшафти є природно-антропогенними [Исаченко, 1991]. Цей автор обґрунтовував свою думку тим, що людина навіть за докорінних змін ландшафту не вносить до нього невідомі природі речовини (зауважимо, що таке твердження було справедливим до Чорнобильської катастрофи, поки до ландшафтного середовища не потрапив плутоній – штучно синтезований елемент).

Ми вважаємо найбільш раціональним і об'єктивним центристський погляд на проблему антропогенно перетвореного ландшафту, представлений, зокрема, в роботах проф. К.І. Геренчука. Він вирізняє п'ять категорій ландшафтів:

1) ландшафти незмінені або первісні, тобто такі, в яких діяльності людини за історичний період не виявлено – це невідвідувані або зрідка відвідувані людиною ландшафти (наприклад, ландшафти Антарктиди); 2) ландшафти слабкозмінені, в яких людиною порушені окремі компоненти (наприклад, тваринний світ у результаті полювання), але основні природні зв'язки не порушені; сюди К.І. Геренчук відносить деякі тайгові й пустельні ландшафти, ще не залучені в активне господарське використання; 3) ландшафти порушені (сильно змінені), в яких у результаті тривалого й не завжди раціонального використання людиною суттєво порушені природні зв'язки та змінено структуру ландшафту в напрямку, зазвичай не сприятливому для людини – це найчисельніша категорія ландшафтів, вони поширені в усіх природних зонах; 4) ландшафти зруйновані, у яких людина змінила не тільки похідні компоненти природи (рослинність, тваринний світ), а й основні – геологічну будову й рельєф, клімат і води, що призвело до глибоких змін природних ландшафтів, до погіршення їхніх природних властивостей і виснаження природних ресурсів; прикладами таких змін можуть бути великі гірничі розробки (кар'єри, шахти, терикони), вторинно засолені або заболочені землі тощо; 5) ландшафти культурні, в яких природні зв'язки змінені на науковій основі (шляхом раціонального розподілу угідь, штучних лісонасаджень, меліорації, перетворення стоку й мікроклімату) з тим, щоб забезпечити повне й ефективне використання природних ресурсів, їх охорону та відтворення [Геренчук, 1984]. Як приклад культурного ландшафту, відзначимо дендропарк «Софіївка» НАН України в м. Умань.

Беручи за основу типологію антропогенно перетворених ландшафтів К.І. Геренчука, ми, наголошуючи на співвідношенні практично неперетворених (інваріантних) і змінених людиною компонентів, запропонували власну тричленну систематику порушених людським чинником ландшафтів [Кисельов, 2017]. Зокрема, ландшафти, в яких зазнав істотних змін лише педобіогенний компонент (такими є агроландшафти, характеризовані заміною природної рослинності культурною), ми називаємо *антропізованими* (маємо на увазі коригувальну, а не визначальну, роль людини в перебігу природних процесів). Ландшафти, літогенна основа яких порушена, в основному, антропогенно підсиленими екзогенними рельєфотвірними процесами, але суттєвих змін зазнали гідрокліматогенний і педобіогенний компоненти (наприклад, урболандшафти), ми пропонуємо називати *синантропними* (пропонуємо термін, уживаний геоботаніками та екологами на позначення результатів спільної діяльності природи й людини). Власне ж *антропогенними* ми вважаємо ландшафти, перетворені гірничопромисловою діяльністю, та акваландшафти великих штучних водойм (зокрема, водосховищ при гідроелектростанціях).

Як зазначає проф. О.І. Шаблій, зміст і об'єм кожного наукового поняття перебувають у зворотній пропорційній залежності [Шаблій, 2001]. Поняття «антропогенний ландшафт» у викладеному нами розумінні має ширший зміст, порівняно з його трактуванням Ф.М. Мільковим і його послідовниками (оскільки потребує більш деталізованого опису), але вужчий об'єм (тому що до категорії антропогенних ландшафтів відносимо значно менше коло ландшафтних об'єктів).

При формулюванні змісту поняття «(власне) антропогенний ландшафт» (у нашому розумінні) необхідно вносити уточнення, яке б чітко виокремлювало його від вищенаведених близьких до нього понять. Це не просто ландшафт, змінений людиною; це ландшафт, усі компоненти якого зазнали докорінного антропогенного перетворення. Частина об'єму поняття «антропогенний ландшафт» у тлумаченні Ф.М. Мількова перейшла до пропонованих нами понять «синантропний ландшафт» і «антропізований ландшафт» (поширений у літературі термін «антропогенізований» являє собою тавтологію, оскільки другий корінь слова *-ген-* і суфікс *-із-* у цьому разі означають приблизно те ж саме.

Список використаних джерел

1. Геренчук К. И. Общее землеведение / К. И. Геренчук, И. Г. Черванев, В. А. Боков. – Москва : Высш. шк., 1984. – 255 с.
2. Исаченко А. Г. Ландшафтоведение и физико-географическое районирование / А. Г. Исаченко. – Москва : Высш. шк., 1991. – 366 с.
3. Кисельов Ю. О. Деякі термінологічні аспекти проблеми антропогенного перетворення ландшафтів / Ю. О. Кисельов // Екологія – шляхи гармонізації відносин природи та суспільства. Збірник тез VI Міжвишівської науково-практичної Інтернет-конференції (Умань, 20 жовтня 2017 року) / За ред. д. е. н. О. О. Непочатенко. – Умань : Редакційно-видавничий відділ УНУС, 2017. – С. 12 – 14.
4. Мильков Ф.Н. Человек и ландшафты / Ф.Н. Мильков. – Москва : Мысль, 1973. – 222с.
5. Шаблій О.І. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії / Олег Шаблій. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2001. – 744 с.

*Ковальчук І.П. д.геогр.н., проф.,
завідувач кафедри геодезії та картографії
Національний університет
біоресурсів і природокористування України
e-mail: kovalchukip@ukr.net*

*Шевченко О.В. к.е.н., ст. викл.
кафедри геодезії та картографії
Національний університет
біоресурсів і природокористування України
e-mail: shevchenko_ov90@ukr.net*

*Краснолуцький О.В. директор
департаменту землеустрою, використання та охорони земель
Держгеокадастр України
e-mail: krasnolutski@land.gov.ua*

КАРТИ ПРИРОДНО-СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО РАЙОНУВАННЯ ЯК ОСНОВА УКЛАДАННЯ ВАРІАНТІВ ТЕМАТИЧНИХ КАРТ ВАРТОСТІ ЗЕМЕЛЬ УКРАЇНИ

Як відомо, для врахування територіальних відмінностей природних та економічних умов України розробляють схеми природно-сільськогосподарського районування (далі ПСГР). Таке районування є науково

обґрунтованою системою поділу території, що враховує розподіл природних ресурсів за потенціалом їхнього сільськогосподарського використання. ПСГР відображає необхідність і можливості першочергового використання земельних ресурсів для потреб сільського господарства [1].

Згідно зі статтею 179 Земельного кодексу України, ПСГР є основою для оцінки земель і розроблення землепорядної документації з використання та охорони земель. Крім того, відповідно до статті 26 Закону України «Про охорону земель», ПСГР земель є основою для поділу земель за цільовим призначенням з урахуванням природних умов, агробіологічних вимог сільськогосподарських культур, розвитку господарської діяльності та пріоритету вимог екологічної безпеки, встановлення вимог щодо раціонального використання земель з урахуванням рис району (зони), визначення територій, що потребують особливого захисту від антропогенного впливу, встановлення в межах окремих зон необхідних видів екологічних обмежень у використанні земель з урахуванням геоморфологічних, кліматичних, ґрунтових, ерозійних та інших особливостей території. Воно також є інформаційною базою державного земельного кадастру та основою для розробки схем землеустрою і техніко-економічного обґрунтування використання та охорони земель адміністративно-територіальних утворень, впровадження систем ведення сільського господарства і проектів землеустрою.

Таким чином, ПСГР є природно-історичною основою для розміщення сільськогосподарського виробництва, оцінки земель, розробки схем використання земельних ресурсів, схем і проектів землеустрою, систем ведення сільського господарства, відтворення родючості земель та ін.

Перші роботи з ПСГР території України виконувалися у 1971-1973 рр. Було укладено загальносоюзну карту «Природно-сельскохозяйственное районирование земельного фонда СССР» на рівні провінцій і наведено їхню коротку виробничу характеристику [2]. ПСГР України було здійснене фахівцями інститутів «Укрземпроект» Міністерства сільського господарства України (О.П. Канащ) і ґрунтознавства та агрохімії ім. О.Н. Соколовського південного відділення ВАСГНІЛ (Б.С. Носко, Р.Г. Дерев'янка) у 1985 р. [3].

Зважаючи на необхідність створення та оновлення карт ПСГР території України, у тому числі в крупніших масштабах, нами розроблено алгоритм створення карт ПСГР як основи укладання тематичних карт вартості земель України. При цьому базовим шаром для укладання таких карт обиратиметься адміністративно-територіальний устрій (рис.) та низові одиниці ПСГР України.

Карту ПСГР України розробляли послідовно – від найвищих таксономічних одиниць (природно-сільськогосподарських зон (5) та гірських областей (2)) до нижчих таксономічних одиниць (провінцій (18), округів (31), районів (196)). Для кожної таксономічної одиниці необхідно враховувати притаманні їй поєднання природних умов і пов'язані з ними особливості використання земельних ресурсів, насамперед сільськогосподарських угідь [4].

В подальшому планується (для забезпечення розроблення спеціальних тематичних карт вартості земель України) створення карт, які будуть відображати дані про структуру земельних (у тому числі

сільськогосподарських) угідь, ґрунтовий покрив, його якісний стан, наявність особливо цінних, а також деградованих і малопродуктивних ґрунтів, класифікаційні показники придатності земель для вирощування сільськогосподарських культур. Ці карти створять аналітичне підґрунтя земельно-оцінювальної діяльності та підвищать надійність визначення просторової варіабельності вартості земель України.

Зважаючи на те, що Методика нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2016 р. № 831, передбачає диференціацію нормативів капіталізованого рентного доходу на землях сільськогосподарського призначення у розрізі природно-сільськогосподарських районів, карти вартості земель України, у тому числі в розрізі ПСГР, стануть в нагоді виконавцям робіт із землеустрою, які складають технічну документацію з нормативної грошової оцінки земель (земельних ділянок) сільськогосподарського призначення.

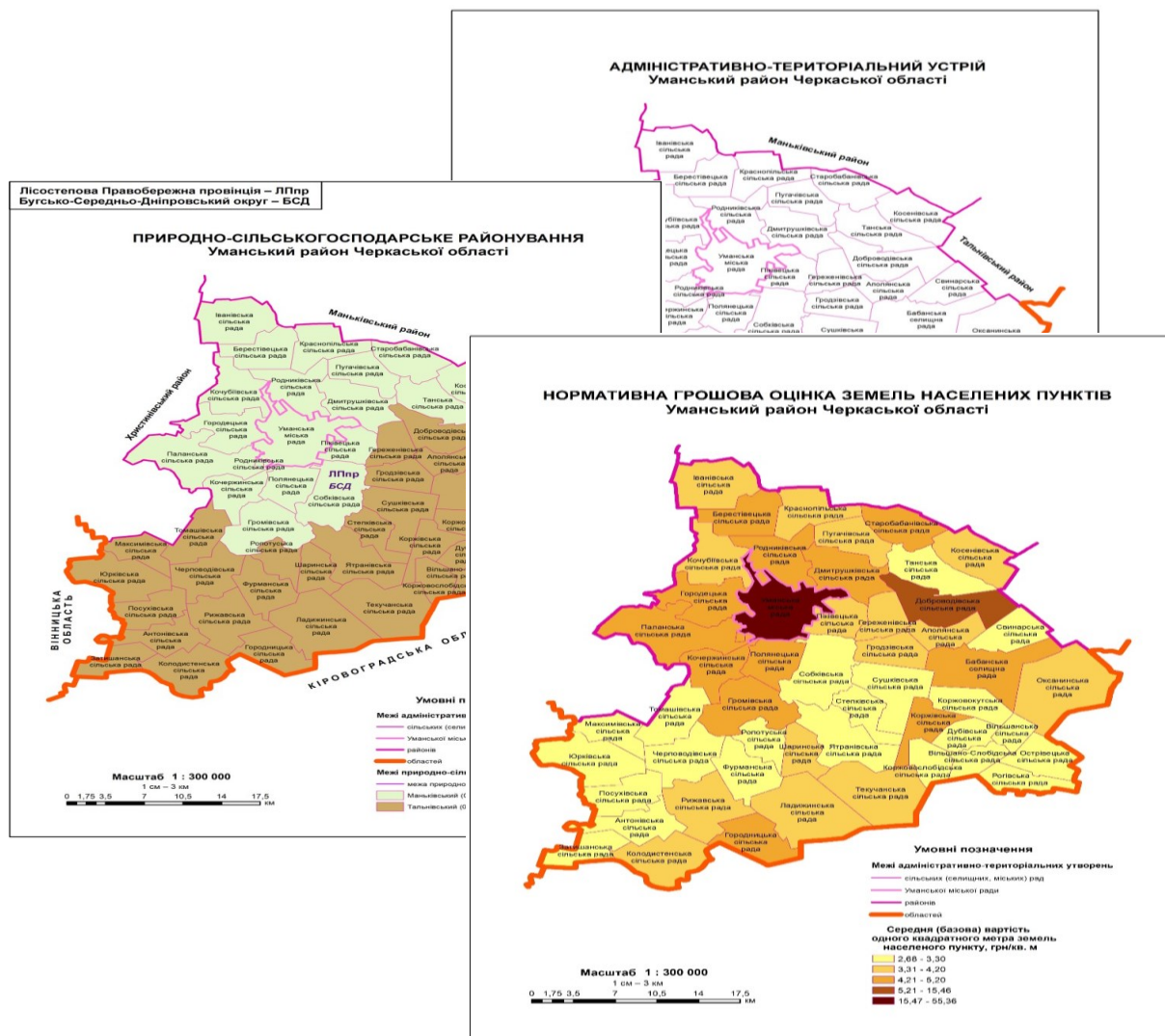

Рис. Алгоритм створення карти ПСГР як основа укладання варіанту тематичних карт вартості земель України

Список використаних джерел

1. Мартин А. Г. Природно-сільськогосподарське районування України: монографія / А. Г. Мартин, С. О. Осипчук, О. М. Чумаченко. – К.: ЦП «Компринт». – 328 с. 2. *Природно-сельскохозяйственное районирование земельного фонда СССР / Под ред. Шаико Д. И. М.: СНИИСХ 1975. – 389 с.* 3. Схема природно-сільськогосподарського районування УРСР м-бу 1: 1 500 000. – К.: Укрземпроект, 1985. – 61 с. 4. Осипчук С. О. Науково-методичні підходи до природно-сільськогосподарського, еколого-економічного, протиерозійного районування (зонування) земель / С. О. Осипчук // Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. – 2015. – № 1. – С. 50-64.

*Козинська І.П. к.геогр.н., доц.
кафедри географії та методики її навчання
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини
e-mail:kambanka@ukr.net*

ОСОБЛИВОСТІ ДИНАМІКИ ПРОМИСЛОВИХ ЛАНДШАФТІВ УРАНОДОБУВНИХ РЕГІОНІВ

Особливості динаміки промислових ландшафтів зумовлені, з одного боку, структурною організацією безпосередньо промислового ландшафту, з іншого – визначаються динамічністю ландшафту, на фоні якого вони функціонують. Крім цього, динаміка промислового ландшафту залежить від ступеня орографічного розчленування, крутизни схилів, літологічного складу порід, їх токсичності й радіоактивності, особливостей гідрологічного режиму, способу (відкритий, підземний) і методу розробки (ручний, екскаваторний, машинний, вибуховий, вилуговування тощо). Пізнання суті особливостей динаміки промислових ландшафтів, як і їх структури складає певні труднощі. Процес вивчення динаміки промислових ландшафтів досліджуваного регіону можна розділити на три етапи:

1. Етап ретроспективного аналізу. З другої половини ХХ ст. ретроспективному аналізу динаміки антропогенних, зокрема й промислових, ландшафтів присвячені праці Ф.М. Мількова, В.М. Двуреченського, В.І. Федотова, Г.І. Денисика та інших [2,4,5,6]. У регіоні видобутку уранових руд час формування промислових ландшафтів зафіксовано точно – 1949 рік. Упродовж більш ніж 60 років динамічна активність промислових ландшафтів була неоднаковою. Підземний видобуток уранових руд не сприяв широкому формуванню найбільш динамічних у структурі промислових ландшафтів кар’єрно-відвальних комплексів. У 50-70-х роках ХХ ст. активний розвиток урановидобувної промисловості сприяв формуванню крупних відвалів з крутими схилами, здебільшого незадернованими. Частина цих відвалів розташовані в межах одного з найбільш динамічних типів місцевості – схилового (Інгульська і Смолінська шахти). Усе разом сприяє активізації на цих відвалах денудаційно-аккумулятивних процесів: зсувів, осипів, зрушень породи, просідання поверхні тощо.

Подібна ситуація характерна й для розвитку динамічних процесів, зумовлених формуванням хвостосховищ. Наприкінці 40-х – початку 50-х років ХХ ст. хвостосховища переробки уранових руд і вилучення урану концентрували у відпрацьованих кар'єрах глини і піску. Пізніше хвостосховища спеціально будували в ярах і балках, які за своєю суттю є динамічними ландшафтними комплексами. Це суттєво збільшувало можливості прояву динамічних процесів у нових яружно-балкових хвостосховищах порівняно з кар'єрними. Найчастіше зсувні й ерозійні процеси та опливини вражали дамби, що перегороджували яр або балку, а також зовнішні схили обвалочних дамб. Ці процеси спостерігалися навіть у тих випадках, коли дамби частково засаджували. Підвищена динамічність дамб зумовлена не лише крутизою схилів, інколи терасованих, але й прорахунками при формуванні їх структури та породами (переважно щербисті гранітні породи та хвостосховища збагачення урану), якими ці дамби відсипали. За відсутністю гідроізоляційного шару на днищах і бортах хвостосховищ залишків води пульпи теж сприяли формуванню опливин на зовнішніх і обвалів та зсувів на внутрішніх схилах дамб і кар'єрів. Крім цього, радіоактивні води хвостосховищ попадали в місцеву гідромережу, ґрунти, підземні пустоти. Це спостерігалось і при транспортуванні відходів уранового виробництва трубопроводами на хвостосховища – аварійні прориви, заплановані скиди пульпи, очисні роботи тощо.

У процесі заповнення хвостосховищ постійно формувалися вільні поля – пересохлі рівнини глини і піску, з яких вітром здувало радіоактивний пил і розносило на прилеглі ландшафти.

Завдяки міцності гранітних порід, в яких видобувають уран, підземні розробки не відзначались високою динамічністю. Над підземними розробками урану процеси просідання поверхні, формування провалів та зрушень порід поки що не спостерігаються;

2. Пізнання сучасних особливостей динаміки промислових ландшафтів. У сучасних дослідженнях динаміки промислових ландшафтів, особливо гірничопромислових, переважає покомпонентний підхід, зумовлений розвитком рекультиваційних робіт [3,4]. Значно менше приділяється уваги динаміці різноманітних фізико-географічних, й особливо, похідних процесів (ерозійних, зсувних, провальних, еолових та інших) [1].

Дослідження промислових ландшафтів регіону видобутку уранових руд в Україні дають підстави стверджувати, що для вивчення особливостей їх динаміки найбільш доцільним є структурно-динамічний підхід. Динаміка промислових ландшафтів визначається динамікою їх складових – типів урочищ, ландшафтних комплексів, місцевостей і ландшафтів. У їх складі можна виділити високо-, середньо- і низько динамічні ландшафтні комплекси.

У структурі промислових ландшафтів регіону видобутку уранових руд України найбільш динамічним є кар'єрно-відвальний нерекультивований підтип ландшафту, а серед його складових типів місцевостей – кам'янистий бедленд, представлений суховідвальними ландшафтними комплексами гранітного варіанту, і хвостосховищно-пустирний – нерекультивований підтип ландшафту, представлений оголеним, без рослинності хвостосховищним

типом місцевості. Висока динамічна активність кам'янистих суховідвальних ландшафтних комплексів зумовлена: а) значною внутрішньою контрастністю ландшафтних комплексів, де лише коливання висот складає 40-70 м, а крутизна схилів – пересічно 35-60°; б) приуроченістю до динамічних типів місцевості – схилового й, інколи, заплавного; в) наявністю радіоактивних і токсичних порід; г) відсутністю рослинного покриву. Переважають зсувні, осипні, частково обвальні процеси та процеси еолового й температурного вивітрювання, видавлювання прилегло до відвалів ґрунтового покриву та формування мікрогорбкуватих поверхонь тощо.

Динамічність оголених хвостосховищних місцевостей зумовлена:

а) розташуванням у динамічних урочищах – ярах і балках, перекритих дамбами; б) складом порід (глинисто-піщані суміші) та їх станом при складуванні – переважно рідка пульпа; в) наявністю значних площ відкритих, інколи частково задернованих, глинисто-піщаних або щебенюватих сухих поверхонь, що піддаються вивітрюванню, у результаті чого радіоактивні й токсичні речовини розносяться на значні відстані;

3. *Прогноз динаміки промислових ландшафтів* можливий на основі результатів дослідження першого та другого етапів. У найближчому майбутньому першість у розвитку динамічних процесів належатиме суховідвальним кам'янистим гранітним відвальним ландшафтним комплексам і типу місцевостей оголених хвостосховищ. Також значно активізується динамічність типу місцевостей дамб, особливо збудованих у ярах і балках. Матеріали досліджень дозволяють прогнозувати, що навіть при розширенні площ промислових ландшафтів регіону видобутку уранових руд їх динамічність суттєво не зросте, тому що: а) розроблені програми ліквідації частини хвостосховищ і повторної переробки суховідвальних ландшафтних комплексів із подальшою закладкою залишків у відпрацьовані пустоти; б) розпочата рекультивация хвостосховищ, особливо найбільш радіоактивних; в) спостерігається концентрація видобутку уранових руд на окремих, найбільш багатих на запаси урану родовищах; г) покращується технічне оснащення виробничої бази родовищ уранових руд і технологія їх переробки, що дозволить виносити менше порід-відходів на поверхню.

Список використаних джерел

1. Азбукина Е. Н. К вопросу о значении техногенного фактора в развитии современного рельефа / Е. Н. Азбукина, Н. П. Федоров // Вестн. ЛГУ. – Серия : Геология и география. – 1970. – № 18. – С. 75–85.
2. Денисик Г. И. Воздействие горнодобывающей промышленности на ландшафты Винницкой области и вопросы их охраны / Г. И. Денисик // Современное состояние, пути рационального использования и охраны природных ресурсов Винницкой области. – Винница, 1979. – С. 36–39.
3. Дончева А. В. Ландшафт в зоне воздействия промышленности / А. В. Дончева. – М. : Лесная промышленность, 1978. – 92 с.
4. Двуреченский В. Н. Сопряженность динамики техногенных и естественных ландшафтов / В. Н. Двуреченский // Вопросы структуры и динамики ландшафтных комплексов. – Воронеж : ВГУ, 1977. – С. 134–139.
5. Мильков Ф. Н. Человек и ландшафты. Очерки антропогенного ландшафтоведения / Ф. Н. Мильков. – М.: Мысль, 1973. – 224 с.;
6. Федотов В. И. Техногенные ландшафты: теория, региональные структуры, практика / В. И. Федотов. – Воронеж : Изд-во ВГУ, 1985. – 192 с.

INTERNATIONAL IMMIGRATION AND ITS IMPACT ON THE BELGIAN LABOUR MARKET

On account of, in particular, the war in Syria and the geopolitical instability that prevails in several other countries of the Near- and Middle East, the European Union (EU) has recorded a substantial number of asylum since mid-2015. This humanitarian crisis is taking place in a climate of moderate economic recovery and the fight against terrorism.

International immigration has long been a major part of the population growth in Belgium. Historically, it was not until 1990 that asylum applications became an important phenomenon. Prior to this, inflows of foreigners were mainly due to economic migration (labor demand for the coal industry after the Second World War) and later, in the late 1970s, family reunification. In the course of 2015, the population of Belgium increased by 59,600 people, two thirds of this increase being attributable to the net migration, a share corresponding to the average observed between 1990 and 2013. To the amount of relatively young population, migrants contribute to reducing demographic aging.

As of January 1, 2016, out of a total of 11,209,044 inhabitants, 1,255,286 or 11.2% of the total population, were of foreign nationality. Among them, 68.2% were originally from an EU country. The most represented countries are France, Italy and the Netherlands, followed by Poland and Romania. The largest non-European nationals are Moroccans, followed by Turks and Congolese [12].

At the regional level, although Flanders has the largest number of foreigners in absolute terms (40% of the total number of foreigners living there), it is in Brussels that the relative proportion to the population is the highest, being 34%. The formation of the immigrant population also varies from region to region. While the foreign population in the Brussels-Capital and Flanders regions are both on the level of around 35% of non-EU nationals, this rate drops to 25% in Wallonia.

Arrivals of asylum seekers or economic migrants are two different migratory flows with distinct characteristics. Initially, a person entering the host country for economic reasons comes looking for work for a certain period of time. A refugee, on the other hand, is a person who has fled his or her country of origin and who can claim protection from the host country under Article 1 of the Geneva Convention because of fear of persecution based on race, religion, nationality, belonging to a particular social group or political views. For example, before the war in Syria, barely 5% of the population of this country lived abroad, despite a per capita income equivalent to 11% of the Belgian level, whilst only 6% of Syrian residents wanted to migrate if the opportunity arose [6]. In order to be recognized as a refugee, the immigrant must apply to the Aliens Office. As long as a refugee's file is under review, he is considered an asylum seeker.

These two types of migrants are also distinguished by the extent of their arrival on the territory. While refugee flows are volatile and dependent on geopolitical situations around the world, economic migration shows more regular but growing flows. The latter are also better administered, provided on whether or not the work permit is issued by the competent authority. This permit is usually temporary, but can be renewed. Refugees, on the other hand, receive an unlimited residence permit once their asylum application has been accepted. Their probability of return is therefore lower, especially since they often keep less social contact with their country of origin.

Given their prospects for permanent settlement, these immigrants are more inclined to invest in specific human capital in the host country (for example, knowledge of one of the national languages), which ultimately facilitates their integration [3]. Despite the lower investment and higher probability of return, economic migrants are initially more in line with the needs of the labor market. With regard to refugees, the distribution in terms of skills, education and age is, by definition, uncertain. For all, the situation on the labor market generally remains poorer than that for the natives. The reasons for immigration are not limited to asylum or employment. According to survey data collected by the European Commission (EC), 52% of immigrants living in Belgium in 2015 came for family reasons, 20% for work (just under half of them had already a job upon arrival), 5% for studies and 9% for reasons of international protection. The distinction by nationality shows a greater importance of family reunification for non-European immigrants, whereas work is more often mentioned by European nationals [12].

The integration of immigrants is highly dependent on their integration into the labor market. In Belgium, however, immigrants are less likely to be employed, and they are more likely to be in low-skilled jobs with less favorable working conditions than the native population. Several obstacles hinder their entry into the labor market, such as the recognition of their diploma, the lack of knowledge of one of the national languages, the absence of networks, or even discrimination. Despite some policies already in place, many improvements are still possible and necessary.

Across Europe, the integration of immigrants into the labor market tends to be lower than that of native citizens; thus, in 2015, the employment rate gap averaged 6.8 % for the population aged 20 to 64. However, within the immigrant population, two distinct groups emerge: European nationals, on the one hand, whose employment rate is very close to that of natives, and non-European nationals, on the other, for which insertion into employment is much more problematic; the employment rate gap is around 13.4 % on average in the EU.

In Belgium, the employment rate of non-European immigrants aged 20 to 64 was 40.5% in 2015, compared to 68.6% for Belgian nationals, which represents a difference of 28.1 %. Of all the EU countries, Belgium is the second country with the largest gap, the first being Sweden.

In addition to having a low presence in the labor market, people with an immigrant background are more likely to be employed in low-skilled jobs, under temporary employment contracts, and for which they are overqualified. According to data from the Labor Force Surveys in 2015, in Belgium, 25% of first generation immigrant workers hold a low-skilled job, whereas this rate is only 9% among people

of Belgian origin. This difference is partly due to the fact that their level of education is on average lower than that of Belgians (25% of natives aged 15 to 64 are poorly educated, compared to 40% of first generation immigrants). Nevertheless, immigrants are more frequently overqualified compared to the work required: 20% of these workers believe they have skills higher than those required to perform their function, against only 8% of natives. This rate does not decrease depending to the degree obtained, since 26% of first-generation immigrants with a higher education diploma say they are overqualified for their current job. The inadequacy of the skills created in this way leads to a less efficient functioning of the labor market and, potentially, to weaker economic growth [10].

These people of foreign origin are also more often employed under temporary employment contracts (17% against 7% native). This result is confirmed by the socio-economic monitoring report of the FPS Employment, Labor and Social Dialogue (2016), according to which people of foreign origin are overrepresented in temporary employment. The sector of activity is also important since these people are more employed in the hospitality and cleaning sectors, while they are less so in public administration and education. As permanent access to public employment is limited to Belgians and European citizens, this is not surprising. All these data together show a larger share of workers and a larger proportion of low wages among the non-European Immigrants [12].

Bibliography

1. BFP (2016), Perspectives démographiques, Afflux de réfugiés: hausse de la croissance démographique à court terme, Analyses et Prévisions économiques, Communiqué de presse du 14 mars;
2. Caritas International (2015), Réfugié ch. Travail : Résultats d'une étude sur la formation et l'emploi menée auprès de réfugiés;
3. Cortes K.E. (2004), « Are refugees different from economic immigrants? Some empirical evidence on the heterogeneity of immigrant groups in the United States », *The review of Economics and Statistics*, 86(2);
4. Dustmann C. et T. Frattini (2014), « The fiscal effects of immigration to the UK », *The Economic Journal*, 124(580), F593-F643;
5. EC (2015), EEF, Institutional paper 011, November;
6. Esipova N., J. Ray et R. Srinivasan (2011), *The world's potential migrants. Who they are, where they want to go, and why it matters*, Gallup Inc, Washington DC.;
7. IMF (2015a), *International migration: recent trends, economic impacts, and policy implications*, Staff background paper for G20 Surveillance note;
8. IMF(2015b), *The refugee surge in Europe: Economic challenges*, Staff Discussion note;
9. OECD (2015a,b,c), *Indicators of immigrant integration: Settling in\$*;
10. Piracha M. et F. Vadean (2012), *Migrant educational mismatch and the labour market*, IZA, Discussion Paper 6414;
11. Vargas-Silva C. (2016), *The fiscal impact of immigration in the UK*, The Migration Observatory at the University of Oxford, May;
12. https://www.nbb.be/doc/ts/publications/economicreview/2016/revecoi2016_h4.pdf

*Колтун О.В. к.геогр.н., доц.
кафедри геоморфології і палеогеографії
Львівський національний університет
імені Івана Франка
e-mail: oksana.koltun@lnu.edu.ua*

ВОДНА ЕРОЗІЯ НА БУДІВЕЛЬНИХ МАЙДАНЧИКАХ (ПРИКЛАДИ З МІКРОРАЙОНУ ОЗЕРНА У ХМЕЛЬНИЦЬКОМУ)

Райони новітньої багатоповерхової забудови дають унікальну нагоду простежити за масштабами антропогенних змін поверхні та відкладів, побачити у відслоненнях геологічну будову. Також ці ділянки – мимоволі створений полігон пришвидшеного розвитку екзогенних процесів. Приклади останніх знаходимо у найбільш активно освоюваному впродовж останніх п'яти років мікрорайоні міста Хмельницького – Озерній (інша назва – мікрорайон Північний).

До забудови у 1980–90-х рр. досліджувана ділянка була двома балковими долинами, водотоки яких зливалися на північний захід від сучасного ТЦ «Агора», і далі на південь тік наслідковий струмок до безіменної лівої притоки Південного Бугу. Крутість схилів була до 5–6°, зрідка 10–12°. Головна риса геологічної будови території – залягання четвертинних еолово-делювіальних, алювіальних і болотних відкладів потужністю до 15 м на сарматських глинах нижнього неогену. Така геологічна будова у поєднанні з геоморфологічними умовами сприяє розвитку зсувів.

Польовий маршрут у квітні 2018 р. засвідчив активізацію боротьби зі зсувними процесами (про них ми неодноразово писали у [1–3]), проте через велику кількість нових будівельних майданчиків і заходи вертикального планування сильніше стала розвиватися водна ерозія. Неглибокі борозни зустрічаються і на схилах котловану школи, що будується на вул. Залізняка, і на схилах колишніх котлованів поблизу вже заселених будинків по вулицях Залізняка і Лісогринівецькій, і паралельно Старокостянтинівському шосе на схилах штучних терас на північному сході верхів'їв балки. У всіх випадках або немає рослинного покриття, або він мізерний.

Проте на найновіших і найбільш обширних штучних терасах та їхніх уступах водна ерозія спричинила утворення промивин завглибшки до 1,5–2 м і завдовжки до 40 м. Вертикальне перепланування ділянки на північ від ТЦ «Агора» ліквідувало можливість великого зсуву, який загрожував цій території ще рік тому [2, 3], але останні зливи опади у середині березня 2018 р. утворили промивину, а поєднання поверхневих і підземних вод сприяло перезволоженню відкладів біля підніжжя схилу, відтак все разом викликало невеликий зсув і тріщини бетонної огорожі завширшки 8 см та її випирання від початкового положення на ділянці завдовжки 13 м (рис. 1). Далі на схід на тому ж уступі є ще дві промивини.

Рис. 1. Ерозійна промивина на уступі штучної тераси над ТЦ «Агора».

Триста метрів на схід від попередньої ділянки на площадці та уступі штучної тераси над майданчиком будівництва березневі зливи спричинили утворення низки глибоких промивин у лесах (рис. 2). Довжина ділянки близько 60 м. Оскільки заходи вертикального планування проводили тут узимку, то рослинний покрив повністю відсутній. Максимальна ширина і глибина промивин досягає 1,5 м. Найпівденніша промивина простягається на кілька десятків метрів, йдучи спочатку майже перпендикулярно уступу, а згодом паралельно, і зрештою – по раніше обвалених і зсунутих відкладах. На півдні на відстані 2–3 м від промивини і водночас 3–4 м від уступу простягається система тріщин заколювання зсуву завширшки до 5 см (довжина потенційної стінки відриву – близько 10 м).

Рис. 2. Ерозійні промивини і тріщини заколювання зсуву (біла штрихова лінія) на штучному уступі над ділянкою будівництва по вул. Панаса Мирного.

Таким чином, водна ерозія на позбавлених рослинного покриву стінках і днищах котлованів, уступах і площадках штучних терас, зроблених у лесах (чи з них), розвивається активно і швидко після зливових опадів. До поверхневих вод долучаються підземні, рух яких теж зазнає антропогенного впливу, бо

внаслідок вертикального планування старі шляхи розвантаження втрачені і треба знаходити нові. Найбільш несприятливим процесом, якому сприяє водна ерозія пухких незадернованих відкладів, є зсуви на уступах штучних терас.

Список використаних джерел

1. Колтун О.В., Колтун В.Р. Особливості освоєння балок м. Хмельницького// Конструктивна географія і картографія: стан, проблеми, перспективи: Матер. доп. Всеукр. наук. конф. Львів, 2015. С. 213–217.
2. Колтун О. Зсувні процеси та новітня забудова міста Хмельницького // Другі Сумські наукові географічні читання. Суми, 2017. С. 13–17.
3. Колтун О., Колтун В. Новітня забудова Хмельницького: зміни морфології поверхні та супутні процеси // Проблеми геоморфології і палеогеографії Українських Карпат і прилеглих територій. Вип. 1(7). 2017. Львів: ЛНУ ім. І.Франка, 2017. С. 102–111.

*Корнус О.Г., к.геогр.н., доц.,
зав. кафедри загальної та регіональної географії
Сумський державний педагогічний
університет імені А.С.Макаренка*

*Корнус А.О., к.геогр.н., доц.
кафедри загальної та регіональної географії
Сумський державний педагогічний
університет імені А.С.Макаренка*

*Сюткін С.І., к.геогр.н., доц.
кафедри загальної та регіональної географії
Сумський державний педагогічний
університет імені А.С.Макаренка*

*Данильченко О.С., к.геогр.н., ст. викл.
кафедри загальної та регіональної географії
Сумський державний педагогічний
університет імені А.С.Макаренка*

*Нешатаєв Б.М. д.геогр.н., проф.
кафедри загальної та регіональної географії
Сумський державний педагогічний
університет імені А.С.Макаренка
e-mail: geograph@sspu.sumy.ua*

ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ ТЕРИТОРІАЛЬНО- ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ ЦУКРОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Цукрова промисловість тривалий час була однією з головних галузей спеціалізації харчової промисловості Сумської області. Однак за останні десятиліття у ній відбулися суттєві структурні зміни – багато промислових підприємств зникли з економічної карти регіону, натомість деякі інші – з'явилися; не оминули ці процеси й галузь цукроваріння. Відтак вивчення

історії формування, особливостей розвитку та сучасного стану цукрової промисловості є актуальним завданням.

Історія цукрової промисловості пов'язана з цукрозаводчиком М. Терещенком, який, орендувавши цукроварню в с. Крупці Путивльського повіту, почав масове виробництво цукру. Згодом він же заснував «Товариство цукрових заводів братів Терещенків». Сумська область має сприятливі кліматичні умови для вирощування цукрових буряків, що дозволило розвивати виробництво цукру на основі власної сировини, відтак у 1860 р. лише на території Сумського повіту налічувалося 13 цукрозаводів.

Згодом з'являється рафінадна підгалузь цукрової промисловості, початок якої було покладено у 1869 р., коли І.Г. Харитоненко побудував у Сумах Павлівський рафінадний завод [1]. Станом на 1925 р. на території регіону розміщувалося більше 20 підприємств цукроваріння, причому 17 з них – у Сумській окрузі. Найбільшими були рафінадна цукроварня у м. Суми – тут працювало 1120 робітників, цукроварня на хуторі Кияниця колишнього Хотінського району – 648 робітників і цукроварня у с. Дубов'язівка (Конотопський район) – 588 робітників.

Напередодні Другої світової війни на Сумщині склався досить розвинений народногосподарський комплекс, провідну роль у якому відігравала цукрова галузь – працювало 17 цукрових заводів. За обсягом виробленої продукції область займала 3 місце в УРСР після Вінницької і Київської областей. Третина рафінаду в республіці вироблялася на трьох рафінадних заводах Сумщини (у Сумах, Бурині, Хуторі-Михайлівському) [1].

У післявоєнні роки Сумська область стала значним промисловим регіоном УРСР з високорозвиненою промисловістю, у структурі якої на перші місця вийшли машинобудування і хімічна промисловість, але виробництво цукру залишалося як галузь спеціалізації області на республіканському ринку. Цукрові заводи, як на ті часи, мали великі потужності й були здатні переробити цукрових буряків вдвічі більше, ніж їх вирощували в межах області. Тому частина сировини надходила із сусідніх районів Чернігівської, Полтавської, Харківської та Курської областей. Крім того, для виробництва цукру використовувалася імпортна сировина. В окремі роки підприємства Сумщини випускали 2,5 млн. ц. і більше цукру-піску. Наприклад, за сезон цукроваріння 1956-1957 рр. було перероблено 17,5 млн. т. буряків, які дали 2,5 млн. ц цукру-піску, проти 1,6 млн. ц у 1940 р. Сумський і Хутір-Михайлівський рафінадні заводи переробляли цукор-пісок своєї і суміжних областей. У 1964 р. випуск цукру-рафінаду становив 443 тис. т [1; 2].

Наприкінці 1980-х років цукрова промисловість утвердилася як провідна галузь харчової промисловості області [1]. Працювали ті самі 17 цукрових і 2 рафінадних заводи; на одному із найстаріших підприємств галузі – Сумському Червонозоряному цукрорафінадному заводі, що був заснований у 1869 р., щорічно виготовляли 290-300 тис. т. пресованого цукру та рафінаду [1]. В області переважали цукрові заводи малої і середньої потужності: 0,71-1,5 тис.т. цукру на добу – 31% підприємств; 1,5-2 тис.т/добу – 53%; більше 2,5 тис.т/добу – 6% (Жовтневий цукрозавод).

Розміщувалися підприємства цукрової промисловості в районах, які займаються вирощуванням цукрових буряків, крім Воронежського цукрозаводу, (сmt. Вороніж Шосткинського району). Основна частина бурякових посівів області віддалена від приймальних пунктів на 25-50 км, тоді як найбільш бажана відстань до 10 км. Сезон цукроваріння на підприємствах області в середньому тривав з 20 серпня по 31 грудня (142 доби), що було вище середньоукраїнського показника (87,7 доби).

Велике значення мало використання відходів цукрової промисловості: жому, дифузійної води, крейдяної маси. Остання використовувалася для отримання спирту (Будильський спиртовий завод Лебединського району), лимонної кислоти, дріжджів і для приготування комбікормів.

1990-і роки – початок негативних тенденцій у цукровій промисловості Сумської області, серед яких значне зниження обсягів промислової продукції, так і скорочення кількості працюючих підприємств. Більшість заводів галузі стали акціонерними товариствами або відкритими акціонерними товариствами, однак їхні виробничі потужності використовувалися не повністю (лише на 70%), а обсяг виробництва цукру-піску скорочувався, не дивлячись на постійну потребу населення у готовій продукції.

Одним із сумних прикладів є історія найстарішого рафінадного підприємств галузі – Сумського Червонозоряного цукрорафінадного заводу – одного з найпотужніших підприємств такого профілю в Європі. Сировина для виробництва пресованого цукру-рафінаду, пресованого в кубиках у малій розфасовці (дорожнього) цукру і рафінадного цукру-піску надходила не тільки із Сумської області (Буринь, Низи, Першотравневе, Терни, Угроїди, Чупахівка, Шалигине, Жовтневе, Кияниця), а й з Харківської, Полтавської, Черкаської, Чернігівської, Кіровоградської, Одеської, Київської областей. Рідкий цукор постачали Степанівський та Грязнянський заводи (Сумська область) і Лохвицький цукрокомбінат (Полтавська область). Підприємство мало свою залізничну колію, депо, власну ТЕЦ, складські приміщення площею 25,4 тис.м², допоміжні цехи: механічну майстерню, токарний, модельний, цех литва, ремонтно-будівельний цех, цех автотранспорту, цех з виготовлення дерев'яної тари, цех з виробництва тари з гофрокартону, теплиці. Після низки перейменувань (у березні 1998 р. він був перетворений у відкрите акціонерне товариство шляхом приватизації, а у жовтні 1999 р. перейменованій у ВАТ «Сумський рафінадний завод»), у 2008 р. підприємство було зупинене і згодом повністю зруйноване.

Початок XXI століття характеризується стрімкою деіндустріалізацією економіки Сумської області, що не оминула і цукрову промисловість, яка була повністю втрачена. В останнє цукор в області вироблявся у сезон цукроваріння 2006-2007 рр., а виробничі потужності більшості цукрових заводів було зруйновані. Лише 21 вересня 2017 р. завдяки інвестиціям азербайджанської фірми ALKE було відновлено роботу Миколаївського (Жовтневого) цукрового заводу [1].

Поки що це підприємство – єдине, яке підтримує традиції цукрової промисловості Сумської області, продукція якої користувалася широким та

стабільним попитом на регіональному, внутрішньо- та зовнішньодержавних ринках. Відродження цукроваріння в регіоні у сучасних умовах є позитивним моментом, а висока якість цукру та його конкурентоздатність на ринках, за умови державної підтримки та іноземних інвестицій, сприятиме збалансованому розвитку економіки області.

Список використаних джерел

1. Корнус А. О., Корнус О. Г. Промисловість Сумської області (економіко-географічне дослідження) : монографія. Суми : СумДПУ імені А. С.Макаренка, 2017. 136 с. 2. Леонтєва Г. Г. Сумський промисловий вузол: навч. посібник. Суми: Слобожанщина, 1996. 64 с.

*Кравцова І.В., к. геогр. н., доц.
кафедри географії та методики її навчання
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини
e-mail: irinakravzova@gmail.com*

КОМУНІКАТИВНІСТЬ ТА АНТРОПОГЕННА ФІТОГЕНІЗАЦІЯ ЯК ОЗНАКИ КЛАСИФІКАЦІЇ САДОВО-ПАРКОВИХ ЛАНДШАФТІВ

У ландшафтній архітектурі, зеленому будівництві сади і парки класифікують за різними ознаками. Наприклад, міські зелені насадження об'єднують за функціональною та територіальною ознаками [1, 4, 5]. За стилем планування розрізняють регулярні сади, пейзажні парки та території змішаного планування [1, 2, 4, 6-8]. Крім того розрізняють сади Стародавнього світу (Стародавнього Єгипту, Месопотамії, Вавилону, Ассирії, Персії, Греції та Риму), китайські, японські, французькі, італійські сади, англійські парки тощо. Надзвичайно цікавою є класифікація японських садів, яка найяскравіше розкриває ландшафтну структуру території: горбистий сад, або «цукіама сансьон», що в перекладі означає «пагорб і вода»; рівнинний сад, або «хораніва»; чайні сади [6]. З позицій антропогенного ландшафтознавства, садово-паркові ландшафти частково розглянуті у працях Г. І. Денисика [3]. Вони описані як тип в структурі міського підкласу селитебних ландшафтів та в класі рекреаційних ландшафтів. Садово-паркові ландшафти – це надзвичайно цікава і складна група антропогенних ландшафтів. Адже в усі часи, створюючи парк або сад, власник прагнув зібрати все найцікавіше й найпрекрасніше на невеликій ділянці та показати неперевершене і у естетичному відношенні досконале поєднання компонентів природи.

Класифікацію садово-паркових ландшафтів можна виконати за такими ознаками: розмірами, що визначаються лінійними параметрами об'єкту; часом створення; за стилем планування території; за характером наслідків впливу господарської діяльності людини на об'єкт; за функціональним призначенням;

ландшафтною структурою; показниками комунікативності та антропогенної фітогенізації.

Просторову структуру садово-паркових ландшафтів описують показник комунікативності та показник антропогенної фітогенізації. Ці показники вказують на ступінь перетворення ландшафтних комплексів в процесі формування садово-паркових ландшафтів, а також ілюструють тенденції організації території відповідно до особливостей етапу формування. За показником антропогенної фітогенізації садово-паркові ландшафти варто об'єднати у такі групи :

- садово-паркові ландшафти із низьким ступенем антропогенної фітогенізації (0,0 – 0,3) (Тиврівський парк Вінницької області);
- садово-паркові ландшафти із середнім ступенем антропогенної фітогенізації (0,31 – 0,6) (Браїлівський парк, Печерський парк, садиба Можайських у смт. Вороновиця);
- садово-паркові ландшафти із високим ступенем антропогенної фітогенізації (0,61 – 1,0) (Чернятинський парк, Северинівський парк, Деревчинський парк, Національний дендрологічний парк «Софіївка» НАН України тощо).

За показником комунікативності варто виокремлювати такі групи садово-паркових ландшафтів:

- садово-паркові ландшафти із низьким ступенем комунікативності (0,0 – 10,0 км/ км²) (Печерський парк, Северинівський парк, Деревчинський парк, Тиврівський парк);
- садово-паркові ландшафти із середнім ступенем комунікативності (10,1 – 20,0 км/км²) (парк у с. Рахни Лісові, Чернятинський парк);
- садово-паркові ландшафти із високим ступенем комунікативності (20,1 – 75, 0 км/ км²) (Браїлівський парк, садиба Можайських у смт. Вороновиці);
- садово-паркові ландшафти із дуже високим ступенем комунікативності (понад 75,1 км/км²) (Антопільський парк).

Дуже високий показник комунікативності Антопільського парку пов'язаний із особливостями просторової структури садово-паркового ландшафту: наявність територій, зайнятих садами, городами, малоповерховою забудовою, представленою господарськими спорудами та палацом; каскад ставків, каналів, дорожні ландшафти визначають, що на 1 км² Антопільського парку припадає 202,9 км антропогенних комплексів.

Отже, садово-паркові ландшафти прокласифіковані за такими ознаками: площею, часом створення, стилем планування території, характером наслідків впливу господарської діяльності людини на об'єкти, функціональним призначенням, ландшафтною структурою, показниками комунікативності та антропогенної фітогенізації.

Список використаних джерел

1. Білоус В. І. Садово-паркове мистецтво : коротка історія розвитку та методи створення художніх садів / В. І. Білоус. – К. : Науковий світ, 2001. – 299 с. 2. Вергунов А. П.

Русские сады и парки / А. П. Вергунов, В. А. Горохов. – М. : Наука, 1987. – 412 с. 3. Денисик Г. І. Нариси з антропогенного ландшафтознавства: навчальний посібник / Г. І. Денисик, В. М. Воловик. – Вінниця : ГПАНІС, 2001. – 170 с. 4. Кучерявий В. П. Озеленення населених місць / В. П. Кучерявий. – Львів : Світ, 2005. – 454 с. 5. Лаптев А. А. Справочник работника зелёного строительства / А. А. Лаптев, Б. А. Глазачев, А. С. Маяк. – К. : Будівельник, 1984. – 149 с. 6. Нехуженко Н. А. Основы ландшафтного проектирования и ландшафтной архитектуры / Наталия Александровна Нехуженко. – Спб. : Издательский дом «Нева», 2004. – 189 с. 7. Рубцов Л. И. Проектирование садов и парков : учеб. пособие для техникумов / Л. И. Рубцов. – М. : Стройиздат, 1979. – 182 с. 8. Сычева А. В. Ландшафтная архитектура / А. В. Сычева. – М. : ООО «Издательский дом «ОНИКС 21 век»», 2004. – 85 с.

*Красноштан І.В. к.біо.н. доц.
зав. кафедри біології та методики її навчання
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини
e-mail: kr.igor@i.ua*
*Красноштан В.І. магістрант
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини
e-mail: wasia1995@gmail.com*

ОСОБЛИВОСТІ ЗМІНИ ВМІСТУ ОСНОВНИХ ЕЛЕМЕНТІВ ЖИВЛЕННЯ У ЛИСТОВОМУ АПАРАТІ ВІРГІНІЛЬНИХ КУЛЬТУР *QUERCUS ROBUR* ПІД ЧАС ПЕРЕХОДУ ДО РЕПРОДУКТИВНОЇ ФАЗИ ОНТОГЕНЕЗУ

У теперішній час, досить важливим є вирішення проблеми поліпшення якості матеріалу лісових формацій для лісовідновних робіт особливо цінних порід деревини. Перехід *Quercus robur* до репродуктивної стадії керується гормональним станом, який визначає напрямок пластичного обміну. Вивчення кількісних відмінностей основних елементів живлення (N, P, K) плодоносного і неплодоносного дуба та розроблення методів впливу на їх зміну дозволило б прискорити репродуктивний процес на насінневих плантаціях та істотно вплинути на скорочення періодичності плодоношення *Quercus robur*.

Напрямок формотворчих процесів у бруньках *Quercus robur* зумовлюється особливостями обміну речовини в листках дослідних дерев. А отже, розпочинається з початком їх вегетації. Вплив життєдіяльності зрілого листа дуба на формування репродуктивних органів є вирішальним у його генеративному розвитку. Важливе місце в характеристиці суті даного процесу належить N, P і K, кількісний вміст яких визначає фізіологічні особливості розвитку рослинного організму.

Вміст основних елементів живлення в листках дуба, в окремих частинах крони, помітно змінюється. Так, вміст N і P від вершини до основи крони збільшується, а K зменшується [1]. Помітною є зміна вмісту N, P і K залежно від висоти над рівнем моря. Зокрема, вміст фосфору зростає з висотою, а N і K

зменшується. З наближенням завершення періоду вегетації спостерігається помітне зменшення кількості зазначених елементів живлення у листі *Quercus robur*. Достатній рівень вологи протягом вегетації веде до збільшення використання N і P, а K залишається майже незмінним. Помітно змінюється вміст елементів живлення залежно від наявності їх у ґрунті. Співвідношення N і P₂O₅ в рослині показує відносне зменшення вмісту P при забезпеченні N. При нестачі N в рослинах проходить більш інтенсивний фосфорний обмін пов'язаний з нагромадженням енергетичних ресурсів у формі АТФ і АДФ. В той же час, у вегетативних дослідках з піщаною культурою *Quercus robur* встановлено, що концентрація P не впливала на вміст N в рослинах. Кращому росту сприяє певне співвідношення елементів мінерального живлення в їх листках [3]. В молодому віці дубки мають більш високий вміст N і P та порівняно менший K, ніж рослини старшого віку, які особливо багаті Са. А тому зміна кількісного вмісту NPK у ювенільних дерев може характеризувати сприятливість ендегенних умов *Quercus robur* до формотворчого процесу репродуктивного напрямку. Відтік основних елементів живлення з пізньолітнього та осіннього листя в інші органи дерева має велике значення для життєдіяльності тканин. Насичення листків поживними та фізіологічно активними речовинами в осінній період може гарантувати збагачення цими речовинами тканин, що функціонують в період спокою. А це, в першу чергу, стосується бруньок, в точках росту яких протягом осінніх та зимових місяців не припиняються процеси життєдіяльності [5]. Саме тому для цілей листового аналізу найбільш прийнятним періодом є відбір листків дуба у другій половині серпня [2]. Оскільки найбільш ефективним у напрямку стимуляції квіткування *Quercus robur* є тривала дія хлорхолінхлориду, то наводимо результати дослідження кількісного вмісту N, P і K в листі дослідних дерев за умов триразового обприскування крон.

Кількість азоту в листі *Quercus robur* помітно змінюється залежно від ареалу культури і коливається в межах від 1,78 до 2,40% від ваги сухої речовини. Причому дане значення є тим меншим, чим далі знаходиться місце розміщення материнських насаджень до периферії ареалу дуба. Від початку до завершення вегетації вміст азоту в листі може зменшуватись від 2,06% до 1,32% [4]. Для умов дослідного регіону оптимальний вміст N в листі ювенільних культур *Quercus robur* L становить 2,01%. Відхилення в окремі роки зумовлені режимом зволоження та рядом інших факторів навколишнього середовища.

Кількісний вміст фосфору в листі *Quercus robur* ранньої фенологічної форми змінюється протягом вегетації залежно від проходження окремих фенофаз розвитку, що відповідає біологічним особливостям кліматипів дуба в географічних культурах. Вміст фосфору у листі *Quercus robur* збільшується від центру до периферійних частин ареалу дуба, тобто, дана зміна відбувається у напрямку, оберненому щодо вмісту азоту [4]. До завершення вегетаційного періоду вміст фосфору знижується від 0,45% до 0,30%. За літературними даними, в умовах дослідного регіону вміст фосфору у пізньолітньому листі ювенільних дерев дуба змінюється в межах від 0,64% до 0,96%. Відомо, що

достатня кількість фосфору сприяє закладанню маточкових суцвіть. А, отже, відтік його до завершення вегетації з листя у інші частини рослини, вказує на відповідний формотворчий напрямок розвитку біологічних процесів у бруньках.

Вміст калію в листі *Quercus robur* помітно змінюється залежно від екологічних умов та лісової формації. Відмічено помітне зменшення його кількості з висотою над рівнем моря. В той же час ряд зарубіжних авторів відмічає неістотні зміни вмісту калію в листі молодих насаджень дуба залежно від режиму зволоження та удобрення. Відомо, що калійні добрива пригнічують жіночу сексуалізацію пагонів. Наявність калію в листках ювенільних дерев *Quercus robur* є помітно нижчою, ніж у дубків старшого віку. А тому збільшення вмісту калію в осінньому листі, визначаючи кількісний відтік його з інших органів, характеризує формотворчі процеси рослинного організму, направлені на розвиток зрілого дуба. За літературними даними відомо, що вміст калію у листі *Quercus robur*, в умовах регіону проведення наших досліджень, коливається в межах від 0,4 до 0,6%.

Таким чином, враховуючи морфогенетичні особливості *Quercus robur* та календарні строки закладання маточкових і тичинкових суцвіть в наслідок використання фізіологічно активних речовин, позитивний вплив на пластичний обмін N, P, K у листках є цілком можливим, а також може ефективно використовуватися у господарській діяльності для отримання насіннєвого матеріалу поліпшеної якості у сучасних лісонасінневих насадженнях.

Список використаних джерел

1. Егоренко М. А. К методике отбора образцов листьев дуба для целей листовой диагностики // Лесовед. и лес. х-во. – 1979. – № 14. – С. 18-22.
2. Еремич К. А., Минина Е. Г. Биохимический анализ листьев дуба черешчатого в связи с изучением процессов плодоношения // Труды института леса. – 1960. – Т. XLVII. – С. 51-60.
3. Иванов А. Ф., Моисеенко Е. И. Содержание подвижных форм некоторых химических элементов в листьях сеянцев древесных растений в зависимости от кислотности почвы // Дендрология и лесоведение. – Минск: Наука и техника. – 1967. – С. 122-132.
4. Лукьянец В. Б. Содержание и динамика общего азота и зольных элементов в листьях дуба различного географического происхождения // Защит. лесоразвед. и лесн. культуры. – Воронеж, 1979. – С. 60-67.
5. Красноштан И. В. Изменение содержания азота, фосфора, калия в листовом аппарате вергинильных культур *Quercus robur* L. в результате стимулирования плодоношения. / И. В. Красноштан, В. И. Красноштан, А. А. Фоменко // Селекційно-генетична наука і освіта (парієві читання) // Матеріали VI міжнародної наукової конференції / [Редкол.: О. О. Непочатенко (відп. ред.) та ін.]. – Умань : Видавець «Сочінський». – 2017. – С. 274-277.

*Криловець М.Г. д.пед.н., проф.
кафедри географії
Ніжинський державний
університет імені Миколи Гоголя
e-mail: km50@ukr.net*

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПРИ ВИВЧЕННІ ГЕОГРАФІЇ

Останнім часом серед учителів-географів підвищився інтерес до вивчення, узагальнення та впровадження в свою практику педагогічного досвіду щодо формування в учнів економічної компетентності на уроках географії.

Це викликано потребою підвищити ефективність навчально-виховного процесу, шляхом пошуку нових форм, методів, прийомів навчання і виховання. В кожній області є свої вчителі-новатори. Вони, спираючись у своїй роботі на традиційні форми навчання, вносять свої корективи і доповнення.

Перед кожним учителем весь час стоїть завдання не тільки навчити основам свого предмету, а й не менш важливе – виховати в кожній дитині особистість, якій притаманні мораль, інтереси суспільства і держави, висока культура праці і поведінки.

Економізація географічної освіти пов'язана з усвідомленням учнями у межах базової освіти основних рис сучасної економіки, напрямів її структурної перебудови та шляхів подолання кризи і утвердження економічної незалежності.

Економічний аспект різних видів навчально-трудової і суспільно-виробничої діяльності учнів, пов'язаній із вивченням і практичним застосуванням географічних знань, який учителю необхідно постійно враховувати і розвивати у ході вирішення конкретних навчально-виховних завдань.

Навчально-виховні завдання, побудова уроків, система завдань мають бути спрямовані на формування економічних умінь, економічного стилю мислення, підвищення економічної грамотності, розвиток прикладної спрямованості економічних знань. Це дозволяє учителю грамотно вести профорієнтаційну роботу, готувати учнів до вмілого господарювання, реалізації програми економічного і соціального розвитку країни.

Основні якості економічного мислення проявляються лише тоді, коли ставлення до знань, що набуваються, має позитивне емоційне забарвлення, коли у процесі мислення виявляється зацікавленість проблемою, її подоланням і результатами самого рішення. Така зацікавленість значно швидше виявляється через опанування економічної географії як навчального предмету, а також у процесі вивчення дисципліни швидше формується інтерес, допитливість стосовно предметних досліджень. Формування основних якостей мислення сприяє розвитку вольових якостей. При цьому розвивається сміливість у пошуках і в захисті власних поглядів, власного світогляду. Самостійне розв'язання задач проблемного характеру сприяє розвитку творчих

можливостей. Розв'язання такого роду задач обумовлює виникнення наукових відкриттів, винаходів, нових поглядів на життя.

Вимоги, що виросли до розвитку економічного мислення учнів, розуміння ними сучасної економічної стратегії держави, а також вирішення завдань підвищення якості навчання і виховання у процесі викладання географії, нормалізації навчального навантаження залежить від удосконалення методів і прийомів вивчення навчального матеріалу по курсу. У цьому аспекті увага має бути сконцентрована на активізації методів навчання з метою досягнення високих результатів навчання та організації всіх учнів працювати на уроці і вдома творчо.

На якій би ділянці не працював випускник сучасної школи, йому потрібні навички економічного аналізу, уміння правильно оцінювати ефективність своєї праці, господарське відношення до свого підприємства чи установи. Економічна компетентність передбачає формування і розвиток в учнів діловитості, практичності, почуття особистої відповідальності за доручену справу.

Завдання вчителя географії – дати економічні знання і вміння, важливі з точки зору виховання і практичної діяльності, всім учням. Тому особливе значення в процесі вивчення економічної географії має приділятися розвитку самостійної пізнавальної діяльності учнів. З цією метою у навчанні необхідно застосовувати статистичні методи (читання та аналіз цифрових даних, складання таблиць, графіків, діаграм); картографічні (читання та аналіз економічних карт, картосхем, картограм, картодіаграм); навчати прийомам роботи з першоджерелами.

Під час екскурсій на виробництво, учнів старших класів потрібно знайомити з правилами внутрішнього розпорядку підприємства чи установи, з нормами виробітку, з умовами додаткової оплати і премій, з правилами особистої і колективної відповідальності за порушення трудової дисципліни, за допущений брак у роботі тощо. Все це дозволяє краще підготувати учнів до трудової діяльності у сфері матеріального виробництва.

Нові реалії економічного життя передбачають і нові якості та уміння учнів, які доцільно формувати у навчально-виховному процесі при вивченні географії: розвинуте економічне мислення, почуття власника, реального господаря; уміння прогнозувати свою трудову і економічну діяльність; економічно осмислене ставлення до праці та її результатів; потяг до підвищення трудових доходів, до поліпшення якості життя; орієнтація на раціоналізацію праці та підвищення її економічної ефективності; готовність брати участь у різноманітних формах економічної діяльності в умовах ринкової економіки; готовність брати участь в управлінні виробництвом; здатність до морального вибору в ситуаціях, пов'язаних з економічною діяльністю; уміння перемагати економічні труднощі та кризові ситуації; потреба в особистісному самовдосконаленні та оновленні економічних знань.

*Курганевич Л.П., к.геогр.н., доц.
кафедри конструктивної географії і картографії
Львівський національний
університет імені Івана Франка
Вовщук Т.М., магістрант
Львівський національний
університет імені Івана Франка
e-mail: ludakurhanevych@gmail.com*

ГІДРОЕКОЛОГІЧНИЙ МОНІТОРИНГ РІЧКОВО-БАСЕЙНОВОЇ СИСТЕМИ СТРИЯ

Реформаційні процеси в Україні на шляху до Європейського Союзу (ЄС) потребують фахових наукових обґрунтувань удосконалення національної законодавчо-нормативної бази в різних галузях. Напрацювання Міністерства екології та природних ресурсів України (Мінприроди) в організації виконання Угоди про асоціацію Україна – ЄС у секторі водних ресурсів були представлені 5 жовтня 2017 року у Львові на III ЕКО-ФОРУМІ. Зокрема, відмічено прогрес в імплементації Водної Рамкової Директиви (ВРД) ЄС та реформуванні державної системи моніторингу вод. Низка законодавчих ініціатив Мінприроди у цьому напрямі протягом 2016-2017 років завершилась успішним прийняттям змін до Водного Кодексу України (2016) та Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впровадження інтегрованих підходів в управлінні водними ресурсами за басейновим принципом» від 4 жовтня 2016 року № 1641-VIII. Наступним кроком стала реалізація Постанови КМУ від 18 травня 2017 року № 336 «Про затвердження Порядку розроблення плану управління річковим басейном» та низки наказів Мінприроди. Тому дослідження існуючої системи гідроекологічного моніторингу та оцінка якості річкових вод басейну Стрия (правого допливу Дністра) є актуальним науковим завданням сьогодення.

Особливостями формування стоку води, оцінкою гідрологічного і гідрохімічного режиму Верхнього Дністра (в т.ч. р. Стрий), аналізом його геоекологічного стану займається широке коло науковців: Т. В. Боднарчук (2002); О. М. Гончар (2007, 2008, 2011, 2012); В. К. Хільчевський, О. М. Гончар, М. Р. Забоклицька та ін. (2013); О. В. Пилипович, І. П. Ковальчук (2017).

Гідроекологічний моніторинг – це багатоцільова інформаційно-моделювальна система, за допомогою якої здійснюється відстеження, оцінювання та прогнозування екологічного стану водних екосистем, водних об'єктів та їхніх басейнів з метою ідентифікації джерел негативного впливу на зазначені екосистеми, отримання достовірної інформації для прийняття водо- і природоохоронних рішень [5]. Він є складовою частиною управління водними ресурсами на основі басейнового підходу, визначеного ВРД ЄС [7].

Основними *результатами* гідроекологічного моніторингу річково-басейнової системи Стрия є: формування інформаційної бази даних про різнорівневі моніторингові дослідження якості поверхневих вод у межах

річково-басейнової системи; створення геопросторових (картографічних) моделей існуючої та зниклої мережі пунктів спостережень; проведення оцінки якості води р. Стрий та визначення основних джерел її забруднення; розробка пропозицій щодо стабілізації гідроекологічного стану річкового басейну.

Річка Стрий бере свій початок у Східних Карпатах і впадає в р. Дністер з правого берега. Водозбірний басейн розміщений у районі Верхньо-Дністровських Бескидів, Стрийсько-Сянської Верховини в помірно-континентальному кліматі. Долина річки пряма, нечітко виражена, русло звивисте, багате островами, старицями, протоками й рукавами. Відповідно до системи кодування водотоків Р. Хортон річка Стрий відноситься до 8-го рангу, густина річкової мережі складає 1,5 км/км². У межах басейну річки Стрий розташовані 4 міста, 5 селищ міського типу та 159 сіл. Найвищі показники сільськогосподарської освоєності та забудованості в розрізі адміністративно-територіальних утворень зустрічаються в пн-сх. частині басейну.

Згідно з чинними нормативними документами, моніторингові дослідження якості поверхневих вод у Львівській області донедавна проводили біля 16 суб'єктів обласної системи моніторингу природного довкілля [1, 2].

За даними моніторингових досліджень якості вод водотоків басейну р. Дністер протягом 2008-2012 років [4], констатують, що значний відсоток хімічних показників із перевищенням ГДК від загальної кількості компонентовизначень досліджуваного басейну виявлено на р. Стрий (вище і нижче м. Стрий та в районі впадіння в р. Дністер), а також на р. Опір (вище м. Сколе).

За даними моніторингу якості вод Львівського обласного управління водних ресурсів [3, 6, 9] нами розраховано індекс забрудненості води (ІЗВ) за часовий період 2000-2017 роки у 2-х створах на річці Стрий: смт. Верхнє Синьовидне та м. Жидачів. Найвищий показник ІЗВ у Верхньому Синьовидному був зафіксований в 2011 р. (перевищення ГДК нітритів та амонію), а найнижчий у 2008 р. Середній показник ІЗВ впродовж даного часового періоду в смт. Верхнє Синьовидне – 0,73. Якість річкової води характеризується другим класом. Найвище значення ІЗВ у пункті спостережень м. Жидачева визначено в 2002 році – 3,93, найнижче у 2001 році – 0,62. Середній показник ІЗВ у даному створі – 1,25, що відноситься до третього класу якості води. Річкові води знаходяться під значним антропогенним впливом, рівень якого близькій до межі стійкості екосистем. Загалом річка Стрий має третій клас якості води, а значне забруднення відбувається на території від смт. Верхнє Синьовидне до м. Жидачева, де немає великих приток і всі скиди потрапляють у р. Стрий.

Основними проблемами забруднення поверхневих вод річкового басейну є: скид неочищених та недостатньо очищених стічних вод; порушення правил водоохорони у межах водоохоронних зон та прибережно-захисних смуг водних об'єктів; низький рівень функціонування водопровідно-каналізаційних мереж населених пунктів басейну. Джерелами забруднення поверхневих вод басейну річки Стрий виступають: комунальні підприємства («Господарник» Дрогобицького району, Сколівське, Славське), аварійні витоки нафтопродуктів

із магістральних нафтопроводів; ВУВКГ м. Стрий (р. Стрий), м. Сколе (р. Опір), м. Турка (р. Яблунька), селище Славське (р. Опір), неконтрольовані стоки від приватного сектору [3].

Каналізаційне господарство території досліджень працює неефективно. Кількість населених пунктів, які мають каналізацію (окрему каналізаційну мережу) у Стрийському районі – 1 місто, 2 селище міського типу та 3 сільських населених пункти; у Жидачівському – 2 міста, 1 селище міського типу, 1 сільський населений пункт; у Сколівському – 1 місто та 1 селище міського типу; у Турківському – 1 місто. Внаслідок тривалої експлуатації без необхідного поточного ремонту систем водопостачання і каналізації більшості наявних водопровідно-каналізаційних господарств знаходяться в незадовільному технічному стані. Найбільш гостро стоїть проблема очистки стічних вод у містах Турка, Стрий та смт. Славське [8].

Для покращання гідроекологічного стану річково-басейнової системи Стрия необхідно: удосконалити існуючу моніторингову мережу шляхом міжвідомчої скоординованості та охоплення спостереженнями різнорангових водотоків; залучати інвестиційні й грандові кошти на оновлення застарілих каналізаційних систем та очисних споруд міст; місцевим громадам проводити каналізування сіл та запровадити штрафні санкції щодо відведення стоків із дворів у малі водотоки; громадським екологічним організаціям та активістам дієвіше займатись просвітницької діяльністю безпосередньо в місцевих громадах.

Список використаних джерел

1. Екологічний моніторинг регіону: експертна оцінка стану і функціонування / За ред. д. геогр. н., проф. І. Ковальчука / [І. Ковальчук, П. Волошин, А. Михнович та ін.] – Львів : Опілля, 2009. – 608 с.
2. Екологічний паспорт Львівської області 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ekologia.lviv.ua>.
3. Звітні дані по стану р. Днісер та її приток за 2000-2017 рр. / Управління водних ресурсів в Львівській області. – Львів, 2017 (рукопис).
4. Інформація про стан моніторингових досліджень якості вод водотоків басейну р. Дністер 2008-2012 рік. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://oblwodgosp.lviv.ua/monitoring-0>.
5. Ковальчук І. П. Гідроекологічний моніторинг: навч. посібник / І. П. Ковальчук, Л. П. Курганевич. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2010. – 292 с.
6. Львівське обласне управління водних ресурсів. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://oblwodgosp.gov.ua/fotogalereya>.
7. Основні засади управління якістю водних ресурсів та їхня охорона : навч. посібник / [В. К. Хільчевський, М. Р. Забокрицька, Р. Л. Кравчинський, О. В. Чунарьов]. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2015. – 172 с.
8. Основні показники роботи водопровідного і каналізаційного господарства, опалювальних котелень і теплових мереж Львівської області за 2014 рік. – Головне управління статистики у Львівській області, 2015. – 74 с.
9. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища у Львівській обл. у 2015 р.: Державне управління екології та природних ресурсів у Львівській обл. – Львів, 2015. – 299 с.

Лаврик О. Д., к.геогр.н.,доц.
кафедри географії та методики її навчання
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини
e-mail: slavrik1979@gmail.com

РОЛЬ РІЧОК І РІЧКОВИХ ДОЛИН У ЛАНДШАФТНІЙ СФЕРІ

Річкові долини займають особливе місце у функціонуванні ландшафтної сфери Землі. Упродовж багатьох мільйонів років вони формували сучасний образ ландшафтів планети. Річки як активна складова долин перетинають усі без виключення географічні пояси та природні зони. Їх специфічною особливістю є глобальне поширення. Незважаючи на складні кліматичні умови, річкові потоки протікають навіть за межами полярних кіл. Періодично зникаючи під час посушливих сезонів в тропіках і субтропіках, річки відновлюються і продовжують виступати у ролі одного з основних екзогенних чинників трансформації наземного варіанту ландшафтної сфери.

На земній поверхні нараховується кілька мільярдів річок, з яких територією України протікають 63 119 водотоків загальною довжиною понад 206 тис. км [5]. Ці річки формують своєрідну «кровоносну систему», що є джерелом живлення материкових ландшафтів. Загалом для усіх річок властива яскраво виражена протилежність (парадоксальність) ознак. Так, під поняттям «річка» розуміють як постійні водотоки, так і сезонні (кріки, ваді, арройо). Параметри річок – довжина, площа басейну, середньорічний стік води – мають значний діапазон, який коливається в широких межах (табл. 1). Під час льодоставу вода у річищі може перебувати одночасно в двох агрегатних станах: рідкому та твердому. Наповненість річища водою сприяє росту рослин і навпаки довготривала повінь або паводок пригнічують розвиток долинно-річкової флори. Для річок характерна контрастність двох абсолютно різних середовищ «вода – суша», що є причиною виникнення геоекотонів локального рангу. Триєдина функція (ерозія, транспортування і акумуляція) водного потоку зумовлює здатність річки одночасно руйнувати та формувати ландшафти.

Таблиця 1

Порівняльні дані розмірів однієї з малих і найбільших річок світу

№ з/п	Назва річки	Довжина, км	Площа басейну, км ²	Середньорічний стік води, м ³ /с
1.	Вільшанка ¹	100	1 260	0,56
2.	Дніпро	2 201	504 300	1 670
3.	Ніл	6 853	3 400 000	2 830
4.	Амазонка ²	6 992	7 050 000	209 000

¹ Вільшанка – права притока Дніпра.

² За даними Національного центру досліджень Бразилії Амазонка вважається найдовшою річкою світу

Намагаючись виробити повздовжній профіль й досягнути базису ерозії, водний потік формує річище, заплаву, схили та надзаплавні тераси. У залежності від геологічного віку, тектонічної структури регіону, особливостей клімату території варіюється кількість і характеристики зазначених частин долини. Перебуваючи у постійному контакті та взаємодіючи між собою через парагенетичні взаємозв'язки, вони об'єднуються між собою в єдиний і нерозривний комплекс – долинно-річковий ландшафт (ДРЛ). На основі узагальненого аналізу будови та регіональної приналежності річкових долин було розроблено універсальну формулу (1), яка відображає особливості структури ДРЛ.

$$P + xZ + yC + zT = \text{ДРЛ}, \quad (1)$$

$$x, y, z \in \mathbb{N}$$

де P – річище;

Z – заплава;

C – схил;

T – надзаплавна тераса;

x, y, z – кількість структурних елементів долини, яка залежить від природних умов;

ДРЛ – долинно-річковий ландшафт;

\mathbb{N} – натуральне число.

У випадку відсутності заплави підставляємо $Z = 0$; схилів – $C = 0$; надзаплавних терас – $T = 0$. Значення «1» відповідним структурним елементам ДРЛ присвоюємо у випадку їх наявності (річища – $P = 1$, заплава $Z = 1$, схилів – $C = 1$, надзаплавних терас – $T = 1$).

Попри мізерний об'єм річкових вод, який становить лише 0,0002% [2] від загального обсягу гідросфери, річки відіграють важливу роль в процесах масо- та енергообміну. Замикаючи великий колообіг води, вони є своєрідним каналами потоків речовини, енергії та інформації у горизонтальному та вертикальному відношеннях. Щороку на сушу випадає 71 см опадів, з яких випаровується 47 см, а з річковим стоком виноситься 24 см в океани [1, с.10]. Транспортуючи воду з материків, річки пов'язують між собою між собою усі варіанти ландшафтної сфери в єдине ціле. Проходячи через пласти гірських порід, наземні води річок формують підземний стік і тим самим забезпечують зв'язок надземних і підземних ландшафтів.

Значення річок для живих організмів важко переоцінити. Уже сама вода є місцем проживання для багатьох тварин і рослин. Прісна річкова вода живить біоту, яка населяє долину. Впадаючи в моря та океани, річки виносять туди масу поживних речовин, завдяки яким підтримуються місцеві ланцюги живлення. Найбільша різноманітність біогеоценозів є характерною саме для річкових долин. Особливо яскраво це спостерігається в зонах аридного клімату, де наявність або відсутність популяцій пропорційно залежить від рівня води в річках. Долини є своєрідними екологічними коридорами, уздовж яких пролягають основні шляхи міграції різноманітних рослин і тварин.

Долини – це важливі геоекотони різного таксономічного рівня. У місцевому значенні перехідні межі виникають між річищем і заплавою або

заплавою та надзаплавною терасою у формі водно-болотних територій. Це ареали багатьох видів аквальної флори та фауни. На регіональному рівні долинні геоекотони перерозподілять масо- та енергопотоки через вододіли між сусідніми річковими басейнами. На глобальному рівні долини забезпечують зв'язок між материками та океанами. Відповідно до сучасних підрахунків сумарний середньорічний стік становить 42,785 тис. км³/год [3]. Щороку річки виносять у Світовий океан від 11 до 20 млн. т [6, с.169] зруйнованого матеріалу. У результаті акумулятивних процесів частина алювію відкладається в гирлах річок. На межі контакту контрастних середовищ (вода – земля) формуються геоекотони у формі дельт і естуаріїв, які виокремлюються особливою унікальністю ландшафтного різноманіття.

Незважаючи на сучасне потужне антропогенне навантаження, у річкових долинах проявляється одна особливість, яку Ф. М. Мільков назва «*долинним парадоксом*»: висока концентрація населення та інтенсивне господарське використання поєднується саме тут з хорошою збереженістю натуральних урочищ, які містять елементи рідкої реліктової флори і фауни. Причина парадокса – ландшафтне різноманіття річкових долин, наявність урочищ, незручних для господарського використання, давні традиції з охорони долинних (водоохоронних) лісів» [4, с. 33]. Досвід польових досліджень доповнює цей перелік ще одним критерієм – високою здатністю річкових долин до самовідновлення. При сприятливих умовах окремі трансформовані людиною урочища річищ і заплав можуть набувати ознак натуральних ландшафтів (хоча за генезою назавжди залишаться антропогенними).

Список використаних джерел

1. Быков В. Н., Максимович Н. Г., Казакевич С. В., Блинов С. М. Природные ресурсы и охрана окружающей среды : учеб. пособ. – Пермь : Пермс. ун-т, 2001. – 108 с.
2. Глейк П. Х. Водные ресурсы // Энциклопедия Климата и Погоды / под. ред. С. Х. Шнейдер. – [2-е изд.]. – Нью-Йорк: Оксфордский Университетский Пресс, 1996. – С. 817–823.
3. Джамалов Р. Г. Современная водая дипломатия / Р. Г. Джамалов, Р. С. Хасиев // Природа. – 2009. – № 11. – С. 44–51.
4. Долинно-речные ландшафты Среднерусской лесостепи : монография / Мильков Ф. Н., Михно В. Б., Дроздов К. А. и др. – Воронеж: Изд-во Воронежского университета, 1987. – 256 с.
5. Національний атлас України / НАН України, Інститут географії, Державна служба геодезії, картографії та кадастру; голов. ред. Л. Г. Руденко ; голова ред. кол. Б. Є. Патон. – К. : ДНВП «Картографія», 2007. – 435 с.
6. Рычагов Г. И. Общая геоморфология : учеб. / Рычагов Г. И. – [3-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Изд-во Моск. ун-та: Наука, 2006. – 416 с.

Лимарь Т.В. пров. фахівець
відділу інноваційної діяльності та міжнародних зв'язків
Полтавський національний педагогічний
університет імені В.Г. Короленка,
e-mail: t_lymar@ukr.net

АНАЛІЗ ПОКАЗНИКІВ ЦЕНТРАЛЬНОСТІ (ТРАНСПОРТНОЇ ДОСТУПНОСТІ) НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Одним із пріоритетних напрямів транспортної стратегії України, і відповідно її регіонів, є формування висококомунікативного середовища. Тому трансформація територіальної організації транспортного комплексу Полтавської області потребує аналізу просторових властивостей транспортної мережі.

Зокрема, комунікаційні взаємозв'язки населених пунктів області можна охарактеризувати за допомогою теорії графів (рис.1).

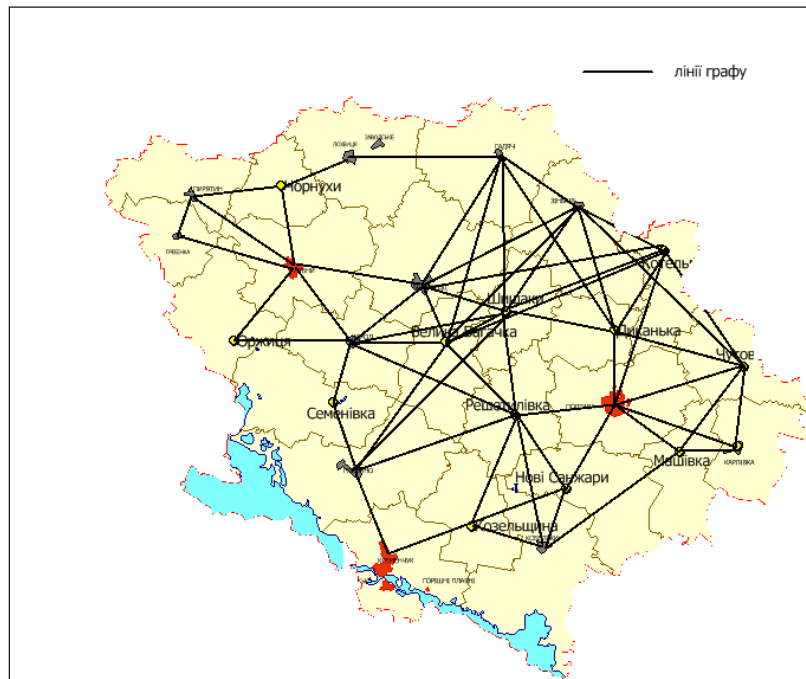

Рис.1.Граф транспортно-географічного положення населених пунктів Полтавської області

Для цього визначимо міри центральності (доступності) [1, с.124-125] – показники, які найчастіше моделюються графами – індекс оптимальної зв'язаності (S) та показник ступеня центральності (Z) (табл.1).

Мінімальне значення індексу оптимальної зв'язаності, S (4,0-5,5) мають смт. Шишаки, Велика Багачка, Диканька, Котельва, м. Гадяч, Зіньків, Лубни, Миргород, Полтава, Решетилівка, Хорол. Чим нижче показник S – тим вище роль елемента графу серед населених пунктів. Центральним елементом є смт. Шишаки.

Показники центральності (доступності)

Центри		
Велика Багачка	4,6	0,09
Гадяч	5,2	0,26
Глобине	5,8	0,43
Гребінка	7,8	1
Диканька	5,5	0,34
Зіньків	5,0	0,2
Карлівка	7,2	0,83
Кобеляки	6,1	0,51
Козельщина	6,2	0,54
Котельва	5,0	0,2
Кременчук	7,4	0,86
Лохвиця	7,0	0,77
Лубни	5,5	0,34
Машівка	6,9	0,74
Миргород	5,0	0,2
Нові Санжари	5,8	0,43
Оржиця	6,4	0,6
Пирятин	7,5	0,91
Полтава	5,3	0,29
Решетилівка	4,4	0,03
Семенівка	6,6	0,66
Хорол	4,6	0,09
Чорнухи	7,3	0,86
Чутове	6,0	0,46
Шишаки	4,3	0

Міста Глобине, Кобеляки, Лохвиця, смт. Козельщина, Машівка, Нові Санжари, Оржиця, Чутове, Семенівка характеризуються середнім значенням показника доступності (5,6-7,0), тому потребують підвищення рівня комунікативності середовища.

Найвищі показники індексу оптимальної зв'язаності (7,1-8,0), а отже елементи, що розташовані на периферії графу – це міста Гребінка, Карлівка, Кременчук, Пирятин і смт. Чорнухи. Проте, слід зазначити, що дані адміністративні одиниці сполучені транспортними комунікаціями із сусідніми областями. Тому необхідною є підтримка та подальший розвиток транспортної мережі саме у цих напрямках і до центру графу.

Найвищим показником ступеня центральності, Z (0–0,3) характеризуються смт. Велика Багачка, Котельва, Шишаки, міста Гадяч, Зіньків, Миргород, Полтава, Решетилівка, Хорол. Центром графу є смт. Шишаки ($Z=0$). Дані населені пункти мають вигідне транспортно-географічне положення. Вони максимально пов'язані з центром графу та іншими адміністративними одиницями області.

Міста Глобине, Кобеляки, Лубни, смт. Диканька, Козельщина, Нові Санжари, Оржиця, Чутове мають середнє значення показника центральності (0,31–0,6). Їх комунікаційні взаємозв'язки менш варіативні, проте не менш інтенсивні (м. Лубни, смт. Диканька).

Показники центральності від 0,61 до 1,0 характерні для міст Гребінка, Карлівка, Кременчук, Лохвиця, Пирятин, смт. Машівка, Семенівка, Чорнухи. Населені пункти значно віддалені від центра графу, розташовані у низькокомунікативному середовищі, що знижує рівень їх транспортно-географічного положення.

Таким чином, аналіз показників центральності населених пунктів Полтавської області показав, що адміністративні одиниці регіону

характеризуються різним рівнем центральності (транспортної доступності) в залежності від їхнього транспортно-географічного положення.

В умовах інтегрування України до європейської транспортної системи стратегічним завданням є формування висококомунікативного середовища, у тому числі шляхом підвищення показників транспортної доступності населених пунктів, варіативності їх комунікаційних взаємозв'язків.

Список використаних джерел

1. Наукові основи суспільно-географічних досліджень промислових агломерацій: Монографія. / Гладкий О.В.; [за ред. С.І. Іщука]; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. К.:ВГЛ «Обрії», 2008. 360 с.

*Макаревич І.М. к.пед.н., викл.
кафедри географії та методики її навчання
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини*

ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ГЕОГРАФІЇ

Варто зазначити, що у період переходу до інформаційного суспільства необхідно підготувати людину до швидкого сприйняття та опрацювання великих об'ємів відомостей, оволодіння сучасними засобами, методами та технологією роботи з інформаційними ресурсами. Інформаційна компетентність представляє собою новий напрямок, який виник безпосередньо під впливом нових інформаційних технологій і створення електронних інформаційних технологій [1, с. 59].

Перш за все необхідно визначитись із термінами та поняттями:

Інформаційні технології – це методи й засоби формування та застосування навчально-інформаційних потоків у системі освіти.

Інформаційна компетентність – здатність на основі знань, навичок, умінь, наявної мотивації щодо оволодіння й критичного ставлення досягати сутність географічної інформації та інформаційних процесів, використовувати їх пізнанні докільця й соціальній діяльності людини, усвідомлювати проблеми пошуку та розуміти роль сучасних інформаційних технологій для розвитку географічної освіти.

Умовами ефективного формування інформаційної компетентності учнів є:

- 1) забезпечення позитивної мотивації учнів до оволодіння інформаційною компетентністю у процесі використання інформаційних технологій;
- 2) змістове оновлення змісту географії у контексті формування інформаційної компетентності учнів.

Зазначимо, що вдосконалення процесу підготовки учнів до життєдіяльності у контексті формування їх інформаційної компетентності має бути зорієнтоване, передусім, на розвиток стійкої спрямованості й мотивації до

активної інформаційної діяльності, здатності до самореалізації та творчості, має оптимізувати реалізацію принципів доступності, інформативності, самостійності.

Тобто основним у роботі вчителя є створення позитивної мотивації до самостійної інформаційної діяльності учнів з огляду на їх індивідуальні особливості учня. Прикладом такої співпраці є *елементи змагання*, прагнення до першості, ідентифікації з групою засобами координації й кооперації спільних зусиль, що підвищує продуктивність навчальної діяльності як окремого учня, так і групи змагання. На наш погляд, цю співпрацю варто доповнити ще однією особливістю – конструюванням навчання, яка полягає у послідовному моделюванні предметного змісту географії, адже це сприяє формуванню інформаційної компетентності учня, розвитку вміння навчатися самостійно, здатності контролювати свої дії, оптимально зважати на рівень сучасної інформатизації.

Вважаючи що інформатизація закладів загальної середньої освіти інтенсифікує формування інформаційного складника географічної компетентності учнів то однією з важливих умов її формування є *самостійна робота*, яка виконується за завданням і під керівництвом учителя, але без його безпосередньої участі. Це виховує в учнів здатності брати на себе відповідальність, самостійно розв'язувати проблему.

Метод комп'ютерного моделювання й автоматизованого навчання, передбачає активну участь учнів в обговоренні актуальних питань географії у формі онлайн-спілкування, інтернет-конференцій, форумів, чатів тощо. До цього методу вдавалися під час виконання учнем творчих завдань, використання матеріалу в ході самостійної інформаційної діяльності, яка має три рівні (репродуктивний, реконструктивний, творчий) і виконує пізнавальну, самоосвітню, виховну, стимулювальну, діагностичну, технологічну функції.

Для формування інформаційної компетентності ефективним став *метод проектів*, що полягає у творчому засвоєнні учнями отриманої інформації в процесі навчання, де результатом стає навчальний проект у паперовій, електронній формі. Цей метод передбачає публічний захист, написання реферату, доповіді.

Ігровий метод створює позитивну взаємодію у тандемі «комп'ютер – учень», коли комп'ютер виставляє бали за кожен правильну відповідь чи правильно розв'язану ситуацію гри, що стимулює навчальну діяльність. Витлумачуючи гру як метод побудови навчального процесу для освоєння соціальної реальності, в ній виділяються ігрові ролі, правила ігрової дії, моделювання ігрового процесу, що сприяє глибокому практичному входженні учня до світу професій через виконання певних елементів інформаційної діяльності.

Інформаційно-дослідницький метод, передбачає формулювання мети, завдань і проблеми дослідження на основі зібраної й опрацьованої інформації, окреслення предмета та об'єкта, добір методів і безпосередню реалізацію пошуку[2, с. 116].

Найбільш вдалими до застосування став *наочний метод*: ілюстрований

супровід інформаційних даних географічного змісту; демонстрація зібраного матеріалу за допомогою мультимедіа у вигляді малюнків, схем, виділення, кольору тощо. Для досягнення конкретних дидактичних цілей, зокрема для наочного представлення інформації, варто застосовувати комп'ютер, що суттєво збільшило демонстраційні можливості навчальної інформації, наприклад, як мультимедіа супровід тем, що розроблені для оптимізації змісту фахових дисциплін.

Усе це можливе завдяки комбінованому використанню комп'ютерної графіки, анімації, зображення, звуку. Крім того, залучено такі види мультимедіа, як навчальні фільми, за допомогою яких відтворюють географічні процеси, мультимедіа, презентації (функціональні засоби для захисту творчих робіт), відео демонстрації (блокове подання об'єктивних наукових фактів і явищ, що слугує джерелом необхідної інформації, яку учень повинен отримати самостійно для її свідомого засвоєння). З огляду на це важливою умовою проектування освітнього середовища для підвищення ефективності процесу формування інформаційної компетентності є використання творчих завдань, написання навчальних проектів, рефератів, доповідей, науково-дослідницька діяльність.

Ефективними для виконання зазначених завдань є *інформаційно-інтеграційні технології*.

Прикладом інформаційно-інтеграційної технології слугує технологія організації телеконференцій, під час яких відбувається «мозковий штурм» із конкретного питання географічного змісту з використанням баз даних, комп'ютерного моделювання географічних процесів і явищ, обчислювальних засобів, що забезпечує опанування, зберігання й перероблення інформації.

Для широкої інтеграції інформації географічного змісту використовувалися мультимедійні системи навчання: новітні розробки із застосуванням комп'ютерних технологій (анімаційна графіка, відеофільми, звук, інтерактивні можливості, використання віддаленого доступу й зовнішніх ресурсів тощо). За їхньою допомогою вчитель має змогу надавати велику кількість корисної географічної інформації в зручній і доступній для учнів формі.

Одна з важливих форм інноваційного навчання нетрадиційні уроки. Нетрадиційний урок – це імпровізоване навчальне заняття, що має нестандартну (невизначену) структуру та незвичайний задум й організаційну форму (наприклад, особистісно зорієнтований урок, урок у проблемному навчанні, модульний урок, урок-гра, рольова гра, урок-діалог, бінарний урок, урок-вікторина, захист проектів, урок-лекція, урок-конференція) [3, с. 19].

Вони відрізняються від звичних комбінованих уроків метою, у якій переважає орієнтація на розвиток здібностей, інтересів, нахилів учнів, їхніх специфічних умінь, на отримання певних знань чи вироблення окремих загально навчальних умінь, а також відсутністю послідовності елементів уроку, передбаченої усталеною типологією уроків; наявністю в структурі уроку ознак інших форм навчання.

Таким чином, формування інформаційної компетентності виступає

чинником пізнання процесів у природі і суспільстві, забезпечує позитивну мотивацію учнів до оволодіння знаннями у процесі використання інформаційних технологій.

Список використаних джерел

1. Браславська О. В. Науково-технічні інновації й сучасна географічна освіта / О. В. Браславська // Зб. наук. праць Уманського державного педагогічного ун-ту імені Павла Тичини / [гол. ред.: М. Т. Мартинюк]. – Умань : ФОП Жовтий О. О., 2013. – Ч. 3. – С. 57–62.
2. Освітні технології та їх використання на уроках географії (з досвіду роботи вчителів області) / упорядник С. Г. Мойсеєва. – Черкаси : Лабораторія природничо-математичних дисциплін Черкаського ОПОПП, 2007. – С. 116.
3. Осніцька М. О. Формування компетентності продуктивної творчої діяльності на уроках географії / М. О. Осніцька // Географія та економіка в рідній школі : науково-методичний журнал. – 2015. – № 4 (158). – С. 17–20.

*Максютов А. О. к. пед. н., доц.
кафедри географії та методики її навчання
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини
e-mail: andriy.maksyutov@idpu.edu.ua*

ГЕОКУЛЬТУРНА РЕГІОНАЛІЗАЦІЯ СВІТУ

«Культура» і «цивілізація» – поняття, широко вживані і в науково-публіцистичній літературі, і в повсякденному житті. У самому широкому сенсі під культурою розуміють все те, що створено людьми в процесі фізичної та розумової праці (з підрозділом на матеріальну і духовну культуру). Поняття «цивілізація» іноді вважають синонімом поняття «культура», але частіше в нього вкладають дещо більш широкий зміст.

Географія культури та релігій вивчає територіальну диференціацію культури та релігій і окремих її компонентів, способу життя і традицій населення, елементів матеріальної і духовної культури, культурної спадщини попередніх поколінь. Оскільки ж культура відображає не тільки зв'язок часів, а й величезну сучасну національно-етнічну різноманітність і своєрідність світу, то, цілком природно, виникає і питання про підрозділ світу на культурні регіони.

Сітки культурного районування світу сильно розрізняються за ступенем своєї диференціації. Сама генералізована з них зводиться до виділення західного і східного культурних (цивілізаційних) регіонів. Більш диференційована сітка ґрунтується на виділенні західного (християнського), китайсько-конфуціанського, індо-буддійського і арабо-мусульманського культурних (цивілізаційних) регіонів. Американський політолог С. Хантінгтон запропонував виділяти вісім подібних регіонів: західний (християнсько-католицький), слов'янсько-православний, ісламський, конфуціанський,

індуїстський, японський, латино-американський та африканський – перші шість за релігійною, а останні два за географічною ознакою [3, с. 114].

Кілька більш детальних районування запропонував видатний вітчизняний економіко-географ В. Вольський, який виділив в сучасному світі 12 цивілізаційних макрорегіонів. Регіони Західної Європи, Східної Азії та Російсько-Євразійський, на його думку, в основному формувалися у власних регіональних «котлах». Північноамериканський і Австралійський регіони – переважно переселенські, відділилися від Західної Європи і стали значною (Північна Америка) або в дуже великій мірі (Австралія) різновидами і продуктами британської цивілізації. Регіон Латинської Америки сформувався в результаті складного і нерівномірного сплаву кількох культур – традиційних індіанських, європейських, африканських, сучасних північноамериканських. Два азіатських регіони – Південна і Південно-Східна Азія – продовжують розвивати свою самобутність. Середній Схід і Північна Африка – регіон зародження і абсолютного панування мусульманства, що сформувався в основному завдяки внутрішньорегіональним процесам. А Африка на південь від Сахари – це найбільш спустошений колоніалізмом протягом останніх п'яти століть. В якості окремого макрорегіону В. В. Вольський виділяє і недавно сформувалася в цій якості Центрально-Східну Європу [1, с. 123].

Прикладом ще більш детального культурно-цивілізаційного районування може служити районування, яке запропонував англійський історик і соціолог А. Тойнбі. Всього А. Тойнбі виділив 21 розвинуту цивілізацію: західну, візантійську, російську, китайську, арабську, індійську, мексиканську і деякі інші. Крім того, він позначив ще чотири цивілізації, які, на його думку, зупинилися в своєму розвитку, і п'ять «мертвонароджених» цивілізацій.

Але саму диференційовану сітку культурно-цивілізаційного районування запропонував Л. Кріщюнас. Він виділив 13 так званих цивілізаційних світів, що підрозділяються на 38 геоісторичних районів. При цьому до розряду цивілізаційних світів він відніс: Південну Азію; Індокитай і острівну Азію; Східну Азію; Центральну Азію; Середній Схід і Кавказ; Близький Схід і Північну Африку; Передню Азію і Балкани; Східну Європу; Західну Європу; Далекий Схід Євразії; Латинську Америку; Англо-Саксонську Америку; Африку на південь від Сахари [2, с. 76].

У вітчизняній навчальній літературі до виділення культурних регіонів світу вдаються досить рідко, волюючи звичайне його членування на частини світу, материки, природні та економічні регіони і субрегіони. Але в західній навчальній літературі виділення культурних регіонів є загальновизнаним. У всіх країнознавчих підручниках географії світ поділяється саме на такі регіони, хоча самі їх сітки автори конструюють значною мірою по-різному. Проте фактично завжди або майже завжди виділяють Англо-Америку, Латинську Америку, Африку на південь від Сахари, а Північну Африку об'єднують в один культурний регіон з Південно-Західною Азією. Але в районуванні Європи та решти Азії різночитань залишається ще багато.

Список використаних джерел

1. Історія світової культури: Навч. Посібник / Керівник авт. колективу Л.Т.Левчук. – Київ, 1999. 123 с. 2. Культурологія: Теорія та історія культури: Навчальний посібник / За ред. І.І. Тюрменко, О.Д. Горбула. – К., 2004. 76 с. 3. Основи теорії та історії культури. Навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів / Під ред. О.М.Черниша - Одеса, ОДМУ, 2000. 114 с.

*Мамоев Бинали доц.
кафедры економики и туризма
Университет иностранных языков и деловой карьеры,
Республика Казахстан*

ТУРИСТСКО-КРАЕВЕДЧЕСКАЯ РАБОТА В СОДЕРЖАНИИ СРЕДНЕГО ШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Изменение в жизни казахстанского общества привели к изменению целей, задач и методов обучения, в учебный процесс стали внедряться новые учебные дисциплины (естествознание, экология, краеведение, экономика, страноведение) и современные педагогические технологии. На процесс модернизации школьной географии, в свете двенадцатилетнего образования, заслуживают внимание проблемы культуры межнациональных отношений, воспитательные возможности предмета. Гуманистический и культурологический потенциал географии усиливается посредством изучения на уроках пространственного разнообразия жизни и деятельности людей, роли человека и человечества в географической среде, вклада людей в развитие мировой цивилизации.

На уроках географии в двенадцатилетней школе ученик должен получить образные представления о различных территориях материков, стран и их крупных районов с выделением особенностей их природы, природных богатств, использованием их населением, познакомиться с этнокультурным своеобразием населения материков и отдельных стран. В центре страноведческих характеристик необходимо поставить человека, людей, народы материков и стран, их образ жизни, материальную и духовную культуру, хозяйственную деятельность в конкретных природных условиях как на суше, так и в прилегающих акваториях океанов.

Страноведческий подход к построению содержания позволяет расширить историко-географический подход, что будет знакомить школьников с изменениями политической карты, с особенностями практики природопользования в различных регионах мира, с процессом нарастания экологических проблем в пределах материков, океанов и отдельных стран. Страноведческий подход невозможен без знания своего края, региона, области. Школьное краеведение и туризм получило новый импульс, связанный с усилением региональной политики. Появилась возможность вводить региональный и школьный компоненты учебного плана. Естественно, они

должны быть связаны с изучением своего края, его географии, истории, культуры населения [1; 2].

В этих условиях времени для изучения географии своей области, планируемого базовой учебной программой по географии в количестве 20 ч., явно недостаточно. Поэтому одна из актуальных проблем – разработка новой концепции изучения географии своей области, наполнение ее современным содержанием, отражающим новые научные подходы. Придание географии своей области статуса специального курса резко увеличивает его значение в образовании, воспитании и развитии учащихся.

Географическое образование за последние время стало акцентировать внимание на своей актуальности в выборе жизненного пути, т.е. будущей профессии. Что может предложить география в связи с новым уровнем двенадцатилетнего образования «Послесреднее профессиональное образование» в выборе профессии? Это могут быть профессии в региональной географии, природопользовании, картографии, экологии, туристско-рекреационной географии и географии информационных систем, городском и сельском планировании, экономической географии, географическом образовании, физической и мировой географии, географии культуры и населения (табл. 1).

Таблица 1

Карьера, основанная на географии

Сфера карьеры	Занятие
1. Региональная география 2. Природопользование	<ul style="list-style-type: none"> - специалист по району в правительственном агентстве; - международный бизнес-представитель; - коммивояжер - менеджер по окружающей среде; - технический менеджер (по лесным ресурсам); - экскурсовод в парке; - составитель плана опасных расходов;
3. Картография и географическая информационная система	<ul style="list-style-type: none"> - специалист по географическим информационным системам; - аналитик; - землемер
4. Городское и сельское планирование	<ul style="list-style-type: none"> - городской планировщик; - планировщик транспорта; - планировщик службы здоровья;
5. Экономическая география	<ul style="list-style-type: none"> - эксперт по размещению; - исследователь рынка; - транспортный менеджер; - агент по недвижимости.
6. Географическое образование	<ul style="list-style-type: none"> - школьный учитель; - преподаватель ВУЗа

7. Физическая география	- синоптик - гидролог - составитель путеводителей - менеджер береговой зоны - работник по развитию сельского хозяйства
8. География культуры и населения	- геополитик - миротворец - дипломат

Таким образом, построение нового содержания школьной географии учитывает современные цели двенадцатилетнего образования, современные задачи географической науки, которые требуют изучения пространственно-временных взаимосвязей, природных и антропогенных факторов и особенностей развития различных территориальных систем.

Список использованных источников

1. Ивлева Н. В. Туристско-краеведческая деятельность в школе / Н. В. Ивлева // Учебное пособие. Алматы-полиграфия-сервис, 2009. – 140 с. 2. Туристская деятельность : Сб. зак. актов. – Алматы : Юрист – 2007. – 36 с.

*Миколайко В.П. к.с-г.н., проф.
кафедри біології та методики її навчання
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини
e-mail:mikolaiko@i.ua*

ЕКОЛОГІЧНІ ФУНКЦІЇ ҐРУНТОВОГО ПОКРИВУ

Ґрунтовий покрив як макроекосистема виконує дуже важливу роль у системі геосфер і особливо в біосфері. В цілому він виступає як. регулювальний механізм взаємодії між геосферами на межі взаємодії між біотою, літосферою і атмосферою. В системі геосфер ґрунт є однією із земних оболонок педосфери і виконує важливі функції, які мають безпосереднє екологічне значення для рослин, бактерій та інших організмів, з людиною включно[1].

Серед основних функцій ґрунтового покриття розрізняють біосферні та екологічні стосовно живих організмів.

Найважливіша біосферна функція ґрунтового покриття – забезпечення життя на Землі. Вона полягає у концентруванні в ґрунті необхідних для всіх організмів біофільних елементів в доступних для них формах хімічних сполук. Ґрунт здатний акумулювати потрібний для первинних продуцентів наземних екосистем запас води теж у доступних для них формах.

Друга важлива біосферна функція ґрунтового покриття – забезпечення постійної взаємодії великого геологічного та малого біологічного кругообігів речовин. Усі біогеохімічні цикли елементів, у тому числі й таких важливих

біофілів, як вуглецю, азоту, кисню, а також потокоутворювальні цикли води відбуваються тільки за участю ґрунту через його регулювальну дію як геомембрани, з одного боку, і як акумулятора біофілів – з другого. Ґрунт при цьому є свого роду поєднаним ланцюгом і регулювальним механізмом у системі геологічної та біологічної циркуляції елементів у біосфері[2].

Третя біосферна функція ґрунтового покриву – регулювання складу атмосфери й гідросфери. Її ґрунтовий покрив виконує завдяки своїй високій пористості (40—60 % від об'єму) і щільному заселенню організмами (корені рослин, тварини, мікроорганізми і черви). При цьому відбувається постійний газообмін між ґрунтом і приземною атмосферою. В системі ґрунт – атмосфера ґрунт є також генератором одних газів і резервуаром стоку інших. В наземній частині глобального кругообігу води він вибірково віддає в поверхневий стік розчинні у воді хімічні сполуки, визначаючи таким чином гідрохімічну ситуацію як на суші, так і в прибережних акваторіях[3].

Оскільки ґрунт як біокосне природне тіло має не тільки родючість, а і лімітуючі фактори, що обмежують життєдіяльність тих чи інших організмів, то виявляє і четверту основну функцію – регулювання інтенсивності біосферних процесів, яку здійснює через регулювання щільності і продуктивності організмів на земній поверхні. До лімітуючих факторів ґрунту належать його висока кислотність або лужність, низька вологоємність, наявність токсичних речовин, сильне ущільнення тощо.

П'ята функція ґрунтового покриву полягає в накопиченні на земній поверхні специфічно активної речовини – гумусу і пов'язаної з ним хімічної енергії. В біологічних циклах синтезу й деструкції органічної речовини, які постійно відбуваються на поверхні землі, ґрунт виступає акумулятором залишкових продуктів цих циклів. Органічна речовина, особливо її специфічна частина – гумус, завдяки функції родючості забезпечує стійкість процесу продукція – деструкція біомаси[4].

Ґрунтовий покрив нашої планети виконує також захисну функцію стосовно літосфери. При цьому він відіграє роль не тільки геомембрани, а й "геодерми", або "шкіри" планети, захищаючи літосферу від інтенсивної дії екзогенних факторів, а отже, від руйнування. Ґрунтова оболонка є ніби буферною зоною між атмосферою та літосферою. Завдяки ґрунту забезпечується нормальне тривання геологічної денудації, яка протистоїть швидкому перенесенню продуктів вивітрювання гірських порід з континентального в океанічний цикл кругообігу[5].

Як багатокомпонентна і складно організована екосистема, ґрунт виконує також ряд різноманітних функцій стосовно живих організмів. Слід зазначити, що багато з цих функцій не зв'язані чітко з відповідними властивостями ґрунту, проте безпосередньо стосуються його родючості та продуктивності біоценозів[6].

Специфічна функція ґрунту щодо людини. Для людини ґрунт є найважливішим природним ресурсом. Завдяки живим організмам він забезпечує матеріальну основу нашого існування (продукти харчування, одяг, будівельні матеріали, сировина для багатьох видів промисловості), є фізичним

місцем проживання. Ґрунт – це головний засіб сільськогосподарського виробництва і місце поселення людей.

Список використаних джерел

1. Фокин А. Д. Почва, биосфера и жизнь на Земле – М.: Наука, 1986. – 267с.
2. Шищенко П. Г. Прикладная физическая география – К.: Вища школа, 1988. – 369с.
3. Волобуев В. Р. Экология почв – Баку: Изд-во АН АзССР, 1963. – 296с.
4. Козин В. К. Запас энергии в гумусе как критерий для бонитировки почв / В. К. Козин // Почвоведение. – 1990. – № 3. – С.13–16.
5. Кук Дж. У. Регулирование плодородия почвы / Пер. с англ. Э. И. Шконде – М.: Колос, 1970. – 256с.
6. Мотузова Г. В. Карпов Е. А., Малинина М. С. и др. Почвенно-химический мониторинг фоновых территорий – М.: Изд-во МГУ, 1989. – 205с.

*Миколайко І.І., к.біол.н., доц.
кафедри біології та методики її навчання
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини
e-mail: irinamikolaiko@i.ua*

ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ БІОРІЗНОМАНІТТЯ КУЛЬТУРНИХ РОСЛИН НА ТЕРИТОРІЇ АГРОБІОСТАНЦІЇ УДПУ ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ

Географічний аналіз є невід'ємною частиною дослідження біолого-екологічних характеристик флори будь-якого регіону. Географічна структура виявляється у властивому флорі кількісному співвідношенні, отриманому на основі розподілу видів за типами ареалів.

Серед флори земної кулі виділяється значна за кількістю видів група рослин, що отримала назву культурних. Культурні рослини (*plantae cultae*) – це рослини, які отримані з диких шляхом гібридизації, селекції або генної інженерії та вирощуються для отримання харчових продуктів, кормів в сільському господарстві, ліків, промислової й іншої сировини та інших цілей для задоволення потреб людини.

Історія культурних рослин простежується з першого вибору рослин, який відбувся в аграрній революції неоліту до перших записів назв рослин, зроблених римлянами. Процес окультурення спочатку відбувався незалежно в географічно відокремлених областях земної кулі на всіх п'яти континентах і, звичайно, на видах навколишньої флори. Е. Н. Синська виділила 5 географічних областей історичного розвитку культурної флори. Вона ввела нове поняття – область впливу, що визначає рівень масового поширення культурних рослин.

Культурні рослини поняття, що ніяк не відноситься до систематики рослин; це не клас, не родина, не який-небудь інший таксон. Це «неформальне» об'єднання рослин. Хоча спроби розробити класифікацію для культурних рослин були неодноразово, але жодна з них поки не отримала загального

визнання. Згідно з восьмим виданням Міжнародного кодексу номенклатури культурних рослин нині визнаються три категорії культурних рослин: сорт, грекс (тільки для орхідних) і група.

Майже всі культурні рослини, належать до покритонасінних (майже до 50 родин), і лише близько 5 видів голонасінних та кілька папоротеподібних які порушують монолітність цієї групи. Зазвичай в межах родів окультурено небагато (наприклад з 200 видів льону окультурений тільки – Льон-довгунець (*Linum usitatissimum*), з 70 видів соняшнику – соняшник олійний (*Helianthus annuus*) і топінамбур (*Helianthus tuberosus*)). Але в межах одного виду, часто існує безліч сортів. У домашньої яблуні, наприклад, їх декілька тисяч.

З величезної видової різноманітності покритонасінних, що включає до 225 тис. видів, культурні види складають менше 2500 тобто близько 10 % всіх видів вищих рослин. Однак, незважаючи на незначну за видовим складом, культурна флора досить солідно виглядає по відносній величині зайнятої нею площі, яка до середини ХХ ст. становила 1,5 млрд. га, тобто до 0,1 всієї поверхні суші земної кулі. За даними Продовольства та с.-г. організації ООН, на половині площ вирощують 8 видів (пшениця, кукурудза, рис, ячмінь, сорго, просо, овес, жито). Континентом, який є батьківщиною більшості культурних рослин – Азія, на частку якої припадає з 1000 видів близько 700, тобто близько 70 % всієї культурної флори.

Характеристика рослинних форм, ступінь їх схожості та відмінностей за названими та багатьма іншим біологічним особливостям даються в результаті їх еколого-географічного угруповання. Основоположник еколого-географічної систематики культурних рослин – академік М. І. Вавилов. Він встановив певні закономірності в диференціації видів на еколого-географічні групи, кожна з яких характеризується подібними для всіх культур ознаками, що сформувалися під впливом відбору в одних і тих же природно-географічних умовах.

У межах нашої країни проведено еколого-географічне вивчення багатьох культур, виділені і описані основні екотипи, що склалися у зв'язку з умовами місцезростання і обробітку. Наприклад, для пшениці встановлено такі основні екологічні групи: степова, лісостепова, лісова.

Таким чином, формування сучасних рослинних комплексів в цілому є біогеографічним, історичним та ценотичним явищем тісно пов'язаним в еволюційному аспекті як з планетарними, так і з континентальними процесами.

Інтродукцією, збереженням і збагаченням біологічного різноманіття рослин здавна займаються ботанічні сади та дендропарки. Вони мають постійні території зі статусом заповідних, а колекції, побудовані на науковій основі, забезпечені кваліфікованими фахівцями, які здійснюють моніторинг цих рослин.

Вивчення біорізноманіття культивованих рослин в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини проводяться на агробіостанції. На основі польових досліджень був складений загальний впорядкований за таксономічними категоріями список видів флори інтродуцентів колекційних ділянок агробіостанції УДПУ імені Павла Тичини, який відображає потенціальні можливості введення в культуру низки видів

рослин з інших ботаніко-географічних зон на території Правобережного Лісостепу України. Флора колекційних ділянок станом на 2017 рік нараховує 122 видів, що належать до 22 родин. Панівними у флорі є родина Розові (*Rosaceae*) – 18 видів.

У переважної більшості видів вихідним ареалом є різні регіони України (69; 56 %), в тому числі її різні природні ботаніко-географічні зони, наприклад, Карпати, Крим, Степ, Полісся. Серед регіонів земної кулі найбільшою мірою представлені Середземномор'я – 12 видів; 10 %; Північна Америка – 9 видів; 7 %; Південна Америка – 7 видів; 6 %. По 3 види (2 %) складають групи рослин, батьківщиною яких є Азія, Європа, Китай. Із Ірану походять 2 види (2 %). Бразилія, Японія та Євразія представлені 2 видами (1 %) у кожній групі. По 1 виду (0,8 %) мають вихідний ареал Алтай, Індія, Кавказ та Мексика. Для ряду видів (4; 3 %) вихідний ареал не встановлено.

Таким чином, на колекційній ділянці представлені види майже з усіх регіонів земної кулі, що свідчить про значний інтродукційний ресурсний потенціал нашого регіону.

*Миронюк Н. П.
вчитель географії та економіки,
спеціаліст вищої категорії
Полянецька ЗОШ І-ІІІ ступенів
Уманської районної ради Черкаської області
e-mail: alisamy@ukr.net*

ОСОБЛИВОСТІ АКТИВНОГО НАВЧАННЯ

Стаття-доповідь присвячена висвітленню сутності навчання, як активної дії з боку вчителя так і активної відповіді з боку учня. Проаналізувавши підходи різних методів визначення вимальовується єдина система опрацювання та розуміння використання методів та форм. Хочу акцентувати увагу на розкритті змісту активних форм та методів навчання використаних на практиці та сприйнятих учнями.

Процес дослідження активності на уроці показав потребу у введенні нових більш інтерактивних форм роботи з учнями. На мою думку, потужний внесок у розробку даної форми роботи та пояснення були здійснені А. Вербицьким, який інтерпретує сутність цього поняття, як перехід від регламентуючого, алгоритмізованого, програмового методу до розвиваючого, проблемного, дослідницького, пошукового мотиву та інтересу та М. Новиковим, що відмітив особливості у примусовій активізації учня незалежно від його бажання, у тривалому залученні в навчальний процес, у самостійному творчому виробленні рішень.

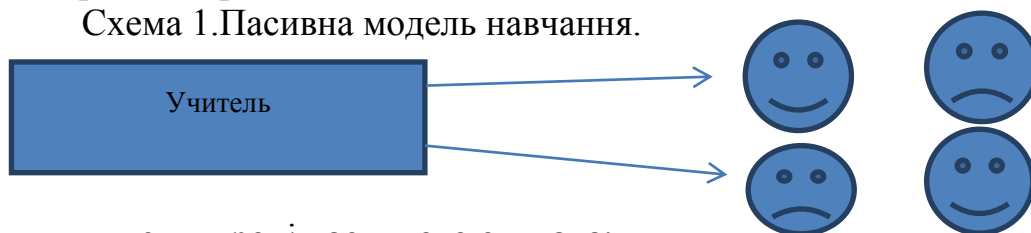
У доповіді я розкриваю теорію активного навчання та можливість її використання вчителями (викладачами) на практиці. Тому не буде перебільшенням сказати, що навчання, як процес, є двостороннім, тому його

якість залежить від дидактичної досконалості роботи вчителя і не меншою мірою від відношення учня до проведених занять та рівня їхньої активності. Разом з тим слід визначити те, що активне навчання передбачає використання такої системи методів яка б давала можливість на самостійне оволодіння учнями знаннями і вміннями у процесі розумової та практичної діяльності. Саме тому метою доповіді є представлення методів, які спонукають учнів до активної розумової та практичної діяльності у процесі оволодіння навчальним матеріалом.

Даний матеріал допоможе учителям побудувати свій урок, використовуючи «сучасну зброю» вчителя – активні методи навчання.

За ступенем прояву пізнавальної активності й самостійності учнів всі методи навчання можна розділити на дві великі групи: пасивні й активні. У групі активних методів треба, у свою чергу, виділити підгрупу інтерактивних методів. Пасивні методи (схема 1) визначають форму взаємодії учнів і вчителя, у ході якої вчитель є основною діючою особою на уроці, а учні виступають у ролі пасивних слухачів. Зв'язок учителя з учнями у випадку використання пасивних методів здійснюється за допомогою опитувань, самостійних, контрольних робіт, тестів тощо.

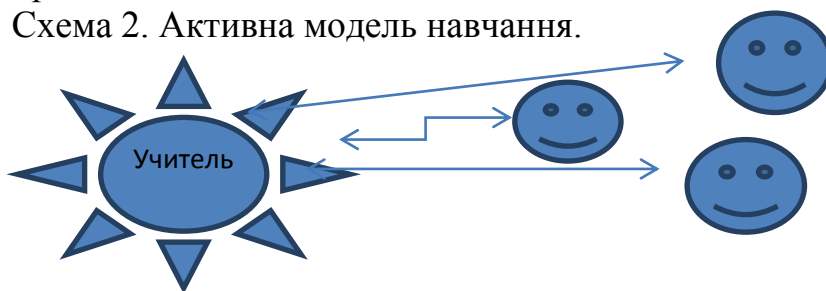
Схема 1. Пасивна модель навчання.

- учень у ролі пасивного слухача;
- сприймає матеріал, який йому подає вчитель;
- використовуються методи, коли учні слухають, дивляться або читають (лекція, пояснення вчителем, демонстрація).

Активні методи навчання (схема 2) – це способи активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів, які спонукають їх до активної розумової й практичної діяльності в процесі оволодіння навчальним матеріалом. Якщо вчитель використовує ці методи навчання, то учні вже - не пасивні слухачі, а активні учасники уроку. Якщо у випадку застосування пасивних методів основною діючою особою й менеджером уроку був вчитель, то тут вчитель й учні перебувають на однакових правах. Якщо пасивні методи припускали авторитарний стиль взаємодії на уроці, то активним методам відповідає демократичний стиль.

Схема 2. Активна модель навчання.

- вчитель і учень перебувають у постійному взаємозв'язку;
- учень відповідає на питання вчителя, розповідає;

- вчитель має змогу співпрацювати з кожним учнем зокрема;
- за такої моделі використовують: бесіду, дискусію, фронтальне опитування тощо.

Сьогодні існують різні підходи до класифікації активних методів навчання. У якості критеріїв виступають: характер навчально-пізнавальної й ігрової діяльності, спосіб організації ігрової взаємодії, місце проведення занять, їхнє цільове призначення, тип використовуваної імітаційної моделі тощо. За характером навчально-пізнавальної діяльності (найчастіше використовують саме цю класифікацію) методи активного навчання підрозділяють на: імітаційні методи, що базуються на імітації професійної діяльності, і не імітаційні. Імітаційні, у свою чергу, підрозділяють на ігрові й неігрові. До ігрових - відносять ігри, дидактичні або навчальні ігри, ігрові ситуації, а до неігрових – аналіз конкретних ситуацій, рішення ситуаційних завдань тощо.

Отже активні методи навчання можна також об'єднати у такі групи:

- не імітаційні методи навчання;
- імітаційні методи навчання;
- ігрові методи навчання;
- неігрові методи навчання.

Інтерактивні методи – це активні методи навчання, які орієнтовані на більш широку взаємодію учнів не тільки із учителем, але й один з одним і на домінування активності й самостійності учнів у процесі навчання. На мою думку місце вчителя в інтерактивних уроках зводиться до спрямування діяльності учнів на досягнення цілей уроку. До таких методів навчання я відношу: дебати, дерево рішень, робота в парах, мікрофон, мозковий штурм, рольова гра, метод прес, метод дискусій, тренажер, карусель, робота в малих групах, акваріум, ажурна пилка, аналіз ситуацій, гроно (гронування), сенкан, метод Джигсоу, робота в наукових лабораторіях, захист проекту, складання проекту, діаграма Вена, наукове дослідження, колективний проект, робота в четвірках.

Зачіпаючи практичний бік цієї теми, я б хотіла сказати, що на своїх уроках я найбільше приділяю увагу дискусійним методам, які дають змогу вільного висловлювання учнів. За приклад привожу метод «Мозковий штурм».

Мозковий штурм (мозкова атака, брейнстормінг) - широко вживаний спосіб продукування нових ідей для вирішення наукових та практичних проблем. Його мета - організація колективної розумової діяльності з пошуку нетрадиційних шляхів вирішення проблем. Мозковий штурм - творча (креативна) дискусія, що проводиться для того, щоб одержати якнайбільше ідей рішення якоїсь проблеми. Творчий підхід. Безліч нових ідей. Прийняття рішень. Групове навчання й дух суперництва. Використання методу мозкового штурму в навчальному процесі дозволяє вирішити такі завдання: творче засвоєння школярами навчального матеріалу; зв'язок теоретичних знань з практикою; активізація навчально-пізнавальної діяльності учнів; формування здатності концентрувати увагу і розумові зусилля на вирішенні актуального завдання; формування досвіду колективної розумової діяльності. Загальною вимогою, яку необхідно враховувати при виборі проблеми на уроці для мозкового штурму -

можливість багатьох неоднозначних варіантів вирішення проблеми, яка висувається перед учнями. Підготовка до мозкового штурму включає наступні кроки: визначення мети заняття, конкретизація навчального завдання; планування загального ходу заняття, визначення часу кожного етапу заняття; підбір питань для розминки; розробка критеріїв для оцінки пропозицій, що надійшли і ідей, що дозволить цілеспрямовано і змістовно провести аналіз і узагальнення підсумків заняття.

Активні методи навчання можуть використовуватися на різних етапах навчального процесу:

I етап - первинне оволодіння знаннями. Це можуть бути евристична бесіда, навчальна дискусія тощо;

II етап - контроль знань (закріплення), можуть бути використані такі методи як контролюючі машинні програми, тестування тощо;

III етап - формування вмінь, навичок на основі знань і розвиток творчих здібностей, можливе використання імітаційних методів.

Враховуючи вищесказане відзначаю, що кожний учень цікавий своєю унікальністю, і завдання вчителя - зберегти цю унікальність, розвивати схильності й таланти, розширити можливості особистого Я, а можливе це тільки при повсюдному використанні активних методів навчання.

Список використаних джерел

1. Бондарчук Л. І. Федорчук У. І. Методи активного навчання в курсі «Основи педагогічної майстерності.» Вища і середня пед. освіта – Київ, 1993. - №16 – с. 51-56.
2. Алексюк А. М. Загальні методи навчання в школі. – 2-ге вид. – К., 1981. – с. 9 – 86.
3. Голошапова Олена Вікторівна URL: http://osvita.ua/school/lessons_summary/edu_technology/30464/ (дата звернення: 30.03.2018).
4. «Активні методи навчання» URL <https://studfiles.net/preview/5458011/page:22/> (дата звернення: 30.03.2018).
5. «Активні методи навчання» URL <http://www.novapedahohika.com/noloms-724-1.html> (дата звернення: 30.03.2018).
6. С. Мартиненко, Л. Хоружа URL <http://ru.osvita.ua/school/method/780/> (дата звернення: 30.03.2018).

*Міняйло О.О. викл.-метод.,
голова циклової МК
гуманітарних та соціальних дисциплін ВСП
Тальнівський будівельно-економічний коледж УНУС
e-mail: m_oksana_o@ukr.net*

МОНІТОРИНГ ЕКОЛОГІЧНОГО СТАНУ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ

«Кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля... Така інформація ніким не може бути засекречена»

ст. 50 Конституції України

Прискорений розвиток цивілізації призвів до деградації природних екосистем. Нині доводиться констатувати, що земна біосфера й екосистеми різних рівнів мають обмежені можливості щодо забезпечення свого нормального функціонування і відтворення в умовах надмірного впливу людської діяльності.

Екологічний моніторинг – це система спостережень, збору, обробки, передачі, збереження й аналізу інформації про стан навколишнього природного середовища, прогнозування її змін і розробки науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття ефективних управлінських рішень. Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» (ст.20, 22) передбачено створення державної системи моніторингу довкілля та проведення спостережень за станом навколишнього природного середовища, рівнем його забруднення. Функціонування ДСМД здійснюється на трьох рівнях, що розподіляються за територіальним принципом:

- загальнодержавний рівень, що охоплює пріоритетні напрямки та завдання моніторингу в масштабах всієї країни;
- регіональний рівень, що охоплює пріоритетні напрямки та завдання в масштабах територіального регіону;
- локальний рівень, що охоплює пріоритетні напрямки та завдання моніторингу в масштабах окремих територій з підвищеним антропогенним навантаженням.

Мета, методичні підходи та практика моніторингу на різних рівнях відрізняються. Цілі *глобального моніторингу* визначаються у процесі міжнародного співробітництва в рамках різних міжнародних організацій, угод (конвенцій) і декларацій. На *регіональному рівні* підхід до моніторингу заснований на тому, що забруднюючі речовини, потрапивши у кругообіг речовин у біосфері, змінюють стан абіотичної складової та, як наслідок, викликають зміни в біоті. Будь-який господарський захід, проведений у масштабі регіону, впливає на екологічний стан регіону – змінює рівновагу абіотичного й біологічного компонента. На *локальному рівні* – це реалізація такої стратегії, що дає можливість забезпечити нормативну якість довкілля.

Відповідно до положень Закону України "Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року", Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року, Стратегії регіонального розвитку Черкаської області на період до 2020 року, Угоди про асоціацію між Україною, Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами .

Черкаська область утворена 7 січня 1954 року. Площа Черкаської області становить 20,9 тис. км², що складає 3,46% території держави (18 місце в Україні). Черкаська область розташована в центральній лісостеповій частині України, в середній течії річок Дніпра та Південного Бугу. Вона межує на півночі з Київською (протяжність 340 км), на сході – з Полтавською (212 км), на півдні – з Кіровоградською (388 км) і на заході – з Вінницькою (124 км) областями. На даний час відповідно до адміністративно-територіального поділу область складається з 20 районів, 6 міст обласного підпорядкування (Черкаси,

Ватутіне, Золотоноша, Канів, Сміла, Умань), 10 – міст районного значення, 15 селищ міського типу, 824 сільських населених пунктів. Черкащина в цілому рівнинна і умовно поділяється на дві частини – правобережну і лівобережну. Переважна частина правобережжя розміщена в межах Придніпровської височини з найвищою точкою області, що має абсолютну висоту 275 метрів над рівнем моря (поблизу м. Монастирище). В прилягаючій до Дніпра частині правобережжя знаходиться заболочена Ірдино-Тясминська низовина, а також підвищення – Канівські гори. Низинний рельєф має лівобережна частина області, яка розташована в межах Придніпровської низовини. Постійні спостереження за станом атмосферного повітря здійснюються Черкаським обласним центром з гідрометеорології тільки в м. Черкаси. Лабораторія спостережень за забрудненням атмосферного повітря Черкаського обласного центру гідрометеорології має 3 пости спостереження у м. Черкаси. Вміст основних забруднюючих речовин в атмосферному повітрі це діоксид сірки та оксид азоту.

Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел в 2017 році становили 52,3 тис. т. Основними забруднювачами атмосферного повітря Черкаської області є: ПАТ «Черкаське хімволокно» з валовим викидом – 18,2 тис. т, - ПрАТ «Миронівська птахофабрика» з валовим викидом – 8,2 тис. т., ПАТ «Азот» з валовим викидом – 4,8 тис. т. Значний вклад (52%) в забруднення атмосферного повітря області вносить автотранспорт.

Заходи, спрямовані на покращення стану атмосферного повітря. Впровадження новітніх технологій, пов'язаних з економією палива, встановлення на підприємствах вискоелективного очисного обладнання дозволить зберегти та відновити природний стан атмосферного повітря та створити сприятливі умови для життєдіяльності населення. Для скорочення викидів та забезпечення нормативного стану атмосферного повітря підприємствами області розробляються та впроваджуються заходи по скороченню викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря. Протягом 2017 року на 11 підприємствах області за рахунок коштів підприємств в результаті реконструкції, модернізації, проведення ремонтних робіт, встановлення нового технологічного та пилегазоочисного обладнання, використання палива кращої якості, викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря скоротилися.

Проблемою Черкащини залишається низький відсоток заповідності територій (3,1%), тоді як в Європі 15%. Забруднення річок та погіршення їхнього гідрологічного стану відбувається через недостатню роботу комунальних підприємств: потребують реконструкції очисні споруди та каналізаційні мережі. Гостро стоїть проблема з побутовими відходами, вилученням і утилізацією пестицидів. Часто відсутні підприємства, що можуть не лише вивезти ці залишки, а й знищити їх. До того ж, держава має проводити політику в плані зміни екологічного законодавства, комплексно вирішувати питання, Основними джерелами забруднення водних об'єктів залишаються

очисні споруди та каналізаційні мережі виробничих управлінь житлово-комунального господарства.

Екологічні проблеми зачіпають життєві інтереси кожного громадянина, але лише спільними зусиллями органів державної влади, місцевого самоврядування та населення можливо вирішити ряд питань, пов'язаних з раціональним використанням, охороною та відтворенням природних ресурсів рідного краю.

Щоранку тебе зустрічає день, в якому ти ніколи не був.

Щоранку тебе чекає світ, який ти ніколи не бачив

Проживи ще один день в гармонії з собою і світом.

Радій сонцю, радій небу, кожній травинці,

Адже все в цьому світі створено для тебе ...

Ми варті жити в здоровій країні, де шумлять праліси, де чисті вода і повітря, і де в гаях співають солов'ї.

Список використаних джерел

1. Подзереї Р.В. Екологічні проблеми довкілля Черкащини / Р.В. Подзереї Режим доступу: <http://dspace.udpu.org.ua>.
2. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Черкаській області у 2016 році / Режим доступу <https://menr.gov.ua/files/>

*Моргун Е.Н., к.биол.н., научн. сотр.
сектора геолого-географических исследований
Государственное казенное учреждение
Ямало-Ненецкого автономного округа
«Научный центр изучения Арктики»
e-mail: morgun148@gmail.com*

К ВОПРОСУ О КОМПЛЕКСНОМ НАУЧНОМ ЭКОЛОГИЧЕСКОМ МОНИТОРИНГЕ В ЯМАЛО-НЕНЕЦКОМ АВТОНОМНОМ ОКРУГЕ

Ведущая стратегическая роль в добыче природного газа России (80% российской и 20% мировой) принадлежит Ямало-Ненецкому автономному округу (далее – ЯНАО), который является форпостом для выхода на арктический шельф. За время разработки недр в регионе добыто более 15 трлн. кубометров природного газа, открыто 234 месторождения углеводородного сырья.

Арктический ландшафт катастрофическим образом стал утрачивать своё доминирование в силу взаимодействующих природных и антропогенных факторов. В связи с чем встал вопрос о необходимости оптимизации Программы комплексного научного экологического мониторинга в ЯНАО.

Территория ЯНАО расположена в арктической зоне Западно-Сибирской равнины, в центре Крайнего Севера России, в трех климатических зонах: арктической, субарктической и зоне северной (таежной) полосы Западно-

Сибирской низменности. Площадь – 769 250 кв. км. Более половины территории расположено за Полярным кругом. Климат – континентальный, определяется наличием многолетней мерзлоты, близостью Северного Ледовитого океана, обилием заливов, рек, болот и озер. Характерны длительная (до 8 месяцев) зима, короткое (в среднем около 50 дней) лето, сильные ветры. Минимальная температура зимой – до - 57°С, а летом (июль), до + 30°С, при этом почва оттаивает всего на 40–50 см. Часты магнитные бури, сопровождаемые полярным сиянием. Регион омывается водами Карского моря, включает полуострова Ямал, Тазовский, Гыданский и острова Белый, Олений, Шокальского и др. Главные реки – Обь, Таз, Пур, Надым, Юрибей, Мессояха и др. На территории округа много озер, наиболее крупные – Яррото, Нейто и Ямбуто.

Государственный экологический мониторинг в ЯНАО осуществляется территориальными органами Минприроды России и Росгидромета во взаимодействии с территориальными органами исполнительной власти субъектов РФ. На региональном уровне – бассейновым водным управлением и органами по гидрометеорологии и мониторингу окружающей среды Росгидромета, в рамках госпрограммы ЯНАО «Охрана окружающей среды на 2014-2020 годы». Экомониторинг проводит Департамент природно-ресурсного регулирования, лесных отношений и развития нефтегазового комплекса ЯНАО на 15 полигонах, расположенных в наиболее типичных ландшафтах в Ямальском, Надымском, Приуральском, Пуровском, Шурышкарском, Тазовском, Красноселькупском районах. В соответствии с «Положением о территориальной системе наблюдения за состоянием окружающей среды в границах лицензионных участков на право пользования недрами с целью добычи нефти и газа на территории ЯНАО» осуществляется локальный экомониторинг. По результатам регионального и локального мониторинга создана информационно-аналитическая система «Территориальная система экологического мониторинга ЯНАО», в которой представлены полные данные о состоянии природных сред с 2012 года (естественной природы региона, территорий, подвергающихся воздействию нефтегазового комплекса).

Научные экологические исследования проводятся ведущими научно-исследовательскими институтами, ВУЗами. К сожалению, их действия между собой не всегда скоординированы. На одной и той же территории научные коллективы разных институтов могут проводить идентичные исследования, в то время как другие территории остаются «белыми пятнами».

На территории ЯНАО выделены 14 особо охраняемых природных территорий (далее – ООПТ), общей площадью 10013699 га, включающие территории федерального (5 ООПТ) и регионального (8 ООПТ) значения. На сегодняшний день в ЯНАО используется экстенсивный путь сохранения природы по принципу консервации отдельных территорий в виде ООПТ, при этом все ООПТ неравномерно распределены в 6-ти административных районах округа. А сама сеть ООПТ ЯНАО не обладает всем разнообразием категорий, ни в одном административном районе не присутствует национальный или дендрологический парк, отсутствуют ботанические сады. Более того, в силу

такого подхода охране подлежат лишь отдельные экосистемные фрагменты (отдельные виды флоры и фауны, ландшафтные участки и пр.). Пока нет общепризнанной точки зрения на индикаторный набор восстанавливаемых видов, и тому есть объективные причины.

В последние годы стал весьма популярен вариативный подход, приоритетом которого является максимальное биоразнообразие: участок тем ценнее, чем больше там обитает видов. В применении к территории ЯНАО этот подход декларирует необходимость эффективно использовать в качестве площадок для постоянного научного мониторинга Рамсарские водно-болотные угодья (далее – ВБУ). Список ВБУ ЯНАО включает Нижнее Двубье (54000 га) и острова Обской губы Карского моря (128000 га). Угодья расположены на пути массовой миграции водоплавающих, среди которых виды, занесённые в Красную книгу и в Приложение II к Конвенции СИТЕС, также ВБУ репрезентуют крупнейший очаги размножения и линьки водоплавающих в северном полушарии. В угодьях проходит нерест и нагул ценных пород сиговых рыб. В Перспективный список угодий Рамсарской конвенции, внесены 17 ВБУ ЯНАО. Особенностью которых является то, что регулярные научные исследования там не проводились. Лишь на территории некоторых из них (бассейны рек Южного Ямала, долина реки Юрибей, бассейн реки Морды-Яха, о-ва в Карском море к северу от Гыданского полуострова, о. Белый) осуществлялись многолетние исследования силами научных коллективов (Институт экологии растений и животных УрО РАН, ВНИИ природы).

В связи с перспективой включения в официальный список Рамсарской конвенции, на данных ВБУ необходима детальная инвентаризация биоресурсов. Поэтому нужно запланировать размещение там базовых научных полигонов для проведения комплексных многолетних исследований и включить их в сводную Программу комплексного научного экологического мониторинга ЯНАО.

*Мороз Л. М. к. біол. н., доц.
Грабовська С. Л. к. біол. н., доц.
Люленко С. О. к. пед. н., доц.
Берчак В. С. викл.
кафедра біології та методики її навчання
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини
e-mail: berchak120388@gmail.com*

ОСНОВНІ ШЛЯХИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ГІДРОФІЛЬНИХ ПТАХІВ

Ефективне збереження біотопічного різноманіття та відтворення чисельності окремих видів птахів у долинах малих річок Середнього Побужжя можливе за рахунок функціонування існуючих заповідних об'єктів та створення нових природоохоронних територій. Нині, у досліджуваному регіоні

є території, які мають природоохоронний статус і забезпечують охорону багатьох видів орнітофауни і їх біотопів. Деякі із них представлені у таблиці 1.

Таблиця 1

Заповідні території, що забезпечують охорону птахів
у басейні р. Південний Буг

Назва природоохоронної території	Назва річки	Характеристика об'єкта охорони
Загальнозоологічні заказники загальнодержавного значення		
Згарський	Згар (права притока Південного Бугу), довжина 95 км.	Оголошено територією ПЗФ у 2002 р. Охороняється ділянка долини річки з обводненими евтрофними болотами, заболоченими луками, чагарниковими вербовими заростями й угрупованнями водної рослинності. Зустрічається 50 видів орнітофауни.
Буго-Деснянських	Десна (ліва притока Південного Бугу), довжина 80 км.	Оголошено територією ПЗФ у 1974 р. На площі 1073 га охороняється водно-болотний комплекс у місці впадіння річки Десни у Південний Буг як біотоп гніздування чаплі сірої (понад 100 гнізд).
Орнітологічний заказник загальнодержавного значення		
Бондурівські ставки	Яланець (ліва притока Савранки), довжина 52 км.	Оголошено територією ПЗФ у 1994 р. Площа 385,6 га. Об'єкт охорони – орнітофауна водно-болотного комплексу. До заказника належать великі ставки на річці Яланець, які використовуються для риборозведення. Зарості рогозу і очерету створюють кормові умови та сприятливе середовище для існування багатьох видів водоплавних і болотних птахів. Гніздяться кілька видів качок, чаплі руда і сіра, гуска сіра, лиска, лебідь-шипун, очеретянки, синиця вусата, вівсянка очеретяна та інші види. Заказник є місцем відтворення мисливських видів птахів.

Національний природний парк		
Бузький Гард	Південний Буг	Створено у 2009 р. на базі регіонального ландшафтного парку «Гранітно-степове Побужжя». Площа 6138,13 га. Добре збережені різноманітні фауністичні комплекси.
Зоологічна пам'ятка природи		
Урочище Дубина	–	Оголошено територією ПЗФ у 1975 р. на площі 29 га охороняється ділянка грабової діброви, де гніздиться колонія чапель (близько 150 гнізд).

Створення нових заповідних територій у межах річкових долин є одним із дієвих способів оптимізації чисельності та видового складу рослинних і тваринних угруповань і збереження річкових ландшафтів як основних біотопів їх існування. У першу чергу збереженню повинні підлягати наближені до натуральних долинно-річкові біотопи. Одним із таких є урочище «Павлівка» в межах долини малої річки Афії.

Афія (народна назва з 2015 р.) – ліва притока річки Південний Буг у межах села Степашки та хутора Павлівка Гайсинського району Вінницької області. Довжина річки становить 4,2 км, площа басейну – 2,78 км². Долина трапецієподібна, ширина коливається від 250 м (у верхів'ї) до 186 м (у середній течії). Схили долини увігнуті, зарослі кущовою та чагарниковою рослинністю. Заплава шириною до 5 м, подекуди заболочена. Річище пряме, шириною до 1 м, глибиною до 0,5 м, швидкістю течії 0,8 м/с.

Долина річки Афії – унікальний куточок природи. У її верхів'ї розташоване урочище «Павлівка», в межах якого гранітно-земляною греблею сформований став площею 0,8 га. Водойма утворена при злитті р. Афії і її правої притоки. Крім цього повноводність ставу і, відповідно, річки Афії наповнюють близько 11 джерел, які виходять на денну поверхню у межах витоку, утворюючи каскад.

У заростях рогозу та очерету на території проектного заказника нами відмічено деякі види гідрофільних птахів: пісочник малий (*Charadrius dubius*), нерозень (*Anas strepera*), крижень (*Anas platyrhynchos*), широконоса (*Anas clypeata*), чирянка велика (*Anas querquedula*), лелека білий (*Ciconia ciconia*), пірникоза мала (*Podiceps ruficollis*), чапля сіра (*Ardea cinerea*).

Дослідження долинно-річкових біотопів річки Афії здійснені нами в ході проведення щорічних сезонних експедицій спільно із співробітниками науково-дослідної лабораторії «Екологія і освіта» Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Отримані результати дали змогу виявити та очистити джерела, які наповнюють річку, обстежити зарості очерету на наявність навколводних птахів та підготувати наукове обґрунтування на створення ландшафтної заказника «Каскад джерел». Це

зумовлено потребою збереження долинно-річкових ландшафтних комплексів стан, яких наближений до натурального та біотопів, які є місцями гніздування гідрофільних птахів.

Для оптимального функціонування проєктованого заказника пропонуємо дотримуватися наступних положень:

- провести дослідження території заказника для знаходження раніше невиявлених джерел та гідрофільних видів птахів;

- для покращення екологічного стану річища, а саме: покращення водності річки, сприяння вимиванню мулу з дна річища, очищення водного потоку від зайвої біомаси – періодично проводити розчистку джерел;

- для впорядкування заплави – сприяти збереженню злаково-різнотравних луків і вербових заростей та натуралізації заплавних луків у нижньому б'єфі ставка; встановити межі оптимальної прибережної захисної смуги та дотримуватись їх;

- для оптимізації стану схилових місцевостей – заборонити вирубку схилових деревостанів та розорювання схилів; провести ренатуралізацію схилових лісів;

- рекомендувати місцевій владі вести постійний контроль за дотриманням природоохоронного режиму у межах долинно-річкового ландшафтного комплексу;

- завершити підготовку необхідної документації для оголошення долини річки Афії ландшафтним заказником та сприяти вилученню його території із господарського використання;

- проводити постійну агітаційну та пропагандистську роботу з метою збереження долинно-річкових ландшафтів річки Афії як біотопу, що заселяють птахи.

Визначені положення передбачають комплекс заходів, що спрямовані на максимальне відновлення натуральних долинно-річкових біотопів, досягнення оптимального співвідношення натуральних і антропогенізованих урочищ у межах долини річки та збереження гідрофільних птахів.

Список використаних джерел

1. Берчак В. С. Долини малих річок як основа створення заповідних територій (на прикладі р. Афії) / В. С. Берчак // Українська географія : сучасні виклики : зб. наук. праць XII з'їзду Українського географічного товариства у 3-х т. – К. : Прінт-Сервіс, 2016. – Т. II. – С. 27–28.

*Мушинська Ю.А., студентка
географічного факультету,
Київський національний
університет імені Тараса Шевченка
e-mail: yuliamushynska@ukr.net
Дем'яненко С.О., к.геогр.н., асист.
кафедри географії України
Київський національний
університет імені Тараса Шевченка
e-mail: smuga@i.ua*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТУРИСТСЬКИХ ОБРАЗІВ ТЕРИТОРІЙ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ В ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ ГЕОГРАФІЧНОЇ НАУКИ ХХІ СТ

У контексті перманентного розширення спектру вітчизняних географічних досліджень, постійного залучення результатів передового зарубіжного досвіду та поглиблення інтеграційних процесів географії із рядом гуманітарних та економічних наук, поняття перцепційного образу сьогодні трактується як одне з найбільш важливих, на наш погляд, фундаментальних понять для розвитку сучасної географічної науки. Головним сенсом подібного концептуального розвитку є розробка найбільш ефективних, в науковому плані, способів і методів продукування нового географічного знання. Фундаментальні дослідження поняття, моделі і моделювання географічних образів створюють передумови для розвитку нової міждисциплінарної галузі науки на стику географії, психології, культурології, антропології, - образної або імажинальної географії.

Під географічними образами сучасними науковцями розуміються стійкі просторові уявлення, що формуються в різних сферах людської діяльності та в її результаті та культивуються для більш ефективного досягнення будь-якої поставленої мети [1,3,4]. Вираження географічних образів можливе через їх набуття різних форм, в залежності від поставлених автором цілей і задач, умов їх створення, та нарешті, від самих індивідуальних характеристик творців образів.

Перцепційні образи територій виникають або конструюються в результаті перетину і взаємодії різних географічних або парагеографічних понять. До парагеографічних понять відносяться будь-які культурологічні, історичні, психологічні, політологічні, економічні та інші поняття, що включають в себе потужні просторовогенні компоненти. Рекреаційна географія розглядає туристський образ території не тільки у просторі, але й в часі. Він здатний еволюціонувати відповідно до зміни самого об'єкта (території) та особливостей суб'єкта (туриста, дослідника).

У процесі існування туристського образу території вирізняємо чотири етапи: зародження, залучення, фіксації та згасання.

Перший етап зародження туристського образу території відбувається, як правило, стихійним характером. Образ території є ще слабо відомим, має незначне поширення у масах потенційних відпочиваючих. Це місцевість тиха та спокійна, зі звичним способом життя місцевого населення. Як правило, на даному етапі територія характеризується хорошим екологічним станом, незайманою природою і невисоким антропогенним навантаженням. Брендінгом регіону ще ніхто не займається, і місцева адміністрація не відчуває потреби в залученні туристів. Територія не має відповідних готелів для респектабельних туристів, розважальних закладів для реалізації різних видів дозвілля. В районі мало або зовсім немає об'єктів спеціальної туристської інфраструктури. На даному етапі територію відвідують аллоцентрики, із головною мотивацією відкрити для себе образ «Terra Incognita», ще не освоєну масовими туристами територію. Даний тип туристів не лякають погана доступність до місця призначення і слабо розвинена інфраструктура. «Шукачі пригод» насолоджуються природою і тишею, самі складають маршрути подорожей і вибирають засоби розміщення. Для аллоцентриків характерний високий рівень активності. Вони часто подорожують на віддалені відстані, не потребують великої кількості розваг, люблять спілкуватися з місцевим населенням. Туристів приваблює незвідана територія, пізнання культурно-історичних пам'яток без екскурсоводів і перспектива отримання цікавих фактів від місцевих жителів. Все це допомагає сформувати істинний туристський образ відвідуваної території рекреантом. Беручи до уваги той факт, що на території перебуває обмежене число туристів, місцеві жителі дуже радо приймають гостей. Аллоцентриків привертає різноманіття традицій гостинності в різних регіонах. Завдяки цьому у відвідувачів складається позитивний образ про місцеве населення та територію загалом.

На наступному етапі відбувається вже цілеспрямований розвиток образу території. Спершу, в процес розвитку образу регіону долучаються місцеві жителі, зацікавлені у приїзді туристів. Місцева влада спільно з організаціями по брендінгу території виявляють атрактивні ділянки регіону і визначають спеціалізацію майбутнього туристичного центру. Подальше позиціонування території триває в обраному руслі. Образ території починає поширюватися на прилеглі регіони, стає впізнаваним в суспільстві. Засоби розміщення в регіоні піддаються реконструкції. Місцева влада залучає компанії для інвестиційних вкладень у сучасну інфраструктуру. Розробляються унікальні екскурсійні програми, використовуються різні маркетингові інструменти просування території. Образ території розвивається, розширюється, стає привабливим.

До внутрішніх факторів, що стимулюють перехід образу території на стадію залучення належать ті, що виникають через діяльність спільноти дестинації, наприклад, ініціативних місцевих підприємців, що вкладають в реалізацію і рекламу території перспективну для здійснення туристської діяльності. У свою чергу, до зовнішніх чинників належать: 1. Так зване «сарафанне радіо», коли туристи, що вже відвідали регіон, розповідають про нього у своєму місті, краї, країні; 2. Інструменти інтернет-маркетингу; 3. Публікації у міжнародних туристських виданнях; 4. Відома масштабна подія:

візит знаменитості, будівництво міжнародного аеропорту або дороги міжнародного значення. Спеціальний захід виступає в якості каталізатора, миттєво збільшує кількість прибуттів в дестинацію.

Коли дестинація демонструє швидке зростання індустрії туризму та гостинності, в порівняно короткий період часу та відповідно прослідковується велика кількість туристських прибуттів, - слід говорити про стадію розвитку. У дестинацію приходять великі туроператорські компанії і міжнародні готельні заклади. На цій стадії зростає навантаження на навколишнє середовище, змінюється ландшафт місцевості: земля, відведена під сільськогосподарські потреби, перетворюється в поля для гольфу, тематичні парки, апартаменти. Також у даний період розвитку трансформується ставлення місцевих жителів до відвідувачів: від апатичного на початку стадії до роздратованого в міру збільшення числа туристів. Виникає необхідність у системі планування і контролю на регіональному та національному рівнях.

Стадія фіксації характеризується сповільненням темпів зростання туристських прибуттів. Туризм починає відігравати визначальну роль у розвитку регіону і стає основним сектором економіки дестинації. Можливе кількісне перевищення числа туристів над чисельністю місцевого населення. Екологічне, соціальне та економічне навантаження на дестинацію вище, ніж її потенційна здатність. Висока щільність туристів на території, в основному за рахунок психоцентриків, що вважають кращими короткострокові подорожі сформовані відомими туроператорами. Це період для активізації регіональної туристської політики, що є пріоритетною у даній ситуації.

Стадія стагнації характеризується поступовою деградацією туристичного образу території. Індикатором стагнації, крім стабілізації прибуттів, є повторні візити відвідувачів, психоцентриків, прихильників даного туристського центру. Стадія стагнації в теорії може тривати невизначений період, але найімовірніше перейде в стадію занепаду або поновлення. Стадія занепаду як один з варіантів після стадії стагнації виникає в силу дії таких факторів: 1. Постійні відвідувачі більш не задоволені пропозицією турпродукту. Залучити нових відвідувачів не вдається; 2. Зацікавлені особи, підприємці, влада не робить спроб оновити турпродукт, або такі спроби є не успішними; 3. Антагонізм місцевих жителів досягає межі і виражається у ворожості до туристів, що призводить до формування негативного іміджу дестинації; 4. Поява нових суб'єктів ринку, які здійснюють інтервенцію, заволодіваючи і переорієнтовуючи туристські об'єкти. Засоби розміщення виставляються на продаж, купуються і перебудовуються новими власниками для використання в нетуристських цілях.

Альтернативою занепаду є оновлення туристичної індустрії дестинації. Згідно Р. Батлер, ця стадія супроводжується виходом нового туристичного продукту або, ребрендингом існуючого іміджу території. Стадія поновлення рідко є спонтанним процесом. Як правило, вона є наслідком навмисних дій, стратегією менеджерів дестинації та бізнесу. Державний сектор забезпечує маркетинг дестинації, обслуговування та управління муніципальними атракціями. Приватному сектору відводиться ключова роль в таких секторах індустрії як засоби розміщення, харчування, туроперейтинг, транспорт тощо.

Отже, неоднозначність принципів вибору туристичної дестинації потенційними рекреантами, зумовлена їх індивідуальними особливостями, у сучасній географічній науці продукує якісно нову сферу дослідження на стику із психологією, антропологією, філософією, економікою тощо. Важливість таких наукових генерацій полягає у відборі найбільш важливих у діяльнісному аспекті людства проблем, що у ХХІ ст трактуються через поняття кризи різного роду походження. Не виключенням є і рекреаційно-туристська індустрія, що у суспільстві глобалізованому, науково та технічно підкованому вимагає введення актуальних понять та засобів, потенційно здатних задовільнити потребу сучасного рекреанта, орієнтованого виключно на якісний спектр пропонованих ринком послуг.

Список використаних джерел

1. Замятин Д. Н. Гуманитарная география: основные направления, категории, методы и модели // Культурная и гуманитарная география. — 2012. — Т. 1. — №. 1. 2. Имажинальная (образная) география. Материалы к словарю гуманитарной географии // Гуманитарная география: Научный и культурно-просветительский альманах / Сост., отв. ред. Д. Н. Замятин; авт. Абдулова И., Амоглонова Д., Герасименко Т. и др. — Вып. 4. — М.: Институт наследия, 2007. 3. Голд Дж. Психология и география: основы поведенческой географии. Пер. с англ. / Авт. предисл. С. В. Федулов. М.: Прогресс, 1990. 304 с. 4. Papatheodorou A. Why people travel to different places // Annals of Tourism Research. 2001. Vol. 28. № 1. P. 164–179.

*Нападовська Г.Ю. аспірант
кафедри соціально-економічної географії
Херсонський державний університет
e-mail: anyanapadovskaya@gmail.com*

ДИНАМІКА СТВОРЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ (НА ПРИКЛАДІ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Однією з головних причин адміністративно-територіальної реформи є те, що на сучасному етапі розвитку держави місцеве самоврядування переважно неспроможне активізувати економічну діяльність і забезпечити сприятливе середовище для життєдіяльності людей.

Нині особливо актуальні питання встановлення місця і ролі тієї чи іншої території у просторовій організації суспільства. Це спричинено стрімкою суспільною перебудовою, активізацією усіх соціально-економічних процесів, посилення численних та різнорівневих інтеграційних процесів. Процеси, що відбуваються в Україні в період становлення ринкової економіки і політичних реформ, зумовлюють подальше наростання диспропорцій і асиметрії на всіх рівнях просторової стратифікації – від загальнонаціонального до внутрішньо регіонального [6].

Починаючи з 2014 р. в Україні розпочалося формування нових одиниць адміністративно-територіального устрою – об'єднаних територіальних громад шляхом укрупнення існуючих одиниць найнижчого порядку – сільських рад

[3]. У 2014 р. схвалено концептуальні засади [5], а з 2015 р. розпочалася практична реалізація реформи територіальної організації влади та місцевого самоврядування.

В Конституції України [2] та Законі «Про місцеве самоврядування в Україні» [4] закріплені головні положення територіальних громад в системі місцевого самоврядування. Згідно Закону «Про місцеве самоврядування в Україні» [4] «територіальна громада – жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр». Відповідно до Конституції України [2] територіальна громада визначена як первинний суб'єкт місцевого самоврядування. Згідно статті 140 [2], місцеве самоврядування є правом територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України.

При формуванні нових адміністративно-територіальних утворень, особливо низової ланки (громад), важливу роль відіграють суспільно-історичні, природно-географічні, соціально-економічні, транспортно-географічні чинники.

Станом на початок 2018 року в Україні зареєстровано 666 об'єднаних територіальних громад. Якщо порівнювати з минулими роками, то на початок 2017 в Україні офіційно була утворена 341 об'єднана територіальна громада, а станом на 1 вересня 2016 р було зареєстровано 184 об'єднаних територіальних громад (рисунок 1). Кількість проектних територіальних громад станом на початок 2018 року становить 983 [1].

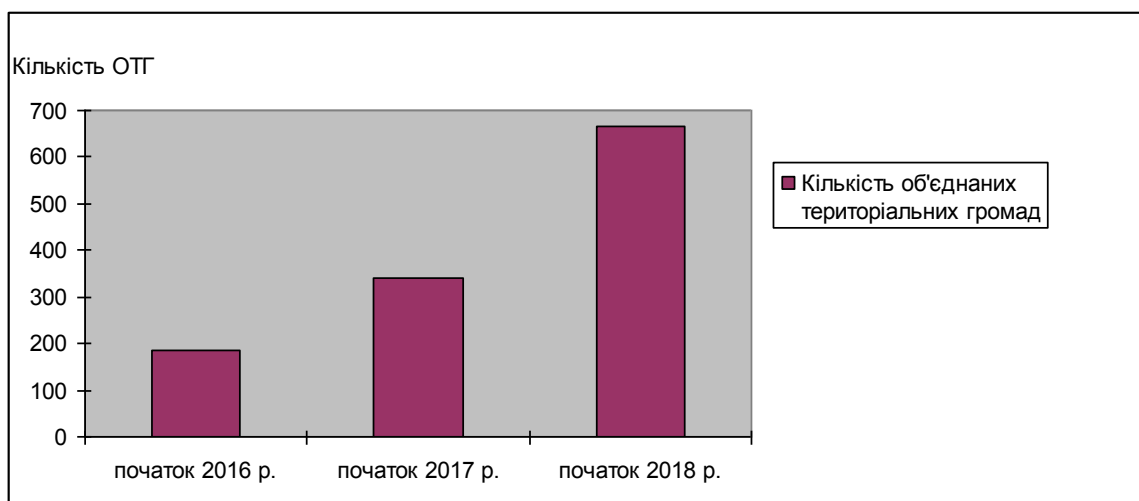

Рис. 1 Динаміка створення ОТГ в Україні

До процесу реформування адміністративно-територіального устрою в Україні поступово прилучається все більше поселень. Активно відбуваються ці трансформації на регіональному рівні і зокрема в Херсонській області (таблиця 1) [7].

Таблиця 1.

Об'єднані територіальні громади Херсонської області
(станом на початок 2018 р)

Номер	Назва об'єднаної територіальної громади	Ради що увійшли до складу об'єднаної територіальної громади
1.	Асканія-Нова селищна об'єднана територіальна громада (Чаплинський район)	Асканія-Нова; Маркеєвська
2.	Бехтерська сільська об'єднана територіальна громада (Голопристанський район)	Бехтерська; Олексіївська
3.	Білозерська селищна об'єднана територіальна громада (Білозерський район)	Білозерська; Надєждівська Томинобалківська
4.	Борозенська сільська об'єднана територіальна громада (Великоолександрівський район)	Борозенська; Новокубанська Чарівненська
5.	Великокопанівська сільська об'єднана територіальна громада (Олешківський район)	Великокопанівська; Абрикосівська
6.	Виноградівська сільська об'єднана територіальна громада (Олешківський район)	Виноградівська; Тарасівська Брилівська
7.	Високопільська селищна об'єднана територіальна громада (Високопільський район)	Високопільська; Нововознесенська Малешестірянська
8.	Гладківська сільська об'єднана територіальна громада (Голопристанський район)	Гладківська; Таврійська
9.	Горностаївська селищна об'єднана територіальна громада (Горностаївський район)	Горностаївська; Заводівська Маринська; Ольгинська Червоноблагодатненська Козаче-Лагерська; Славненська Великоблаговіщенська
10.	Долматівська сільська об'єднана територіальна громада (Голопристанський район)	Долматівка; Добропілля Нововолодимирівка
11.	Зеленопідська сільська об'єднана територіальна громада (Каховський район)	Червоноперекопська Дмитрівська Слобідська.
12.	Іванівська селищна об'єднана територіальна громада (Іванівський район)	Іванівська; Новомиколаївська Шотівська; Трохимівська

		Балашівська;Благодатненська Нововасилівська; Воскресенська Новосеменівська
13.	Каланчацька селищна об'єднана територіальна громада (Каланчацький район)	Каланчацька; Новокиївська Новопавлівська; Гаврилівська Олександрівська; Привільська Роздольненська
14.	Костянтинівська сільська об'єднана територіальна громада (Горностаївський район)	Дубівська; Костянтинівська Антонівська;Червонополянська
15.	Кочубеївська сільська об'єднана територіальна громада (Горностаївський район)	Кочубеївська; Заградівська Пригір'ївська; Орлівська
16.	Любимівська селищна об'єднана територіальна громада (Каховський район)	Любимівська; Василівська Каїрська(Горностаївський район)
17.	Мирненська селищна об'єднана територіальна громада (Каланчацький район)	Мирненська; Червоночабанська
18.	Музиківська сільська об'єднана територіальна громада (Білозерський район)	Музиківська; Східненська
19.	Присиваська сільська об'єднана територіальна громада (Чаплинський район)	Григорівська; Павлівська Строганівська; Іванівська
20.	Роздольненська сільська об'єднана територіальна громада (Каховський район)	Роздольненська; Семенівська Чорноморівська; Новокам'янська Костогривівська
21.	Станіславська сільська об'єднана територіальна громада (Білозерський район)	Широкобалківська Станіславська
22.	Тавричанська сільська об'єднана територіальна громада (Каховський район)	Тавричанська; Заозерненська Дудчинська
23.	Хрестівська сільська об'єднана територіальна громада (Каховський район)	Хрестівська; Новонаталівська Долинська; Надєждівська Шевченківська
24.	Чаплинська територіальна громада (Чаплинський район)	Чаплинська; Скадовська Першокостянтинівська Балтазарівська; Магдалинівська

		Кучерявоволодимирівська Червонополянська
25.	Чулаківська сільська об'єднана територіальна громада (Голопристанський район)	Чулаківська; Рибальчеська
26.	Ювілейна сільська об'єднана територіальна громада (Олешківський район)	Ювілейна Щасливська Подоло-Калинівська

Станом на початок 2018 року в Херсонській області зареєстровано 26 об'єднаних територіальних громад. Якщо порівнювати з минулим роком, то на початок 2017 в Херсонській області існувало 17 об'єднаних територіальних громад [7].

Реформування адміністративно-територіального устрою, а особливо низової його ланки – громад потребує передусім розроблення стратегій розвитку цих територіально-адміністративних одиниць з врахуванням переваг та недоліків, що постають із наявного природного, соціального та економічного потенціалів. Головними умовами формування об'єднаних територіальних громад як основи нового адміністративно-територіального устрою країни є добровільність об'єднання населених пунктів з врахуванням основних принципів геопросторової організації територіальних громад, забезпечення її економічної спроможності, а також вдосконалення нормативно-правової бази щодо формування нових адміністративно-територіальних одиниць.

Список використаних джерел

1. Геопортал адміністративно-територіального устрою України – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://atu.minregion.gov.ua/ua/home>.
2. Конституція України: прийнята 28 червня 1996 р. – К.: Преса України, 1997. – 80 с.
3. Олійник Я.Б, Остапенко П.О. Формування спроможних територіальних громад в Україні: переваги, ризики, загрози / Я.Б. Олійник, П.О. Остапенко // Український географічний журнал. – 2016. - № 4. – С. 37-43.
4. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України: прийнятий 21 травня 1997 р.: № 280/97-ВР // Відом. Верхов. Ради України. – 1997. - № 24. – С. 170.
5. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80>.
6. Пилипенко І. О. Механізми формування суспільно-географічних периферій в контексті динамічних концепцій регіонального розвитку / І. О. Пилипенко // Культура народів Причорномор'я. – 2009. - № 162. – С. 23-27.
7. Херсонська обласна рада [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://khor.gov.ua/mistseve-samovryaduvannya/povnovazhennya/perelik-ob-yednanih-teritorialnih-gromad-hersonskoyi-oblasti-stanom-na-01-01-2018/>

*Неліпа К.Г. аспірант
кафедри економічної та соціальної географії
Київський національний
університет імені Тараса Шевченка
e-mail: nelipka@ukr.net*

ДЕПОПУЛЯЦІЯ СІЛЬСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ В ЛОКАЛЬНИХ СИСТЕМАХ РОЗСЕЛЕННЯ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ У ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНИЙ ПЕРІОД

Тривала урбанізація, несприятлива демографічна ситуація, активні міграційні процеси, соціально-економічна нестабільність у постсоціалістичний період призвели до зміни кількості населення в сільських поселеннях. В локальних системах розселення почала спостерігатись тенденція до збільшення чисельності малих та середніх поселень за рахунок депопуляції населення у великих селах.

На основі даних переписів населення Запорізької області (1989 р., 2001 р.) [1] відбулися певні зміни в чисельності населення сільських поселень (Рис. 1). Загалом, в області кількість сільських поселень за період 1989-2001 рр. зменшилась на 1,3 % (12 поселень). Було поновлено 3 поселення: с. Обратне в Гуляйпільському районі (1993 р.), с. Біленьке Перше в Запорізькому районі (1994 р.) та Степанівка Друга в Приазовському районі (1994 р.) [2].

При порівнянні сільських поселень за людністю, найбільшу частку складають поселення з чисельністю населення 201-500 осіб. За період 1989-2001 рр. спостерігається тенденція збільшення кількості поселень з людністю до 100 осіб та від 501 до 1000 осіб, відповідно зменшення відбувається в групах поселень з людністю 101-500 осіб, 1001-2000 осіб та більше 3000 осіб. Найбільше збільшилось сіл в групі поселень від 11 до 50 осіб – на 20,3% (16 поселень), зменшилось – від 201 до 500 осіб – на 6% (14 поселень). Також зменшилась кількість безлюдних поселень в результаті зняття їх з обліку. Проте, до сьогодні залишилось безлюдним село, яке так і не ліквідували – це с. Зелений Луг (Веселівський район). Найбільшим селом в Запорізькій області є с. Костянтинівка Мелітопольського району – 11986 осіб (2001 р.).

За період 2001-2017 рр. було ліквідовано 6 поселень, 2 поселення (с. Степок, с. Азовське Якимівського району) було приєднано до іншого поселення (сmt. Кирилівка), утворено 1 поселення (с. Хортиця в Запорізькому районі) [2]. За найменшою кількістю населення, після перепису 2001 р., доцільно ліквідувати або перевести до категорії хуторів наступні поселення: с. Дахно (Бердянський район), с. Красавич (Веселівський район), с. Вишняки, с. Якимівське, с. Губенське, с. Андріївка (Вільнянський район), с. Бабаші, с. Левадне (Гуляйпільський район), с. Гурського (Запорізький район), с. Зелена Балка (Великобілозерський район), с. Форойс (Розівський район), с. Світле (Більмацький район), с. Петрівка (Михайлівський район), с. Громівка (Приазовський район) та с. Котлярівка (Чернігівський район).

Групи поселень із людністю, осіб	1989		2001	
	Кількість поселень, осіб	Частка груп поселень від загальної кількості поселень, %	Кількість поселень, осіб	Частка груп поселень від загальної кількості поселень, %
0	10	1,1	3	0,3
1-10	11	1,2	18	2
11-50	79	8,5	95	10,3
51-100	119	12,8	122	13,3
101-200	205	22,1	197	21,4
201-500	234	25,2	220	23,9
501-1000	138	14,9	145	15,8
1001-1500	63	6,8	62	6,7
1501-2000	29	3,1	19	2,1
2001-2500	11	1,2	11	1,2
2501-3000	5	0,5	6	0,7
Більше 3000	24	2,6	21	2,3
Всього	928	100	919	100

Рис. 1. Групування сільських поселень Запорізької регіональної системи розселення за людністю, за даними переписів 1989 р. та 2001 р.

При аналізі чисельності населення в сільських поселеннях за період 1989-2001 рр. [1] в розрізі локальних систем розселення (ЛСР) Запорізької області спостерігається наступне:

1) Відбулися зміни в переважанні часток сільських поселень певних груп населених пунктів за людністю. Наприклад, в Бердянській ЛСР у 1989 р. найбільша частка сільських поселень, від загальної кількості, припадала на поселення з людністю 201-500 осіб (17,9%), а в 2001 р. – на 101-200 осіб (23,1%). Так само в Чернігівській ЛСР відповідно до даних груп людності поселень 34,1% та 39%. В Гуляйпільській ЛСР в 1989 р. на 51-100 осіб припадало 27,6% поселень, а в 2001 р. – на 10-50 осіб – 24,1%.

2) В чверті ЛСР області переважають поселення з людністю від 201 до 500 осіб: в Розівській – 55,6% (у 2001 р.), Токмацькій – 48,2%, Приазовській – 34%, Василівській – 28,6%, Пологівській – 26,3%, Якимівській – 24,4%.

3) У Веселівській та Приморській ЛСР найбільша кількість населених пунктів за людністю припадає на групи поселень 501-1000 осіб (39,3% та 43,3% відповідно), у Михайлівській, Новомиколаївській та Оріхівській – на 101-200 осіб (32,6%, 27,9% та 25,4% відповідно).

4) Відсутні поселення з чисельністю населення більше 2000 осіб: у Веселівській, Гуляйпільській, Приазовській та Більмацькій ЛСР, більше 1500 осіб – Токмацькій та Чернігівській ЛСР, більше 1000 осіб – у Розівській, Новомиколаївській ЛСР.

5) Найбільша кількість сільських поселень в області припадає на Вільнянську ЛСР – 106 населених пунктів (11,5%).

6) Великобілозерська ЛСР складається всього з 5 сільських поселень, з яких с. Зелена Балка налічує всього 1 особу.

7) Мелітопольська ЛСР вирізняється найбільшою кількістю поселень з чисельністю населення більше 3000 осіб (4 поселення) та, на відміну від інших ЛСР, в групі населених пунктів 1001-1500 осіб в ній відбувається позитивна динаміка, де чисельність поселень збільшується в групах вищого рангу, що свідчить про приріст населення (з 3 поселень у 1989 р. до 5 – у 2001 р.).

8) У Примоській ЛСР відсутні поселення з чисельністю населення менше 50 осіб.

Таким чином, в постсоціалістичний період в Запорізькій регіональній системі розселення відбувається зменшення чисельності сільських поселень, перехід сіл з однієї групи поселень за людністю в іншу (практично завжди в більш меншу за людністю), збільшення сіл чисельністю до 100 осіб та від 501 до 1000 осіб, та, відповідно, зменшення груп поселень з людністю від 101 до 500 осіб та більше 1000 осіб. В області преважають села з людністю від 201 до 500 осіб. В 40% ЛСР області відсутні сільські поселення з людністю більше 2000 осіб. На нашу думку, 15 сіл Запорізької регіональної системи розселення потребують ліквідації. Великобілозерський район найменший в області за чисельністю населення та кількістю поселень, тому ефективніше буде об'єднати його з Кам'янсько-Дніпровським районом, як це було до 1993 р.

Оскільки в демографічній ситуації та міграційних процесах Запорізької області спостерігається тенденція до збільшення від'ємних показників, то, відповідно, буде продовжуватись процес кількісних та якісних змін в сільських поселеннях регіональної системи розселення. Тому, нагальною потребою є проведення нового перепису населення.

Список використаних джерел

1. Банк даних Державної служби статистики України. Перепис населення. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://database.ukrcensus.gov.ua/MULT/Database/Census/databasetree_uk.asp. 2. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. Нормативно-правові акти з питань адміністративно-територіального устрою України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/z7503/A035?rdat=14.03.2018&letter=10635>.

*Нетробчук І. М., к.геогр.н., доц.
кафедри фізичної географії
Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки
Мороз М. М. студентка
географічного факультету
Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки
e-mail: iryna-nim@ukr.net*

МОНІТОРИНГ ЗАБРУДНЕННЯ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ У МІСТІ ЛУЦЬКУ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Актуальною проблемою сьогодення є забруднення атмосферного повітря в містах України загалом, та у м. Луцьк, зокрема, оскільки воно у 2016 р. зайняло 9 сходинку у списку міст з найгіршими показниками чистоти повітря. За інформацією лабораторії спостережень за забрудненням атмосферного повітря Волинського обласного центру з гідрометеорології у м. Луцьк станом на 2016 р. спостерігався високий рівень забруднення атмосферного повітря. Індекс забруднення атмосфери ІЗА становив 8,98, що є вищим порівняно з 2015 р., де він сягав 7,7. У нашій країні ця проблема набула особливої ваги, оскільки не достатньо виконуються природоохоронні заходи. У зв'язку з цим в містах створена мережа постів спостереження (моніторингу) за забрудненням атмосферного повітря. Вони дають змогу проаналізувати інформацію про рівень його забруднення, спрогнозувати ступінь небезпечності та розробити науково обґрунтовані рекомендації для прийняття рішень у галузі охорони атмосферного повітря.

Спостереження за забрудненням атмосферного повітря у м. Луцьку проводиться лабораторією Гідрометслужби на 3 постах, розташованих у різних частинах міста: в центрі (04 ПСЗ – вул. Шопена), східній (05 ПСЗ – вул. Рівненська) та північній (07 ПСЗ – вул. Конякіна). За повною програмою моніторингу якості атмосферного повітря передбачають вимірювання умісту сім забруднюючих речовин : пил, оксид азоту, діоксид азоту, діоксид сірки, оксид вуглецю, фенол, формальдегід [2].

В атмосферне повітря систематично викидаються значні кількості забруднюючих речовин від стаціонарних і пересувних джерел. Так, від стаціонарних джерел, тобто 62 підприємств та організацій м. Луцьк в атмосферне повітря викинуто близько 0,8 тис. т забруднюючих речовин, що на 10,1% менше, ніж у попередньому році. Викиди оксиду азоту та метану, що належать до парникових газів, становили відповідно 79,6 т та 6,7 т або 10,8 % від загального обсягу.

Відзначимо, що найбільшими стаціонарними джерелами забруднення повітря м. Луцька є ПАТ «Гнідавський цукровий завод», що викинув 290, 9 т забруднюючих речовин (29,2 % від загальних стаціонарних викидів), ТзОВ «Західна енергетична група» – 110,3 т шкідливих речовин, що становить 12, 3

% від загальних стаціонарних викидів, ДП МОУ ЛРЗ «Мотор» – 80, 3 т забруднюючих речовин (9 % від загальних стаціонарних викидів) та СП ТзОВ «Хемосвіт Луцькхім» – 59,8 т шкідливих речовин, що становить 6,7 % від загальних стаціонарних викидів [2].

Основним забруднювачем атмосферного повітря міста Луцька все ж таки залишається автомобільний транспорт, від якого обсяг забруднення становить 92 % від загальної кількості викидів. Так, якщо пересічно в розрахунку на одного жителя області припадає 36,6 кг викидів від пересувних джерел, то у м. Луцьку – 47,4 кг, а від стаціонарних джерел забруднення – 4,1 кг. Щільність викидів на 1 км² території міста становить 243,5 т

Рівень забруднення атмосферного повітря за інформацією спостережень на трьох постах м. Луцька у 2016 р. подано в табл.1. Як видно з таблиці упродовж спостережуваного року фіксувались випадки перевищення гранично допустимих концентрацій за такими забруднюючими речовинами як діоксид азоту, фенолу та формальдегіду.

Потрібно відзначити, що спостерігалася тенденція до зростання вмісту усіх забруднюючих речовин порівняно з минулим роком. Найбільші їх концентрації фіксувались в теплий період року. Також збільшенню концентрації забруднюючих речовин в повітрі сприяють метеорологічні умови та інтенсивність транспортних потоків.

Таблиця 1

Характеристика забруднення атмосферного повітря у м. Луцьку за 2016 р.*

Забруднююча речовина	Середньорічна концентрація ГДК с. д.
Пил	0,59
Діоксид сірки	0,05
Оксид вуглецю	0,09
Діоксид азоту	2,54
Оксид азоту	0,62
Фенол	1,73
Формальдегід	2,03

*Складено за інформацією лабораторії спостережень за забрудненням атмосферного повітря Волинського обласного центру з гідрометеорології.

Отже, можна зробити висновок, що головними причинами, що обумовлюють незадовільний стан атмосферного повітря в м. Луцьк є недотримання підприємствами технологічного режиму експлуатації пилогазоочисного устаткування; низькі темпи впровадження сучасних технологій очищення викидів, зростання одиниць автомобільного транспорту, які не забезпечені приладами для нейтралізації відпрацьованих газів.

Для подальшого зменшення та врегулювання забруднення атмосферного повітря пропонується низка таких оптимізаційних заходів [1]: 1) встановлення

нових високотехнологічних пило-, газоочисних і вловлюючих систем на підприємствах; 2) покращення транспортно-експлуатаційного стану вулично-дорожньої мережі міст і автошляхів; 3) застосування каталізаторів знешкодження викидів автотранспорту, використання високоякісного бензину та збільшення кількості одиниць електротранспорту у м. Луцьку та електромобілів загалом; 4) збільшення площі зелених насаджень та лісів уздовж доріг.

Список використаних джерел

1. Нетробчук І. М. Динаміка забруднення атмосферного повітря у Волинській області / І. М. Нетробчук // Природа Західного Полісся та прилеглих територій : зб. наук. пр. : за заг. ред. Ф. В. Зузука. – Луцьк : СНУ ім. Лесі Українки, 2016. – № 13. – С. 77-84. 2. Щорічник стану забруднення атмосферного повітря за 2016 рік / Волинський обласний центр з гідрометеорології. – Луцьк, 2016. – 18 с.

*Панкратенкова Д. О. викл.
кафедри фізичної географії та природокористування
Одеський національний
університет імені І. І. Мечникова
e-mail: dashap15041989@gmail.com*

СУЧАСНИЙ СТАН СКЛАДУ ПІЩАНИХ НАНОСІВ НА ДІЛЯНЦІ РОЗВАНТАЖЕННЯ ВЗДОВЖБЕРЕГОВОГО ПОТОКУ НАНОСІВ В РАЙОНІ ЖЕБРІЯНСЬКОЇ БУХТИ

Піщані наноси є однією із головних складових берегової зони. Аналіз їх складу може розповісти про еволюцію формування та розвитку акумулятивних форм рельєфу. В північно-західній частині Чорного моря в районі м. Великий Фонтан зароджується єдиний вздовжбереговий потік піщаних наносів, який направлений на південний захід і закінчується (розвантажується) в Жебріянській бухті, де нарощує косу і формує віялоподібну генерацію «грінду» [2, 3].

Дана територія виступає районом розвантаження і залягання прибережно-морських акумулятивних форм рельєфу, який приурочений до берегової зони між середньою частиною пересипу лиману Сасик і крайнім південним оголовком Жебріянської коси (рис. 1). З літодінамичної позиції цей район є індикатором сучасного стану всієї берегової зони від мису Великий Фонтан до гирла Дунаю, а особливо показовим є саме склад наносів [4].

Піщані наноси, залягають на акумулятивних формах берегової зони неприливної Чорного моря. Їх типові поперечні профілі включають три фаціальні середовища седиментації: I – середовище прибіжного потоку (від глибини 0,6 h до приурізового валу); II – пляж; III – еолова зона (рис. 2). Висота пляжу тут становить від 0,7 до 1,1 м, ширина - від 25 до 60 м. У тильній частині пляжу починається еолова акумуляція у вигляді невисоких гряд або окремих

горбків. Вони займають смугу, шириною 30-120 м, а висота може досягати 1,1-3,2 м над поверхнею пляжу на різних ділянках. Рельєф профілю різний, а, отже і різний склад наносів.

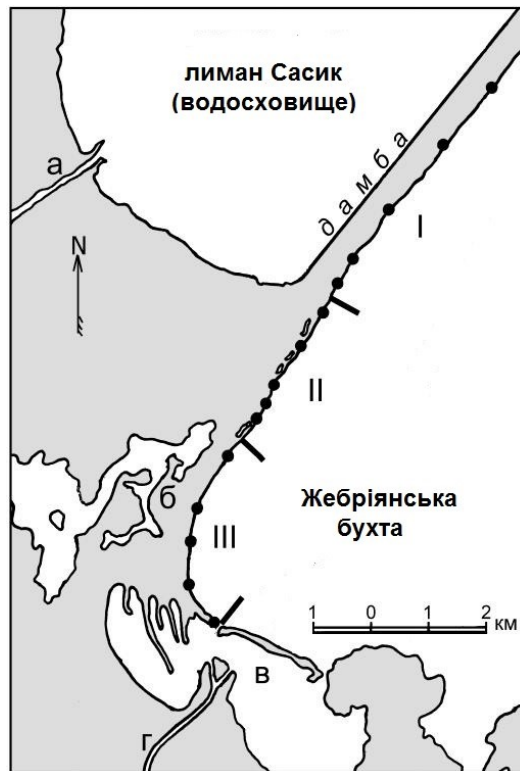

Рис. 1. Розташування окремих ділянок (I-III) і профілів з відбором проб наносів (чорні кружечки) в районі розвантаження північно-західного вздовжберегового потоку наносів біля гирла Дунаю (в, г). Ділянки: I – піщана пересип лиману Сасик; II – піщана тераса «Вовчок»; III – Жебріянська коса. Інші позначення: а – канал прісної води з Дунаю; б – Жебріянська коса; в – Білгородський бар; г – Білгородський рукав в дельті Дунаю

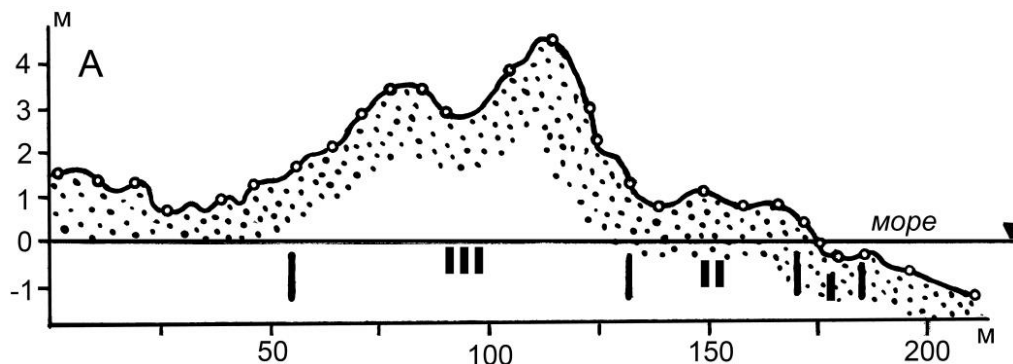

Рис. 2. Типовий поперечний профіль через піщану акумулятивну терасу «Вовчок». Поздовж орієнтовані фації: I – прибійного потоку; II – динамічно стабільного пляжу; III – еолових берегових дюн; точки на профілі позначають місця відбору проб. Глибини та горизонтальні закладення в метрах

Як показала лабораторна обробка проб, на відміну від районів зародження і транзиту по трасі вздовжберегового потоку наносів, в районі розвантаження

підвищеним є вміст часток дрібніше $\leq 0,1$ мм. В цілому по всій довжині берега знижена кількість гравійно-галькових фракцій (1,5-2,5%), а особливо – в середовищі впливу хвильового прибіжного потоку (до 10%) (рис. 3).

Головною особливістю є те, що лише в еоловому середовищі фактично відсутні гравійні та галькові фракції ($<0,5\%$). Для порівняння складу наносів у середовищах різних фацій представляємо три типові гістограми. Згідно цих даних (рис. 3), приурізові проби під дією прибіжного потоку в загальному є більш крупними та менш відсортовані, звідси з підвищеною інтенсивністю видаляються алевритові та пелітові фракції [5].

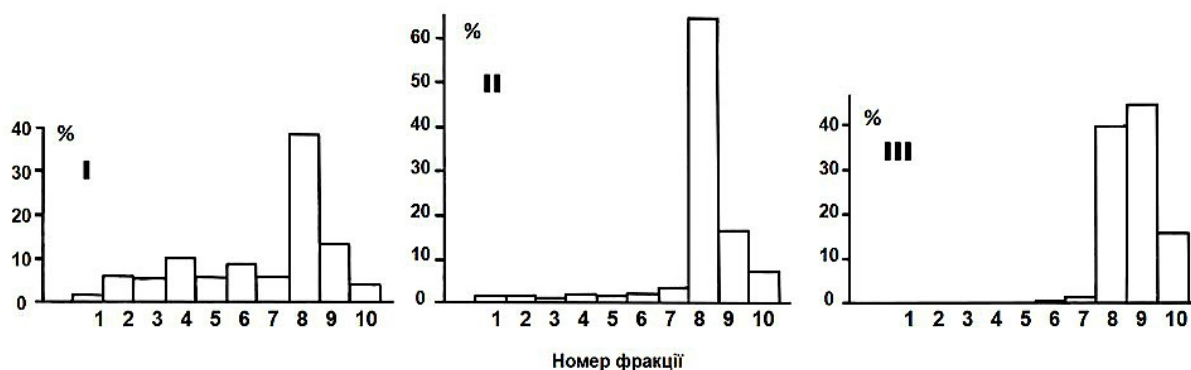

Рис. 3. Гістограми розподілу фракцій наносів в береговій зоні, в районі розвантаження потужного вздовжберегового піщаного потоку в Жебріянській бухті неприливної Чорного моря. Типові гістограми в межах: I – фації прибіжного потоку; II – фації піщаного пляжу повного профілю; III – еолової фації берегових дюн в цілому по всій довжині вивченого берега. Фракції, мм: 1 – > 10,0; 2 – 10-7; 3 – 7-5; 4 – 5-3; 5 – 3-2; 6 – 2-1; 7 – 1,0-0,5; 8 – 0,5-0,25; 9 – 0,25-0,1; 10 – <0,10

На пляжі склад наносів різко відрізняється від приурізової зони, де переважає фракція середньозернистого піску 0,25-0,5 мм. Загалом в районі дослідження ця фракція є провідною: на пляжі 50,13%, на урізі 44,30% і на берегових дюнах 50,83%. Але якщо в середовищах прибою і пляжу в складі фацій фракція (0,25-0,1 мм) друга по концентрації має 10-20%, то в еоловому середовищі вона міститься в кількості навіть більше 40% (рис. 3) [5].

На відміну від двох інших фацій, в еоловій зоні чітко відокремлені дві головні фракції – середньозернистого (0,25-0,5 мм) і дрібнозернистого (0,1-0,25 мм) піску. Ця особливість є характерною для піщаних берегів неприливних морів [1]. При цьому виявляється тісний зв'язок складу наносів в районі розвантаження вздовжберегового потоку наносів від процесів хвильової та еолової диференціації по всій трасі. У район розвантаження приходять переважно фракції середньозернистого піску (до 70%) і сильно окатані (4-5 балів), які за масою переважають в джерелах живлення наносами. Середньозернистий фракція (0,5-0,25 мм) характеризується максимальним вмістом у всій масі наносів, оскільки на всій довжині поперечних профілів становить 48,42% в 240. Тому вона виділяється як провідна фракція, найголовніша, яка становить основну масу наносів на поперечних профілях [1, 4, 5].

Район розвантаження вздовжберегового потоку піщаних наносів (Жебріянська бухта) характеризується повздовжньою диференціацією трьох головних фаціальних елементів: фація прибірного потоку, фація пляжу та еолова фація, яка представлена береговими дюнами. Провідною фракцією в межах всіх фацій є середньо-зернистий пісок 0,25-0,5 мм: 44,30% в смузі прибірного потоку, 50,13% на пляжі та 50,83% на берегових дюнах. Друге місце також у всіх фаціях займає фракцій 0,25-0,1 мм: в прибірній смузі 12,57%, на пляжі 25,6%, а на берегових дюнах – 26,61%.

Список використаних джерел

1. Выхованец Г.В. Эоловый процесс на морском берегу. Одесса: Астропринт, 2003. 380 с. 2. Зенкович В.П. Морфология и динамика советских берегов Черного моря. Часть II. Москва: Изд-во АН СССР, 1960. 216 с. 3. Шуйский Ю.Д. Берега Жебринской бухты. Вестник Всесоюзного Географического общества. 1969. Т. 101. Вып. 4. С. 362 – 365. 4. Шуйский Ю.Д., Выхованец Г.В. Экзогенные процессы развития аккумулятивных берегов в северо-западной части Черного моря. Москва: Недра, 1989. 198 с. 5. Шуйский Ю.Д., Выхованец Г.В., Панкратенкова Д. О. Анализ состава береговых наносов на участке разгрузки вдольберегового песчаного потока, северная часть Черного моря. Slovak international scientific journal. 2017. № 7. Вып. 1. С. 63-69.

*Половка С. Г. д.геол.н, проф.
кафедри географії та методики її навчання
Половка О. А. викл.
кафедри географії та методики її навчання
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини
e-mail: serge_polovka@ukr.net*

НАУКОВІ ІДЕЇ ВОЛОДИМИРА ІВАНОВИЧА ВЕРНАДСЬКОГО *(до 155-ти річчя з дня народження)*

Володимир Іванович Вернадський (1863 – 1945 рр.) – постать добре відома світовій науковій спільноті. Він залишив глибокий слід і наукову спадщину в широкому спектрі природничих наук, не є виключенням і геологія океанів та морів. Після морської глибоководної експедиції дослідників Новоросійського (нині ОНУ імені І. І. Мечникова) університету в Чорне море (1892), яка завершилася відкриттям зараження глибин моря сірководнем. На цьому тлі М. І. Андрусов і М. Д. Зелінський обґрунтували біогенну гіпотезу походження сірководню [5; 7 – 8]. Ці наукові напрацювання

«підштовхнули» першого Президента УАН акад. В. І. Вернадського до зосередження уваги дослідників природи Землі на необхідності проведення геохімічних досліджень в Азовському морі та вивченні природної радіоактивності Південного берегу Криму. Згодом такі дослідження вилилися у започаткування ним нової науки – біогеохімії. Вона виникла в ХХ ст. на перехресті геології, біології та хімії. Основні принципи були сформовані Володимиром Івановичем Вернадським і норвезьким ученим В. М. Гольдшмідтом та розвинені у наукових працях російських дослідників О. Є. Ферсмана і О. П. Виноградова. Завдяки симбіозу природничих наук, нині з'ясовано значну роль розвитку життя на Землі, як фактору, який призвів до утворення органогенних гірських порід (коралові рифи, кам'яне вугілля, торф та ін.), що в свою чергу, як вважають вчені, змінили склад атмосфери та гідросфери, а також безпосередньо мали вплив на геологічні процеси (вивітрювання та ін.) [2].

У подальшому наукові результати морських експедицій спонукали і надихнули В. І. Вернадського розглянути питання походження життя на Землі, згодом створити всесвітньо відоме вчення про біосферу (термін увів Е. Зюсс в роботі «О происхождении Альп», 1875), живу речовину, яка організовує земну оболонку. Академік УАН В. І. Вернадський стверджував, що змінюється не лице Землі, як вважав видатний австрійський геолог Едуард Зюсс, а лице біосфери. З останньої тези випливає, що Володимир Іванович був добре ознайомлений із науковими працями Ч. Дарвіна («Происхождение видов путем естественного отбора, или Сохранение благоприятствуемых пород в борьбе за жизнь», 1859 р. та ін.) і підтримував його вчення [7].

Володимир Іванович Вернадський накреслив шлях еволюції біосфери в ноосферу [1], по-скільки ці узагальнюючі вчення фокусують у собі не просто окремі науки або низку природничих наук, але і всю науку і всю політику. Від того, наскільки вдалим виявиться співпраця науки і політики, залежить доля роду людського. Вчення В. І. Вернадського про взаємовідносини природи і суспільства здійснює і нині вплив на формування сучасного екологічного світогляду (саморегуляції біосфери більше не вистачить для збереження її цілісності).

У період апогею «боротьби» фіксистів і мобілістів офіційно було започатковано морську геологію в АН УРСР (1962 р.). Подальший розвиток геології океанів і морів дає поштовх до виникнення концепції літосферних плит. Такий кут зору на землебудову «породжує» нові наукові напрями в різних природничих науках і спонукає до висунення альтернативних думок на усталені концепції. Участь у морських експедиціях співробітника ІГН АН УРСР доктора геол.-мін. наук А. Я. Дроздовську надихнули по-новому реконструювати природничу історію хімічної еволюції Світового океану й атмосфери в геологічній історії Землі («Химическая эволюция океана и атмосферы в геологической истории Земли», 1990) [2]. За допомогою законів термодинаміки вона вперше, довела низку тверджень, які дають підставу до висунення альтернативної думки, щодо поглядів В. І. Вернадського на час зародження життя на Землі (на думку Володимира Івановича атмосферу

сформували біологічні організми) і нині потребують осмислення та подальшого розвитку науковою спільнотою [2; 7 – 8 та ін.].

Володимир Іванович Вернадський започаткував історію науки і техніки (1932 р.), як окремих наукових напрям. На питання, яке задавалося йому неодноразово: «Для чого потрібна історія науки?», відповідав: «Щоб знайти нове та не робити помилок минулого». Прикладів, коли забуте слугувало (і може слугувати) поштовхом до нового в розвитку природничих наук немало, не є виключенням і морська геологія. Достатньо згадати приклад, коли основні положення тектоніки літосферних плит вже були сформульовані (1972), французькими (Ле Пешон та ін.) та російськими (Л. П. Зоненштайн, О. Г. Сорохтін, В. Ю. Хаїн та ін.) тектоністами, як раптом цілком випадково виявили давно забуту працю англійського вченого Османда Фішера «Фізика земної кори» (1889). В цій науковій роботі за О. Г. Сорохтіним, висловлені, хоча і без вагомих аргументів, всі основні ідеї сучасної тектоніки плит (формування океанічної кори в зонах розтягу, опускання океанічного дна в зонах стиску по периферії Тихого океану під островні дуги і континенти, конвективні потоки підкорової речовини, як рухомий механізм). Вочевидь, на час своєї публікації ці ідеї були настільки революційними, що не сприймалися науковим загалом. Потрібен був час для того, щоб накопичити певний фактичний матеріал і щоб вони знов стали актуальними [9].

Одним із авторів цієї роботи, було реалізовано одну з наукових ідей В. І. Вернадського в галузі геології океанів і морів через дисертаційну роботу докторського рівня на тему: «Історія морських геологічних досліджень в Україні» [7]. Ця робота присвячена проблемі зародження та розвитку морської геології в Україні і є першим узагальненням з історії морських геологічних досліджень на терені незалежної морської держави – України.

Висновки. Підсумовуючи викладене, слід наголосити, що закладені наукові ідеї В. І. Вернадським актуальні і нині та впроваджуються в практику життя, розвиваються на новому науковому рівні його послідовниками.

Список використаних джерел

1. Вернадский В.И. Биосфера и ноосфера / Владимир Иванович Вернадский. – М.: Наука, 1989. – 262 с.
2. Дроздовская А. А. Химическая эволюция океана и атмосферы в геологической истории Земли / Алиса Акимовна Дроздовская. – Киев: Наук. думка, 1990. – 208 с.
3. Емельянов В. А. Геоэкология черноморского шельфа Украины / Емельянов В. А., Митропольский А. Ю., Наседкин Е. И. и др. – К.: Академперіодика, 2004. – 296 с.
4. Емельянов В. А. Основы морской геоэкологии / Емельянов В. А. – Киев: Наук. думка, 2003. – 238 с.
5. Ларченков Е. П. Геология в Одесском университете (Очерки истории кафедры общей и морской геологии) / Ларченков Е. П., Кравчук О. П., Кравчук А. О. – Одесса: Феникс, 2009. – 536 с. – (Возникновения геологи как науки. Основные идеи в период ее становления).
6. Митропольський О. Ю. Екогеохімія Чорного моря / Митропольський О. Ю., Наседкін Є. І., Осокіна Н. П. – К., 2006. – 279 с.
7. Половка С. Г. Історія морських геологічних досліджень в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра геол. наук: спец. 04.00.23 «історія геології» / Сергій Григорович Половка; Інститут геологічних наук НАН України. – Київ, 2011. – 36 с.
8. Половка С. Г. Сто морських геологів України / Сергій Григорович Половка. – Київ - Умань: «Візаві», 2007. – 261 с.
9. Романовский С. И. Великие геологические открытия. Очерки по истории геологических знаний / Сергей Иванович Романовский. – Вып. 30. - СПб., Издат-во ВСЕГЕИ, 1995. – 216 с.

*Прохорова Л.А. к.геол. н., доц.
зав. кафедри фізичної географії і геології
Зав'ялова Т.В. ст. викл.
кафедри фізичної географії і геології
Непша О.В. ст. викл.
кафедри фізичної географії і геології
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького
e-mail: nepsha_aleks@ukr.net*

ЗНАЧЕННЯ МЕТЕОРОЛОГІЧНОГО ЧИННИКА У РОЗПОДІЛІ ЗАБРУДНЮЮЧИХ РЕЧОВИН ПОВІТРЯ МІСТА ЗАПОРІЖЖЯ

Забруднення повітря викидами техногенних джерел залежить від напрямку вітру, його повторюваності та швидкості. Важливим фактором, що визначає розподіл продуктів техногенезу є напрямок вітру, характер впливу якого пов'язаний з переважанням джерел викидів в будь-якому районі і залежністю спрямованості перенесення, у зв'язку із загальною метеорологічною ситуацією. При цьому слід враховувати трансформації повітряного потоку в міських умовах, яка полягає в зменшенні швидкостей вітру всіх напрямків, внаслідок чого збільшується повторюваність штильових ситуацій [3].

При аналізі напрямків вітру за теплий і холодний періоди нами встановлено, що найбільшу повторюваність протягом року мають вітри північних, північно-східних і східних ромбів [2]. Максимум забруднення повітря пилом (1,8-2,1 мг/м³ протягом року відзначаються при північно-східних і східних вітрах. Рівень забруднення атмосфери характеризується значною мінливістю, так коефіцієнт варіації при пануючих напрямках вітру становить 0,8-1,2 в теплий період і 1,1-1,4 – в холодний період.

У теплий період концентрації пилу вище середніх сезонних значень спостерігаються при північних, північно-східних і східних вітрах найбільш несприятливих, оскільки в таких випадках потік направлений на найбільш щільно населені житлові квартали. При вітрах південно-західного і північно-західного напрямку концентрації пилу в тепле і холодне півріччя менше середніх сезонних (0,4-0,5 мг / м³, що пояснюється тим, що західні вітри приносять опади, які зменшують вміст пилу в міському повітрі.

Аналіз метеорологічної інформації про концентрації пилу вище ГДК дозволив виявити зв'язок між повторюваністю концентрацій вище ГДК і швидкістю вітру.

Найбільша повторюваність (16-20% випадків) забрудненості повітря пилом спостерігається при штилі і швидкості 1,0-2,0 м/с, що обумовлено ослабленням вертикального і горизонтального обміну. Менше значення максимуму концентрації створюється при збільшенні швидкості до 3-6 м/с, внаслідок перенесення потужних викидів від високих джерел забруднення в приземний шар повітря. Подальше посилення вітру не роблять істотного впливу на значення повторюваності концентрації вище ГДК.

Як відомо швидкість вітру грає істотну роль при утворенні пилових бур, які на південному сході України спостерігаються зазвичай з березня по вересень при пилових бурях найбільша повторюваність швидкості вітру (40%) всіх випадків має близько 10 м/с, а максимум концентрації пилу досягає 10 ГДК.

Вітровими потоками визначається горизонтальний перенос сполук сірки. Максимальна повторюваність підвищених концентрацій спостерігається при північно-східних вітрах (20-27% випадків) і південно-східних (13-14% випадків).

Нами розглянута залежність повторюваності підвищеної концентрації сірчистого газу від швидкості вітру і встановлено, що найбільша їх повторюваність (15-23%) відзначається при швидкості 0-2 м/с. Другий максимум концентрації виявляється при збільшенні швидкості вітру до 5-7 м/с, що узгоджується з висновками М.Є. Берлянда [1] про максимальні концентрації від високих гарячих джерел викидів при даній швидкості. Зі збільшенням швидкості вітру до 10 м/с повторюваність випадків з підвищеним забрудненням домішками зменшується від 1 до 6%.

Певна залежність відзначається між повторюваністю концентрації окису вуглецю вище ГДК та напрямком вітру. Максимум повторюваності (18-23%) високих концентрації домішки відзначається при вітрах зі східною складовою, що пояснюється впливом промислового комплексу.

Сумісний аналіз швидкості вітру і концентрації окису вуглецю показав, що найбільш чіткий зв'язок між ними відзначається при штилі (20-21%), а також при швидкостях 1-3 м/с. Висока концентрація (до 12 ГДК) при слабкому вітрі (1-2 м/с) в теплий період пояснюється умовами накопичення домішок від низьких джерел при відносно стійкій стратифікації атмосфери. Таким чином, в разі наявності штилю в приземному шарі концентрації зростають, причому більшою мірою, чим товщий штильовий шар. При збільшенні швидкості вітру повторюваність великих концентрацій забруднення зменшується, а при швидкості 8-10 м/с вона становить 1%.

Найбільша повторюваність (15-28%) концентрації двоокису азоту вище ГДК спостерігається в широкому діапазоні швидкостей вітру від 0 до 3 м/с. Для цих домішок, що надходять в основному від низьких джерел небезпечним є поєднання слабкого вітру і приземної інверсії, яка сприяє накопиченню домішок. Забруднення повітря двоокисом азоту різко зменшується зі збільшенням швидкості вітру, що пояснюється збільшенням турбулентності, яка призводить до швидкого розсіювання.

Список використаних джерел

1. Берлянд М. Е. Прогноз и регулирование загрязнения атмосферы. – Л. Гидрометеоздат, 1985. – 272 с. 2. Географія Запорізької області: Хрестоматія/Відп. ред. Л. М. Даценко. – Мелітополь: Вид-во МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2014. – 200 с. 3. Донець І. А. Суспільно-географічне дослідження екологічних проблем м. Запоріжжя: дис... канд. геогр. наук: 11.00.02/І. А. Донець; Мелітопольський державний педагогічний ун-т. – Мелітополь, 2001. – 162 с.

ВИВЧЕННЯ СТУДЕНТАМИ-ГЕОГРАФАМИ РІДНОГО КРАЮ ЯК ОБ'ЄКТА КРАЄЗНАВЧО-ТУРИСТСЬКОЇ РОБОТИ

Щоб по-справжньому пізнати свій рідний край, необхідно вивчати його історію, культуру, особливості довкілля та ін. Така комплексність у дослідженні різних сторін певної місцевості властива краєзнавчо-туристській роботі.

Зважаючи на цінність знань особистості про рідний край і, ставлячи за мету формування краєзнавчих ціннісних орієнтацій, то краєзнавство й туризм як елемент позакласної та позашкільної роботи можуть позначитися на формуванні ціннісного ставлення, любові до рідного краю молодого покоління. Специфічними цінностями, що входять до змісту краєзнавчо-туристської роботи, є ціннісні аспекти компонентів навколишньої природи рідного краю, її різноманіття та взаємозв'язок з антропогенним середовищем. Саме ці компоненти сприяють розвитку творчих здібностей студентів, їхнього географічного мислення, досягненню результативності педагогічного процесу, вихованню особистості. Система знань про рідний край формується під час теоретичної краєзнавчої освіти, а також внаслідок участі студентів у походах та польових дослідженнях на території рідного краю. За висловом Г. Попович, «краєзнавчо-туристські знання – сукупність знань про рідний край, які отримують студенти під час туристичних походів і польових досліджень, необхідних для закріплення теоретичного краєзнавчого матеріалу, що актуалізує потреби особи в пізнанні природного, господарського і соціального середовища свого існування, сприяючи формуванню її ціннісних орієнтацій і цілісних громадянських якостей» [4, с. 174].

Встановлено, що об'єктом краєзнавства постає рідний край, а його предметом – часові, природні й соціальні взаємозв'язки, які впливають на розвиток конкретної території, межі якого динамічні та постійно розширюються в процесі життєдіяльності особистості. З'ясовуючи назване поняття як об'єкт дослідження краєзнавства, О. Бондаренко під рідним краєм розуміє територію адміністративної одиниці, що вивчають через ознайомлення з краєзнавчою літературою, картографічним матеріалом, а також безпосередніх спостережень й досліджень під час походів, екскурсій, польової практики [1, с. 29]. О. Тімець окреслює межі рідного краю широко, зауважуючи, що це певна частина країни, місто чи село, інше поселення, де впродовж тривалого часу живе людина, географічний чи історичний об'єкт, що в процесі життєдіяльності став для людини рідним. При цьому всі факти, явища і процеси, які вивчають, простежувані в краї комплексно, тобто в усіх їхніх причинно-наслідкових зв'язках [6, с. 34].

За висловом В. Обозного, «винятково важлива роль належить тому освітньо-виховному комплексу знань, що об'єднує поняття краєзнавства (усебічне вивчення місцевості, де проживають і яка уточнює поняття «рідний край») і туризму як засобу, що допомагає реалізувати краєзнавчо-народознавчий напрям, активно впливає на формування здорового способу життя й високих моральних якостей людини» [3, с. 178]. Із цього приводу О. Леонт'єв зауважував: «В опануванні будь-яких знань узагалі важливе те, яке місце в житті людини посідає пізнання, чи є воно для неї частиною життя або тільки зовнішньою, нав'язаною ззовні умовою» [2, с. 104]. У руслі аналізу пізнання навколишньої дійсності рідного краю як активного, творчого процесу відображення у свідомості студента-географа зв'язків і закономірностей об'єктивного світу, як процесу перетворення навколишньої дійсності відповідно до потреб суспільства можна стверджувати, що знання про рідний край потрібно формувати не через елементарне заучування, а шляхом свідомого їх пошуку й оброблення.

Застосування знань про рідний край на всіх етапах навчального процесу є умовою ефективної підготовки майбутнього вчителя географії до краєзнавчо-туристської роботи. Це передбачає активне використання краєзнавчої інформації у ході навчально-виховного процесу, що є різновидом діяльності студента-географа під час засвоєння дисциплін, що реалізується через систему пізнавальних завдань, спрямованих на оволодіння краєзнавчо-професійними знаннями, уміннями, навичками.

Таким чином, рідний край – змінюване під впливом різноманітних чинників окреслення певної території, що підлягає вивченню як під час безпосереднього проживання так і спеціально організованих екскурсій, походів, подорожей учнями й студентською молоддю. На нашу думку, межі рідного краю найчастіше мають маркер «розширення» до кордонів своєї області чи країни.

Обстоюючи потребу у вивченні рідного краю, С. Попович пропагує думку про первинність краєзнавства, стверджуючи, що «в надрах краєзнавства, за допомогою екскурсій зароджувався вітчизняний туризм. В його основі лежала подорож як сума нових вражень і уявлень про навколишній світ, дієвий засіб оздоровлення та відпочинку. На відміну від краєзнавців, для яких подорож була лише одним із засобів вивчення й описання краю, у туристів саме подорож, мандрівка, похід, екскурсія посідали пріоритетне місце» [5, с. 113]. За висловом В. Обозного, «винятково важлива роль належить тому освітньо-виховному комплексу знань, що об'єднує поняття краєзнавства (усебічне вивчення місцевості, де проживають і яка уточнює поняття «рідний край») і туризму як засобу, що допомагає реалізувати краєзнавчо-народознавчий напрям, активно впливає на формування здорового способу життя й високих моральних якостей людини» [3, с. 178]. Учений трактує туризм як засіб краєзнавчої роботи, що забезпечує ефективність реалізації професійних функцій учителя. Таким чином, на думку науковців, яку ми підтримуємо, існують тісні взаємозв'язки між краєзнавством і туризмом.

Особливості рідного краю краще вивчати на основі емоційно-ціннісного ставлення до нього, коли певну територію аналізують із позиції багатоаспектної цінності (сфера життя, естетичні почуття, мотиви краєзнавчої діяльності). З огляду на це важливим чинником формування системи цінностей майбутніх учителів географії є пізнання рідного краю. Конкретизація загальнолюдських цінностей на краєзнавчому рівні відбувається залежно від сприйняття майбутніми вчителями географії свого краю: «батьківщина», «чужина», «будинок», «місце, яке я люблю», «простір», «територія», де необхідним аспектом формування емоційно-ціннісного ставлення слугує освоєння студентами-географами малої Батьківщини, особистісної позиції стосовно навколишнього середовища. Тож, межі рідного краю для майбутніх учителів географії в процесі навчання розширюються під час краєзнавчої діяльності – від населеного пункту до кордонів своєї області, країни, зарубіжжя.

Список використаних джерел

1. Бондаренко О. В. Формування готовності студентів природничо-географічних факультетів педагогічних університетів до краєзнавчої роботи з учнями: дис. канд. пед. наук. Кривий Ріг, 2009. 266 с. 2. Леонтьев А. Н. Избранные психологические произведения: в 2-х т. Москва: Педагогика, 1983. Т. I. 392 с. 3. Обозний В. В. Краєзнавство: навч. посіб.-практикум. Київ: ТОВ «Міжнародна фінансова агенція», 1997. 265 с. 4. Попович Г. Л. Методика формування краєзнавчо-туристичних знань у майбутніх учителів географії: дис. канд. пед. наук. Київ, 2015. 178 с. 5. Попович С. Туристичне краєзнавство: генеза, методологія, завдання. *Краєзнавство*. 2015. № 3/4 (92/93). С. 111–124. 6. Тімець О. В. Підготовка майбутніх учителів географії та біології до краєзнавчо-туристської роботи з учнями: дис. канд. пед. наук. Київ, 2001. 212 с.

*Sytnyk Ivan
Cairns, Queensland, Australia
e-mail: vanouman@yandex.ua*

QUEENSLAND – THE BANANA STATE OF AUSTRALIA

Australian bananas are a product of the rain and sunshine of the tropics and sub tropics. Bananas grow in row after row on commercial plantations in three states. They are actually the worlds largest herb, a plant, that goes on producing year after year. More than 90 percent of Australia's bananas are grown in Queensland, the majority in the high rainfall region in the far-north, where bananas grow in a narrow coastal strip between Cardwell in the south and Babinda in north. The industry is now centred around Innisfail and Tully in North Queensland.

Others are grown on the Atherton Tableland, northern New South Wales from around Coffs Harbour to the Tweed River and in southeast Queensland as far north as Bundaberg. Small commercial plantations exist in Western Australia around Carnarvon, as well as the near the Ord River at Kununurra and near Darwin.

A well planned plantation incorporates good soil types, safe all weather access, row design to suit topographic conditions, irrigation design, plant spacings, and specialised erosion control and drainage structures.

From the time of planting it usually takes 12 months or so to produce the first bunch, with subsequent bunches every 8-10 months thereafter. Because commercial banana plants cannot produce seeds, they are predominately propagated from their underground rhizomes called corms or tissue culture.

The corm is a mass of underground fibrous material, which develops underground eyes, which sprout as new shoots called suckers (followers), whilst the parent or mother plant continues to grow. Generally it is the corm of the plant which is dug up and cut up for planting material (called bits) and suckers.

Almost half of banana plants are propagated by tissue culture because they are free of major pest and diseases. Tissue culture is a process whereby plants are produced in sterile conditions and grown in pots. The tissue is taken from the meristem located near the centre of an eye. The young plantlets are about 300mm high. As the young banana plant grows it continually produces suckers (followers). Only one of these is selected to continue the banana crop cycle whilst all the others are removed.

The banana plant is the largest perennial plant on earth without a wooden stem. Its trunk (called pseudostem) comprises a series of tightly overlapping leaf sheaths and is comprised of about 90% water. As such a banana plant can easily be blown over by moderately strong winds.

After approximately six months, when the banana plants leaf formation is completed and the plant has matured, a flowering stalk emerges from the top of the plant. This flowering stalk appears as a large bud and is called the bell. Initially the flowering stalk grows upwards and is eventually turned downward by the forces of gravity. This bell forms in the corm and pushes its way up through the pseudostem, to emerge through what is known as the throat of the plant. It follows the last leaf (called a spade leaf) that the parent plant will produce. At this stage the inflorescent (bell) is greenish red, bullet shaped and pointing vertically. It quickly turns over to a pendulous position.

The inflorescent consists of male and female flowers attached to a central stem and arranged in grouped double rows, called hands. A reddish purple, fleshy bract protects each hand. As the bunch develops, the bracts begin to lift and fall off, revealing the developing bananas. The female flowers are the first hands to be revealed and are recognisably bigger than the male flowers. Only the female flowers will develop into bananas, and the hands of the male flowers fall off soon after their bracts do.

As the little bananas start to develop, they grow downward, as gravity would dictate, but, as they take in more and more sunlight, their natural growth hormones bring about a phenomenon known as "negative geotropism" and they begin to turn and grow upward, which is why bananas are always bent.

After the bunch forms, it is covered with a large, translucent bag shielding it from insect, bird, flying fox and leaf damage. It is hard to believe a leaf rubbing in the wind on a newly emerged bunch can mark the developing bananas. The bag still allows sunlight to reach the bananas. In addition, when a bunch has a translucent bag on it, it helps the fruit to fill out more quickly. A bunch with a bag on it will be picked two to three weeks quicker than one without. At the time of covering the

bunch is trimmed via the removal of some of the smaller hands and the bell is also removed.

Within 12 to 15 weeks of flowering, bunches have matured enough to be ready for harvest. A bunch averages 150 to 200 bananas and weighs approximately 35-50 kilograms. Once the bunch is harvested, the parent or mother plant is cut down and becomes organic plantation matter. The selected sucker (follower) will now become the new parent or mother plant which will produce the next bunch of bananas in approximately 8-12 months time.

Harvesting a banana crop is the perfect job if you like working outdoors, enjoy physical work and don't mind getting very wet, very often, during the wet season from November to March. During the dry season from April to October the weather for pickers is much better.

Picking crews of around 4-6 strong fit people, take a tractor, with a special trailer, between the rows of bananas looking for mature bunches. The trailer is specially designed to give the newly harvested bunches of bananas as much protection as possible from bruising and consequent markings. Padding is used to prevent this type of damage happening. Different coloured bunch covers are used to assist the pickers. At any time they will be predominantly looking for bags with the same coloured stripes. Firstly it's a quick check under the bag to ensure the bunch is at the correct level of maturity.

Secondly, two members of a team will work together to pick the bunch from the banana plant. One will pull the bunch towards their shoulder, to hold it and the other will put a nick in the stem of the plant. This allows the plant to be bent over, so the bunch can rest fully on the picker's shoulder. Then a swift slash with a machete removes the bunch from the plant and it is loaded on the trailer between the padded sheets to protect the fruit.

Much care and attention is shown during the harvesting process. It's velvet glove treatment all the way from here. Taking care during banana picking is a constant challenge, considering these bunches generally weigh around 35 to 50 kilograms. Note that much heavier bunches have been recorded, with the world record in excess of 100 kilograms.

As each plant stem only produces one bunch, once that bunch is harvested, the stem of the parent plant is chopped down and becomes organic matter for the next crop. The follower (sucker), which is already partially grown becomes the new parent plant, which will produce the next bunch in 8-12 months time. Meanwhile the harvested bunches are on their way to the packing shed where there are many more hands to help get these bananas into your fruit bowl.

Bananas were originally marketed in bunches and the leaves were used as padding to minimise the marking and bruising in transit to markets. In the early 1900s wood cases were introduced, with all of the bananas packed as single fingers, and weighing around 45 kgs. Eventually the wooden crates were replaced by the cardboard cartons we still see used today. Once the trailers of newly harvested bunches reach the packing shed, either the top of the trailer, which is demountable, is slid onto a rail like system and pushed into the shed, or the trailer is reversed into the shed

Bunches are then lifted onto an overhead conveyor system using an air ram for easier lifting for the operator. Bunches generally weigh around 35-50kgs and each day an operator may lift up to 500 bunches. The bags are removed to be recycled and used for upcoming crops. The overhead gantry system then takes the bunches through a high pressure wash to clean the fruit.

Next the hands of bananas are removed from the bunch stem in a process called «dehanding». A special thin, straight bladed dehanding knife is used to remove the hands, which each contain from around 25 to 30 individual bananas or finger from the bunch stalks.

Care is taken at all of the above processes to ensure any “passengers” that come into the shed, especially green tree frogs and tree snakes which like to live in the bunches are not harmed and returned to the plantation. Occasionally, some of these passengers do manage to make a long trip to markets, where they are retrieved and sent to local zoos, or returned to the farm from which they came.

After the hands have been removed, they are cut into clusters of between 3 and 9 individual bananas, to make it easier for retailers and consumers further down the supply chain. It is these clusters that you would be used to seeing at your local retailers. Once cut from the bunch into clusters, the bananas are placed into a fresh water wash tank, or placed onto a packing wheel, for further cleaning, removing of excess sap.

After the wash, and before bananas get to the packing station they are placed onto a conveyer belt where they are graded, sized and sorted to remove any with deformities, blemishes, cuts, bruises or marks that render them unmarketable. This conveyor belt will take the clusters to the packing stations. The rejected bananas are put on another conveyor belt and will either become stock feed or be chopped up to be reused as plantation fertiliser.

At the end of the conveyor belts are the packing stations, where packers place clusters into banana cartons in preparation for journey to markets. The two most common grades or sizes of bananas are “Large” and “Extra Large”.

During the packing process a plastic carton liner is first placed in the bottom of the carton which lines the whole carton. Next a sheet of paper is put into the carton to draw away any more moisture. After one layer of bananas has been put into a row down the centre of the carton, a plastic slip sheet is placed over this fruit. This will protect these bananas from rubbing, therefore preventing bruising each other during transport to markets.

Two more layers of bananas are then placed into the carton. These two layers are placed in opposite directions to ensure a snug fit inside the carton which will minimise transportation rubbing and subsequent marking of the bananas. The fully packed banana cartons weigh a minimum of 13 kilograms net. Over 20 million of these cartons are packed in Australia each year. After packing the boxes are moved on a conveyor belt to a palletising station where they are placed onto pallets ready for transport to market.

Hydraulic lifts assist these workers so that the transfer of the bananas from the conveyor belt to the pallets is always at the same level as the belt. Glue is used to stabilise each layer of the cartons as they are placed onto the pallet, and the top layers

are strapped to assist transfer by forklifts. From the palletising station the pallets are then placed in cool rooms to bring the temperature of the bananas down to 14-16°, which is the temperature they will be transported at in their journey to the market.

*Ситник О.І. к.геогр.н. доц.
кафедри географії та методики її навчання
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини
e-mail: sytnykuman@gmail.com
Демчук О.А., магістрант
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини
e-mail: olesyaplakhotniuk@ukr.net*

ЄВРЕЙСЬКЕ НАСЕЛЕННЯ БРАЦЛАВА ТА ЙОГО ВПЛИВ НА РОЗВИТОК СЕЛИЩА

Щороку в осінню пору упродовж кількох останніх десятиліть місто Умань відвідують велика кількість паломників, які є послідовниками брацлавського хасидизму. Але чому саме «брацлавські хасиди»?

Брацлав – селище міського типу у Вінницькій області, але у минулому – це центр відомого Брацлавського воєводства, охоплювало територію сучасної Вінницької області, прилеглі райони Кіровоградської, Черкаської та Одеської областей і територію молдовського Придністров'я. Завдяки сприятливим природним умовам землі Брацлавщини почали заселятися ще в палеоліті, а, починаючи з IX ст., тут з'явилися племена уличів і тиверців, які на той час входили до складу Київської Русі [5].

Перша згадка про укріплене поселення Брацлав з'явилося в літописі Великих князів литовських у 1363 р. В Середньому Побужжі, звільненому Великим князем Ольгердом від татар, було засновано місто, яке швидкими темпами зростало завдяки своєму розташуванню [3].

На початку XV ст. кількість населення Брацлава складало 5000 осіб. Враховуючи центрове положення міста, у ньому проживали українці, росіяни, поляки, іудеї (всього 3 %). Зайнятість населення була різною, українці переважно займалися сільським господарством, а євреї – ремеслами та роздрібною торгівлею [3, 7].

Починаючи з 1616 р., внаслідок економічного піднесення міста, населення почало збільшуватись і, згідно люстрації королівських володінь, у Брацлаві (точніше, в його частині, що належала королю) виявилось «городових будинків 500, серед яких нараховувалось єврейських – 18, шляхетських – 40, російського духовенства – 6» [2]. У 1635 р. польський король Владислав IV підтвердив права єврейської общини Брацлава, адже іудеї відігравали вагомий роль в місті (були орендарями великих маєтків, збиральниками податків, управителями

маєтків, діловими агентами, володарями шинків та готелів, маслоробень, млинів, лісопилок і винокурень) [2, 10].

За часів визвольної війни 1648-1654 рр. вважалось, що всі єврейські мешканці Брацлава були знищені. За іншими джерелами, вони встигли втекти (в єврейських хроніках описано лише вбивство іудеїв у Тульчині і Немирові, але не в Брацлаві). Згодом, знову оселившись в Брацлаві, іудеї зазнали утисків під час нападу російських військ у 1664 р. та під час виступу проти Петра I гетьманів А. Войнаровського і П. Орлика 1711 р. Після цих подій кількість єврейського населення у Брацлаві залишилось незначною [3].

Із середини 1730-х рр. упродовж півстоліття старостою Брацлава був князь Калікст Понінський, який не перешкоджав поселенню в місті євреїв і їх чисельність збільшилась до 200 осіб. Проте ця кількість не була постійною і вже наступний перепис 1776 р. зареєстрував у Брацлаві лише 32 будинки, в яких проживали 83 іудеї. Серед причин зменшення єврейського населення – гайдамацькі погроми 1768 р., «морова пошесть» у другій половині 1772 р., від якої загинуло безліч людей, і пожежа 1773 р., що знищила понад 40 будинків у місті [3, 6].

За даними топографічного опису Брацлавського повіту, зробленому на рубежі XVIII-XIX ст., місто населяли: шляхетство – 9 осіб, православне духовенство – 17 осіб, католицьке духовенство – 2 особи, міщани – 493 особи, іудеї – 352 особи. У цей же час (1802-1810 рр.) в Брацлаві жив засновник брацлавського хасидизму рабі Нахман, правнук засновника хасидизму Баал Шем Това («хасидизм» у перекладі з івриту – «вчення благочестя»). Ще за свого життя Нахман користувався підтримкою, але популярність його вчення – брацлавського хасидизму – значно зросла завдяки зусиллям його учня і послідовника, Натана Штернгарца. Натан Штернгарц присвятив 34 роки свого життя публікації усних історій рабина Нахмана та поширенню традиції щорічних зібрань хасидів в Умані на Рош-Га-Шана [4, 10, 7].

Популярність Брацлава як центру іудейської релігії сприяло зростанню чисельності єврейської общини. Заможні євреї витрачали великі кошти на благоустрій міста. У 1821 р. в Брацлаві діяла єврейська друкарня і у жовтні 1851 р. відкрилося казенне єврейське училище першого розряду, а також, окрім цього, діяло 7 синагог [2].

У другій половині XIX ст. більшість іудеїв займалися торгівлею і зовсім мало сільським господарством та будівництвом. Деякі з них займались пошиттям одягу і взуття, переробляли рослинну і тваринну продукцію. Складаючи близько 40% (2510 осіб) населення, євреї мали своїх представників у складі міського магістрату. У 1888 р. в міській думі єврейську общину представляли 14 голосів із 42, до міської управи із 4 її членів входив 1 представник від єврейського населення [3, 7].

На початку XX ст., у зв'язку із загальним промисловим піднесенням в Південно-Західному краї, економічне життя Брацлава також пожвавилось. Євреї, що складали в цей час понад половину населення міста (3000 осіб), практично всі були зайняті в торгівельно-промисловій сфері, їм належало більшість із 15 промислових і ремісничих підприємств [6, 8].

Напередодні Першої світової війни в Брацлаві єврейська община нараховувала вже 6000 осіб, вони мали синагогу і шість молитовних будинків. Після війни кількість єврейського населення значно зменшилось і за переписами 1923 р. становило близько 2000 осіб (33,3% загального населення), що пов'язано з лихоліттями громадянської війни, грабунками, погромами, бандитськими набігами, вбивствами, від'їздом до великих міст. Якщо за переписом 1897 р. Брацлав населяло 3290 жителів єврейської національності, у 1913 р. – 6000, то у 1926 р. нараховувалось лише 1940 осіб, а в 1939 р. за переписом – 1010 особа [3, 5, 10].

Під час Другої світової війни Брацлав 22 липня 1941 р. був захоплений німецькими і румунськими військами. Окупаційна влада створила гетто для єврейського населення і прилеглих територій. Згідно звіту румунської жандармерії наприкінці грудня 1941 р. в Брацлаві нараховувалось 747 євреїв, більшість з яких 1 січня 1942 р. перевели в концентраційний табір у с. Печера, а близько 50 чоловік були утоплені в Південному Бузі. З серпня 1942 р. в місті створили два робочих табори для потреб німецьких будівельних компаній, у яких нараховувалось 1200 євреїв, депортованих з Румунії, і близько 300 – з України. Режим в таборах визначався суворістю і мав за мету знищення всіх утримуваних. Жахливою датою стало 23 вересня 1942 р., коли всіх людей похилого віку і дітей з двох таборів (приблизно 400 осіб), розстріляли в найближчому лісі. Під час Другої світової війни загалом у Брацлаві було знищено 1840 осіб єврейської національності [4, 9].

У повоєнний період місто поступово відбудувалось, але воно вже не мало такого розквіту як раніше. Кількість населення набагато зменшилась і у 1959 р. складало лише 3964 особи, серед яких євреїв нараховувалось 200. В останні роки радянської влади почався масовий від'їзд єврейського населення до Ізраїлю та інших країн. У 1989 р. в Брацлаві нараховувалось 137 євреїв, в 1993 – 71 [8].

Після проголошення незалежності України і створення нових органів управління Брацлав втратив свій статус «міста», отримав новий – «селище міського типу» [4].

На початку XXI ст. єврейське населення селища міського типу Брацлава постійно зменшувалось. Сьогодні воно складається не більше як із 50 осіб. Кожен рік приїжджають сотні паломників єврейського походження, щоб помолитись у місці, де проживав раббі Нахман, відвідати могилу раббі Натана і стародавнє кладовище, що розкинулось над Південним Бугом [3].

На даний час єврейські паломники суттєво не впливають на економічний розвиток Брацлава, за винятком придбання сувенірної продукції і продуктів харчування у місцевого населення. Хоча ще у 2012 році вони викупили покинуту будівлю пивзаводу з метою перетворення заводських корпусів в синагогу, з прилеглими готельними корпусами для паломників [1].

Брацлав – це унікальне містечко, яке має багату історію, в якому єврейська община відіграла визначну роль. І хочеться вірити, що його відбудують і воно знову стане розвиненим містом як і раніше, адже у Брацлаві є на що подивитись: млин і пакгаузи Янкеля Солітермана; огел на могилі рабі Натана;

пивзавод; Покровський храм старообрядців; дамба і "новий" корпус гідроелектростанції, побудований в 50-х роках ХХ ст.; особняк стилю модерн, в стінах якого зараз діє музична школа; православна святиня – Миколаївська церква, пам'ятник військово-польовій кухні і її винахідникові – підполковникові Антону Турчановичу і багато інших споруд, які зберегли історію селища.

Список використаних джерел

1. Брацлав – замки, храми, хасиди, старообрядці и многое другое : [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <https://posterr.livejournal.com/213372.html>
2. Брацлав. Немирівський район. Вінницька область: [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://beket.com.ua/vinnickaja/braclav/>
3. Брацлав: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://myshtetl.org/vinnitskaja/braclav.html>
4. Брацлав: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://sites.google.com/site/breslovcommunitycom/>
5. Вирський Д. Брацлав / Д. Вирський // Енциклопедія історії України: у 10-ти т. / редкол. : В. А. Смолій (голова) [та ін.] ; Інститут історії України НАН України. – К. : Наук. думка, 2003 – Т. 1. – С. 371.
6. Вишневецкий А. Шесть веков еврейского Брацлава / А. Вишневецкий // Новости недели. – 2007.
7. Воловик В. М. Етнокультурні ландшафти містечок Поділля / В. М. Воловик. – Вінниця : ПП «О. Власюк», 2011. – С. 99-106.
8. Дунський Ю. Брацлав / Ю. Дунський // Енциклопедія сучасної України : у 30 т. / ред. кол. І. М. Дзюба [та ін.] ; НАН України, НТШ, Координаційне бюро енциклопедії сучасної України НАН України. – К., 2005. – Т. 4. – С. 437-438.
9. Федерация еврейских общин Украины. Брацлав: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.fjc.org.ua/templates/articlecco_cdo/aid/1438228
10. Хаймович Б. Н. 100 еврейских местечек Украины: Подолия / Б. Н. Хаймович, В. М. Лукин. – Санкт-Петербург. : Ежро, 2000. – 703 с.

*Ситник О.І., к.геогр.н. доц.
кафедри географії та методики її навчання
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини
e-mail: sytnykuman@gmail.com*

ТЕМПЕРАТУРНИЙ РЕЖИМ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ, РЕАЛІЇ СЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО 2016-2017 РОКУ

Процеси, що відбуваються у географічному середовищі, переважно зумовлюються термічними умовами. Температура повітря, як метеорологічний показник, визначає характер та режим погоди, впливає на життєдіяльність людини. Температура повітря характеризується такими показниками як *середньорічна температура повітря, абсолютні максимальні та мінімальні температури повітря, температури повітря січня і липня* тощо, які відображають кліматичні особливості території.

На території Черкаської області розподіл температури повітря зумовлений її географічним положенням, радіаційним режимом, циркуляцією атмосфери та підстильною поверхнею. Середньорічна температура повітря на території Черкаської області становить +7,7°C. Область має значну протяжність із заходу

на схід – понад 200 км, у зв'язку з цим *середньорічні температури повітря* відрізняються у межах регіону.

У розподілі цього показника спостерігається закономірність, що полягає у зростанні середньорічних температур повітря із заходу на схід. У зв'язку з такою конфігурацією області середньорічні значення температури на заході і сході відрізняються на $0,9^{\circ}\text{C}$. Найнижча середньорічна температура повітря фіксується на метеорологічній станції Жашків ($+7,3^{\circ}\text{C}$), а найвища – на метеорологічній станції Чигирин ($+8,2^{\circ}\text{C}$). Також, середньорічна температура повітря, яка зафіксована на метеостанції Сміла, є вищою на $0,4^{\circ}\text{C}$, від показників метеостанції Звенигородка, що пов'язано з посиленням континентальності клімату. Винятком є Черкаси та Золотоноша, що пояснюється розташуванням поблизу них значного за площею Кременчуцького водосховища, яке, завдяки мікрокліматичного впливу, сприяє зниженню температурних показників на $0,3...0,4^{\circ}\text{C}$ (за умов відсутності водосховища середньорічна температура повітря у Черкасах та Золотоноші становила б $+8...+8,1^{\circ}\text{C}$). Фактично температури змінюються в довготному напрямку, зміни з широтою є незначними, що пов'язано з невеликою протяжністю Черкаської області із півночі на південь.

Одним із основних показників температурного режиму є *середня місячна температура січня і липня*. Просторово-часовий розподіл цих показників залежить від радіаційних умов, сезонних коливань циркуляції атмосфери, фізико-географічних особливостей місцевості.

Середньомісячна температура січня по Черкаській області становить $-5,9^{\circ}\text{C}$ і по території змінюється переважно в широтному напрямку від $-5,5^{\circ}\text{C}$ до -6°C . Найкраще ця особливість простежується у західних районах Черкаської області, зокрема, середні температури січня на метеостанції Умань становлять $-5,7^{\circ}\text{C}$, Звенигородка $-5,9^{\circ}\text{C}$, Жашків -6°C ; у східних районах області цей показник не є чітко широтним чи довготним, температури повітря розподіляються без певної закономірності, що пояснюється суттєвим впливом Канівського та Кременчуцького водосховищ, які дещо підвищують січніві температури повітря (наприклад, Канів розташований за 85 км на північ від Чигирини, проте середні температури січня для обох населених пунктів є однаковими); однаковими є температурні показники для Черкас та Золотоноші, відстань між якими 30 км; водночас, порівняння показників Сміли та Черкас підтверджує певний широтний розподіл температур (для Черкас середні січніві температури повітря є нижчими на $0,2^{\circ}\text{C}$).

Середньомісячна температура повітря липня по Черкаській області становить $+19,5^{\circ}\text{C}$ і змінюється від $+18,8^{\circ}\text{C}$ (Жашків) до $+20,3^{\circ}\text{C}$ (Чигирин). Розподіл липневих температур по Черкаській області має певні закономірності та є досить простим. Цей показник зростає із заходу на схід у зв'язку з підвищенням континентальності клімату. Варто зазначити, що липневі температури в області відрізняються на $1,5^{\circ}\text{C}$. Яскравим прикладом зміни температури в меридіональному напрямку є те, що середня температура повітря в липні в Жашкові на $0,4^{\circ}\text{C}$ нижча, ніж у Звенигородці, яка знаходиться східніше.

Значне зниження температури повітря в Черкаській області зумовлюється переміщенням холодних арктичних повітряних мас, які внаслідок незначної вологості та великої прозорості зазнають подальшого радіаційного вихолодження. Температура повітря під час їх вторгнення знижується за добу на 10...12°C. *Абсолютний мінімум температури повітря* значно нижчий, ніж середня місячна температура повітря, і залежить від місцевих умов і особливостей рельєфу.

Абсолютний мінімум температури повітря на території Черкаської області змінюється від -31,4°C до -40,7°C. Найнижчі показники фіксуються в північно-східній частині області, а абсолютний мінімум зафіксований на метеорологічній станції Сміла («полнос холоду» Черкаської області). Причиною цього є те, що місто розташоване в улоговині, і холодне більш важке повітря стікає в долину, застоюється у ній. Певним чином на абсолютні мінімальні температури повітря впливає Мошногірський кряж, від якого холодне повітря спрямовується в долину давнього русла Дніпра, де розташована Сміла. Також, на цей показник суттєво впливають водосховища. Кременчуцьке водосховища дещо послаблює сильні морози, і у Черкасах абсолютні мінімуми температури повітря є вищими порівняно із навколишніми територіями.

Найвища температура повітря, зафіксована за весь період спостережень, є *абсолютним максимумом температури повітря*. У річному ході найвищий абсолютний максимум спостерігається у липні-серпні. Цей показник на території Черкаської області становить +34,7...+39°C. Найнижчі показники абсолютних максимумів температури повітря зафіксовані на метеостанції Канів (+34,7°C), Черкаси (+37,4°C) та Чигирин (+37,9°C).

Найвищі абсолютні максимальні температури повітря (+39 °C) фіксувалися в центральних районах Черкаської області, зокрема на метеостанції Звенигородка і Сміла. Таким чином, Сміла за абсолютними мінімальними та максимальними температурами повітря є найбільш континентальним містом Черкаської області. Загалом, абсолютні максимальні температури повітря зростають із просуванням на схід, проте наявність значних за площею водосховищ призводить до зниження цього показника.

Відомо, що сільськогосподарське виробництво, більш ніж будь-яка галузь економіки, залежить від погодних умов, зокрема температурних. Упродовж минулого сільськогосподарського року (листопад 2016-жовтень 2017) погода не була стабільною. Особливістю виявились: значні перепади температури повітря; стійкий дефіцит опадів з початку 2017 р.; жорсткі заморозки у квітні-травні; тривала ґрунтова посуха із середини травня до початку жовтня; смерчі 26 червня і 1 липня у супроводі сильного дощу та граду. За інтенсивністю, тривалістю та наслідками для майбутнього врожаю в багатьох районах ці явища мали статус стихійних гідрометеорологічних явищ і негативно вплинули на формування урожайності більшості культур.

Осінь 2016 р., загалом, характеризувалась прохолодною погодою. До середини вересня зберігався літній режим погоди, проте, надалі з похолоданням, вже 19 вересня, місцями спостерігались перші незначні заморозки, 13 жовтня – випав перший сніг та надзвичайно рано (на 2,5-3 тижні

раніше звичайного) відбувся перехід середньодобової температури повітря через $+5^{\circ}\text{C}$ і припинення вегетації, із середини листопада кілька разів формувалася сніговий покрив, спостерігалось промерзання ґрунту, та з 22 листопада – в свої права вступила зима..

Для зими 2016-2017 рр. були характерні від'ємні середньодобові температури повітря упродовж більшості днів, різкі коливання температури повітря, значне промерзання ґрунту, стійке залягання снігового покриву та достатня його висота у період низьких температур.

Для культур, що зимували, склались переважно безпечні умови. Раннє відновлення вегетації, через потужне потепління у 2-й половині лютого, стало найбільш сприятливим чинником для недостатньо розвинених посівів.

Характерними рисами весняного періоду виявились відсутність стабільного тепла та стійкий дефіцит опадів на більшості площ, крім західних районів області. Після тривалого тепла вона піднесла неприємні сюрпризи у вигляді аномальних (утворення та утримання деякий час снігового покриву висотою до 3 см в 20-х числах квітня) та стихійних гідрометеорологічних явищ (жорсткі заморозки у квітні-травні). За останні 50 років спостережень, заморозки 10-11 травня за інтенсивністю, тривалістю та площею охоплення виявились одними із найсуворіших для цього періоду.

Швидке встановлення сухої дуже теплої та вітряної погоди дозволило в ранні строки та практично одночасно розпочати сівбу всіх культур. Передчасне накопичення ефективних температур вище $+5^{\circ}\text{C}$ зумовило передчасне цвітіння плодівих. Тому оманлива, з квітневим снігом та жорсткими травневими заморозками, весна 2017 р. виявилась суворим випробуванням для аграріїв області.

Влітку спостерігались часті значні коливання температури повітря – від прохолодних до спекотних днів у червні-липні, до тривалого періоду спеки із гарячими суховіями у серпні, У поєднанні з бездощів'ям, поглиблювалась та поширювалась ґрунтова засуха. Проте, завдяки періодичним похолоданням, дія засушливих явищ не набула незворотного характеру. Однак, як і в попередньому році, на врожай пізніх культур негативно вплинув тривалий період спеки із суховіями у серпні.

Осінь 2017 р. (вересень-жовтень) – характеризувалась значною мінливістю температурного фону – чергуванням похолодань та потеплінь. Середина вересня за температурними умовами була схожа на липень, вдень на всій території області фіксувались температури $+31\dots+35^{\circ}\text{C}$, а вже в останні дні місяця завдяки адвекції холодного арктичного повітря спостерігались перші заморозки на ґрунті, а місцями – й у повітрі. Середина жовтня за температурними умовами відповідала 2-й половині вересня, а вже у 3-й декаді відмічались перші прояви зимових явищ (промерзання ґрунту та випадання снігу).

Упродовж 2016-2017 с/г р. середні місячні температури повітря перевищували норму на $1-5^{\circ}\text{C}$, що є характерним для останніх років. Проте, стійка позитивна аномалія температури та, як наслідок, найвищі відхилення від норми спостерігались лише у березні та серпні – на $4-5^{\circ}\text{C}$ вище норми. У

листопаді, грудні, січні, квітні, травні, серпні та жовтні, за рахунок значної мінливості температурного фону (чергування хвиль холоду та тепла), вона була близькою до норми та на 2-3°C вищою від норми у лютому, червні та вересні.

Середня температура повітря за 2016-2017с/г р. становила 9,0-9,5°C, що нижче на 0,7°C ніж у 2015-2016 с/г р. та вище за норму на 1,5°C. Підвищена середня температура за аналогічні терміни спостереження відмічається 13-й рік поспіль.

Середня температура повітря за холодний період (листопад-березень) 2016-2017с/г р. становила -0,4...-0,9°C, що на 2°C нижче попереднього року та вище за норму на 1,3°C. Найхолоднішим місяцем року виявився січень із середньомісячною температурою повітря -5,1...-6,0°C. Абсолютний мінімум температури повітря -23,6°C, зафіксовано 31 січня м/с Черкаси. На решті території області найнижча температура становила -18...-22°C.

Середня температура повітря за теплий період (квітень-жовтень) 2016-2017с/г р. перевищила норму на 1,7°C і становила 15,9-16,7°C, що в межах показників попереднього року. Найтеплішим місяцем року був серпень із середньою місячною температурою повітря +21,9...+22,8°C. Абсолютний максимум +37,1°C було зафіксовано 1 липня м/с Канів та 5 серпня м/с Чигирин. На решті території області найвища температура становила +34,5...+36,9°C. Кількість днів із максимальною температурою повітря +30°C і вище перевищувала середні багаторічні показники і становила 27-38, при нормі 16. При цьому, найменше спекотних днів було на північному заході, найбільше – на південному сході, із них третина днів відмічалась у 2-й декаді серпня.

Теплозабезпеченість вегетаційного періоду (суми ефективних температур вище +5, 10, 15°C) за вегетаційний період 2017 р. значно перевищували норму по всій території області. Тривалість вегетаційного періоду (середні добові температури повітря вище +5°C) склала 235-239 днів, що на 21-25 днів довше від середнього показника, розрахованого за 1986-2005 рр. Період активної вегетації (середні добові температури повітря вище +10°C) склав 155-179 днів і виявився на 10-11 днів коротшим від середнього показника. Подекуди, за рахунок більш активної хвилі тепла у жовтні, період активної вегетації виявився на 13 днів довшим. Тривалість періоду із середньодобовою температурою повітря вище +15°C склала 124-128 днів, що на 5-9 днів перевищила середній показник.

ГТК (гідротермічний коефіцієнт) за період із середньодобовими температурами вище +10°C становив 0,4-0,9 що на більшості площ відповідає посушливим умовам, в окремих центральних районах області (Смілянський, Черкаський) – дуже посушливим.

Таким чином, 2016-2017 сільськогосподарський рік видався непростим для аграріїв області. Його специфікою стали аномальні погодні умови, які були найгіршими за останні 40 років що вплинуло на якість та кількість врожаю всіх культур.

*Совгіра С.В. д.пед.н., проф.
зав. кафедри хімії, екології та
методики їх навчання
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини
e-mail: Sovgsrasvitlana@gmail.com*

КРИТЕРІЇ ДІАГНОСТИКИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ВИХОВАНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Діагностика екологічної вихованості особистості є важливою ланкою в оцінці підготовленості особистості до самостійного життя, в тому числі до професійної діяльності, і повинна проводитися на всіх етапах системи безперервної освіти.

Велика увага в науковій літературі приділяється питанням розробки критеріїв оцінки особистості з екологічних позицій. Так, Н. Алтинікова до таких критеріїв відносить: озброєність особистості морально-екологічними знаннями і вміннями, готовність до морально-екологічної діяльності та саму діяльність [1]. М. Колесник виділяє: наявність уявлень і первинних понять, розвиненість морально-екологічних почуттів, інтерес до людей і природи, потребу і здатність піклуватися про природу й інших людей, практичну діяльність в цьому напрямі [2]. Серед критеріїв готовності вчителя до екологічного виховання молодших школярів Т. Сатторі виокремлює мотиваційний, змістовний та операційний критерії [4]. І. Трохимчук пропонує розглядати інтелектуальний (наявність певних світоглядних і екологічних знань, умінь аналізувати і систематизувати екологічний матеріал) і діяльнісний (провідні мотиви дій і вчинків педагога) критерії [5]. Р. Степанець виділяє три критерії професійної готовності вчителя до екологічного виховання школярів: рівень розвитку мотивації, ступінь оволодіння знаннями, вміннями і способами діяльності, ступінь розвитку самостійності та ініціативи [3, с.13]. Спираючись на дослідження науковців виділяємо мотиваційний, інформаційний та діяльнісний критерії оцінки екологічної вихованості особистості.

Для оцінки ефективності процесу екологічного виховання використовується система показників, яка дозволяє оцінити хід і результативність вирішення поставлених завдань. До таких показників відносяться:

- збільшення кількості учнів, залучених до програми з екологічного виховання;
- збільшення кількості освітніх установ, які включили в освітні програми екологічну проблематику;
- збільшення кількості учнів у віці до 18 років, які навчаються за програмами екологічної освіти дітей та молоді;
- збільшення освітніх установ, які обновили зміст системи позакласної та позашкільної роботи, в тому числі і впровадили моделі екологічного виховання в умовах закладів загальної середньої освіти;

– збільшення освітніх установ, що мають еколого-біологічний профіль навчання в старшій школі;

– збільшення освітніх установ, які включили в програму елективні та факультативні курси з екології;

– збільшення освітніх установ, регіональних систем освіти, що використовують інноваційні виховні технології, які забезпечують ефективну педагогічну діяльність в сфері екологічного виховання школярів, в тому числі з використанням сучасних інформаційних і комунікаційних технологій.

Про повноту та якість екологічного виховання в закладах загальної середньої освіти можна судити за такими найбільш загальними показниками:

– створення в навчальному закладі еколого-розвивального середовища;

– залучення дітей до активної навчально-розвивальної і пізнавальної екологічної діяльності;

– збереження і зміцнення здоров'я учнів; позитивні зміни в учнівському середовищі;

– позитивні зміни в цілому в навчально-освітньому, виховному процесі навчального закладу;

– розширення меж взаємодії з організаціями міста, робота яких пов'язана з екологічним вихованням молоді;

– наявність в навчальному закладі системи еколого-педагогічної освіти педагогів, батьків учнів;

– залучення педагогів в інноваційну діяльність з екологічного виховання в школі;

– розробка і реалізація ефективних технологій екологічного виховання з урахуванням психологічних особливостей дітей різних вікових груп, специфіки їх світовідчуття і досвіду взаємодії з навколишнім середовищем;

– впровадження в освітній установі інформаційно-комунікативних технологій, екологічного спрямування, заснованих на використанні електронних ресурсів і педагогічно контрольованого інтернет-простору;

– зміцнення і оновлення матеріально-технічної бази навчального закладу, націленої на вирішення завдань екологічного виховання;

– наявність взаємодії з сім'ями в екологічному вихованні дітей;

– створення умов для розкриття творчого потенціалу педагогів і залучення їх до питань організації екологічного виховання дітей і молоді.

Сформованість екологічної вихованості школярів залежить також від ступеня прояву їх емоційно-морального ставлення до природного та соціального світу, що складається з таких показників, як:

– прояв емоційно-чуттєвої сприйнятливості до об'єктів і явищ природного і соціального світу, художньо-естетичним об'єктів, мистецтву, їх осягнення і розуміння;

– прояв емоційної чуйності, здатність до емоційного настрою і реагування на природні та мистецькі об'єкти і явища, на емоційну атмосферу в колективі;

– здатність до розвитку емоційно-емпатичного співпереживання, співчуття, до сприяння, допомоги конкретній тварині, рослині, природі, іншій людині;

– прояв моральних якостей у взаємодії з природою, соціальним оточенням, дотримання норм і правил поведінки та діяльності в природі (екологічної етики), самообмеження, вміння керувати своїми почуттями та емоціями, прояв дбайливого ставлення як до природи, так і до людини як частини природи, вміння поступитися своїми бажаннями і інтересами заради збереження і благополуччя навколишнього світу, розвинене почуття відповідальності, вміння і бажання робити правильний моральний вибір, повагу до себе і до всього оточуючого, постійне еколого-етичне самовдосконалення;

– гармонійна взаємодія з природою, досвід еколого-творчої та художньо-предметної діяльності, творча інтерпретація різноманіття природного світу за допомогою художнього образу.

Реалізація емоційно-морального ставлення учнів до природного і соціального світу може характеризуватися трьома параметрами – широтою (до якого різноманіття природних і культурних об'єктів і явищ виражені ці відносини), глибиною (в якій мірі, як інтенсивно і різнобічно вони проявляються) і ступенем усвідомленості (наскільки вони усвідомлені і осмислені).

До особистого досвіду екологічної діяльності учнів (діяльнісно-практичні показники) відносяться: досвід володіння екологічними знаннями і їх використання на практиці, досвід вибору рішень в процесі екологічної діяльності; досвід нормативної поведінки в природі; досвід спостережень, постановки експерименту, дослідницької діяльності в природі, узагальнення її результатів; досвід природоохоронної та пропагандистської діяльності. До показників освоєння творчої діяльності в процесі навчання відносяться: прийоми критичного мислення, конструктивний підхід для поліпшення навколишнього середовища, нестандартне рішення проблем.

Проведений аналіз критеріїв діагностики екологічної вихованості учнів дозволив їх об'єднати у дві групи: системні і функціональні критерії. Системні критерії – це цілісні ознаки готовності учнів до системної взаємодії з природою, які характеризуються основними теоретичними знаннями і практичними вміннями. Функціональні – це ознаки, які показують, у чому і як проявляються окремі сторони і властивості особистості учня, що характеризують його здатність до екологодоцільної взаємодії з природним оточенням.

Базуючись на охарактеризованих вище підходах до розуміння критеріїв і показників як частин діагностичного апарату педагогічного дослідження, враховуючи розробки в галузі діагностики розвитку критеріїв екологічної вихованості учнів пропонуємо систему критеріїв і показників, що дозволяють оцінити ступінь сформованості еколого-практичної готовності вчителя до екологічного виховання учнів: критерій мотиваційної готовності до еколого-практичної діяльності (наявність високої мотивації професійної діяльності; розуміння необхідності формування екологічної вихованості школярів, наявність установки на оволодіння вміннями з формування екологічної вихованості учнів), критерій змістової готовності (ступінь засвоєння педагогічних, методичних і спеціальних знань; повнота і стійкість, глибина і міцність знань з питань формування екологічної вихованості школярів),

критерій процесуальної готовності (діапазон педагогічних засобів, що застосовуються в практичній діяльності з формування екологічної вихованості учнів і наявність елементів творчості в цій діяльності).

Отже, визначені критерії екологічної вихованості учнів та критерії готовності майбутнього вчителя до екологічного виховання учнів відображають не окремі сторони одного процесу, а є взаємоузгодженими з відповідними для них показниками.

Список використаних джерел

1. Алтыникова Н. В. Подготовка студентов педагогического колледжа к экологическому воспитанию младших школьников : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Н. В. Алтыникова. — Барнаул, 2008. — 24 с.
2. Колесник М. О. Екологічне виховання учнів на засадах «Глибинної екології» в процесі вивчення біології : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / М. О. Колесник. — Тернопіль, 2003 — 23 с.
3. Степанец Р. В. Подготовка учителя к экологическому воспитанию младших школьников в условиях многоуровневого педагогического образования : автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / Р. В. Степанец. — Владимир, 1998. — 20 с.
4. Сатторов Т. Педагогические основы экологического воспитания младших школьников / Т. Сатторов, Б. Кабулов, И. Л. Тупайло // Вестник педагогического университета им. К. Ш. Джураева. Серия естественных наук. — 2000. — № 1. — С. 82–88.
5. Трохимчук І. М. Методика формування екологічної вихованості особистості учня основної школи у процесі дослідницької діяльності з екології / І. М. Трохимчук // Научная и техническая информация в планировании и осуществлении научных исследований и реализации проектов : междунар. науч. конф., 29–30 сент. 2014 г. : сб. науч. докл. — Варшава, 2014. — Ч. 3. — С. 19–22.

*Сокальський А.І. учитель географії, ст. вчит.
Легедзинська ЗОШ І-ІІІ ступенів
Тальнівської районної ради Черкаської області
e-mail:sokal69@ukr.net*

РОЗВИТОК ГЕОГРАФІЧНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ ШЛЯХОМ ВИКОРИСТАННЯ КРАЄЗНАВЧОГО ПІДХОДУ У ВИВЧЕННІ ГЕОГРАФІЇ

Обдаровані діти – золотий запас нації, надія кожної країни, джерело її авторитету й успіху в світі, рушійна сила розвитку суспільства. Саме тому в системі освіти ХХІ століття великого значення набуває робота щодо виявлення, повноцінного розвитку, самореалізації й збереження в майбутньому видатних здібностей.

Саме школа та учитель мають створити таке розвивальне середовище, щоб стимулювати учнів до пізнавальної діяльності, підтримувати їх у навчально – виховному процесі. В такому середовищі мають панувати свобода, порядок,

реальність, природність, естетичність, і воно є важливою умовою розвитку обдарованої особистості.

Створення умов для розвитку обдарованих учнів передбачає використання нетрадиційних методів і форм організації навчально – виховного процесу, інтеграцію краєзнавчих та екологічних знань, як складових географічної науки. У мене, як і у кожного учителя, в процесі роботи виникають певні питання: як розкрити здібності учня? Як пробудити в учня пошуковий інтерес? Як виховати вміння працювати самостійно?

Неможливо виділити конкретні форми роботи над розвитком географічної компетентності учнів. Тому, на власному досвіді, впевнився в тому, що навіть незначні зміни в організації навчальної діяльності, наприклад, створення проблемних ситуацій позитивно впливають на процес пізнання. Головним стимулом розвитку географічних здібностей учнів вважаю пізнання невідомого, що є основною мотивацією руху. Якщо в учня викликати зацікавленість, то в нього починають розвиватися і здібності.

Участь у олімпіадах, конкурсах та проектах, передбачають виконання завдань підвищеного рівня складності, уміння логічно мислити, аналізувати та моделювати ситуації.

Працюючи в даному напрямку свою роботу я планую в 4 етапи: виявлення обдарованих дітей; створення умов для розкриття здібностей учнів на уроках та в позаурочний час; використання краєзнавчого підходу для розвитку географічних компетентностей учнів; індивідуальна підготовка.

При плануванні своєї роботи використовую 2 підходи :

1. Підтримка постійного інтересу до предмета шляхом пропозиції для розв'язання нестандартних завдань і заохочення до вивчення позапрограмового матеріалу;

2. Індивідуальний підхід до кожного учасника олімпіади чи конкурсу, формування у учнів методологічних знань.

Організацію роботи по виявленню та розвитку здібностей учнів з географії розпочинаю з учнями 6-х класів. При формуванні географічної компетентності найбільше використовую такі її складові, як краєзнавча, екологічна, просторова та соціально – економічна компетентності.

Екологічна компетентність. Екологічна компетентність передбачає набуття екологічних знань, навичок, досвіду; умінні приймати рішення і виконувати дії, усвідомлюючи їх наслідки для довкілля. Формування екологічної компетентності здійснюю шляхом впровадження навчальних екскурсій, уроків сталого розвитку, виконанні природо-охоронних проектів.

Так, наприклад у школі мною було створено у 2002 році «Екологічну стежину» та гурток «Пошук», основними завданнями якої є: розширити екологічні та географічні знання учнів; навчити дітей застосовувати здобуті знання на практиці; ознайомити з природними ландшафтами рідного краю; привернути увагу дітей до охорони природних ландшафтів; створити навчальні ситуації з метою правильної поведінки в природі. На матеріалах зібраних під час екологічного походу до місцевих боліт було проведено учнівську конференцію «Болота» до виступу в якій діти готували доповіді: «Визначення

типу боліт», «Причини утворення торфу. Аналіз торфу», «Живлення болота», «Ознайомлення з річкою (визначення швидкості, глибини, ширини, річкового стоку річки)», «Рослинний і тваринний світ», «Вивчення ґрунтів», «Значення боліт в природі».

Краєзнавча компетентність. Краєзнавча компетентність передбачає вивчення та використання потенціалу краєзнавчого матеріалу. В таких умовах реалізується одне з найголовніших правил дидактики: «від відомого – до невідомого», «від близького до далекого».

Зважаючи на те, що школа знаходиться у населеному пункті де розташований Національний заповідник «Трипільська культура», при розвитку здібностей учнів активно використовую краєзнавчий матеріал. Так, при співпраці з заповідником ми з учнями систематично беремо активну участь в археологічних розкопках, заходах що передбачають збір інформації та відтворення обрядів та традицій рідного краю. Учні пізнають географію та історію рідного краю, формуються їх комунікативні здібності.

Просторова компетентність. Застосовуючи краєзнавчий підхід формування просторової компетентності навчання стає доступним та цікавим. Ми з учнями здійснюємо навчальні екскурсії з метою вивчення корисних копалин та внутрішніх вод рідного краю, виконуємо практичні роботи по вивченню ґрунтових розрізів, вчимося працювати з картами, використовуючи карти своєї місцевості.. На зібраних матеріалах було проведено дослідження та написано наукові роботи конкурсу – захисту МАН, створено проекти.

Соціально – економічна компетентність. Формування соціально-економічної компетентності учня є основою для успішної адаптації у сучасному суспільстві, готовності до ефективного здійснення професійно-трудової діяльності. Тому формуючи дану компетентність організовую для учнів зустріч з відомими людьми села, здійснюємо екскурсії до господарств, що дає змогу учням на місцевому матеріалі вивчити соціально – економічні процеси та зміни в їх розвитку.

Під час виконання даної роботи проявляються учні, що мають здібності до вивчення географії, набувають глибоких теоретичних та практичних навичок з предмета у цікавій нестандартній формі. Своім завданням вбачаю своєчасно помітити такого учня і створити всі необхідні умови для його розвитку. Для розв'язання цього завдання використовую географічні конференції, консультації, предметні тижні, інтелектуальні ігри з використанням ІКТ.

Ще однією формою роботи є використання комп'ютерних презентацій, що дають змогу подавати інформацію у вигляді наочності і можливість при необхідності повернутися до потрібної інформації на будь – якому етапі заняття; задіяти зір, слух, уяву і це дозволяє глибше проаналізувати матеріал що розглядається. Створення презентацій учнями можна розглядати як творчий процес з елементами проектної діяльності, що сприяє розвитку інтересу до пошуку необхідної інформації з різних джерел.

При підготовці до розвитку географічних компетенцій найбільшу допомогу надають учні 10 – 11 класів. Вони разом з учителем розробляють сценарій, підбирають питання та готують завдання різної складності. Саме під

час такої роботи відносини «вчитель – учень» набувають нового рівня, активізуючи пізнавальну діяльність учнів та розвиваючи комунікативні й організаційні здібності, збагачують об'єм засвоєного матеріалу.

Важливим моментом при підготовці до олімпіадних завдань залишається використання теоретичних знань та практичних умінь учнів визначених навчальною програмою.

Сучасні учні все більше часу проводить у пошуках потрібної інформації в мережі інтернет, а не в традиційних підручниках, довідниках, і тому значно краще сприймають інформацію з використанням ІКТ. Використання інформаційного ресурсу формує безперервний пізнавальний інтерес у багатьох учнів і переростає у проектно – дослідницьку діяльність.

Продуктивним при підготовці до предметних конкурсів та олімпіад є використання тренувальних завдань творчого характеру, розв'язування географічних задач. Саме тому я, в своїй практичній діяльності, використовую олімпіадні завдання минулих років, матеріали інтернет – олімпіад та онлайн – тестування з географії.

Вироблена багаторічна ситема роботи дає свої результати:

- школа увійшла в десятку шкіл Черкаської області за результатами ЗНО;
- учні за останні десять років є постійними учасниками конкурсу-захисту робіт МАН та мають шість перемог на рівні області;
- учні школи навчаються у ВУЗах України здобуваючи спеціальності: еколог, гідролог, учитель географії.

Список використаних джерел

1. Савлук Г. І. «Реалізація компетентнісного підходу до навчання на уроках географії шляхом використання новітніх освітніх технологій та педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського» – [Електронний ресурс] // Режим доступу: pm-kosippo.edukit.kr.ua/Files/downloads/Савлук%20Г.doc

*Солошенко О. В. учитель географії
Тальнівська ЗОШ І-ІІІ ступенів №2
Тальнівської міської ради Черкаської області
e-mail: oksana-u77@ukr.net*

МЕДІА-ПРОСТІР – СУЧАСНИЙ ШЛЯХ ДО ВИВЧЕННЯ ГЕОГРАФІЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА

Великого значення на сьогодні набуло використання медіа – простору у географічному краєзнавстві, адже на сьогодні медіа культура є домінуючою культурою інформаційного суспільства. Медіа - простір дає змогу перейти до інноваційної освіти, що передбачає розвиток здатності орієнтуватися в нових умовах та адаптуватися до них. Використання ІКТ дає змогу тому хто навчається розкритися як особистості, стимулює пізнавальну діяльність, створює умови для творчості, до навчання творчістю. Саме тому

використання медіа простору набуває все більших обертів в освітній галузі. Головне завдання учителя полягає не тільки в забезпеченні засвоєння кожною дитиною наукових знань, а й у тому, щоб кожна з них оволоділа самою навчальною діяльністю.

У межах краєзнавчої роботи в школі, разом з традиційними формами роботи величезні можливості закладено для застосування комп'ютерних технологій насамперед, загальнодоступних засобів MS Office: текстовий редактор MS Word, програми MS Power Point, MS Explorer, MS Photoshop, Windows Movie Maker, My test.

Навчальний матеріал легше засвоюється і найдовше зберігається в пам'яті у тому випадку, коли учень не пасивно сприймає те, що говорить учитель, а активно діє під час вивчення матеріалу [<http://vk.com/id178060612>].

Щоб зацікавити учнів у вивченні краєзнавства та залучити їх до активної діяльності на сьогоднішньому етапі поряд з традиційними формами роботи доцільно використовувати сучасні форми роботи пов'язані з використанням медіа простору:

Використання презентацій у програмі Power Point. На уроки географії з використанням краєзнавчого матеріалу, заняття краєзнавчого гуртка, виховні заходи краєзнавчої тематики учитель створює тематичну презентацію. Ще доцільнішим може бути створення презентації окремими учнями чи групою учнів з власних матеріалів (світлин та зібраних матеріалів). Презентації відображають ключові моменти заняття, фрагменти карт, схеми, світлини, визначення. Матеріал відображений у презентації легко запам'ятовується, сприймається позитивно, несе велике пізнавальне навантаження. Створення презентацій спонукає учнів до пошукової діяльності та творчої роботи [<http://vk.com/id178060612>].

Робота з програмою Movie Maker. Завдяки цій програмі учителі та учні мають змогу створювати кліпи. Наприклад, при вивченні географії своєї області створюємо ознайомчий кліп. Для створення кліпу можна використати фонову музику, на фоні якої використати жанрові світлини Черкаської області: характерних ландшафтів, водних об'єктів, історичних та архітектурних пам'яток, видатних людей. Така форма роботи є дуже наглядною, завжди має позитивний естетичний вплив, стимулює безліч запитань, що впливають на подальшу активну діяльність учнів при вивченні теми [<http://vk.com/id178060612>].

Тестова перевірка за ПК. Використання тестової перевірки знань та умінь учнів сьогодні є доволі актуальним. У краєзнавчій роботі, при вивченні географії своєї області, або викладанні курсу «Рідний край» учитель може розробити різні види тестових завдань користуючись програмами «ADTester» та «My Test», які дають можливість швидко та об'єктивно оцінити знання учнів. Учні приваблює нова форма опитування, можливість зразу побачити свою оцінку. Ці програми дають можливість створити тести різного типу: вибрати одну правильну відповідь із запропонованих, множинний вибір, встановити відповідність, встановити послідовність дій, дати самостійну відповідь.

Використання документальних та науково – популярних фільмів. З метою розвитку інтересу до вивчення краєзнавства, успішного та цільового засвоєння матеріалу є доцільним використання документальних фільмів чи їх фрагментів. Наприклад, при вивченні теми перші поселення на території Черкаської області доцільним є демонстрація фрагментів документальних фільмів «Розкопки Трипільської культури». При вивченні культури «Толока в Легедзино», «Купала в Легедзино» [сторінка в контакті «Краєзнавство. Географія.» (Солошенко)].

Створення власних відеофільмів, власних сайтів та сторінок в інтернет – мережі. На сьогоднішній день існує доволі густа мережа платформ які дають змогу створити власні сайти (як платні так і безкоштовні). Створення педагогом власного сайту чи сторінки в інтернеті розкриває великі можливості для творчої діяльності. На власному сайті учитель має змогу розмістити доволі великий обсяг інформації [<http://oksana-soloshenko.edukit.ck.ua/>].

Створення веб – квестів. Веб- квест в педагогіці – проблемне завдання з елементами рольової гри, для виконання якого використовуються інформаційні ресурси інтернету. Краєзнавчий веб – квест – сайт в інтернеті, присвячений певній краєзнавчій темі, що складається з декількох, зв'язаних однією сюжетною лінією розділів, насичених посиланнями на інші інтернет – ресурси [<http://oksana-soloshenko.edukit.ck.ua/>]. Це один із видів проектного навчання з використанням Інтернету та інших мультимедійних засобів, який передбачає

самостійне самокероване вивчення завдання або проблеми індивідуально чи кооперативно. Важливим є те що інформаційні ресурси є підібраними, тобто такими, які виключають з цього процесу безцільне бродіння по веб- сторінках, і мають конкретне спрямування.

Особливість веб – квесту полягає в тому, що вся інформація для самостійної чи групової роботи учнів з ним знаходиться на різних сайтах.

Результатом роботи з веб – квестом є публікація робіт учнів у вигляді веб – сторінок, веб – сайтів. При підготовці до даного виду роботи розробляємо чітку структуру.

Згідно структури веб – квесту, складаємо алгоритм дій учасників. Так наприклад при підготовці веб – квесту «Моя Черкащина» було використано наступний алгоритм дій.

Алгоритм дій учасників веб-квесту «Моя Черкащина»

•Поділ на групи: історики, мандрівники, геологи, кліматологи, гідрологи, біологи,

•Завдання: описати Черкащину з точки зору своєї науки;

•Робота учасників над завданням;

•Представлення результатів;

•Підведення підсумків;

•Обговорення виступів, самооцінка.

Дана форма краєзнавчої роботи в інтернет – просторі має такі переваги:

▪ненав'язливе навчання;

▪навчання через діяльність;

•максимальне охоплення;

•доступність і простота.

Отже, використання медіа – простору з метою поширення краєзнавчого матеріалу дає змогу якісно змінити навчальний процес та по – новому підійти до викладання предмету і створення інформаційно – освітнього середовища; на конкретних матеріалах регіонального змісту проілюструвати закономірності розвитку природи та суспільства; здійснювати дистанційне навчання; творчо та по – новому підходити до пізнавальної та дослідницької діяльності учнів.

Список використаних джерел

1. Гоне Ж. Освіта і засоби масової інформації / Ж. Гоне ; пер. з фр. -К., 2002. - 207 с.
2. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології. Навчальний посібник. - Київ. Академвидав, 2004.
3. Довгань Г.Д.Інтерактивні технології на уроках географії.-Х.: «Основа», 2005.
4. Закон України «Про національну програму інформатизації»// Орієнтир: Інформаційний довідник. – 2002. - №42.
5. Зражевська Н. І. Масова комунікація і культура: Лекції / Зражевська Н. І. – Черкаси : Брама – Україна, 2006. – 172 с.
6. Корнєєв В.П. Технології у навчанні географії. – Х.:Вид. група «Основа», 2004.

*Тарасюк Н.А. к.геогр.н., доц.
кафедри фізичної географії
Східноєвропейський національний
університет імені Лесі України
e-mail: nina_tarasiuk@ukr.net*

*Процян І.В. студентка
географічного факультету
Східноєвропейський національний
університет імені Лесі України
e-mail: sergiy.kovalchuk7@ukr.net*

РЕГІОНАЛЬНІ ПРОЯВИ ГЛОБАЛЬНИХ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ НА ВОЛИНІ

Сучасна географічна оболонка потертає від зростаючого антропогенного навантаження. Різновиди впливу людини та її господарської діяльності дуже різноманітні та щораз набувають значних варіацій. На території Волині, передусім, проявляються екологічні проблеми, які характерні для всього європейського простору, загалом, і для території України, зокрема. Але в межах території дослідження спостерігаються регіональні особливості зумовлені як особливостями природних умов, традиціями природокористування так і специфікою сучасного розвитку секторальної структури економіки країни. Територія Волинської області знаходиться в на північному заході України і займає 3,3% (2014,4 тис. га) від її загальної площі. За даними Головного управління статистики в Волинській області чисельність населення змінюється в межах 1 млн осіб (станом на 01.01.2017 року - 1040,95 тис. осіб) [1]. У структурі земельного фонду області 52% – сільськогосподарські угіддя, площа яких за останні 15 років зменшилася на 0,4%. Серед сільськогосподарських угідь 33% припадає на рілля, 10% – пасовища, 8% – сіножаті та 0,6% – багаторічні насадження. Ліси та землі вкриті лісовою рослинністю займають 32% території області, 6% – це болота та заболочені землі, 3% – забудовані, 2% – поверхневі водойми та 0,7% – відкриті землі без рослинного покриву. За наведеними даними в «Регіональній доповіді про стан навколишнього середовища у Волинській області за 2016 рік» на 0,1% зменшилась площа відкритих земель без рослинного покриву) [2]. Найвища частка сільськогосподарських угідь на півдні області - в межах Волинської височини. Найвищий показник сільськогосподарської освоєності в Луцькому (79%), Рожищенському (78%), Горохівському (77%), Іваничівському (73%) та Локачинському (72%) районах. В умовах потепління території цих районів найбільше потерпають від активізації водно-ерозійних процесів внаслідок збільшення кількості опадів та їх зливового характеру випадання. Найбільш лісисті та найменш аграрнозміннені землі знаходяться в межах північної поліської частини області, де частка орних земель не перевищує 20%. Саме поліська частина області характеризується високим показником заповідності, всі три природні національні парки

(Шацький, «Прип'ять-Стохід», «Цуманська пуща») та Черемський природний заповідник знаходяться в природній області Волинського Полісся. Екологічну рівновагу території часто визначають співвідношенням площі ріллі до природних угідь (лісів та природних кормових угідь). Показники екологічної рівноваги в межах області суттєво відрізняються. Найбільша частка природних угідь припадає на Любешівський район і становить - 79% , а найменша частка – 21% та 24% відповідно в Луцькому та Горохівському районах. Височинна територія області характеризується як регіон давнього землеробства часів трипільської культури, що безумовно знайшло відображення як у традиціях землекористування так і у структурі сучасної ландшафтної будови [3].

В поліській частині області найбільш інтенсивні зміни відбулись впродовж ХХ століття, які сприяли кардинальним зрушенням природного середовища і були зумовлені вирубкою лісів, добуванням торфу, активним розвитком лісової промисловості, транспортної мережі та осушенням боліт з формуванням розгалуженої мережі відкритих каналів-водопримачів. Лісовідновлення в основному проводили насадженням культури сосни, яка легко приживалась на піщаних ґрунтах, швидко поповнювала ресурс ділової деревини, і як наслідок, вже на початку ХХІ століття – змінені мікрокліматичні та мезокліматичні умови, які ще більш виражені на фоні глобального підвищення температури повітря. І не забарились нові проблеми – поширення верхового короїда, що призводить до втрати соснових лісів, їх всихання. На початок 2017 року осередки поширення цих шкідників було встановлено на площі 42 488 га, або 6,8 % від загальної площі земель області вкритої лісом [1]. Тому небувалою заострення нині має проблема не лише збереження площі лісів, але і проблема видового різноманіття лісових та осушених болотних ландшафтів.

Останні роки на території поліської частини області екологічна ситуація загострюється внаслідок неорганізованого добування бурштину. Такі незаконно використані та порушені землі поширюються в межах Маневецького району на площі в 16 га земель лісового фонду. Ці непридатні для подальшого освоєння землі, можна виділити як «поліський бедленд».

Волинь достатньо забезпечена прісною водою, це край лісів та озер. Всього нараховують 268 озер, 9 водосховищ та близько 1000 ставків. Найбільші озера Шацької групи – Світязь, Пулемецьке, але не менш мальовничі і інші озера області. Саме вони потерпають від зростаючого неорганізованого рекреаційного пресу.

В порівнянні з іншими регіонами України територія області, загалом, характеризується поширенням добре збережених природних ландшафтів. Проте, на території області виділяється ряд екологічних проблем, які посилюються на регіональному рівні та потребують особливої уваги. Серед таких виділяються: підвищення температури повітря та збільшення кількості опадів як наслідок прояву глобального потепління), зменшення водності річок та зміна їх водного режиму, зменшення площі природних резерватів та регуляторів водності річок - боліт, зміна видового різноманіття рослинного покриву внаслідок широкомасштабних осушувальних меліорацій в 60-80-х

роках ХХ століття, динаміка лісистості, площі земель вритих лісом та лісовою рослинністю внаслідок лісозаготівлі та поширення площ лісів вражених верховим короїдом, деградація ґрунтового покриву як результат агротехніки землеробства, зміни водності, температури та мінерально-органогенного виснаження, забруднення поверхневих водойм внаслідок неорганізованого водоспоживання та водовідведення та зростаючого рекреаційного навантаження, забруднення всіх компонентів довкілля шляхом нагромадження побутових відходів та як відгуки забруднення більше ніж 30-літньої давності після аварії на Чорнобильській АЕС. І це далеко не повний перелік екологічних проблем, які впливають не лише на стан довкілля, але і визначають формування сучасних екологічних умов для життя людини та всі зональні види живих організмів. Жодна із зазначених проблем не розвивається самотужки, це тісно взаємопов'язані явища і процеси, які передують подальшим змінам ландшафтної структури в межах Волинської області. Людина безпосередньо приймає активну участь у трансформації природного середовища, і не лише зміною структури земельних угідь, як було зазначено вище. Для практики раціонального природокористування основним має бути комплексний фізико-географічний підхід у вивченні сучасного стану довкілля та проявів екологічних негараздів.

Список використаних джерел

1. Регіональна доповідь про стан навколишнього середовища у Волинській області за 2016 рік. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://menr.gov.ua/files/docs/Reg_report/Доповідь%20Волинська%202016.pdf. 2. Сучасний екологічний стан та перспективи екологічно безпечного стійкого розвитку Волинської області: Колективна монографія/за ред. В. О. Фесюка.– К.:ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО ВІ ЕН ЕЙ», 2016.– С. 88-113. 3. Тарасюк Н. А. Особливості структури селитебних ландшафтів Волинської області, / Н. А. Тарасюк, О. О. Ничая Природа Західного Полісся та прилеглих територій:/ зб. наук. пр./за заг.ред Ф. В. Зузука - Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім.Лесі України, Том І. Географія. №14, 2017 С.111-116.

*Тодоров В.І. к.геогр.н., доц.
кафедри управління підприємницькою
та туристичною діяльністю
Ізмаїльський державний гуманітарний університет
e-mail: todorov_sl@ukr.net*

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ ЕТНОГЕОГРАФІЧНИХ СИСТЕМ

Сучасні тенденції розвитку етногеографічних досліджень вирізняються збільшенням комплексності та формування системного підходу. Концепція (ЕГС) [1] передбачає розгляд життєдіяльності населення як складний, багатоаспектний, множинний щодо передумов і чинників процес збереження та розвитку етнонаціональної спільноти, в якому протікають і взаємодіють

різнорівневі складові – від державної етнонаціональної політики до регіональних і локальних умов збереження етнічної ідентичності населення. Огляд методологічних і методичних розробок сучасних дослідників суспільно-географічних процесів в середовищі етнонаціональних груп дає змогу встановити перелік передумов і чинників, що визначають відмінності регіональних етногеографічних формувань.

Концепція етногеографічних систем спрямована на вирішення наступних ключових питань:

1. Особливості взаємодії етносів з географічним середовищем.

- організація природного середовища і природокористування;
- заселення і формування територіальних систем розселення;
- господарське освоєння території, його стадії та рівні;
- інфраструктурна освоєність території;
- головні види господарської діяльності;
- сфера послуг та соціальна інфраструктура;
- природоохоронна діяльність тощо.

2. Збереження та розвиток етнонаціональної самосвідомості.

- етнічна самоідентифікація (в тому числі на різних рівнях, якщо такі існують);

- особливості динаміки характеристик за якими людина само ідентифікує себе з конкретною етнонаціональною спільнотою.

3. Взаємодія етносу з іншими етнонаціональними групами: як титульної нації; як етнічної меншини.

- правові аспекти;
- специфіка розселення;
- соціально-економічні параметри життєдіяльності тощо.

Головна методологічна проблема такого підходу – це розробка наскрізної систематики ЕГС, яка б враховувала всі можливі варіанти функціонування етнонаціональних спільнот. Так, в найбільш загальному вигляді варіанти організації етногеографічних формувань можуть коливатися від титульних націй (автохтонні, коренні ЕГС тощо) до національних меншин з різним статусом (аллохтонні, міграційні ЕГС тощо). Така градація актуальна, якщо розглядати етнічні спільноти по відношенню до національних держав. Але в світі існують багато спільнот, які не мають відповідних національних держав (гагаузи, курди тощо). Можливо найбільш проблемним аспектом дослідження ЕГС є підходи до врахування особливостей етногенезу спільноти як результату складного історико-географічного процесу розвитку етнонаціональних спільнот.

Досвід ефективного управління регіональним розвитком країн Європи показує, що Україні необхідно робити ставку на реально сформовані в процесі історико-географічного розвитку територіальні утворення, які в суспільній географії отримали назву генетичні типи поселень (ГТП). З погляду етнічної географії ГТП необхідно розглядати в контексті впливу етнонаціонального чиннику на суспільно-географічні процеси. Переваги такого підходу в урахуванні всіх особливостей життєдіяльності населення, які відносять себе до

різних етнічних спільнот, в тому числі відносно нових для суспільно-географічних досліджень характеристик – духовної та етнопсихологічної життєдіяльності населення.

Необхідно розробити генетичну систематику розселення на етнічній основі – етногенетичну систематику. Для вирішення цієї проблеми пропонуємо замість традиційного поняття «системи розселення» використовувати обґрунтоване поняття «етногеографічні системи». Спіратися за цим підходом традиційну одиницю систематики – «територіальна система розселення», вже буде не коректно.

Генетична типізація ЕГС має проводитися в декількох напрямках:

- автохтонні (коренні) та алахонні (міграційні) ЕГС;
- ЕГС в контексті розселення населення;
- ЕГС на різних рівнях організації;
- ЕГС та природокористування;
- історико-культурні (соціокультурні) особливості різнорівневих ЕГС;
- особливості територіальної організації різнорівневих ЕГС (територіальне планування);
- ЕГС та етнонаціональна політика тощо.

ЕГС мають ієрархічну багаторівневу організацію. Вони можуть бути регіональними, субрегіональними, мезо- і мікрорегіональними. Потрібно розробити таксономію для різнорівневих ЕГС. У першому наближенні це можуть бути власне типи – макрорегіональні, регіональні, субрегіональні тощо. Для деталізації етногенетичних типів розселення можна встановити підтипи ЕГС.

Одна з цільових настанов даного дослідження полягає у типології ЕГС. Типологічний підхід до дослідження ЕГС дає змогу систематизувати територіальні відмінності етнонаціональних процесів і розробити відповідні напрями і механізми його активізації та більшої більшої структурної впорядкованості. Типологія ЕГС, типи етногеографічних систем, повинні створити об'єктивну наукову основу для обґрунтування сучасної схеми регіоналізації України у контексті державної регіональної політики, розроблення та реалізації регіональної етнонаціональної політики.

Поділ ЕГС на автохтонні та аллохтонні значно полегшує питання їх систематики та типізації. Природно, що аналізувати їх територіальну організацію за однією схемою недоцільно: так, наприклад, в Україні болгари етнічна меншість, а в Болгарії – титульна спільнота. Відповідно для збереження та розвитку матеріальної і духовної культури болгар та стійкого розвитку населення на рівні окремих територіальних громад в обох державах необхідні різні умови. Якщо в Україні визначальна роль відводиться вивченню та збереженню рідної болгарської мови, то в Болгарії цей чинник знаходиться мабуть на 20 – 30 місця за значущістю.

Запропонований підхід є принципова новим для суспільно-географічних досліджень процесів в етнонаціональному середовищі життєдіяльності населення. У науковій літературі відповідного напрямку немає згадувань про близькі до цього варіанти аналізу таких процесів. Основна цільова настанова

проведення типізації ЕГС полягає у виявленні особливостей розвитку матеріальної та духовної культури автохтонних та аллахтонних етнічних груп. Робоча гіпотеза дослідження – автохтонні та аллахтонні етнічні спільноти відрізняються за нагальними проблемами розвитку.

Для автохтонних спільнот, які розселені в моноетнічному середовищі, вирішення вказаного питання знаходиться в площині ієрархії та таксономії адміністративно-територіальних одиниць та населених пунктів. Тобто, автохтонні ЕГС реально вписані в систему державного устрою, адміністративно-територіального устрою, розселення населення, державної соціально-економічної політики, державної геодемографічної політики, планування території тощо.

В межах будь-якої території формуються ЕГС різних ієрархічних рівнів. Теоретично їх кількість має визначатися кількістю виявлених дослідником рівнів територіальної організації життєдіяльності населення, що історично склалися на конкретній території.

Необхідно проаналізувати особливості систематики автохтонних та аллахтонних етногеографічних формувань. При аналізі процесів в середовищі автохтонних спільнот визначальне значення матиме монолітність або розмитість етнічної структури населення через призму розвитку етнічного середовища. Так, в Україні несприятливі процеси в етнонаціональній сфері в другій половині 1990-х років стали однією з причин сучасних подій на Сході України. Для Болгарії проблеми в цій сфері пов'язані зі вступом країни Європейського Союзу. Міграція етнічних болгар в країни Західної Європи обумовила збільшення частки турків та ромів в структурі населення. В деяких громадах вказані спільноти вже стали найбільшими.

Життєдіяльність автохтонних етнонаціональних спільнот значною мірою визначається особливостями розвитку державного організму в цілому, та його окремих адміністративно-територіальних одиниць зокрема. Тобто, особливості розвитку автохтонної спільноти – це результат діяльності держави. Відповідно в таких умовах визначальне значення має діяльність адміністративно-територіальних та адміністративних одиниць різних рівнів.

Наведені особливості формування та розвитку етногеографічних систем дають можливість зробити деякі висновки. Майбутнє етнічної географії за комплексними дослідженнями життєдіяльності етнічних спільнот. Насамперед мова іде про ті групи, що мешкають в поліетнічному середовищі. Особлива роль при цьому має відводитися історико-географічному підходу.

В завершенні цього огляду акцентуємо увагу на тому, що ЕГС не можна ототожнювати з етнічною або релігійною спільнотою, вона є територіальною спільнотою, індивідуальні характеристики населення якої формуються насамперед під впливом етнічних особливостей спільноти.

Список використаних джерел

1. Тодоров В. І. Концепція етногеографічних систем : теоретико-методологічні аспекти // Науковий вісник Херсонського державного університету: Серія географічні науки. – Херсон, 2017. - № 6. – с. 107 – 113.

*Удовенко І.О. к.екоп.п., доц.
кафедри геодезії, картографії і кадастру
Уманський національний університет садівництва
e-mail: irinaudovenko8@gmail.com*

*Шемякін М.В. к.с.-г.п., доц.
кафедри геодезії, картографії і кадастру
Уманський національний університет садівництва
e-mail: misha.uman@gmail.com*

ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС У ВНЗ

Найбільшою проблемою традиційного навчання є низька динаміка, та часткова відсутність елементів інтерактивності та наочності. Сучасні інформаційні технології дозволяють нейтралізувати усі ці недоліки. Крім того, дидактичні можливості комп'ютера сприяють зацікавленості студентів до навчання. При дистанційному навчанні студент забезпечується необхідним навчальним матеріалом – відео-, аудіо-записами лекцій та семінарів, практичні завдання з методичними рекомендаціями, має доступ до електронної бібліотеки тощо, та самостійно його вивчає у зручний для себе час. Викладачі постійно взаємодіють зі студентом через електронну пошту, Skype, телефон [5].

Поряд з класичними формами навчання (денна, заочна), дистанційна має ряд переваг, що забезпечує її затребуваність. Однак, необхідно пам'ятати, що можливі негативні наслідки, пов'язані з активним вторгненням у природний внутрішній світ людини штучних, ілюзорних вражень від екранних віртуальних сюжетів та взаємодії з ними. Небезпека може полягати і в навмисному маніпулюванні свідомістю молодої людини, нехтуванні допустимими нормами безпечних режимів роботи з комп'ютером. У зв'язку з цим зростає актуальність досліджень психолого-педагогічного впливу та медичних наслідків застосування інформаційно-комунікаційних засобів для фізичного та психічного розвитку студентів.

Питання теорії і практики дистанційного навчання досліджують як учені далекого та ближнього зарубіжжя. Зокрема, цій проблематиці присвячені праці таких зарубіжних учених, як О. Андреев, Д. Каган, Н. Мойсеева, О. Петерс, К. Полат, М. Сімонсон, О. Тихонов, А. Хуторський та ін. Проблеми інформаційно-телекомунікаційних технологій і навчального середовища дистанційного навчання розглядають такі українські вчені, як В. Грищенко, І. Журавльова, Н. Муліна, П. Орлов, Н. Тверезовська, О. Хмель та інші.

У світі існує досвід відкритого та прямого доступу до баз даних реєстрації прав на земельні ділянки, досвід ведення реєстрів виключно у електронному вигляді або паралельно із паперовим способом [4].

Комп'ютеризація може призвести до формування егоїстичних нахилів у людини, індивідуалізму, приглушує почуття колективізму, взаємодопомоги. Тому, впровадження засобів інформаційно-комунікаційних технологій у

навчальний процес має здійснюватись виважено, та ретельно підготовленим і продуманим.

В умовах становлення нового, інформаційного типу суспільства, інтеграції України до Європейського освітнього і наукового простору, триватимуть диверсифікація аудиторії та формування нових моделей інформаційного споживання серед яких чільне місце займатиме система дистанційного навчання.

На наш погляд, дистанційне навчання не є синонімом заочного навчання. Головними недоліками заочного навчання є фрагментарність навчального процесу і складність організації зворотного зв'язку. Ці недоліки усуваються при дистанційному навчанні.

Дистанційна освіта – це можливість навчатися та отримувати необхідні знання віддалено від навчального закладу в будь який зручний час. Положення про дистанційну освіту та Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні регулює права та обов'язки учасників навчального процесу.

Дистанційно в Україні можуть навчатися громадяни, які мають середню, професійну, вищу освіту, а також ті, що мають можливість виконувати дистанційно необхідні завдання за допомогою освітніх технологій. Процес навчання побудований на використанні різних комунікаційних засобів. По закінченню такого навчання, студенти отримують відповідні сертифікати.

Моделі дистанційного навчання:

- на базі самостійного вивчення матеріалу (екстернат);
- навчання в університеті;
- співпраця навчальних закладів;
- автономні освітні установи;
- автономні навчальні системи;
- дистанційне навчання з використанням мультимедійних програм[6].

Дистанційний курс – це систематизоване зібрання інформації та засобів навчально-методичного характеру, необхідних для засвоєння навчальних дисциплін (програм), яке доступне через Інтернет (локальну мережу) за допомогою веб-браузера та/або інших доступних користувачеві програмних засобів [3].

Дистанційний курс є основним елементом дистанційного навчання. Робота із дистанційним курсом передбачає впровадження комплексу освітніх послуг. Навчально-методичне забезпечення дистанційного курсу включає:

- методичні (теоретичні та практичні) рекомендації щодо розроблення та використання педагогічно-психологічних та інформаційно-комунікаційних технологій дистанційного навчання;
- критерії, засоби і системи контролю якості дистанційного навчання;
- змістове, дидактичне та методичне наповнення навчальної програми підготовки з певної дисципліни[3].

Розробка й подальше ефективне функціонування навчальних дисциплін, що переведені у дистанційний формат, здійснюється відповідно до навчального плану відповідної спеціальності та всіх положень про організацію навчально-виховного процесу, що діють в університеті.

Підготовка дистанційного курсу включає наступні етапи:

- виявлення мети, завдань курсу його структури (організаційний компонент);
- змістовне наповнення (аналіз наявних матеріалів, пошук тих, що недостає);
- змістовна адаптація матеріалу й методична обробка, що зробить інформацію більш сприятливою для самостійного вивчення студентом;
- методична обробка (розподіл на модулі, змістовні модулі, інші навчальні одиниці, розробка методичної системи для кожної одиниці);
- формування і створення інформаційного простору (ресурси, посібники, конспекти лекцій, опорні, оглядові лекції файли, методичні матеріали та ін.);
- об'єднання окремих навчальних одиниць в одну (якщо це потрібно) методичну систему (побудова зв'язків, взаємозв'язаних елементів);
- технічна реалізація (створення web-дизайну, технічне втілення навчальних одиниць, що створюються та зв'язків між ними, наповнення медіа додатками, необхідними програмними продуктами);
- експертиза дистанційного курсу;
- експериментальне впровадження;
- доопрацювання або корекція дистанційного курсу.

В умовах становлення нового, інформаційного типу суспільства, інтеграції України до Європейського освітнього і наукового простору, постає проблема підвищення ефективності навчального процесу у вищих навчальних закладах для професійної підготовки нової генерації економістів. Вирішенню зазначеного завдання сприятиме застосування технологій дистанційного навчання, що передбачають організацію такого навчального процесу, який забезпечить оптимальне співвідношення спільної з викладачем та навчальної роботи студентів; дозволить оптимізувати самостійний навчальний процес.

Для інформаційного забезпечення і супроводу навчальної діяльності зазвичай використовується платформа дистанційного навчання Moodle, сайт якої, після адаптації до потреб системи дистанційного навчання університетів, було розміщено в мережі Інтернет. Розробці дистанційних курсів повинна передувати робота щодо формування навчально-методичних комплексів з дисциплін відповідно до діючих умов ліцензування та акредитації.

Список використаних джерел

1. Антошук С. В. Впровадження дистанційного навчання в освітню діяльність інститутів ППО // Післядипломна освіта в Україні. 2004. №1 (4). С. 101-105.
2. Байло М.Ю. Використання освітньо-наукового порталу для організації навчально-виховного процесу ВНЗ // Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології: Зб. наук. праць. Х. : ХНТУ, 2012. Вип. 1(6). С. 235-240.
3. Дистанційна освіта у ВНЗ: бібліографічний покажчик / уклад. Д. В. Ткаченко; ред. О. Г. Пустова, О. О. Цокало. Миколаїв : МНАУ, 2013. 100 с.
4. Земельне право України: Навчальний посібник / Мірошніченко А. М. К.: Алерта, ЦУЛ, 2011. 678 с.
5. URL: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://abiturients.info/uk/vuzy/distanciynе-navchannya-u-vnz-ukrayini>
6. URL: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/distancijna-osvita>

*Федій О. А. к.пед.н., доц.
кафедри географії та методики її навчання
Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка
e-mail: ediy.alexander@gmail.com*

СІМЕЙНО-ШЛЮБНА СТРУКТУРА НАСЕЛЕННЯ: ГЕОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ

Населення є об'єктом дослідження багатьох наук, але на географію покладаються функції виявлення територіальних закономірностей життєдіяльності людей, їх особливостей стану відповідно до природи чи соціально-економічних умов. Особливу роль у збереженні морального, психологічного, фізично здорового стану молоді відіграють знання про сімейно-шлюбну структуру населення. Не дивлячись на глобальні тенденції уніфікації відносин між чоловіком і жінкою у більшості країнах, у цьому розумінні сімейно-шлюбна структура населення світу є різнобарвною. Це і викликає значний інтерес до вивчення теми про сім'ю та шлюбні відносини в різних країнах в умовах демографічної кризи чи демографічного вибуху.

Шлюб і сім'я – історично змінні соціальні явища, становлення яких є відображенням природних і суспільних процесів. Шлюб (від слов'янського «слюб» – з'єднання по любові) – історично зумовлена, санкціонована й регульована суспільством форма взаємин між чоловіком і жінкою, яка визначає їхні права і обов'язки щодо одне одного й щодо дітей. Для демографії шлюб є основою однієї з якісних характеристик населення, відображає так звану його сімейно-шлюбну структуру [1].

Знання про сімейно-шлюбну структуру населення необхідне для кращого розуміння процесів формування і розпаду родин, тенденції у народжуваності, смертності, відтворення населення в цілому. Адже, як і будь-яка інша моментна демографічна характеристика, розподіл населення за сімейно-шлюбним станом, з одного боку, відбиває в собі минулу динаміку демографічних процесів (не тільки шлюбності і розлучуваності, але і народжуваності, і смертності, а також міграції), а з іншого, – дозволяє прогнозувати їхню динаміку, можливі зміни в майбутньому [2].

Існують різні види або форми шлюбу, під якими розуміють конкретні варіації шлюбних союзів між чоловіками і жінками. Формування шлюбних відносин відбувалося у тривалому історичному періоді: від відсутності шлюбу і сім'ї до сучасних форм шлюбних контрактів. Першою формою взаємостосунків між чоловіком і жінкою був проміскуїтет, тобто неупорядковані статеві зв'язки, при якому кожна особа, як жінка, так і чоловік, могли вступати у близькі стосунки зі всіма членами гурту. З часом з'явилася ендогамія, коли в статеві стосунки вступали представники одного роду, яка стала наступницею неупорядкованості стосунків. Одним з регуляторів статевого життя людей стала релігія, яка змогла визначити основні правила, норми життя людей, що потім переросло в екзогамію. При ній відбувалися систематичні статеві зв'язки між

представниками різних родів, а початковою формою екзогамного шлюбу був груповий шлюб. Поступово групова сім'я і шлюб стали трансформуватися в парну сім'ю. Вона об'єднувала тільки одну подружню пару. Від парного шлюбу суспільство перейшло до нових сучасних форм шлюбу та сім'ї. Серед видів шлюбу перш за все розрізняють *моногамію (одношлюбність)* і *полігамію (багатошлюбність)* [1]. Моногамія, або моногамне подружжя, – це шлюб одного чоловіка з однією жінкою. Полігамія, або полігамне подружжя, – це шлюб одного чоловіка з кількома жінками (*полігінія*) або шлюб однієї жінки з кількома чоловіками (*поліандрія*).

Полігінія у сучасному світі допускається багатьма культурами та релігіями. Зараз «пояс» багатоженства простягається від мусульманських Західної Африки до Південно-Східної Азії. Країни Перської затоки мають найбільш усталені традиції багатоженства. Місцеві вірування та традиції дозволяють мати декілька дружин і на півдні Африки. Наприклад, президент ПАР має офіційних п'ять дружин, а король Свазіленду – тринадцять. Поліандрія має місце в ізольованих селах в Тибетському нагір'ї, Непалі та на півдні Індії. Раніше вона була поширена в північних народів – алеутів, ескімосів, які проживали на території сучасної Росії, Канади, США (штат Аляска). Причиною поліандрії можна назвати природні та економічні чинники. Так, відсутність родючої землі в гірських регіонах та її висока вартість в Непалі є причиною видання заміж дівчат за двох рідних братів. У такому разі земельна ділянка передається у спадок одночасно двом братам і не має необхідності ділити її у створеній сім'ї. Сучасна тенденція формування шлюбних відносин полягає в тому, що поширеність полігамії знижується, на зміну їй приходять моногамія. Навіть у багатьох мусульманських країнах, де відбувається «європеїзація» відносин між чоловіком і жінкою, наприклад, в Туреччині [3].

Сім'я є більш складною системою відносин, ніж шлюб, оскільки вона, як правило, об'єднує не тільки подружжя, але й їх дітей, а також інших родичів та близьких. В багатьох регіонах світу шлюби можуть бути створені за місцевими звичаями чи церковними обрядами. Останні три-чотири десятиліття в країнах Північної та Латинської Америки, Західної Європи, а також у країнах колишнього СРСР, загального визнання набуває «вільний союз», який називають і «громадянським шлюбом», і «позашлюбним союзом», і «консесуальним шлюбом». Так званий феномен співжиття (конкубінат або конкурбінат) передбачає сексуальні стосунки, але не зобов'язує людей одружуватися, офіційно закріплювати свій сімейний статус. У зареєстрованому шлюбі особи набувають статусу «чоловік» і «дружина», а у союзах, описаних вище, осіб можуть називати «співмешканець» (нагадує поліцейську статистику), «бойфренд» (нагадує молодіжний сленг і вживається у шоу-програмах, але у дослівному перекладі стосується лише чоловіків). Співжиття має багато загроз для майбутнього суспільства, однією з яких є відсутність відповідальності за створення сім'ї як основи формування цінностей людських відносин. Розлучення стало більш поширеним способом вирішення серйозних конфліктів між подружжям. Можливість вільного розірвання стосунків між

суб'єктами особливо негативно відображається на вихованні дітей, їхньому майбутньому щодо психологічного, морального, матеріального стану.

Співжиття та серійна моногамія дають підстави розглядати сім'ю в сучасному світі, особливо в розвинених країнах, як «бізнес-проект», при якому стосунки між чоловіком і жінкою є нестійкими, мінливими, одномоментними. Нічого поганого не має в тому, що шлюб стає рівноправним, добровільним, вільним від примусу і тиску з боку, наприклад, батьків, але матеріальний розрахунок при виборі партнера у більшості випадків є домінуючим. Сім'я стає «одноразовою забавкою», яку легко можна замінити іншим «споживчим товаром» в особі чоловіка чи жінки. Більшість негативних процесів у шлюбних відносинах пов'язані із розширенням, так званих, «прав» чоловіків і жінок, їхнім вільним вибором між особистим і сімейним життям, індивідуальним та суспільним інтересом в інтимному житті, хоча одночасно відбувається і забезпеченість рівних можливостей професійного та духовного зростання. Важливий вплив на сутність сім'ї здійснили зміна пріоритетів у моральних цінностях сучасного суспільства, суперечність між коханням і обов'язком у подружніх стосунках.

Знання молоді про сім'ю та шлюб можуть вплинути на їх ставлення до виконання головних обов'язків у майбутньому подружньому житті: чоловіка і жінки, матері і батька, що є важливою складовою стабільного розвитку держави, адже сім'я є «соціальною клітиною» суспільства.

Список використаних джерел

1. Сім'я як важливий соціальний феномен [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://textbooks.net.ua/content/view/7253/46>. 2. Топчієв О. Г. Основи суспільної географії : Навчальний посібник [Текст] / Олександр Григорович Топчієв. – Одеса : Астропринт, 2001. – 560 с. 3. Федій О. А. Застосування картографічного методу при вивченні демографічних фактів і процесів [Текст] / О. А. Федій, А. М. Василенко // [зб. стат. рег. наук. конф. «Географія на Полтавщині: сучасний стан і перспективи розвитку», 5 квіт. 2012 р.]. – Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2012. – С. 84–88.

*Чернюк Г.В. к.геогр.н. доц.
кафедри екології
Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка
Мисько В.З. асистент
кафедри географії та методики її навчання
Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка
e-mail: myskovz@ukr.net*

ЛАНДШАФТНО-ОЦІНОЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ МІСЦЕВОСТЕЙ У ДИПЛОМНИХ РОБОТАХ

Вступна частина. У сучасних географічних науках переважають

прикладні та екологічні дослідження з оцінкою ПТК, розробкою оціночних показників для раціонального використання природних ресурсів у різних галузях господарства та прогнозування майбутніх змін. Тому студентам географічних спеціальностей планувалися теми курсових і дипломних робіт по комплексній фізико-географічній характеристиці, виявленню ПТК та їх картографуванню на ландшафтних схемах, характеристикою, оцінкою ПТК та визначенням їх сприятливості для використання у сільському господарстві.

Багаторічний досвід роботи у керівництві та допомозі студентам при написанні дипломних робіт, складанні ландшафтних та оціночно-прикладних схем невеликих територій за місцем проживання студентів, в межах територій сільських господарств, сільрад, адміністративних районів, природоохоронних об'єктів та районів проведення комплексної польової практики показав, що у місцевих господарських установах та адміністративних органах можна знайти деякі дані про фізико-географічні умови, карти ґрунтів, карти землекористування, карти агровиробничих груп, крутизни схилів. Тому для написання фізико-географічної характеристики малих територій потрібно зібрати та проаналізувати опубліковані і фондкові текстові та картографічні матеріали, провести польові маршрутні та візуальні дослідження [1, 2, 3, 4, 5].

Основні результати. На основі ґрунтових карт і схем землекористування, карти агровиробничих груп, звітів та інших матеріалів і результатів польових досліджень (у тому числі ознайомлення або обстеження певної території керівником дипломної роботи), можна виявити типи ПТК та скласти ландшафтну картосхему. Більш високий рівень наукових прикладних досліджень вимагає оволодіння студентами методикою польових ландшафтних досліджень та картографування ПТК під час комплексної польової практики з фізичної географії і ландшафтної практики, вивчення дисциплін з ландшафтознавства та фізико-географічного районування. В межах малих територій виділяються ПТК рангу урочищ, груп урочищ, типів місцевостей. При складанні ландшафтного профілю вивчаються фації [1, 2, 4].

Ландшафтні картосхеми ПТК малих територій майже всі є оригінальними, тому що ландшафтні зйомки у такому масштабі проводилися тільки вченими для деяких певних територій за темами держзамовних або дисертаційних робіт. У зв'язку із неповним обсягом потрібних вихідних даних, відсутністю топографічних карт потрібного крупного масштабу ці ландшафтні схеми мають об'єктивні і суб'єктивні недоліки і помилки, кількість яких з року в рік скорочується за рахунок вдосконалення методичних прийомів і відбору більш інформативних та досконалих джерел.

Дипломні роботи по ландшафтній характеристиці малих територій традиційно містять дві частини: аналітичну і синтетичну. Перша частина містить аналіз природних умов по всіх компонентах, тобто: географічне положення, тектоніку, геологічну будову і історію, рельєф, клімат, води, ґрунти, рослинність і тваринний світ. Комплексна синтетична частина включає методику ландшафтних досліджень, картосхему виявлених ПТК та їх характеристику і питання раціонального використання земельних угідь та інших природних ресурсів. Дослідження для дипломних, магістерських та

інших наукових робіт відносяться до «активного» типу прикладних досліджень, які передбачають оцінку ПТК для господарського використання. Рівень оціночних досліджень ПТК у студентських дипломних роботах не можна порівнювати з рівнем відповідних науково-дослідних і прикладних робіт за замовленням певних установ та організацій. Проте деякі матеріали і картосхеми ПТК з дипломних робіт використовуються для якісної і, в деякій мірі, кількісної оцінки рекомендацій по використанню земель. Матеріали і ґрунтови, ландшафтні та оціночні картосхеми з найкращих робіт успішно включалися у дисертаційні роботи молодих викладачів ТДПІ і ТДПУ-ТНПУ.

Методика оціночних досліджень ПТК розроблена в залежності від конкретних умов та опирається на загальноприйняті принципи [1, 2, 4]. Оцінка окремих компонентів та елементів природного середовища слабо враховує причинно-наслідкові взаємозв'язки і взаємозалежності. Тому більшу актуальність має комплексна оцінка ПТК як цілісної геосистеми. Оцінки (якісні та кількісні) залежать від практичних потреб, наприклад, для сільськогосподарського освоєння в цілому чи певної галузі або культури тощо.

Універсальне значення має якісна оцінка ПТК, яка передбачає їх класифікацію за потенціалом сприятливості в залежності від їх властивостей, позитивних чи негативних впливів на даний суб'єкт. Наприклад, від нахилу схилів залежить можливість розорювання, використання техніки, ерозійна небезпека, від рельєфу залежить розмір та форма угідь, умови зимування визначаються за мінімальними температурами, товщиною снігового покриву.

Прийнято оціночні показники переводити в бали за 5-ти або 10-ти бальною шкалою. За сумою бальної оцінки всіх показників ПТК класифікують на групи: найбільш сприятливі, сприятливі, малосприятливі і несприятливі. Такий в цілому схематичний поділ добре відображається на оціночних картосхемах. Об'єкти оцінки залежать від масштабу, наприклад, на карті республіки чи області оптимальним є ландшафт, для районів і областей – типи місцевостей, для сільських рад і колективних господарств – урочища.

Основою оціночних досліджень є створення ландшафтної карти ПТК та їх характеристика. Оцінка ПТК включає поетапно: 1) складання переліку оціночних властивостей і показників ПТК в залежності від поставленої цілі; 2) вимірювання або визначення за довідниками стану природних об'єктів (температура, зволоження, бонітет тощо); 3) визначення оцінок у балах та суми балів або середньозваженого балу; 4) складання ландшафтно-оціночної карти сприятливості ПТК за методом кольорового фону «світлофор».

Оціночна класифікація ПТК базується на комплексних оціночних показниках із врахуванням природних, економічних і соціальних показників. Спочатку виділяються ділянки різного ступеня сприятливості і несприятливі для певного використання, потім ПТК групують в території: 1) одноцільового призначення; 2) багатоцільового призначення; 3) недоцільного використання. В межах цих груп виділяють інші класифікаційні шкали [1, 2, 3, 4, 5].

Наприклад, для ландшафтів Зарічненського району Рівненської області за оцінкою просторових закономірностей радіоактивного забруднення складено картосхеми за 1986 і 1994 роки [3]. Виявлено ПТК із інтенсивною міграцією,

виносом та накопиченням радіонуклідів, та на 1994 рік значне зростання забруднення по долині ріки у напрямі Рівненської АЕС [3].

Оскільки досліджені території використовувалися переважно у сільському господарстві, то у дипломних роботах найкраще розроблено методику оцінки ПТК для землеробства. Ступінь сприятливості ПТК визначався як за агровиробничими типами та оцінкою бонітету земель так і за фізико-географічним районуванням для цілей сільського господарства. Бонітет ґрунтів визначався за даними атласу (Атлас почв УРСР, 1979) та за даними публікацій Кузьмічова В.П. у журналах «Агрохімія і ґрунтознавство» за 1982 рік. До бонітету вводилися поправки на механічний склад, еродованість та крутизну схилів. В залежності від площі, зайнятої ґрунтовими відмінами в межах кожного ПТК визначався середньозважений бонітет:

$$B = \sum v_i \times S_i / S_{ПТК}, \text{ де}$$

v_i – бонітети ґрунтових відмін; S_i – площі відповідних ґрунтових відмін; $S_{ПТК}$ – загальна площа ПТК. За середньозваженими бонітетами ПТК об'єднуються за ступенем придатності для землеробства у групи, наприклад, найбільш сприятливі (вище 60 балів), сприятливі (60-40 балів), малосприятливі (40-20 балів), несприятливі (менше 20 балів) та цільового призначення (під лісом, луками, природоохоронними ділянками тощо). За крутизною схилів ступінь придатності визначається за різними джерелами [1, 2, 4, 5.]. Схили із крутизною більш 20° непридатні для землеробства, 10-20° – обмежено придатні із заборною машинної обробки, 5-10° – малосприятливі, у зв'язку із середнім та сильним змивом ґрунту. У 1990-х роках у деяких дипломних роботах було складено ландшафтно-оціночні картосхеми за бонітетом ґрунтів із врахуванням слабкого, середнього та сильного змиву, ПТК і картосхеми за крутизною схилів. Зокрема, у роботі Р.Яворівського [5] було виявлено, що за крутизною схилів 55-60% території Тернопільського району займають малосприятливі та несприятливі ПТК для землеробства, а за бонітетом ґрунтів менш як 35%.

Висновки. Прикладні ландшафтно-оціночні дослідження у дипломних роботах показали рівень засвоєння навичок самостійних польових і камеральних досліджень, науково-теоретичної і навчально-методичної підготовки із актуальних теоретичних і практичних напрямків фізичної географії. За своєю інформативністю, теоретичним і практичним значенням ці дипломні роботи на порядок перевищують рівень знань від підготовки та здачі усних державних іспитів. В більшості робіт заключний розділ був присвячений методичним рекомендаціям і розробкам щодо використання зібраних матеріалів і результатів досліджень на уроках географії та біології, в екологічному і природоохоронному вихованні, в екскурсійній роботі тощо.

Список використаних джерел

1. Комплексная полевая практика по физической географии. /Под ред. К.В. Пашканга. – М. : Высшая шк., 1986. – 208 с.
2. Ландшафтознавство: традиції та тенденції. /Мат-ли міжнародної наукової конференції. – Львів : вид-во ЛНУ ім. Івана Франка, 2004. – 284 с.
3. Логінова Г.М. Ландшафти Зарічненського району та їх радіоактивне забруднення. /Дипломна робота. – Тернопіль : ТДПУ, 2001. – 105 с.
4. Шищенко П.Г. Прикладная

физическая география.– К. : В. шк., 1988 –192с. 5. Яворівський Р.В. Проблеми раціонального використання ландшафтів Тернопільського району. /Дипл. робота.– Тернопіль : ТДП, 1995.– 125 с.

*Чиж О.П., к.геогр.н., доц.
кафедри географії
Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла Коцюбинського
Ткачук Т.О. магістрант
Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла Коцюбинського*

КАРСТОВІ ПЕЧЕРИ ПРИДНІСТЕР'Я

Мабуть, найважливішою принадою Середнього Придністер'я, його візиткою є карст та печери. Вони, як унікальні природні утворення, є цінними інформаційними системами, інформативна доступність яких залежить від рівня розвитку спелеологічної науки. Особливостями своєї морфології та морфометрії, фізико-механічного та хімічного складу і стану підземних вод, атмосфери, відкладів, біоти та новоутворень, станом динамічної рівноваги і ще багатьма параметрами та характеристиками, вони віддзеркалюють історію і тенденцію розвитку конкретних ландшафтів, складовою і специфічною підсистемою яких вони є.

Печери називають восьмим чудом світу, царством одвічної ночі. Печер у світі сотні тисяч і всі вони дуже різні: короткі й довгі, трубкоподібні й розгалужені, одно- і багатоповерхові, обводнені й сухі, вузькі й широкі, холодні й теплі, пустинні й обжиті.

Основними елементами печер є галереї, зали, колодязі, завали і лабіринти. В обводнених печерах зустрічаються озера, печерні річки, водоспади. Є печери повністю затоплені водою.

В глибині печер встановлюється майже постійна температура повітря. Якщо печера суха, то температура повітря в ній близько 7-10⁰С вище нуля. Тут на берегах Дністра, Збруча, Смотрича, Серету і Циганки знаходяться як велетенські гіганти-лабіринти, так і поодинокі невеликі печери. Справжніми підземними велетнями є печери Оптимістична із загальною протяжністю ходів близько 200 км, Кришталева – 23 км, Озерна – 110 км, Млинки – 23 км, Славка – 10 км, Вертеба – 9 км.

На відміну від печер інших регіонів, названі печери Поділля характеризуються багатством і різноманітністю мінеральних утворень: кристалів (прозорих чи білих, рідше жовтих та рожевих), що покривають стіни печер, а також кальцитових каскадних патьоків, драпіровок, і, звичайно ж, сталактитів.

Видове різноманіття печер Середнього Придністер'я вражає. Середнє Придністер'я входить до складу двох карстових областей – Подільсько-

Буковинської, розміщеної в межах Волино-Подільської плити, та Східно-Подільської на південно-західній периферії Українського кристалічного щита [2].

Для Подільсько-Буковинської області, зокрема приканьйонної долини Дністра характерні печери так званого «каналізаційного» типу, що розпочинаються водо поглинаючими понорами у сусідніх ярах, формуються по тріщинах бічного підпирання і завершуються гротами і у скельних мисоподібних виступах [1, с. 84].

Такою є відома своїми наскальними малюнками людини доби мезоліту *Баламутівська печера* на околиці однойменного села (до речі, геологічна пам'ятка загальнодержавного значення). Вони мають сакральну тематику й відображають вірування та світогляд мешканців України кам'яного віку. В епоху мезоліту ця печера служила великими культовим центром родоплемінних груп населення правобережжя Дністра. Такими ж печери є сусідня «Дача», «Панська скеля», «Полякова дача» та десятки дрібніших, але не менш цікавих печер.

Східно-Подільська карстова область відповідає південно-західній периферії Українського кристалічного щита. Її утворення поширені у Кельменецькому та Сокирянському районах Чернівецької області, а також у Хмельницькому та Вінницькому Лівобережжі.

Слід зауважити, що дослідники не звертали достатньої уваги на цей регіон, вважаючи його безперспективним. Проте карстові процеси набули розвитку і в цих відкладах. Звичайними для долини Дністра є корозійно-ерозійні гроти різних розмірів, утворенні під час промивання водами пра-Дністра верхньої частини звивистого каньйону. Класичними є гроти Галицької стінки. Місцями вони переходять у системи печер з ніздрюватими, гарно прокарстованими по всій товщі стінки. Ціле гроно таких печерок можна зустріти у заліснених ярах на західній околиці с. Волошкове Сокирянського району.

Оригільними для цієї області є гроти і печери, вироблені в крейдових мергелях, збагачених кременестими жовнами. Такі маленькі дива можна зустріти в скельних відслоненнях поблизу Комарова, Лопатова, Кулішівки, Вітрянки, Михалкового на побережжі, Нагорян і Лядової на лівобережжі.

Тут для первісної людини був начебто рай: природні схованки і поруч – безліч готових для застосування знарядь. Недарма Середнє Придністер'є стало археологічним музеєм під відкритим небом, де на кожному кроці стикаєшся із матеріальними слідами будь-яких історичних епох.

Список використаних джерел

1. Середнє Придністер'є / За ред. Г. І. Денисика. – Вінниця: Теза, 2007. – 431 с.
2. Кучерук А. Д. Карст Подолья / А. Д. Кучерук. – К.: Наукова думка, 1976. – 236 с.

*Чиж О.П., к.геогр.н., доц.
кафедри географії
Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла Коцюбинського
Феліпенко В.В. магістрант
Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла Коцюбинського*

ШТУЧНІ ВОДОЙМИ ВІННИЧЧИНИ

Проблеми впливу штучних водойм на навколишнє середовище та їх екологічний стан набули в Україні особливої уваги, тому, що часто помітні негативні наслідки спорудження цих водойм.

Будова поверхні Вінницької області, зокрема рівнинність, наявність великої кількості долин, густа річкова мережа, сприятливі для будівництва водосховищ та ставків, які мають важливе господарське значення.

Станом на 01. 01. 2015 р. на території Вінниччини було 54 водосховища [2] та 4044 ставки [5]. Загальна площа водного дзеркала водосховищ при найбільш повному рівні складає 10356 га, [3] що становить 0,4% від площі області, та 21393 га складає площа водного дзеркала ставків. Повний об'єм водосховищ складає 369 млн. м, а ставків – 228 млн. м. Найбільшими водосховищами області є Ладижинське на Південному Бузі, його площа – 2180 га, а об'єм води майже 150 млн. м³, Дністровське на річці Дністер, в межах Вінницької області його площа становить 3,12 км², а об'єм – 66 млн. м³. Значними за розмірами є також Пиківське в Калинівському районі та Дмитренівське в гайсинському районі.

Серед антропогенних водойм водосховища займають чільне місце. Це молоді антропогенні утворення, які ще недостатньо вивчені. Явищем регіонального масштабу вони тут стали лише за останні 30-40 років, проте розвиток сучасного господарства майже неможливий. Водосховища займають особливе місце в системі шквальных об'єктів суші.

Водосховищами варто вважати штучно створені долини, котловини і природні озерні водойми з повільним водообміном, повним об'ємом більше 1 млн.м³, рівневий режим яких постійно регулюється гідротехнічними спорудами з метою накопичення і наступного використання запасів води для задоволення господарських і соціальних потреб. Водосховища використовують для рибного господарства, рекреації, охолодження агрегатів електростанцій, підтримання гарантованих глибин в межах водосховища потрібна акваторія і водна маса в цілому, а не лише корисний об'єм [1, с 7-8].

Ставок – штучна водойма для зберігання води з метою водопостачання, зрошення, розведення риби (ставкове рибне господарство) і водоплавної птиці, а також для санітарних і спортивних потреб.

Штучні водойми Вінниччини належать до басейнів трьох великих річок – Південного Бугу (42 водосховища та 2785 ставки), Дністра (9 та 745) та Дніпра (3 і 514). Найбільша кількість штучних водойм розміщена в долинах річок Соб

(536 водойм), Рось (348), Десна (312), Мурафа (262), Снивода (140) та інші. Найбільша кількість водосховищ знаходиться на річках Рів, Мурафа, Південний Буг, а ставки – Десна, Мурафа, Рось та інші.

Цілий ряд водойм, які були створені на річках області без детального вивчення території, завдали шкоди навколишньому середовищі, бо були затоплені значні площі родючих земель [4]. Загальна площа затоплених земель становить 8483 га (84,83 км²), більшість із яких складала сільськогосподарські угіддя.

Водосховища функціонують у 20 районах Вінницької області, в той час, коли ставки поширені повсюдно. Найбільша кількість водосховищ знаходиться у Калинівському районі. Тут їх 7 водойм, загальною площею 9,35 км² та загальною ємкістю 13.4 млн. м³. По 6 водосховищ у Барському (6,08 км², 10,57 млн. м³) та Жмеренському (5,55 км², 10,6 млн м³). Тростянецький район має лише 2 водосховища, проте їх загальна ємність та площа водного дзеркала значно перевищує інші райони, що пов'язано із розміщенням тут Ладижинського водосховища. Аналогічна ситуація спостерігається і в Могилів-Подільському районі, де є тільки Дністровське водосховище, яке за ємкістю виводить район на друге місце. Ставків найбільше в Немирівському (377 ставків), Вінницькому (345), Козятинському (306). Найменше ж ставків у Могилів-Подільському (67), Томашпільському (63), Піщанському (45) та Чечельницькому (44) районах.

Список використаних джерел

1. Авакян А. Б. Водохрвнилиця / А. Б. Авакян, В. П., Салтанкин, В. А. Широков – М.: Мысль, 1987. – 325 с.
2. Водосховища Вінницької області. Вінниця: Вінницьке обласне виробниче управління по меліорації і водному господарству. – 2009. – 20 с.
3. Географія Вінницької області / за ред. Денисика Г. І., Жовнір Л. Ф. – Вінниця: Гіпаніс, 2004.
4. Екологічна енциклопедія: У 3-х томах /Редколегія: А.В.Толстоухов та ін.. К.: ТОВ «Центр екологічної освіти та інформації», 2007. – Т2Є-Н.
5. Ставки Вінницької області. Вінниця: Вінницьке обласне виробниче управління по меліорації і водному господарству. – 2009. – 96 с.

*Чиж О.П., к.геогр.н., доц.
кафедри географії
Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла Коцюбинського
e-mail: opchyzh@gmail.com*

КОПАНКИ ЛІСОСТЕПОВИХ ПОЛІСЬ УКРАЇНИ

В одному із найбільш визнаних офіційних довідкових видань – «Географічній енциклопедії» [1] поняття «копанка» не розглядається. Аналітичний огляд подібних видань (словників, довідників) показав, що лише у «Словнику-довіднику з фізичної географії» Ф.М. Мількова зазначено: «Копань (копанець, копанка) – невеликі штучні (викопані – звідси назва копанка)

водойми у Чорноземному Центрі Росії і в Україні» [3, с. 216]. Безперечно, що просторове розповсюдження копанок явно звужено. Копанки зустрічаються не лише в Україні та Росії: вони є в Прибалтиці, Польщі, Білорусі, Румунії, Молдові, Угорщині та інших країнах. Назви інколи інші, однак суть не міняється.

В Україні копанки можна зустріти у будь-якій природній зоні і, навіть, в гірських місцевостях. Географи-ландшафтознавці їх вважають своєрідними антропогенними водоймами, що отримали широке розповсюдження на Поділлі, зокрема з XIX ст. [2]. Мабуть, ще раніше. У 1880 році Н.І.Тоодорович відзначав, що у Кременецьких горах, де часто не вистачало води, копанки створювали «в саду, біля дому або на полі». Це були «невеликі ями, куди під час дощів стікала вода, яку потім використовували для пиття людей і худоби» [4]. Широко розповсюджені копанки й на початку ХХІ ст. «особливо у селах Середнього Побужжя і Придністер'я, їх використовують, переважно, для індивідуального риборозведення. Це мальовничі урочища площею 10-15м² у садах, городах, інколи в заплавах невеликих струмків і в балках» [2, с. 153].

Значне різноманіття копанок, зокрема у межах лісостепових полісь України, дає можливість їх класифікувати, за:

- *площею*: малі – 2x5, 3x8, 4x5 м, тобто до 20 м², середні – 4x10, 5x8, 6x6 та ін., великих за площею (до 100-150 м²) копанок немає;
- *конфігурацією*: квадратні, прямокутні, овальні, майже круглі, зірчасті, коліноподібні та ін. Переважають прямокутні та овальні;
- *глибиною*: мілкі – від 0,5 до 1,5-2 м, глибоких немає;
- *функціональним призначенням*: для рекреації, риборозведення, вирощування свійської птиці, напування корів, розведення нутрій, вирощування екзотичних водно-болотних рослин, а також для комплексного використання;
- *власністю*: особисті – переважно малих розмірів; громадські – значні за площею, комплексного призначення;
- *екологічним станом*: доглянуті, з прекрасним дизайнерським оформленням; занедбані копанки, що поступово перетворюються в болота або зволоженні пониження – западини;
- *гідрологічним станом*: обводнені – чисті, обводнені – поступово заростаючі водно-болотною рослинністю, зарослі, заболочені, перезволожені, вогкі, сухі;
- *живленням*: дощове і снігове; підземними водами (грунтові води, джерела), від річкової мережі, вода із свердловини;
- *гідрологічним режимом*: протічні (на струмках), джерельні, на відвідних каналах та наливні;
- *днищем*: земляне, кам'яне, перекрите водонепроникною плівкою;
- *приуроченістю до ландшафтних комплексів*: заплавні, терасові, схиліві, вододільні. Переважають заплавні та схиліві у днищах та верхів'ях балок.

З початку ХХІ ст., спостерігається тенденція до збільшення кількості та площ копанок в селах приміських зон великих міст, що розташовані або контактують з лісостеповими поліссями (Летичів, Літин, Хмільник, Калинівка, Турбів та ін). Це сприятиме більш детальному пізнанню своєрідних антропогенних урочищ «копанки» та їх обов'язкового врахування в процесі розробки та уточнення регіональних і місцевих планів раціонального природокористування.

Список використаних джерел

1. Географічна енциклопедія України: в 3-х томах / Ред. О. М. Маринич та ін. – Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1991-1993 рр.
2. Денисик Г. І. Природнича географія Поділля / Г. І. Денисик. – Вінниця: ЕкоБізнес Центр, 2011. – 184 с.
3. Мильков Ф. Н. Словарь-справочник по физической географии / Ф. Н. Мильков – Москва: Мысль, 1970. – 344 с.
4. Тоодорович Н. И. Город Кременец Волынской губернии / Н. И. Тоодорович. – Почаев: 1890. – 70 с.

*Швець О.О. аспірант
кафедри географії
Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла Коцюбинського
e-mail: ksaleksandrovna@ukr.net*

БАЛЬНЕОЛОГІЧНІ КУРОРТИ ПОДІЛЛЯ У ПОРІВНЯННІ З АНАЛОГІЧНИМИ КУРОРТАМИ ЄВРОПИ

З давніх часів людина велику кількість уваги приділяла своєму здоров'ю та самопочуттю. В першу чергу це було пов'язано з фізичною працею та виснаженістю організму. У ХХІ столітті людина зіткнулась з іншою проблемою: автоматизований та електронний світ, швидкий темп життя, напружені ситуації у суспільстві тощо, тепер призводять не тільки до фізичного, а й до морально-духовного виснаження. Розвиток рекреації та туризму у сучасному суспільстві є невід'ємним чинником розширеного відтворення фізичних, інтелектуальних та емоційних сил людини. Рекреація має важливе значення як для окремого індивідуума, так і для держави загалом. На рівні держави це визначається тим, що населення входить в склад виробничих сил суспільства. За оцінками спеціалістів нині природні рекреаційні ресурси України використовуються всього лиш на 25 %.

Як наслідок, починають формуватися регіональні рекреаційні системи сучасного типу, де процес лікування та оздоровлення враховують більшість тенденцій і вимог сучасного життя.

Передумовами регіонального рекреаційного комплексу в ринкових умовах є, по-перше, система первинних чинників – природні ресурси, потреби та економічні можливості регіону; по-друге – система вторинних передумов – екостан, демографічна ситуація, розселення, технічний прогрес тощо. Основою

будь-якої рекреаційної системи є бальнеологічні ресурси на основі яких формуються бальнеологічні курорти.

На Поділлі є ряд таких курортів. Наприклад, курорти «Хмільник» та «Сатанів». Це сучасні оздоровчі комплекси які не поступаються відомим Європейським курортам аналогічного типу.

Хмільник (Україна, Вінницька область). З жовтня 1938 року містечко Хмільник оголошене урядом України курортною зоною. Першою у Хмільнику використала радонову воду обласна фізіотерапевтична лікарня. Хмільницьке місцезнаходження вод вирізняється значними розвіданими запасами. Територіально вони приурочені до південної і західної околиць міста, зустрічаються води в докембрійських гранітах, пегматитах і гнейсах. Мінералізація радонових вод складає приблизно 2,5 – 8 г/л, вміст радону від 13,5 до 480 Бк/л [1]. Загальна кількість мінеральної радонової води, яку використовують санаторно-курортні заклади сягає до 1,5 тис. м³ щодоби у вигляді ванн, басейнів, зрошувачів [3,6].

Щорічно на курортні Хмільник оздоровлюється близько 50 тисяч громадян. Завдяки особливостям гідрологічної структури, запаси бальнеологічних ресурсів постійно поновлюються природним шляхом, що дозволяє щорічно приймати до 100 тис. осіб.

Сатанів (Україна, Хмільницька область). Бальнеологічний курорт розміщується в межах Сатанівського рекреаційного вузла, в межах Товтровоного району Західно-Подільської області Західно-Українського краю зони широколистяних лісів [1, 2]. За генезою ландшафти рекреаційної системи Сатанова відноситься до рекреаційно-дигресійних – своєрідних комплексів, які формуються в місцях надмірного рекреаційного навантаження. Активне рекреаційне освоєння цієї території призвело до майже повного винищення підліску, і навіть трав'яного покриву на окремих ділянках. Подібне спостерігається і у межах рекреаційної системи м. Хмільника, околиць м. Вінниці (Сабарівський ліс, Дубовий гай) [5]. Першу свердловину, з дебітом при фонтануванні 3000 м³/на добу, а після проведеного тампонування – 270 м³/добу було закладено поблизу села Іванківці.

Курорт працює на базі мінеральної води типу «Нафтуса». Збручанська «Нафтуса», на відміну від трускавецької, містить йод, бром, мідь, марганець, фтор, двовалентне залізо, метаборну кислоту, фосфор та інші цінні мікроелементи. На глибинах понад 600 метрів розвідані запаси хлоридно-натрієво-бромної води. Ступінь її мінералізації становить 38 проміле.

Одночасно можуть оздоровитися близько тисячі осіб, при запасах гідрокарбонатних-кальцієво-магнієво-натрієвих вод 257 м³ на добу та бромних високо мінералізованих – 96 м³ на добу. У перспективі курортотопіс «Сатанів» зможе обслуговувати до 15 тисяч осіб щорічно [1,2].

Яхімов (Чехія). Основним лікувальним засобом є радон, який береться з потужних радіоактивних термальних джерел ($t = 35\text{ }^{\circ}\text{C}$). Вода подається в лікувальні корпуси, обладнані так, щоб максимально убезпечити пацієнта від впливу побічних елементів розпаду радону. Приблизна доза опромінення за

період 3-х тижневого лікування становить 22 мРен., Що дорівнює за силою опромінення 50% звичайного рентгенівського знімка.

Одним з дієвих методів лікування є запатентований (з 1910 року) метод Яхімовського лікування - браксірадіумтерапія. Яхімовський спосіб лікування, на відміну від методів інших курортів має ряд переваг. Курорт відкритий протягом усього року і може прийняти одночасно 1140 пацієнтів [4].

Дорувар (Хорватія). Бальнеогрязелікувальний і кліматолікувальний курорт на південний схід від міста Загреб, в долині річки Топліца. Основні природні лікувальні ресурси: радонові (від 10 до 70 Бк/л) термальні (до 46,6 °С) гідрокарбонатні кальцієво-магнієві води дев'яти мінеральних джерел (в т.ч. холодний джерело з температурою води 12 °С), які використовують для ванн; грязі, що містять сполуки кремнію, заліза і алюмінію [4].

Хевіз (Угорщина). Бальнеогрязелікувальний курорт в 6-ти км на північний захід від міста Кестхей і на північний захід від міста Будапешт, поблизу південно-західного краю озера Балатон. Основні природні лікувальні фактори: слабомінералізована (близько 1 г/л) радонова (82 Бк/л), сульфатно-гідрокарбонатна кальцієво-магнієво-натрієва містить 5,75 мг/л сірководню термальна (літом 33-35 °С, зимою 28 - 30 °С) мінеральна вода; радіоактивні сульфідні грязі мулу солоного озера Хевіз; а також мінеральні води восьми термальних джерел.

Завдяки великому дебіту джерел (близько 100 млн. л/добу) вода в озері оновлюється кожні 28 год. Вода термальних джерел за основними показниками подібна до води озера. Мул використовують для грязелікування головним чином у вигляді аплікацій [4].

Висновки. Загалом видно, що за природними рекреаційними ресурсами, за кліматичними умовами, за ландшафтами бальнеологічні курорти Поділля нічим не поступають всесвітньовідомим давнім курортам ближньої Європи. Проблемою є тільки недостатнє фінансування рекреаційного господарства з боку держави та повільне введення сучасних технологій у санаторно-курортних закладах. Для поліпшення та пришвидшення цього процесу актуальним в першу чергу буде залучення інвестицій для матеріально-технічного забезпечення, будівництва нових рекреаційних закладів, їх перепрофілювання, проведення ефективної реклами. Разом із рекреаційними потребами та економічними можливостями вони сформуєть передумови для динамічного розвитку цілісного рекреаційного комплексу, що дасть змогу розвинути рекреаційну діяльність до рівня світових стандартів.

Список використаних джерел

1. Денисик Г. І., Воловик В. М. Рекреаційні ландшафти Поділля / Г. І. Денисик, В. М. Воловик – Вінниця, ПП «Едельвейс і К», 2009. – 206 с. 2. Денисик Г. І. Подільські Товтри / Г.І. Денисик. – Вінниця: ПП «Тезис», 2005. – 88 с. 3. Новицкий Г. А. Курорт Хмельник и его лечебные свойства / Г. А. Новицкий – К.: Госмедиздат, 1962. – с. 27-32. 4. Лікування на радонових курортах Європи. Режим доступу: http://www.royalmedgroup.com/resorts/radonovie_kurort/ 5. Проблеми курорту «Сатанів». Режим доступу: <http://ngp-ua.info/2015/03/19929> 6. Хмельник – місто-курорт. Офіційний сайт міста. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hmlnyk.osp-ua.info>

*Шевчук С.М. д.геогр.н., доц.
проректор з наукової роботи
Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка
e-mail: S_Sevchuk@online.ua*

ТЕНДЕНЦІ РОЗВИТКУ ЗАРУБІЖНОЇ СУСПІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Суспільна географія в країнах заходу після Другої світової війни була репрезентована переважно в межах п'яти дисциплін: економічна, соціальна, культурна, політична та історична географія. Друга світова війна сприяла популяризації географічних знань, а післявоєнна відбудова світової економіки позитивно вплинула на розвиток науки. Економічна географія, як і раніше, еволюціонувала під впливом виробничої діяльності. Предметом економіко-географічних досліджень були особливості та закономірності територіальної організації сільського господарства, промислового виробництва, послуг, торгівлі, транспорту тощо. Дослідження мали вигляд просторового аналізу, у 1960–70-х рр. набули поширення моделі ідеалізованих економічних ландшафтів. Предметом економіко-географічних зарубіжних географів у цей час було також вивчення відносин між економічними системами та природними комплексами. У 1980–90-х рр. економічна географія почала вивчати ринки праці, товарів та послуг, започаткувавши такий напрям науки, як маркетингова географія. Упродовж 1990-х рр. предметом економіко-географічного аналізу стали також питання міжнародної торгівлі, ринку нерухомості, етноекonomіки, гендерної економіки, просторового аналізу завдяки геоінформаційним системам, планування розвитку територій, інформаційної географії тощо. Загалом, у структурі світової економічної географії другої пол. ХХ ст. виокремилися такі напрями, як теоретичний, регіональний, історичний, критичний та поведінковий. Водночас сучасна економічна географія в більшості національних шкіл розглядається як складник суспільної географії, що фокусується на регіональних системах господарської діяльності людини, а новітні тенденції її розвитку пов'язані з проявами глобалізації світової економіки.

Політична географія вже як наука про просторові відмінності в розвитку політичних процесів виявила себе у другій пол. ХХ ст. З-поміж її нових напрямів варто виокремити електоральну географію, геополітику, військову географію тощо. Після війни об'єктом політико-географічних досліджень були питання географії конфліктів, електоральної географії, географії виборів та політико-географічних аспектів створення нових незалежних держав. З кін. 1970-х рр. політична географія стала одним із найдинамічніших напрямів розвитку суспільної географії.

Традиційними для соціально-географічних досліджень упродовж другої пол. ХХ ст. були дослідження соціальної структури суспільства, передовсім в етнічному та релігійному аспектах. У 1980-х рр. популярними стали питання

вікової та статевої структур, географії поведінки окремих соціальних груп та соціальних конфліктів. Учені не оминали увагою і проблеми простору в соціальній поведінці, географії освітніх послуг, науки, хвороб та злочинності. Окреме місце традиційно посідала географія населення, пов'язана з демографічними характеристиками народжуваності, смертності та міграції на регіональному рівні. Близькими за змістом до географії населення були дослідження географії розвитку, у предметну сферу якої потрапили питання якості життя населення [1].

Розвивалася і географія культури, початкові уявлення про яку презентувала школа К. Зауера. Упродовж другої пол. ХХ ст. активізувалися дослідження взаємозв'язків між людиною і її співтовариствами, а також між людиною і її оточенням, культурних змін у процесі контактів різних соціальних груп і регіонів. Одним з найпопулярніших напрямів у розвитку зарубіжної суспільної географії в 1960–80-х рр. була географія міста (міська географія, урбогеографія). Культурна географія пропагувала вивчення продуктів духовної та матеріальної культури людства в їх територіальному поширенні. Зосереджувалися на описі та аналізі розвитку мов, релігії, економіки, влади та інших культурних явищ у їх географічному поширенні. З 1980-х рр. культурна географія розвивалася на нових, часом марксистських, теоріях розуміння сутності самої культури.

Історична географія зберігала свою самобутність, акцентуючи увагу на географічних процесах та явищах минулого, але поряд з тим в поле зору її досліджень потрапили питання географії постколоніального світу. Загальною темою майже всіх історико-географічних досліджень була вивчення географія минулого й регіональні зміни в часі, аспекти взаємодії природи та суспільства на різних етапах та формування культурного ландшафту.

У зарубіжній суспільній географії другої пол. ХХ ст. варто виокремити також прикладну географію, адже низка досліджень була зреалізована в ході певних проектів і програм. Ці дослідження інколи проводилися не спеціалістами в галузі географії, хоча потім мали суттєвий стимул для розвитку галузевих суспільно-географічних дисциплін.

Зарубіжна суспільна географія упродовж ХХ ст. пережила декілька концептуальних підходів, що по-різному трактували методологічні засади науки, зокрема її об'єктно-предметну сферу. На поч. ХХ ст. найбільшого поширення отримала концепція географічного детермінізму, однак вона не змогла забезпечити подальшого теоретико-методологічного розвитку науки, а також виявилася неспроможною в поясненні територіальної організації різних аспектів діяльності людини. Концепцію географічного детермінізму змінила хорологічна концепція, результатом її реалізації в другій чв. ХХ ст. стали регіональні дослідження. Хорологічній концепції вдалося зняти питання про розкол географічної науки на природничу і гуманітарну, оскільки такі дослідження носили комплексний характер. Водночас уже упродовж 1930–40-х рр. на порядку денному стояло питання методологічного статусу географії як науки. В умовах цієї кризи науки в 1950–60-х рр. набула поширення кількісна концепція, яка передбачала встановлення закономірностей розвитку та

організації суспільства за допомогою математичних методів, а математичне моделювання стало ознакою науковості в суспільно-географічних дослідженнях. І незважаючи на те, що кількісна концепція нібито започаткувала новий етап, вона демонструвала обмеженість математичних методів у поясненні особливостей та закономірностей суспільного розвитку. У цих умовах в 1970-х рр. сформувалися нові напрями науки – поведінкова географія, яка розглядала психологічні особливості людини; прикладна географія, що особливу увагу приділяла аналізу практичної діяльності людини; структурна географія, яка сформувалася під впливом марксистського вчення про соціальні структури суспільства, а завданням суспільно-географічних досліджень вважала глибинний аналіз цих структур. Ці напрями проіснували зовсім недовго, адже вже в 1980-х рр. в умовах постмодерного трактування сутності самої науки питання методологічних засад відішли на другий план, теоретичні пошуки в суспільній географії стали другорядними на тлі прикладних досліджень. У 1990-х рр. з огляду на вже постструктуралістську наукову парадигму, теоретико-методологічний вакуум у суспільній географії заповнився методологічними засадами інших наук, що базувалися на просторовому аналізі.

Сучасна англійськомовна література із проблем суспільної географії (human geography) [2,3,4,5,6,7] свідчить, що на поч. XXI ст. в зарубіжній науці розвиваються як традиційні напрями так і нові, що пов'язані передовсім із дослідженнями географії розміщення та просторової структури суспільства, географії культури, політичної географії, демогеографії та етногеографії, урбаністичної географії, географії поведінки та просторової взаємодії, географії галузей господарства тощо.

Список використаних джерел

1. Вступ до економічної і соціальної географії : підручник / А. П. Голиков, Я. Б. Олійник, А. В. Степаненко. – Київ : Либідь, 1996. – 320 с.
2. Boschma R. Constructing an evolutionary economic geography / R. Boschma, R. Martin // *Journal of Economic Geography*. – 2007. – Vol. 7. – P. 537.
3. Cloke P. Introducing human geographies / P. Cloke, P. Crang, M. Goodwin. – London : Arnold, 2004. – 653 p.
4. Dictionary of human geography / Ed. by D. Gregory, R. Johnston, G. Pratt, M. Watts, S. Whatmore. – Blackwell Publ, 2009. – 1052 p.
5. Fellmann J. D. Human Geography: Landscapes of Human Activities / J. D. Fellmann, M. D. Bjelland, A. Getis, J. Gettis. – Mc Graw Hill Publishers, 2010. – 512 p.
6. Foubert E. H. Human Geography: People, Place, and Culture / E. H. Foubert, A. B. Murphy, H. J. Blij. – New York : John Wiley, 2010. – 544 p.
7. Kuby M. Human Geography in Action / M. Kuby, J. Harner, P. Gober. – New York John Wiley, 2010. – 560 p.

Бортник С.Ю., д.геогр.н., проф.
зав. кафедри землезнавства та геоморфології
Стецюк В.В., д.геогр.н., проф.
кафедри землезнавства та геоморфології
Київський національний
університет імені Тараса Шевченка,
e-mail:geomorphology@ukr.net

ПРИРОДНИЧИЙ ТУРИЗМ – МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ОБ'ЄКТУ ДОСЛІДЖЕННЯ

В історії цивілізації складалося так, що із нагромадженням знань про навколишнє середовище, зокрема, про *земну кору, гірські породи та ендегенні процеси*, більшість з яких послужила причинами формування важливих родовищ мінеральної сировини, поступово сформували *часткові напрямки наук про Землю, головним чином – геологічні*. Саме дефіцит знань з формування та поширення певних видів *мінерально-сировинних ресурсів став першопричиною інтенсивного розвитку геології у порівнянні з іншими науками про Землю*. Золото, олово, мідна і залізна руди, торф і кам'яне вугілля, ще раніше – кременисті літолого-петрографічні відміни завжди були ресурсом, який зумовлював інтенсивність освоєння нових земель, спорудження жител і оборонних споруд, служив предметом торгівельних механізмів, створення прогресивніших знарядь праці тощо і, тим самим, передусім згодом викликав *розвиток геологічних наук*.

Однак, не завжди належна увага надається констатації того, що вивчення природи планети відбувалося не тільки при вивченні механізмів розвитку земної кори в цілому та окремих геологічних процесів, зокрема, але паралельно відбувалося формування виразних інших наукових напрямків вивчення довкілля. Проте, значне зацікавлення формуванням ресурсних геологічних властивостей довкілля в цілому призвело, передусім, до звуження об'єкта його дослідження, який визначається поняттям «гео», тобто, до рівня геології, тим самим залишивши поза увагою велетенське значення у формуванні визначних природних феноменів, наприклад, гідросфери (океани, поверхневі та підземні води, льодовики), атмосфери та їхню тісну залежність в більшості від космічних чинників (сонячна енергія, космічне випромінювання), рух небесних тіл (орбіти Землі і Місяця, галактична орбіта Сонячної системи та зміни параметрів орбіт упродовж «геологічного минулого»).

Підсвідомий системний підхід у оцінці вражень численних дослідників-мандрівників щодо інших складників природного середовища у свій час став причиною формування в цілому науки про Землю – *географії*, дочірніми галузями якої у міру надання посиленої уваги різним її частинам, надавався статус часткових наук про Землю: *геології, геоморфології, океанології, гідрології та гідрогеології, метеорології та кліматології, біогеографії та ґрунтознавству* та численним науковим та прикладними напрямкам.

Наприклад, логічним є те, що на тлі загального знання про природу Землі передусім встановлювалися закономірності розміщення корисних копалин у

земній корі та на її поверхні, що зумовило виділення тектоніки, мінералогії та петрографії й численних інших – у *геології*; а поступове наступне *встановлення взаємних зв'язків і взаємовпливів окремих складників довкілля* стали причинами виділення геоморфології, палеогеографії, гідрології та гідрохімії, метеорології та кліматології та іншим – у *фізичній географії*.

Наразі, цей простий екскурс в історію формування наук про Землю є наочним підґрунтям розуміння поняття «гео» у формулюванні об'єкта геотуризму – сукупності визначних рис складників довкілля, зосереджених, завдяки їхнім тісним взаємозв'язкам і взаємовпливам, на обмеженій території, яка згідно таких обставин має розглядатися як пам'ятка природи, чи, відповідно – об'єкт природничого туризму.

Притягальність таких пам'яток зумовлена можливістю безпосереднього (контактного) знайомства з ними з боку споживача геотуристичної інформації. Сьогодні, звичайно, важко уявити себе у тривалій далекій експедиції, де панує романтика відкриття нових і унікальних характеристик такого складника довкілля, як рельєф земної поверхні, відкриття неймовірних за походженням і складом певних відмін гірських порід, можливість відкривати нові й нові унікальні естетичні краєвиди. Важко уявити себе втомленим після важкого маршруту у колі друзів-колег біля вечірнього вогнища, відчувати себе вдалині від звичного кола рідних і близьких, лише у спогадах залишилися відчуття того, як перебір струн гітари створює душевну атмосферу фахових однодумців.

На сьогодні, і початкуючі, і авторитетні дослідники-природознавці намагаються втілювати у подальші напрямки своїх досліджень набутий багаж експедиційного досвіду, розвивають новітні теоретичні концепції геології та геоморфології, які, передусім, зумовлюють наявність визначних пам'яток, що мають не тільки змістовне, але й художнє, рекреаційне та естетичне значення і, таким чином, зумовлюють тяжіння до подібних об'єктів інших галузей знань про Землю.

Велика роль у оцінюванні статусу певних геолого-геоморфологічних, а ширше – природничих пам'яток належить саме геоморфології, оскільки рельєф земної поверхнею, в утворенні якого беруть участь і постійно змінюються чинники та процеси його формування, наука про рельєф земної поверхні зумовлює пропозицію значної різноманітності напрямків природничих туристичних досліджень:

а) ендегенних, екзогенних та антропогенних чинників, які створюють різноманіття та унікальність геологічного змісту природничих пам'яток (вражаюче значення від прямого *споглядання наслідків та розуміння змісту складних та віддалених у часі геологічних подій у надрах Землі та на її поверхні*);

б) визначних ландшафтно-пейзажних видноколів, якими милуються не лише мешканці переважно великих поселень, потрапляючи у середовище краси і неймовірних кольорів та силуетів природних об'єктів, але й художні митці, композиції полотен яких на диво точно віддзеркалюють закономірності переважно морфологічних властивостей рельєфу земної поверхні і гармонійно поєднаних з ними ландшафтних ознак. У випадку використання зазначених

особливостей таких об'єктів культовими спорудами, замків, фортець, феноменальних поселень ця ознака набуває, саме завдяки величності своєї морфології, статусу природної пам'ятки;

в) різноманітності природних феноменів у розмаїтті кліматичних, гляціологічних, орографічних, гідрологічних умов – об'єктів спортивного та екстремального туризму, дайвінгу, рафтингу, рекреаційного сплаву по річках, джампінгу, спортивного рибальства та мисливства тощо;

г) потужних природних процесів як ендегенного (вулканізм, землетруси), так і екзогенного характеру (катастрофічні повені, гравітаційні обвали, осипи, зсувні процеси, зокрема селеві потоки, грандіозні обвали й колапси крайових частин покривних льодовиків, процеси катастрофічного просідання та провалювання тощо), діяльність яких відбувається у різних за доступністю місцях та упродовж різного за тривалістю часу;

д) екстремальних процесів клімато-метеорологічного характеру, чимало з яких є об'єктами туристичного зацікавлення (гірські тумани, екзотичні заходи і сходи сонця, торнадо, цунамі та ін.).

Початок формулювання методологічних засад геотуристики (читай – «природничого туризму») без сумніву спонукає до продовження теоретичних вишукувань у цьому напрямку, що призведе до збагачення цього поняття!

Список проаналізованих джерел

1. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування.– К., ВПЦ “Київський університет”, 2001. – 395 с. 2. Бредіхін А.В. Рекреационная геоморфология – новое направление прикладных геоморфологических исследований. – Рельеф и человек. Материалы Иркутского геоморфологического семинара, Чтений памяти Н.А. Флоренсова, сентябрь, 2004 г. Иркутск, 2004. С.С. 21 – 23. 3. Стецюк В.В., Попович С.Ю. Україна: природна спадщина. – Фотоальбом : Міністерство екології та природних ресурсів України за сприяння Програми Розвитку ООН у рамках проекту «ЕКОМЕРЕЖІ», 2001. 4. Стецюк В.В. Природна та етнокультурна спадщина України: новітні дослідження / Володимир Стецюк, Василь Пазинич, Тетяна Ткаченко; за ред. В.В. Стецюка. – К.: Вища шк., 2012. – 344 с. 5 . Gritsenko V.P. Geological tourism in Ukraine – first steps and modern perspectives. “Geotourism and mining heritage” 4nd International Conference “Geotour 2008”, 26-28 June 2008, Krakow, Poland. – 2008. - pp.22-23. 6. Manyuk. V. Potential object for creation of a network national Geopark in Ukraine // Volume of abstracts ProGEO Symposium “Safeguarding our Geological Heritage”; 4-8 September, 2006, Kyiv - Kamianets-Podil'sky, Ukraine. – 2006. – pp.30-32. 7. Wimbledon, W.A.P., Gerasimenko N.P., Ischenko A.A. The Geosites Project: Aims, methodology and Ukrainian implication / In.: Problems of the Protection of the Geological Heritage of Ukraine. - Kyiv, 1999. - pp. 87-116. 8. Geoheritage in Europe and its conservation. – Wimbledon, W.A.P. and Smith-Meyer, S. (eds.)/ UKRAINE Volodymyr Gritsenko, Kseniia Rudenko, Volodymyr Stetsyuk. – 405 pp. (379-391)

*Іванова В.М. ст. викл.
кафедри фізичної географії і геології
Непша О.В. ст. викл.
кафедри фізичної географії і геології
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького
e-mail: nepsha_aleks@ukr.net*

ОСНОВНІ ЧИННИКИ ДЕГРАДАЦІЇ ЗЕМЕЛЬ В ЗАПОРІЗЬКІЙ ОБЛАСТІ

Станом на 01.01.2016 року загальна площа земель в Запорізькій області складає 2718,3 тис. га. Площа лісів та інших лісовкритих площ області складає лише 4,4% (117,169 тис. га). Близько 220 тис. га ґрунтів в Запорізькій області деградовані, 301 тис. га – солонцюваті, з них 110 тис. га вимагають обов'язкового гіпсування [4].

Основними чинниками антропогенного впливу на земельні ресурси області є сільське господарство, промисловість, енергетика, транспорт, гірничодобувна промисловість. Природно-кліматичні умови, а також нерациональне використання сільськогосподарських земель збільшує площу деградованих ґрунтів. Ерозія, засолення, осолонцювання, ущільнення, підтоплення, порушення, зсуви – всі ці види деградації земель характерні для області [4].

Надзвичайно високий рівень господарського освоєння земель Запорізької області обумовлено наявністю у земельному фонді угідь із родючими ґрунтами, високою щільністю населення та значною концентрацією продуктивних сил.

Земельному фонду області притаманна певна двоїстість: з одного боку, в її ґрунтовому покриві переважають родючі чорноземні ґрунти, з другого – процеси деградації ґрунтів охоплюють практично всю її територію. В цьому важливу роль відіграють фактори, що пов'язані з використанням земель. Використання деградованих та малородючих ґрунтів, безпідставно включених до складу орних земель завдають щорічно збитків оскільки виробничі витрати на них не компенсуються отриманими врожайми. Крім того, наносяться невіправні збитки екологічного характеру за рахунок змиву родючого шару ґрунту. Втрати від ерозії вимірюються десятками мільйонів гривень на рік, знищуються найродючіші шари ґрунту та його найважливіша складова – гумус.

В Запорізькій області за даними земельного обліку налічується 76,5141 тис. га (2,8%) земель сільськогосподарського призначення, що потребують консервації. Надмірна розораність території погіршує екологічні умови та можливості саморегулювання агроландшафту, знижує активність ґрунтоутворюючих процесів та природної родючості ґрунтів, посилює їх ерозію. Відомо, що на швидкість ерозійних процесів впливають природні та антропогенні фактори. Інтенсивність ерозії відмічається в залежності від рельєфу. В західній частині області переважають плоскі, слабо задерновані, майже безстічні рівнини (Михайлівський, Веселівський, Велико-Білозерський райони) [4].

Рельєф південних районів розчленований малими річками та балками. Саме тут поширена дефляція. Найбільші площі вона займає в Приазовському, Приморському, Якимівському та Мелітопольському районах. Найбільш розчленований рельєф в східних, північних та прилеглих до Дніпра районах. Зливи у поєднанні з розчленованим рельєфом і дефляцією викликають тут найбільший прояв ерозії ґрунтів [1,2,3].

За останні 35 років площа еродованих земель збільшилась на 25,2 %. На теперішній час водною ерозією охоплено 35,5 %, а вітровою – більш ніж 90 % площі сільськогосподарських угідь (в роки з пиловими бурями практично вся територія області піддається дії вітрової ерозії). Значно зменшився вміст гумусу в ґрунтах, спостерігається ущільнення орного шару, збільшуються площі засолених, солонцюватих, осолоділих та підтоплених земель [3,4].

Щорічно з кожного гектара внаслідок ерозії втрачається 350 кг гумусу. Основні причини зменшення гумусу: посилення його мінералізації, втрати при змиві верхнього (найбільш гумусного) горизонту, недостатня кількість внесення органічних добрив. Найбільш піддані водній ерозії Гуляйпільський, Запорізький, Новомиколаївський, Куйбишевський, Кам'янсько-Дніпровський райони; вітрової – Веселівський та Михайлівський. Одночасно водній та вітрової ерозії найбільш піддані Приморський та Бердянський райони [4].

Створення нових агроформувань без достатнього науково-методичного, організаційного і фінансового забезпечення характеризується порушенням практично усіх сівозмін. У 2 рази збільшилися площі під культурами, які призводять до екологічної кризи деградованих та малородючих земель. Так, в середньому по області, соняшник в структурі орних земель займав 25,4 %. Для вирішення вказаних проблем необхідно впровадження основних засад та заходів, передбачених «Стратегією державної екологічної політики України на період до 2020 року» та затвердженими державними і регіональними програмами щодо захисту ґрунтів та земель, а також їх відповідне фінансування.

Список використаних джерел

1. Географія Запорізької області: Хрестоматія/Відп. ред. Л.М. Даценко. – Мелітополь: Вид-во МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2014. – 200 с. 2. Іванова В.М. Заходи щодо збереження ґрунтів і підвищення продуктивності агроландшафтів басейну річки Молочної/В.М. Іванова, О.В. Непша, М.М. Стецишин//«Нові виміри наукового пізнання»: збірка Матеріалів Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. – Переяслав-Хмельницький, 2017. – Вип. 1. – С.105-110. 3. Непша О.В. Сільськогосподарське природокористування в басейні річки Молочної/О.В. Непша//Історико-географічний дискурс проблем геосфери: матер. Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. 16 травня 2016 р: зб. наук. праць/за ред. Л.М. Даценко. – Мелітополь: МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2016. – С.11-14. 4. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища у Запорізькій області у 2016 році [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://menr.gov.ua/news/31778.html>.

Наукове видання

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ

VII ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
ВИКЛАДАЧІВ, МОЛОДИХ УЧЕНИХ І СТУДЕНТІВ
(З МІЖНАРОДНОЮ УЧАСТЮ)

ГЕОГРАФІЯ ТА ЕКОЛОГІЯ: НАУКА І ОСВІТА

19-20 квітня 2018 року

Відповідальний редактор – Браславська Оксана Володимирівна

*Автори опублікованих матеріалів
НЕСУТЬ ПОВНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
за точність наведених фактів, цитат, власних імен та інших відомостей*

Підписано до друку 12.04.2018 р. Формат 60x84/16.

Папір офсетний. Ум. друк. арк. 13,72

Тираж 100 прим. Замовлення № 1044

Видавничо-поліграфічний центр «Візаві»

20300, м. Умань, вул. Тищика, 18/19

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 2521 від 08.06.2006.

тел. (04744) 4-64-88, 4-67-77, (067) 104-64-88

vizavi-print.jimdo.com

e-mail: vizavi008@gmail.com